كاف

كتاب شرح گلستان بالفارسي

تعلو ١٩

قد وقف هذه النسخة الجليلة سلطاننا الأعظم والخاقان المعظم
مالك البرين والبحرين خادم الحرمين الشريفين السلطان ابن السلطان
السلطان الغازي محمود خان وقفا صحيحا شرعيا لمن طالع واستبصر واسد
دام واستسعد جلله الله تعالى ملكه الأبد حرره الفقير أحمد
شيخ زاده المفتش بأوقاف الحرمين الشريفين
عفي عنهما

الحمد لله الذي جعلني من علماء البيان والمعاني • والشكر لله الذي صيرني
من منابته الابكار الغواني • والصلوة على رسوله محمد افصح الانام • وعلى آله
الكرام واصحابه العظام • وبعد فان العبد المتوسل الى رحمة الملك القدير بعذر
تقصيره في شكر نعمه سروري الفقير • كان منقطعا عن الناس • ومعرضا
عن الكتب والاستيناس • ثم دعاه الى خدمة السلطاني • والتأييد الوارد الخاقاني
افضل آل عثمان • صاحب العلم والعرفان • السلطان ابن السلطان السلطان
مصطفى بن السلطان سليمان • اجرى الله ينابيع احسانهما في روضة الجنان
كالانهار الجارية في بستان الجنان • وكان طبعه الشريف شاملا على جميع
العلوم والمعارف • واغلب ميله كان معروفا الى اللطائف الظرائف
ولما كان كتاب كلستان مشتملا على حكايات غريبة • وعظات عجيبة • واشعار شريفة
وابيات لطيفة • بحيث يحتاج اكثر مواضعه الى الشرح والبيان • ويفتقر
من جهة اللفظ والمعنى الى التبيان • وقد شرحه بعض الموالي غافلا عن الغايات
والاصطلاحات • وملاعن المعاني المرادة • والنكات • بل اخطاء في مواضع كثيرة
وطل في طرق يسيرة • شرحته شرحا وافيا • وبينته بيانا كافيا • وجعلته
على اللغة العربية لطلب الطلاب • فشرعت فيه بعون الله ملهم الصواب اعلم

ان

ان المص رحمه بعد ذكر التسمية لفظا سلك طريقة العمل بالحديث في التحميد معنى
لان حقيقة الحمد عند المحققين اظهار الصفات الكمالية دون القول المخصوص
فقال منت اى الامتنان وتعداد النعم خدايرا اى لله تع ان يعد علينا النعمة
الكثيرة وهذا القول اعتراف منه بانه عرف حق المنعم واستحقاقه بان يمن علينا لا اخبار بانه من علينا منة على ان المفهوم من توبيخه لانه
تنبيه وقيل انه من العباد قبيح لا من الله تع واعلم ان لفظ خداى علم خاص
له تع لا يسوغ اطلاقه على غيره الا ان يراد المعنى التركيبي وهو بالتركيب كذو
كلجي وهذا حاصل قولهم يقتضى ذاته وجوده بيت آمد بر من كه رسولم
كفتم تو مركو من خدايم اديركب بشئ كوخانه بيت خانه خداى كو در برج
كبوتران • بكشايي كه بمرديم در قفس • وان لفظ را علامة للمفعول وقد يستعمل
بمعنى اللام الجارة اى للتخصيص وقد يستعمل للقسم وقد يكون زايدا عزوجل
الظاهر ان الفعلين صفتان للفظة خداى كسب المعنى كه طاعتش الشين
مناضمير غايب راجع الى الله تع لان الشين الساكنة في اللغة الفارسية لها معنيان
الاول انها ضمير غايب والثاني واذا اتصلت باخر الاسم تفيد معنى المضاف اليه
كما في قوله طاعتش واذا اتصلت باخر الفعل تفيد معنى المفعولية نحو
دبديش وكذا اذا اتصلت باخر الروابط نحو اكرش وقد يفتح ما قبل الشين
الشين وقد يكسر وقد يسكن لضرورة الشعر ولكونه الفا والثاني علامة
اسم المصدر نحو دانش بمعنى دانستن موجب قربت كما قال رسول
حكاية عن ربه لا يزال عبد يتقرب الى بالنوافل حتى احبه الحديث وبشكر اندرش

الشين كذلك والباء المفتوحة في اللغة الفارسية قد يكون للالصاق و
المصاحبة والقسم والظرفية والسببية وقد يكون زايدا وهنا زايدة
لتحسين اللفظ فالمعنى الذي شكر خداي مزيد نعمت لفظا است مقدر هنا
حذف لفظا اكتفاء بذكره في قرينه ومنع الحذف قاعده مقرره في الابيات
الواقعة في التراكيب الفارسية يعني در شكر خداي تعالى زياده نعمتست
كما قال الله تعالى لئن شكرتم لازيدنكم ولئن كفرتم ان عذابي لشديد وقال
المولى الرومي شكر نعمت نعمتت افزون كند كفر نعمت از كفت بيرون كند
وقيل الباء سببية والمعنى زيادة النعمة ثابتة للعباد بسبب كونهم في شكره
تعالى وهذا على تقدير ان يكون مزيد بفتح الميم مصدرا ميميا بمعنى الزيادة
وقد يروى بضم لمناسب قوله موجب فهو يكون خبر المبتداء المحذوف اي
هو مزيد النعمة لهم بسبب كونهم في شكره تعالى هر نفسي بفتحتين والياء
للوحدة لان الياء الساكنة في اللغة الفارسية اذا اتصلت باخر الاسم
قد يكون للوحدة وقد يكون للخطاب وقد يكون للمصدرية واذا اتصلت
في الفعل يكون للحكاية وهنا للوحدة كه فرو مي رود ممد حيات است فان
الهواء الذي به التنفس اذا دخل يكون ممدا للحيوة المتنفس واذا خرج
يندفع به تضييق الجوف فيحصل الفرح ولهذا قال وچون بر مي ايد
مفرح ذات اي ذاتست كما عرفت انفا من القاعدة واخر هذه القرينة
عاقبلها اذ الظاهر ان خروج الهواء بعينه انما يكون بعد دخوله بغير عكس
پس بالفارسية بمنزلة الفاء الجزائية در هر نفسي كالاول دو نعمت موجود

اهديها

اهديها امداد الحيوة والاخر تفريح الذات واعلم ان لفظا است رابطة
تفيد الثبوت فاذا اتصلت بالكلمة المفتوحة الاخر يجب اثبات الفها خطا ولفظا فيجوز اثباتها وحذفها واذا اتصلت بساكن الاخر وضعا نحو نيك
او استعمالا نحو موجود يجب حذفها لفظا فقط وبر هر نعمتي شكري واجب
فيجب في كل نفس شكران ست از دست وزبان القاعدة في عطف الكلمة
الفارسية ان تحذف الواو العاطفة من اللفظ ويضم اخر المعطوف عليه في
التلفظ دليلا عليه ولا تحذف من الخط للدلالة على الضم هذا اذا لم تقع الواو
العاطفة بعد الالف والياء واما اذا وقعت بعدهما حركت بالفتحة وتلفظت
ولفظ زبان بفتح الزاء فصيح وبضمها مشهور والفارسي مقام الياء لعله
وفي ذكر دست الى عدم اختصاص الشكر باللسان كه بكسر الكاف العربي والهاء
الرسمية يستعمل اسما يدل على ذوي العقول نحو كه امد كما ان لفظ چه يدل على غير
ذوي العقول نحو چه خبر ويستعمل ادات للارتباط بين الامرين اللذين تعلق
احدهما بالاخر كالصفة والموصوف نحو دل كه عاشق شد كم شد او العلة و
المعلول نحو مزن كه اب نماند او الغاية والمغيا نحو بكوش كه بر سي بر ايد
اي كهمل كز اصل كرا ز عهده شكرش ابي من حق شكره بدر ايدا ي ايا اي اب
وهو كناية عن الخروج فالمعنى من الذاي شخص ولسانه يمكن الخروج من حق شكره
تعالى بان شكره كما هو حقه واستدل عليه بقوله تعالى حكاية عما قيل لداود عليه
السلام اعملوا ال اي يا ال داود شكرا انتصب على انه مفعول له او على الحال اي
شاكرين او على المصدرية لان لفظ اعملوا فيه معنى اشكروا اذ العمل للمنعم شكر له

والشكر فعل ينبئ عن تعظيم المنعم بسبب انعامه وقيل صرف العبد جميع ما انعم الله
تعالى من السمع والبصر وغيرهما الى ما خلق له واعطاه لاجله فقيل بهذا المعنى ورد قوله
تعالى وقليل من عبادي الشكور اى المتوفر على اداء الشكر بالمعنى الاول كثير
قطعه بنده همان به كه زتقصير خويش عذر بدرگاه خداى آورد ورنه سزاوار خداوندیش كس نتواند كه بجاى آورد
الشكر عذر بدرگاه خداى آورد كما قيل العذر وان جل عن الذنب وان جل
ورنه يعنى والا وما لفرد كه بوضع سزا وار خداوند يش بفتح الياء المصدرى
عمل يليق بكبريائه كس نتواند اى لا يقدر واحد كه بجاى آورد لفظ جاى اسم خاص
بمعنى الموضع كما ان لفظ زمين اسم عام كالارض باران رحمت بى حسابش بالاضافة
فى اللفظين والمضاف بكبر فى اللغة الفارسية همه را رسيده اسم مفعول من رسيدن
وخوان نعمت بى دريغش والاضافة كما فى دريغ واعلم ان لفظ خوان بمعنى الدم
وخوان بمعنى السفره يفرق فى الكتابة واللفظ اما فى الكتابة فلان الالف لا يكتب
بعد الواو فى الاول دون الثانى واما فى اللفظ فلان الاول يقرء بالضمة المعلومة
اى المحركة والثانى يقرء بالضمة المجهولة الغير المحركة اى يقرء بين الضمة والفتحة
مخفف من جاى كشيده اسم مفعول من كشيدن پرده ناموس بندگان كل
لفظ فى اخره هاء كه بنده وخواجه اذا جمع اتى بالكاف الفارسى والالف و
النون وحذف الهاء من الكلمة كه بندگان وخواجگان بگناه فاحش
الفاء للسببية وكل سوء جاوز الحد فهو فاحش ندرد مضارع منفى من
دريدن وقد يقرء هذا بتشديد الراء وكذا نبرد هذا من تصرفات اهل الفرس
كما يقال اميد بتشديد الميم ووظيفه روزى بالياء الاصلية بمعنى الرزق

واضافه

واضافه لفظ وظيفه الى ما بعدها بيانية بخطاى منكر بفتح الكاف المحفوف بمعنى بسبب
المعصية المنهية نبرد مضارع منفى من بريدن واعلم ان النون المعفوصة
حرف نفى تدخل اول الكلمة واذا قصد به نفى الحكم يكتب متصلا نحو نبرد
والا يكتب بالهاء نحو زيد امد نه عمرو وقد يلحق باخره بدل النون الف ويقال
نا والفرق بينه وبين السابق انه يقصد بالالف نفى التوصيف وبهذا يقصد
بوصف النفى وبهذا يحمل اسماء المصادر صفات حيث يدخلها الياء المصدرى
بيت بود مرده هر كس كه نادان بود كه نادانستن مردن جان بود وقد
يلحق باخره بدل النون ياء وبى بكسر نحو بى وقد يلحق فى اخره رابطة نحو نيست بحذف
الالف من لفظ است قطعه اى حرف ندا كريمى منادى او المنادى محذوف
وهذا صفته والياء للخطاب كه از خزانه غيب بضم الراء وسكون گبر بفتح الكاف الفارسى
وسكون الباء العربى بمعنى الكافر مطلقا والمراد هنا غير النصارى لمقابلة
قوله وترسا فانه بمعنى النصارى وظيفه خور وصف تركيبى ولفظ خور هنا
بترك بفتح الخاء للقافية دارى بياء الخطاب من داشتن ولا يراد معناه
اللغوى دوستان را اى دوستانت را كجا كنى بياء الخطاب محروم
مفعول كنى تو كه با دشمنان نظر دارى وهو كالاول لا يراد معناه اللغوى
والمعنى لكن نظرك الى اعدائك فراش باد صبا را من قبيل اضافة المشبه به الى المشبه
مثل لجين الماء گفته اسم مفعول من گفتن والقائل هو الله تعالى واعلم ان
اشتقاق اسم المفعول بزيادة الهاء الغير الملفوظة فى اخر الماضى بعد فتحه للموزون
كو گفته وكرده وبزياده لفظ گان ايضا تا فرش زمردين كناية عن الحروف

فان الياء والنون اداة اذا اتصلت الى اخر الاسم وقد تدخل معها الكاف
العجمية كو نمكين و نمكين بگستر د بالكاف الفارسية فاعله ضمير فراش باد صبا
واعلم ان المضارع يحتمل الحال والاستقبال كالعربي لكن بدخول الباء يختص
بالاستقبال كما في قوله بگسترد و بدخول كلمة مى يختص بالحال و دايه ابر بهار
بياء النسبة وهي اصلية العربي وتستعمل في الفارسي والاضافة كالسابق
فرموده والامر هو الله تعالى نبات بتقديم الباء على النون جمع بنت
نبات را على عكس ما تقدم در مهد زمين بپرورد فاعله ضمير دايه ابر بهاري
ودرختان را جمع درخت وهو الشجر ما دام باقيا في الارض فاذا قطع يقال
چوب بالباء العربي بخلعت نوروزي بالياء المصدري هذا بناء على
عادة الملوك فانهم يعطون لامرائهم البتة قباء سبز ورق هذه الاضافة
مثل ما مر در بر كرده والفاعل هو الله تع واعلم ان لفظ بر يطلق على معان
احدها بمعنى على وهو المراد ههنا والثاني بمعنى الصدر والثالث بمعنى
الثمر والرابع امر من بردن والخامس بمعنى النصب والسادس الصفة
اذا ركب نحو دلبر والسابع بمعنى عند وقد يستعمل زايدة لتحسين اللفظ
واطفال جمع طفل شاخ را والاضافة كما مر تقدم معدرس على ورن
دخول من قدم من سفره موسم كل بضم الكاف العجمي وفي بعض النسخ
وقع لفظ ربيع مكان كل كلاه شكوفه كالاول في الاضافة بر سر نهاده
والواضع هو الله تع وعصارهء بالضم ما سال من العصر تاكي بمعنى القصب
مطلقا والمراد ههنا قصب الشكر وقد وجد في بعض النسخ نايي بالبايين

فالباء

فالباء الاخيرة للوحدة النوعية وقيل المراد من قوله نايي ما يقال بالفارسية نايي
كلواي عصارة قصبه حلقوم النخل هذا والملاق نايي على حلقوم النحل تمام
لا تقبله اهل الطبع المستقيم وروايه نايي لم يسمع من الاهالي بتقدير الضمير
راجع الى الحق تع شهد براد به الشكر على الاول والعسل على الاخير فايق من
فاق على اقرانه اذا علاهم بالشرف شده اسم مفعول من شدن وهو بمعنى الصيرورة
اي الانتقال من حال الى حال كان بودن بمعنى الكينونة وقد يستعمل احدهما مكان
الاخر كما يستعمل كل واحد من كان وصار بمعنى الاخر في لغة العرب وقد يكون
شدن بمعنى رفتن وتزاد الواو في مستقبلات معانيها نحو شود وشوند
ونخل خرما والمعنى بالتركي خرما چكرد كي بنز بنبشي الضمير كالاول لكل شجرة الثمر
باسق عالي كشته على اسم مفعول من كشتن بفتح الكاف الفارسي وهو
بمعنى الرجوع اما من الطريق او من حال الى حال والمراد هنا هو الثاني ولا يستعمل
بمعنى الكينونة قطعه ابر وباد ومه وخرشيد وفلك اي كلهم در كارند
اي يعملون بما امروا تا تو ناني بياء الوحدة بكف اري اي تكسب وبغفلت
نخوري بل تشكر كما ورد في الحديث خلقت الاشياء لاجلك وخلقتك لاجلي همه
اي الجميع از بهر تو لاجلك سر كشته وصف تركيبي بمعنى المتحير وفرمان بردار
اي مطيع شرط انصاف نباشد كه مضارع منفي من باشيدن تو فرمان
نبري بمعنى تحمل ولما فرغ المص من التحميد الذي اشار اليه بقوله منت خدا را
كما حققناه قصد التصلية فاوردها في صدد رواية الحديث فقال در خبرست
وهذا خبر مقدم مسند مؤخر وهو قوله كه اه اي هذه القصة وردت في الحديث

از سرور بفتح السين والواو وهو رئيس القوم وسيدهم كاينات الظاهر
انها جارية على موصوف مونث ومتحز مصدر بمعنى موجودات كالكاينات
ورحمت عالميان بفتح اللام وكسر الميم جمع عالم والحروف الاخيرة زايدة
للجمع والقاعدة في اخذ جمع الاسم في الفارسي هي ان الاسم لا يخلو اما ان يكون
ماله حيوة اولا فالاول يجمع بالالف والنون نحو خوبان واسبان ومرغان
وبالياء قبلهما ان كان اخره ياء ساكنة نحو عالميان وادميان وان كان
في اخره هاء يوسل بالكاف نحو خوبندگان وبندگان واما الثاني فيجمع بالهاء
نحو اسمانها وزمينها وسنگها وسالها وان كان الجماد مماله نماء او تجدد و
انقضاء يجمع بالوجهين نحو درختها ودرختان ولبها ولبان وشبان
وشبها وروزها وروزان وصفوة على وزن رحمت ادميان اي خالصهم
وتتمه دور زمان اي به يتم الزمان اذ لا نبي بعده محمد مصطفى عليه الصلاة
والسلام رزقنا الله شفاعته الى يوم القيام **شعر** شفيع صاحب
الشفاعة مطاع يطاع به نبي من النبوة والنباوة ما ارتفع من الارض
فالنبي اشتق منه لانه اشرف على سائر الخلق كريم وهو ضد اللئيم قسيم
اما من القسامة بالفتح وهو الحسن اي حسن او من القسم مصدر قسمت الشي
فهو فعيل بمعنى الفاعل اي هو قاسم للعلوم في الدنيا كما قال عليه السلام من يرد
الله خيرا يفقهه في الدين فانما انا قاسم والله يعطي جسيم اي عظيم القدر
لان النبي صلى الله عليه وسلم لم يكن ذا جثة عظيمة نسيم كثير النسيم وسيم
من الوسم اي معلم بمهر النبوة في ظهره **بيت** چه غم ديوار امة را اي

اي لا ينهدم كه باشد چون تو اي شكل پشتيبان اي المسند چه باك باللغاء الوح
بمعنى المبالات از موج بحر اي لمن كه باشد نوح كشتيبان ملاح والقراءة
على صورة الجمع اعني بحار اغير مقبوله عند المتبحر من بلغ اي وصل النبي عليه
السلام العلا بالضم والفتح الرفعة والشرف بكماله الباء سببية متعلق ببلغ
والضمير راجع الى النبي عليه السلام كشف الدجا اي الظلمة بجماله بكماله حسنت
جميع فاعل حسنت مضاف الى خصاله جمع خصلة وهي تستعمل في الافعال
الغير سنة صلوا جمع امر حاضر عليه صلة صلوا واله عطف على الضمير المجرور
في قوله عليه السلام من غير اعادة الجار وهو غير مقبول عند البصريين فا لطاهر
انه لضرورة الشعر مقام والجار مقدر ويحتمل ان يكون على مذهب الكوفيين
تكي ار بندگان كنه كار بفتح الكاف العربي وقد يكتب الكاف المنفصلة بالهاء
پريشان روزگار للتفرق اوقاته بالصرف الى انواع المعاصي دست انابت
اي الرجوع الى الشنيع عملا بقوله تع وانيبوا الى ربكم الاية بامید اجابت
ايمانا بقوله تعالى لا تقنطوا من رحمة الله الاية بدرگاه حق جل وعلا بردارد
اي يرفع يده اليه ايزد يعني خداي تعالى برو نظر نكند اي لا ينظر اليه بعين
الرحمة باز نش الضمير راجع الى قوله تكي يعني ان ذلك العبد مرة اخرى بخواند
اي يدعو ويطلب المغفرة باز اعراض كند يعني ايزد تعالى بارش ذلك
العبد بتضرع وزاري بخواند وقد ورد في الخبر ان ربكم حيي كريم يستحيي
من عبده اذا رفع اليه يديه ان يردهما صفرا حق سبحانه وتعالى گويد
اي يقول لملائكته يا ملائكتي قد استحييت من عبدي وليس له رب غيري

فقد عفرت له الجباه تغبرا وانكسارا بعثرا الانسان من تخوف ما يعاب ويذم وهو
مجاز في حقه تعالى عن ترك تخييب العبد فالله تعالى يقول للملائكة دعوتش
را اجابت كردم اي قلبت دعاه وحاجتش را بر آوردم اي حصلت
مرامه كه بسياري كرد دعا و زاري بنده تكبير العاية المصدرية فيهما تمي
كلمة بمعنى اداة حال كما عرفت والهاء يفيد الاستمرار شرم دارم اي استحيي
وروى انه يدفع الى العبد يوم القيامة بعد ما عبر الصراط كتاب مختوم
فاذا فيه فعلت ما فعلت ولقد استحييت ان اظهر عليك فاذهب فاني قد
عفوت لك **حكايت** كما حكي عن معاذ الرازي عاما واعظا يروي هذا الخبر
ويقول سبحان من يذنب العبد فيستحيي هو كما قال المص **بيت** كرم بين
لطف امر من ديدن بمعنى الرؤية وكرم مفعول المقدم ولطف عطف على كرم خداوندگار
اي انظر الى كرم الله ولطفه كنه بنده كرده است واو شرمسار عاكفان
كعبه جلالش اي المعتكفون في كعبة جلال الله تعالى بتقصير عبادت
معترف فقد اعلم ان كلمة اند تفيد الجمعية وحال الفها كحال لفظ است على
ما عرفت في قوله دو نعمت موجود ست ومعنى معترف فقد يعترفون بتقصيرهم
في العبادة مبالغة فهذا من قبيل اضافة الصفة الى الموصوف و
واصفان حلية جمالش الذين يصفون حلية جمال الله تع بتحير منسوب
كه ما عرفناك حق معرفتك اي كنه ذاتك وما روي عن ابي حنيفة رحمه الله
انه كان يقول سبحانك ما عبدناك حق عبادتك ولكن عرفناك حق معرفتك
محمول على التصديق بالله تعالى على وجه يليق بذا النوع فلا ينافيه باقي كلام

المص وكلام

المص وكلامه قال الشيخ علي ابو سينا **شعر** اعتصام الورى بمغفرتك
عجز الواصفون عن صفتك تب علينا فاننا بشر ما عرفناك حق
معرفتك **قطعه** كر كسي الياء للوحدة وصف او اشارة الى الله تعالى
ز من مخفف من از بر سد الضمير المستتر فيه راجع الى قوله كسي دل بر مده به
نفسه از بي نشان بريده الله تعالى چه گويد باز اعلم ان لفظ باز يجيء بمعاني
بمعنى العودة بالتركي كرو وبمعنى المفتوح وبمعنى العضد وبمعنى فرق كردن
وبمعنى الطير الذي يصاد به وبمعنى الامر من باز يدو يجيء صفة في بعض التراكيب
مثل بعضه باز وبمعنى اللعب اما فالمراد هنا اما المعنى الاول اي ما يقول مرة
اخرى كأنه اشارة الى انه ذكر في بيان اوصافه تعالى اقوالا كثيرة ولم يستوف
حقه بعد او المعنى الثاني ما يقول مفتوحا ظاهرا والقول باز هنا استعمل بمعنى
روشن وبين لانه حاصل المعنى الثاني وليس معنى مغايرا له والقول بانه من
قبيل الصلات الزوائد من الزوائد عاشقان كشتگان معشوقند
بر نيايد بر هنا للاستعلاء اي لا يصعد وكونه بمعنى قطعا كما قيل
لم يوجد في كتب اللغة زكشتگان آواز فالعاشق لكونه مقتولا المعشوق
لا يصعد ولا يخرج منه الكلام يكى از صاحب دلان المراد من صاحب دل في
الاصطلاح من مواصل التصوف والمص يريد به نفسه في مواضع كثيرة
من هذا الكتاب سر بجيب مراقبه بفتح الجيم وسكون الياء بمعنى كريبان مراقبه
فرو برده بود كما هو عادة المتوجهين الى الله تعالى و در بحر مكاشفه مستغرق
شده القصة حكايته حال ما جهة انكا بالمداى في ذلك الوقت كه از آن حالت

باز امد ای عاد الی حالته الاولی کمی از صاحب واحد من الاحباب بطریق

انبساط علی وجه المزاح والنشاط کفت لصاحب دل ازین بوستان که

تو بودی لفظ بوستان بالواو فارسی وبستان بلا واو عربی والمعنی

من هذا البستان الذی کنت فیه ما راچه تحفه کرامت اوردی بضم الواو

والیاء للخطاب کفت صاحب دل بخاطر داشتم ای کنت علی هذه

النیة که چون بدرخت کل برسم ای اذا اصل الی شجرة الورد دامنی پر کنم

بر بضم الباء الفارسی کنم المیم للمتکلم ایضا لان المیم الساکنة اذا اتصلت

باخر الکلمة یکون ضمیر المتکلم وقد تفید معنی الفاعلیة کما فی قوله پر کنم وفی

قوله برسیدم وقد تفید معنی المفعولیة کما فوله بوی کلم چنان مست کرد

ای ازال عقلی کرد امنم از دست برفت من کمال الحیرة **قطعه** ای مرغ سحر

یراد به عندلیب لکونه مستیقظا فی الاسحار ومترنما فیها عشق بسکون القاف

ز پروانه من الفراشة بیاموز بکسر الباء امر من اموختن ای تعلم العشق منه

واعلم ان القاعدة فی فراده الداخلة علی الفعل ان اول الفعل اذا کان

مضموما او حرفا شفویا اعنی الباء والفاء والمیم والواو تقرء مضمومة

نحو بکند وبکن وببیند وببین وبفرماید وبفرمای وبمالد وبمال وبورزید

وبورز وفی غیر ما ذکر تقرء بالکسر کان سوخته را اصله که ان کتب بالاتصال

للوزن اشارة الی پروانه جان شد وسوخته بمعنی رفت واواز نیامد ولم یظهر

منه انین وانت تشکو من غیر احتراق **بیت** کمال عاشقی پروانه دارد

که هیچ از سوختن پروا ندارد این مدعیان در طلبش فی طلب الله تعالی

مى خبرانند غافلون کان را اصله که انرا که خبر شد ای عرفه خبری بیاء الوحدة

باز نیامد کما ورد فی الخبر من عرف الحق کل لسانه دیگر ای برتر ای رب اعلی

از خیال وکمان ووهم بفتح الواو وسکون الهاء وز هرچه کفته اند واعلی

مما قالوا شنیدیم وخونده ایم بیان لقوله کفته مجلس تمام شد کشت بفتح

الکاف الفارسی ای صار تماما وباخر رسید عمر ای عمرنا ما همچنان کالاول

در اول وصف تو ماندیم مازدنا فیه شیا **محامد پادشاه اسلام خلد**

الله ملکه ذکر جمیل سعدی سه ای که در افواه جمع فرعوام افتاده است

یعنی ان الناس یذکرون بالجمیل فی افواههم وبالسنتهم وصیت سخنش بکسر

الصاد الذکر الجمیل الذی ینتشر فی الناس عطف علی ذکر جمیل که در بسیط زمین

یعنی فی وجه الارض رفته بفتح الراء اسم مفعول من رفتن والمراد به انتشار

اخبار فیه وقصب الجیب حدیثش عطف الیه وکذا ما بعده وهو ای القصب

الجیب بالفارسیة نای شکر کان الظاهر ان یقال قصب السکر وانما قال قصب

الجیب تشبیها له بالسکر فی اللذة والمراد تشبیه کلماته المکتوبة فی الورق المطوی

طوبار ابقصب الجیب والمجموع اعنی قصب الجیب اضیف الی الحدیث وهو

اضیف الی ضمیر الغایب ای الشین الذی یرجع الی سعدی که همی بمعنی المثل

شکر بفتح الشین المعجمة والکاف المعجمة فارسی وبضم السین والکاف المشددة

عربی میخورند ای الناس ورقعه منشاتش بضم المیم وفتح الشاء اسم مفعول

که چون کاغذ زر ای مثل ورق الذهب می برند بفتح الیاء العربی ای یحملونه

بالاحترام بر کمال فضل وبلاغت او یعنی سعدی حمل نتوان کرد یعنی کردن فانه

مى خبر

الماضي يجي بمعنى المصدر في هذه اللغة هذا خبر مبتداء الذي تقدم ذكره
بلكه خداوندجهان اضراب عنه او ترق منه واعلم ان لفظ خداوند بمعنى
الصاحب يستعمل بالاضافة يقال خداوندجهان وخداوند علم وقد يحذف
المضاف اليه ويطلق على شخص ويقال اى خداوند ليذهب السامع كل مذهب
ممكن وقطب دايره زمان قطب الرحى هي الحديدة التي في الطبق الاسفل
يدور عليها الطبق الاعلى وقطب الفلك الكوكب بين الجدي والفرقدين
يدور عليها الفلك وقطب القوم سيدهم الذي يدور عليه امرهم قايم مقام
سليمان وظليفه وناصر اهل ايمان لكونه سلطان الاسلام شاهنشاه اى
ملك الملوك وقد تحذف الالف الاولى ويقال شهنشاه او الثانية ويقال
شاهنشه بل الالفان ويقال شهنشه معظم ومكرم اتابك وهو بالتركى
لنجه او سوز لوكشي والمراد به هنا الشخص الذي يكون الكلام له اعظم صنف
اتابك مظفر الدين وصفا ايضا ابو بكر بن سعد بن زنكي ابو بكر عطف بيان
وعلم للملك وكان فريد العصر ظل الله في ارضه كما ورد في الخبر السلطان ظل الله
ياوي اليه كل مظلوم الظل اما بمعنى النعمة او الحفظ او الهيبة او بمعناه
الحقيقي فان السلطان نايب الحق ويحكي عنه رب ارض عنه كن راضيا
عنه وارضه اى اجعله راضيا فالاول امر من المجرد اى لترض برضى والثاني
امر من الافعال اى ارض يرضى قبل الرضاء من العبد ترك الاعتراض
ومن الله ارادة الثواب بعين عنايت نظر كرده است اى الى سعدى
المذكور وتحسين طبيع فرمود وحسنه تحسينا مبالغا واراده صادق

نمود

نمود فيه اشاره الى ان السلطان مربيه لاجرم بتحاسس اي لابد ولامحاله
بفتح الميم كافه بتشديد الفاء انام بمعنى جميع الخلق از خواص وعوام
بيان للانام بمحبت او يعني سعد كرد ايند اند بكسر الكاف الفارسيه و
العاشر بعد الالف اسم مفعول من كردانيدن بالتركيه سول ايلمك فالمعنى ان
جميع الناس مالوا الى حبه لحب السلطان اياه كه الناس على دين ملوكهم خبر
مشهور رباعي زانكه بفتح الكاف الفارسي وسكون الهاء مفعول
من زانكاه بمعنى ان ان وقت كه تر الغط مركب من لفظ تو بضم التاء والواو
الرسمي ومن لفظ را الذي هو علامة المفعول فاذا ركبا حذفت الواو
من الخط كما هي محذوفة من اللفظ بر من بكسر النون للوزن مسكين نظر است
يعني نظرت الى آثارم بالمد جمع اثر والميم للمتكلم وحده از آفتاب مشهور
ترست لفظ تر بمعنى الرطب او اداة التفضيل والمراد ههنا هو الثاني
بمعنى ان آثاري اشهر من الشمس والحال انني متصف بالعيوب في نفس الامر
كرخود اى وان كان الامر في الواقع هكذا يعني همه عيبها جمع العيوب بدين
بمعنى باين نكويدان بمعنى بان بنده درست بمعنى درس بضم است فالباء
زايده في قوله لا لفظ در هر عيب كه سلطان بپسندد هنر است قطعه
كلى بكسر الكاف الفارسي وياء الوحدة خوش بوى وصف تركيبي بمعنى الطيب
الطيب الرايحه واعلم انهم تركبون اللفظين ويجعلون المجموع المركب بمعنى
المشتق ويسمونه الوصف التركيبي او التركيب التوصيفي كلفظ جهانبين
فانه مركب من لفظين معنا معنى المشتق وهو بالتركيه جهان كوزيجي وقوله

خوش بوی من هذا القبيل لان معناه خوش فتوحی در حمام روزی
فی يوم من الايام رسيد ای وصل از دست محبوبی بياء الوحدة بدستم
ای بيدی بد و بمعنی با و مثل بدين و باين كفتم كه مشكی بضم الميم والشين
المعجمة فارسی وبكسر الميم والسين المهملة عربی وكلوزان يقرء بهما علی الوجهين
فالقصر علی هذا تقصير باعتبار الياء الساكنة فی اخرها للخطاب واما لفظ
با فی اول هذا فحرف عطف بمعنی او يستعمل للنداء كما فی لغة العرب كه از بوی
بكسر الياء للاضافة دلاويز بكسر الراء ايضا وصف تركيبی من اويختن وبهذا
يكتب الالف منفصلا عن اللام تنبيها بتركيب الخط علی تركيب المعنی تو اعلم ان لفظ
تو ضمير خطاب بمعنی انت والفصيح ان لا يقرء واو بل هی علامة لضمة التاء
وقد يقرء لضرورة الوزن وقد يقرء للوزن ايضا واذا اتصل به لفظ
است فيقال تست مستم زال عقلی منه بكفتا بضم الباء لضمة اول الكلمة
والالف للاشباع من ضمير المتكلم بمعنی انا كل بكسر الكاف الفارسی ويقرء
بكسر اللام للاضافة ناچيز ای طين لا شیء بودم فی حد نفسی ولكن وقد
بالالف بدل الياء مدتی بياء الوحدة با كل بضم الكاف الفارسی نشستم
فاثر كرد الطيب لان الصحبة موثرة كما قال كمال همنشين ای جليس الجليس
در من و فی بعض النسخ يا من اثر كرد فظهر الريح الطيب منی وكرنه من وا لا
من همان خاكم كه هستم مقصود المص انی كنت شخصا حقيرا فلما صحبت
مع هذا السلطان العظيم ظهر اسمی بين الانام واشتهرت فی الايام كالطين
المقارن بالورد اللهم متع بكسر التاء المشددة امر من متعه الله تعالی المسلمين

اى

جميل ثوابه جو

ای اجعلهم متنعمين بطول بضم الطاء حيوته الضمير راجع الی ابی بكر وضاعف
بكسر العين امر من ضاعف ای اجعل ثواب جميله مضاعفا وحسناته جمع حسنة
وهی ضد السيئة وارفع بفتح الفاء وسكون العين درجة اوداء جمع ودود
بمعنی الحبيب فهو كالاحباء لفظا ومعنی وولاته درجة وولاة جمع وال بمعنی
الحاكم وهذه الصيغة قياس فی جمع اسم الفاعل من الناقص كالغزاة جمع
غاز والقضاة جمع قاض ودمر بكسر الميم المشددة وسكون الراء امر ای
اهلك علی اعدائه جمع عدو قال تعالی دمر الله تدميرا ودمر عليه بمعنی وشنائه
جمع شانی بمعنی المبغض بما تلی الباء للقسم ای بحق ما تلی وفی بعض النسخ
ما تلی بدون الباء القسمی فح يكون ما مصدرية او ظرفية فی القران ظرف
تلی من اياته بيان لما او من للتبعيض والمعنی مدة دوام ايات القران او
او فی مدة دوام تلاوة ايات القران علی ان من زيدة فی الاثبات علی مذهب
الاخفش اللهم امن بلده بسكون النون امر من امنه بلده مفعول الامر
والمراد مملكته وانما اختار للسجع واحفظ بفتح الفاء وسكون الظاء
امر ولده ای ابنه اسمه سعد سمی ابو بكر باسم ابيه شعر لقد سعد الدنيا
جواب القسم محذوف به الظاهر ان يرجع الضماير الواقعة فی هذا الشعر
الی ابی بكر دون ولده كما توهم ليحصل الابهام اللطيف فی قوله دام سعده
ويناسب قوله كذلك ينشاء اسم مثل ولئلا يلزم تفكك الضمير وادام المولی
ای الله تعالی بالوية النصر جمع لواء بمعنی العلم كذلك ای مثل ابی بكر ينشاء
كان مهموزا حذفت الهمزة للوزن ای تحدث وترفع لبنة وهی غصن

نخل مخصوص وهو نخل القهوة وهي مرفوعة على انه فاعل ينشاء وهو ابو بكر
عرقها اي اصل تلك اللبنة والجملة صفة لبنة وحسن نبات الارض من كرم
البذر وجودته والبذر بالفارسية تخم والمعنى ان ابا بكر بذ كريم اي سلطان
جيد فولد مصير مثله في الحسن ايزد اي الله تع وتقدس وجل جلاله خطه
پاک شيراز الخطة على وزن الغلة دايرة البلدة بهيبت حاكمان عادل البا
سببية وهمت عالمان عامل قدم مبنية الحكام على همة العلماء لانها اظهر
تا بترا في حصول تا زمان قيامت الى قيام الساعة در لباس سلامت نگه دارد
منصور نگاه دارد وقد يكتب الهاء متصلا الى الدال والمعنى حفظ الله
وقد وجد في بعض النسخ هذه الابيات اعني قوله **قطعه** نداني كه
استفهام انكاري من در اقاليم جمع اقليم غربت واغتراب چرا لفظ غرد
يستعمل في مقام التعليل روزگاري بياي الوحدة بكردم درنگي بالباء
المصدري برون رفتم من منع المملكة از تنگ تركان من عارهم ولفظ
ترک بضم التاء وسكون الراء يطلق على اهالي ممالك خطا وچين ومحو
وهم بيض لونا وسواد عينا وحاجبا وجفاة فعلا ولهذا يطلق
على المحابيب تشبيها بهم وقد يطلق على الجندي مطلقا كه ديدم مفعول هذا
اعني جهان درهم افتاده وقع مخلوطا چون موي زنگي مثل شعر اهالي زنكبار
همه آدمي زاده بودند في الصورة ولكن في الباطن چو گرگ كان الكاف فيه
الفارسية جمع گرگ وهو الذئب كونه خونخوار تيز چنگلي في شرب الدم
وحدة الطفر چو باز اندم كشور بكسر الكاف العربي بمعنى المملكة اسوده

دیدم

ديدم كشت پلنگان بالباء والكاف الفارسيين جمع پلنگ وهو النمر رها
كرده خوي پلنگي گشت صار واو درون مردمي في باطن حال كل واحد منهم
رجل واحد چون ملك نيك محضر حسن الخلق برون ظاهر حال كل منهم
لشكري چون مثل هيزبران جمع هيزبر بكسر الهاء وفتح الراء بمعنى الاسد
صلى الهاء للنسبة چنان بود در عهد وزمان اول كه ديدم يعني جهان پر بضم
الباء الفارسي زغوغا وتشويش وتنگي روي ان بعض الامراء قد استولى
على ابي بكر بن سعد وطرده من مملكته فخرج المص ايضا عن تلك المملكة ثم اتى
ابي بكر بجمع عظيم فقهر عدوه واخذ مملكته فعاد المص وراى الملك منتظما ولهذا
قال چنين شد اي حصل الانتظام والامن در ايام سلطان عادل وهو اتابك
ابو بكر بن سعد بن زنگي ما وجدنا هذه الابيات في النسخ القديمة الصحيحة
فالظاهر انها ليست من هذا الكتاب بل من تتمة حكايته اوردها المص في
بعض رسالته الحقها الناسخون بهذا الكتاب **قطعه** اقليم پارس را
غم از آسيب بالمد بمعنى الفتنة دهر نيست الدهر الزمان تا بر سرش بود چو
تحفف من چون بمعنى المثل توي اي بكسر الهمزة وفتحها حرف نداء ساية خدا
اي ظل الله امروز كس نشان ندهد اي لا يخبر اليوم احد در بسيط خاك
يعني در زمين گسترده مانند آستان درت همو واستانه بمعنى العتبة درت
التاء للخطاب اي مثل عتبة ابابك واعلم ان التاء الساكنة ضمير المخاطب اذا
اتصلت باخر الاسم يفيد معنى المضاف اليه كما في قوله درت واذا اتصلت
باخر الفعل يفيد معنى المفعولية ديدمت وكذا اذا اتصلت باخر الروابط

مصراع دو عمر اگر نصیب باشد تأمن رضا ای موضع الامن الذی یرضی الفاعل
عنه بر تست واجب علیک پاس رعایت خاطر بیچارگان وصمصان
وشکر مبتدا بر ما خبر واجب علینا و بر صدا ای مضاف الی قوله جهان آفرین
وصف ترکیبی جز اعوض نکست وعده یا رب زباد فتنه نگهدار ای احفظ
خاک پارس واقلیمه چندانکه خاک را بود بفتح الواو وباد را بقا یعنی مادام
یبقی کرتا الارض والهواء سبب تألیف کتاب یک شب تأمل ایام
گذشته می کردم یقال تأمل الشیء نظر الیه مستبینا له و بر عمر تلف کرده بفتح التاء
المثناة یعنی الهلاک کرده تاسف وتحسر می خوردم شعر العمر مضی
وفاتنی المطلوب لا القلب اطاعنی ولا المحبوب وسنگ سراچه دل را
لفظ سراچه مقصور من سرایچه یعنی الحجرة الصغیرة واللغز بالترکی کوکل
او جوکنک طاشنی بالماس آب دیده می سفتم کالحکاکة واین بیتها
مناسب حال خود می گفتم والابیات ما ذکره بقوله مثنوی هر دم
از عمر می رود نفسی ای کل نفس یمضی من العمر وشیء یعلل فی نفسه و لکن
لا ینقطع عن المرور بل یستمر علیه چون نگه میکنم و فی بعض النسخ چون نگه
می کنی بیاء الخطاب نماند بسکون النون والدال ماضی منفی من ماندن
وکون فی هذه اللغة احتیاج الیه سوا کن هو کار دو فماند بسی علم ان اللفظ
بساعی پنجه وبسی امالته ای شخص که پنجاه رفت ای مضی خمسون
سنة من عمرک در خواب وانت فی غفلة مگر این پنج روز فی خمسة ایام
بنعبت دریابی نفهم و نستیقظ من نوم الغفلة یعنی اکثر العمر و بقی اقله

می وقت الانتباه و فی ذکر سحاه و بیه مثل صیغة الاشتقاق و هذا البیت
مطلع قصیدة للمص نامه مذکور فی دیوانه شعر الم یان لی یا قلب
ان اترک الجهلا وان تحدث الشیب المعر لعا عقلا حمل بکسر الجیم المنبج
من الاستحیاء اکس رفت ای مات ومضی من الدنیا وکار ساخت کم یعمل
علی الاخرة کوس رحلت زدند ای ضربوا طبل الارتحال و با و هو متابع
الحمل بکسر الحاء وسکون المیم ومن قال بالفتح والسکون فقد اخطأ فی اصل
اللغة ساخت خواب نوشین ای النوم اللذیذ بامداد رحیل بالذال
المعجمة فی آخره علی اللغة الفصیحة یعنی الصبح قال ابن یمین قطعه
در زبان فارسی فرق میان دال ذال اد کیر از من که این نزد افاضل مبهمست
پیش از وی در لفظ مفرد لو صحیح ساکن است دال خوانندش و باقی جمله
ذال معجمست باز دار دای یمنع و یعفو یا دو رار سبیل ای من الطریق
وقطع المسافة هر که آمد کل من جاء الی الدنیا عمارت نو بالفتح والسکون
یعنی الجدید ساخت ای بنی بناء جدیدا رفت ای الجائی الثانی منزل بدیگری
برداخت ای اتمه لغیره وان دیگر پخت همچو نین هوسی و این عمارت ای
عمارت را بسر نبرد کسی لفظ کسی نبرد وکونه مفعوله کاظن بعید جدا
یار نا پایدار وصف ترکیبی من پاییدن و مفعول مقدم لقوله مدار فی
قوله دوست مدار ای لا تتخذه خلیلا دوستی را نشاید مضارع
منفی من شایستن ای لا یلیق للحب ای غدار مرهج الغدر بالغین
المعجمة بترک الوفاء حکایت حکی عن ابی منصور انه لما حضره الموت
قال اف لنا بعنا نعیم الاخرة بنومة بردار بقائنا فی الدنیا نومه واحدة

من جهة قهر مدته و مضيه على الغفلة نيک و بد چون همی بباید مرد معناه
بالتركي ايو يرمز چون اولسه كر كدر خنک بضمتين قال الحلبي في لغته انه
يجيء على معنيين احدهما البارد يقال اب خنک و هواء خنک والثاني
بمعنى طوبى بالتركي كخشلوق والمراد هنا انكس كه كوى بالكاف الفارسي بالتركي
طوب نيكى برداى طوبى لمن اوصل كرة الخير الى منتهى الصحن والمراد كثرة
العبادة التي تقدم الى الحضرة الالهية **حكايت** قال بعض العلماء من السلف
الصالحين ويل لمن غلب احاده على عشراته اى سيئاته على حسناته لقوله
تع من جاء بالحسنة فله عشر امثالها برگ بفتح الباء العربي وسكون الراء
يجيء على معنيين احدهما بمعنى الورق وقد يراد به الرزق والاخر بمعنى التهيئة
عيش بالفتح بمعنى الحيوة والنعيش گور بالكاف الفارسي بمعنى القبر خويش
فرست امر من فرستادن كس نيارد مضارع منفي من اوردن ز پس
اى من بعدک رهش فرست كما قيل طوبى لمن ترک الدنيا قبل ان تتركه
و مهد القبل قبل ان يدخله عمر برف است مبتدأ وخبر والمعنى المراد ان العمر
كالثلج سريع الذوبان افتاب تموز اى في شمس الشهر الاوسط من الشهور
الثلثة الصيفية وقد وجد الواو العاطفة قبل لفظ افتاب في بعض النسخ
فيكون عطف الجملة على الجملة اندكى ماند اى بقي قليل من العمر خواجه غره هنوز
الغرة بكسر الغين لغة عربية وفتحها من تصرفات العجم اى شخص تهى دست
وصفر اليد من المال رفته در بازار اى الى السوق نترسمت العائد للخطاب
بر بضم الباء الفارسي و قرئ بفتح العربي نياورى دستار بمعنى بالتركي

د و لبند و مند يل و دستمال هر كه مزروع خود خورد بخويد و في بعض
النسخ كورد خويد كان لفظ خويد في الاصل على وزن سعيد بواو معجمة
يكتب ولا تقرء كواو خويش **بيت** درويش ميان حلقه سبزان درون
بديد چون لاله برگ تازه شكفته ميان خويد ثم استعمل بلفظ الواو
معناه بالتركي فصل كه سجوب جبوالمز يدوررلر وقت خرمنش بسكون
النون خوشه بايد چيد ماض بمعنى المصدر اي چيدن يعني لابد لذلك
الشخص ان يجمع بقايا العنقود وقت الحصاد وقد وقع هذا البيت في
بعض النسخ پند سعدى بگوش جان بشنو فاعمل قبل الاجال ره چنين است
مرد باش و برو فلما حكى المص تامله في ليلة من الليالي ذكر مال امره و مال فكره
حيث قال بعد از تامل اين معنى مصلحت ان ديدم و في بعض النسخ دران
ديدم كه در نشيمن بفتح النون الاولى وكسرها بالتركي بتاق واوى احق
بر عزلت اضافت دشمن اليه بيانية نشينم اعتزال من الناس و دامن
صحبت اي ذيل الصحبة فراهم چينم اى الفه لفا و هو كناية عن ترك الصحبة
بالكلية و دفتر از گفتهاى پريشان من الكلمات المتفرقة بشويم و هو كناية
عن محوها و ديگر پريشان نگويم لانه **بيت** زبان بريده اى مقطوع اللسان
بكنجى بضم الكاف العربي وياء الوحدة اى في زاوية نشسته اسم مفعول
من نشستن صم بكم استعمل الجمع موقع المفرد للوزن برابر است اي
شخص كان كذلک به از كسى كه اى احسن من شخص كه نباشد زبانش
اندر حكم اى لا يكون لسانه في حكمه بل يتكلم بكل ما يجرى على لسانه ما يكى يعنى

لفظ خويد

ما قوليت حتى ان احدا از دوستان من الاحباء كه در كجاوه بفتح الكاف
الفوقى معرب كراوه بالفارسية وهو الهودج محنت وبلا انيس
من بودى الهاء للحكاية وه در حجره بيجه صحبت وصفا جليس من ترك لفظ
بودى اكتفاء بما سبق كما هو قاعدة الاسجاع برسم قديم اى العادة القديم
از در من الثانى در آمد اى جاء ودخل ولفظ در هنا مقحم جندانكه نشاط
وفرح وبلا عنت منا علم من اللعب كرد ذلك الصديق وبساط مذاعبت
وتلطف كسترد بالكاف الفارسى ماض من كستردن جوابش نكفتم فقط وسر
از زانو تعبد بر نكرفتم اى ما رفعت راسى من ركبة العبودية رنجيده
نكه كرد اى نظر مغضبا وكفت قطعه كنونت مقصور من اكنون
بفتح الهمزة وسكون الكاف العربى فلما حذفت الهمزة ضمت الكاف
تبعا للنون والتاء للخطاب والمعنى الان لك كه امكان كفتار بعنى
الكلام هست اى تقدر ان تتكلم بكو لعر من كفتن واعلم انه كما يدخل فى
اول المضارع حرف الباء للاستقبال كذلك يدخل فى اول الامر والنهى
بل الماضى والمصدر ايضا للتاكيد اى براد بلطف وخوشى بفتح الخاء للقافية
كه فردا الان الموت قريب جو بيك اجل والمراد به عزرائيل عليه السلام در
لفظ در هنا وفى قوله در كشى زايدة بحكم ضرورة الاضافة بيانية زبان
در كشى من التكلم بكى از متعلقان منش الضمير راجع الى ذلك الصديق
بعنى ان احدا من الناس المتعلقين بى بر حسب بعنى بر وافقه اى على
ما اقتضته من الصمت والعزلة مطلع كرد انيد فاعل كردانيد ضمير مستتر

راجع الى قوله بكى والضمير السابق ذكره مفعوله مقدم اى جعله مطلع وقال
مخاطبا كه فلان اراد به نفسه يعنى شيخ سعدى عزم كرده است معنى
عزم على الشى اراد فعله وقطع عليه وقوله ونيت جزم كانه عطف تفسير له
اذ معنى عزم الشى قطعه فالمعنى قصد بنية مجزومة مقطوعة كه بقيه عمر
معتكف نشيند ويعتزل عن الناس وخاموشى كزيند ويختار السكوت
تو نيز اى ايها الرفيق كه اكر توانى اى ان اقتدرت سر خويش كير خذ ما سك و
استغل بما فعله وراه مجانبت بتقديم النون على الباء اى البعد عن الناس
بيش اى توجه اليه ولفظ كير مقدر هنا كما هو قاعدة الاسجاع كفتا
بالالف الاشباع كما سبق اى قال ذلك الصديق بعزت عظيم الباء للقسم
وصحبت قديم عطف على مدخول الباء دم بر نيارم اى لا اتكلم وقدم بر ندارم
اى لا ارفع قدمى ولا اذهب من هذا المكان مكر انكه كه الا فى وقت سخن كفته
شود صادرا من شيخ سعدى بر عادت قديم اى حين يتكلمنى على العادة
القديمة وطريق مالوف والطريقة المالوفة كه آزردن بالمد وضم المعجمة
بمعنى الايذاء دوستان مفعوله فالمصدر مضاف الى مفعوله جهلست لا يليق
ان يصدر من العالم وكفارت يمين سهلست يعنى ان كان قد حلف فكفارته
امر سهل وقيل لا حاجة الى تقدير الشرط لان اهل الحق اذا عقد قلبه على شى
فنقضه كنقض اليمين وخلاف راى صوابست خبر مقدم وعكس راى اولى الالباب
عطف عليه والالباب جمع لب بالضم وهو العقل قوله كه ذو الفقار على اى
سيفه المشهور در نيام اى ان يكون فى الغمد مبتدا مؤخر وزبان سعدى

درکام بالکاف الفارسیة بمعنی الکنك عطف الجملة علی الجملة والمعنی ان الامر المحدود
لا یکون سیف علی رضی الله عنه خارجا عن الغمد مستعملا فی الجهاد وکذلک
لسان سعدی ینبغی ان یکون متحرکا ومتکلما بالمعارف والنصایح قطعه
زبان در دهان ای خردمند چیست مضمون هذا المصراع سؤال کلید در گنج
بالاضافة فی الالفاظ الثلثة صاحب هنر ای مفتاح باب خزینة اهل الفضل
مضمون هذا المصراع جواب چو در ای الباب بسته باشد اذا کان مغلقا چه
داند کسی کیف یعرف احد که جوهر فروشست ای بایع الجوهر یا پیلور بکسر الباء
الفارسی وفتحتی اللام والواو الصدلانی والمنجم جرجی دیگر اگر چه
پیش خردمند ای قدام العاقل خامشی اصله خاموشی بالیاء المصدری بمعنی
السکوت حذف الواو للوزن ادبست اما بوقت مصلحت ای عند الحاجة
الکلام ای به که المشار الیه لفظان مابعد اعنی در سخن گوشی خطاب من
کوشید بالکاف العربی ای الاولی ان یشتغل بالکلام دوچیز ای شیئان طیره
عقلست بکسر الطاء المهملة بمعنی الغضب وههنا بمعنی الفاعل عقلست ای مغضبا
العقل اهدیماد دم فرو بستن ای ترک التکلم بوقت گفتن ای وقت الحاجة
الکلام والثانی گفتن ای التکلم بوقت خاموشی ای فی وقت الذی ینبغی
ان یسکت فیه فی الجملة ای الحاصل من الجمل الکلمات زبان از مکالمه او ره
الی ذلک الصدیق درکشیدن قوت نداشتم ای لم اقدر علی ان اتکلم
ورویی از صحبت او گردانیدن مروت وهو کمال الرجولیة نداشتم
علیه بقوله که یار موافق بود ومحب صادق فلا ینبغی الاعراض عن مثل

بیت چو جنگ آوری باکسی برستیز ای اذا خاصمت مع احد هم که ازوی
گزیرت بود بضم الکاف الفارسی وکسر الزاء المعجمة یعنی لك بد منه بان یکون ممن لا یمکنك
مصاحبته بخلاف فلان یار دلکرمنست ای لا یستطیع مفارقته مصرع نوبی در دل وغمنت
بازناگزیر منست وفی لغة الحلبی گزیر بمعنی چاره وناگزیر بمعنی ناچار باکسر بکسر
الکاف الفارسی والراء المهملة اسم مصدر من گزیختن یعنی اویکون لك فرار منه
بان یکون ممن یکرهه ویتنکف من مصاحبته بحکم ضرورت قدم مثله سخن گفتیم
مع ذلک الصدیق ونغرم کنان بیرون رفتیم من الحجرة الی البلد در فصل ربیع
که صولت برد ای شدته آرمیده اسم مفعول من آرمیدن والمراد سکون
البرد بود بل التجاوز منه ولهذا امال واوان کالزمان لفظا ومعنی والمد
فیه غلط دولت رسیده بیت پیراهن سبز ای القمیص الاخضر درختان
علی الاشجار چون مثل جامه عید نیکبختان بالاضافة فی اللفظین قطعه
اول اردبهشت وهو اسم للشهر الاوسط من الشهور الربعة ماه جلالی وهو
اسم تاریخ نسب الی السلطان جلال الدولة والدین ملکشاه السلجوقی فقوله
اردبهشت ماه جلالی احتراز عن اردبهشت الفرس القدیم فانهم لم یعتبروا
الکبیسة فلا یقع اوان الورد فیه بلبل گوینده ومتابر لبلبل بسکون اللامین
مبتداء گوینده خبره بر منابر جمع منبر بکسر المیم مشتق من النبر وهو الارتفاع
وسمی به لانه آلة الارتفاع قضبان بضم القاف وکسرها جمع قضیب وهو الغصن
وقد اشتهر الغلط فیه منا لمناسبة قوله غصبان بر گل سرخ از نم افتاده واو
بالواو ایضا لالی جمع لولو همچو عرق بر عذار شاهد محبوب غضبان

صفة مشبهة على وزن عطشان تا شب ببوستان اى فيه با يكى از دوستان

اما يوم ذلك الصديق او مع مثله اتفاق مبيت اتفاد بفتح الميم مصدر ميمي

بمعنى البيتونة اتفاد وفى بعض النسخ صحبت مبيت افتاد موضع خوش وخرم

وصف تركيبى لذكر البستان ودرختان دلكش وصف تركيبى من كشيدن

درهم اى مجتمع بعضه فوق بعض كفتى كه كانك تقول فى حقه خرده مينا كبر

الميم بمعنى القارورة بر خاكش ريخته است تشبيه الازهار الواقعة على الارض

بالقارورة المتفرقة عليها ومن غفل عن هذا قال فى تفسيره مينا بعد ذكر ما ذكرنا

وفى البحر موشى لازوردى يستعمله الصاغة وعقد بالكسر هو عنقود النخل

ثريا بالفارسى پروين ازتاركش بفتح الراء يعنى من فوق رؤس تلك الاشجار

اويخته اسم مفعول من اويختن تشبيه الازهار الغائبة على مثل الشجرة التفاح

والكمثرى بالثريا **شعر** روضة اى هى روضة وهى ارض ذات ازهار

وانهار ماء نهرها سلسال اى سهل سوغه فى الحلق او اسم نهر فى الجنة

دوحة بالفتح وسكون الشين العظيمة سجع صوت الحمام وغيره طيرها اى تلك

الدوحة موزون كالشعر ان اى تلك الروضة پر بضم الباء الفارسي

ازلالهاء رنكا رنك اى المتلون بالوان متعددة ومن اصله وابن يعنى

الواو ولما حذفت الهمزة حركت الواو وتحركها اشارة الى دوحة پر

كالاول ازميوهاء كوناكون من الثمرات المتنوعة باد در سايه درختانش

الضمير راجع الى الروضة كسترانيده فرش وهو المؤنث من متاع البيت

بوقلمون بالتركية كلستانى كمخا وشب اندازى رنك والمراد به ان ضوء

الشمس

الشمس يظهر فى ظل الاشجار على النبات نازلا من بين الاوراق الاشجار

فاذا وقع النسيم على الاوراق والنبات يظهر التموجات المختلفة بعضها اصفر

وهو ما وقع عليه الضوء وبعضها احمر وهو لون النبات وبعضها اسود

وهو ما وقع عليه ظل الاوراق من النبات والمراد به انه اذا وقع النسيم

على النبات يرى متلونا بالوان مختلفة بامدادان اى وقت الصبح خاطر

باز آمدن الى البلدة بر راى نشستن فى الروضة غالب آمد يعنى كنا مرددين

بين القعود للصحبة وبين الذهاب الى البلدة فغلب راى الرجوع على

القعود ديدمش الضمير راجع الى قوله يكى از دوستان دامنى بباء الوحدة

كل وريحان بالتركى فسلكن وسنبل صيمران بفتح الصاد وسكون الياء وضم

الميم بالتركية بك بورکی فراهم آورده اى جمع وعزمت شهر كرده معنا كفتم

كل بوستان را چنانكه دانى كا تعرف بقائى نباشد اى لا يبقى بل هو سريع

الزوال والانقضاء وعهد كلستان را چنانكه دانى وفائى نه اى لا وفاء

لعهده وحكما كفته اند اى قال العقلاء هرچه نپايد اى لا يستقر دلبستكى

را نشايد اى لا يليق بالحب وربط القلب كفتا مال لف الاشياء طريق

چيست عرا سكه كفتم براى نزهت حاضران لفرحهم وفسحت بالسين

والحاء المهملتين كالوسعة لفظا ومعنى ناظران وفى بعض النسخ خاطران

كتاب كلستان توانم بمعنى اقتدر تصنيف كرد اسم مفعول كه باد خزان

را بر ورق او اشاره الى كتاب كلستان دست تطاول الاولى ان تبرك لفظ

دست لان معنى التطاول درازى دست فمن قال فى تعبيره وماز هيچ

فقد اخطاء نباشد کما یکون لسایر البساتین وگردش بفتح الکاف الفارسی
وکسر الدال اسم مصدر اعنی گردیدن وهو مبتداء مضاف الی زمان ای تحوله
بحسب الفصول عیش بفتح العین ربیعش الضمیر راجع الی کتاب گلستان
بطلش بالفتح والسکون بالفارسیة سبکساری حریف ای فصل خزان مبدل
نکند خبر المبتداء **قطعه** بچه کار ایدت الناء للخطاب ز گل طبقی الباء
للوحدة از گلستان من ببر ورقی بضم الباء الاولی وفتح الثانیة امر من بردن
ورق فانه ینفعک وینفی گل همین پنج روز وشش باشد فانه سریع
الزوال وین گلستان همیشه خوش باشد بفتح الحاء للقافیه باشد
لا بزول حسنه ولا یتغیر حالی نعم فی ذلک الوقت که من این سخن بگفتم ای
قلت هذا الکلام دامن گل بریخت ماض معلوم من ریختن ودر دامنم
اویخت ماض مجهول من اویختن ولما کان قوله کتاب گلستان توانم تصنیف
کردم وما بعده بمنزلة الوعد بتالیفه قال الرفیق بحکم الوعد که الکریم اذا
وعد وفا واذا قال جفا فصلی بیاء الوحدة دو معناهما بالترکی برکی
فصل در ان روز ای فی ذلک الیوم وفی بعض النسخ در ان چند روز
ای فی تلک الایام المعدودة اتفاق در بیاض افتاد یعنی وقع فی بیاض
الاوراق ومن قال یعنی خرج من المسودة الی البیاض فقد ارتکب غیر
الظاهر اذ الظاهر من کلامه السابق واللاحق انه لم یقع له مسوده
لهذا الکتاب قبل الوعد در حسن معاشرت واداب محاورت ای فی
بیانهما قیل المراد هو الباب السابع والثامن قوله در لباسی اما ظرف

لقوله

لقوله افاده او صفة لقوله فصلی دو که متکلمان را بکار اید ای یستعملونه
ومترسلان را بلاغت افزاید ای یزید بلاغة الکتاب فی الجملة ای ملخص الکلام
هنوز از گل بوستان بقیتی موجود بود ولم یبعض الورد بالکلیة که کتاب
گلستان تمام شد وتمام انگه شود بحقیقت که پسندیده اید ای انما یتم
فی الحقیقة ان لو وقع مقبولا در بارگاه شاه جهان پناه ای قدام سلطان
الذی هو ملاذ الدنیا والهاهم شرع فی تعداد اوصافه فقال سایه
کردگار الکاف الاول عربی ای ظل الله وپرتو ضوء لطف پروردگار
بمعنی الرب ذخر زمان ای ذخیرته وکهف امان ای غاره المؤید من السماء
ای من عند الله المنصور علی الاعداء المظفر بهم عضد الدولة القاهرة
بعوی الدولة القاهرة اذ قوة البطش بالعضد سراج الملة الباهرة اذ
قوة ای به یستضیء الملة الظاهرة جمال الانام ای المخلوق مفخر الاسلام
فخر الدین والمراد من الممدوح هنا ابن سلطان زمانه وهو سعد عطف بیان
وهو ابن اتابک بمعنی صاحب الکلام والامیر ای السلطان الاعظم وهو
وصف اتابک شاهنشاه قدم ذکر المعظم تعالی عظم الامر وعظمه تعظیماً
فخر مالک رقاب جمع الامم جمع امة مولی له معان والانسب هنا ان یکون
بمعنی الناصر ملوک العرب والعجم بحیث یلتجی الیه الملوک من العرب والعجم سلطان
البر والبحر ای الحاکم فیهما وارث ملک سلیمان ای مملکة الدنیا مظفر الدین ای
فاز به ابو بکر وهذا بیان لاتابک بن سعد بن زنگی ادام الله تعالی اقبالهما الضمیر
راجع الی سعد وابنه ابی بکر والاقبال توجه الخیر والسعادة وجعل الی کل

خبر لکلیهما بفتح اللام فیهما ای مرجعها وبکر ثمه عطف علی قوله پسندید ه
اید لطف خداوندی مطالعه فرماید ای یطالع بنظر اللطف الذی یتعلق
بکبریائه قطعه کر التفات خداوندیش الضمیر راجع الی سعد وهو ابن
سلطان کاء فت افتا بیارآید مضارع من آراستن بالمد یعنی العرباش
نکارخانه بسکون الراء یعنی دار النقش چینی یقال ان فی ولایة الصین
دار النقش تنقش فیها النقوش العجیبة والاشکال الغریبة وبعض ارژنکیست
بفتح الهمزة وسکون الراء المهملة وفتح الراء الفارسیة کاملا اسم نقاش کامل
او اسم کتاب الفه النقاش المعروف بمانی وجمع فیه ما استخرج من النقوش
العجیبة والتصویرات الغریبة والمعنی ان نظم المرجو لو تزین کتاب گلستان
یصیر هذا الکتاب دار النقش التی فی ولایة الصین او الذی کتبه مانی
وزینه بالنقوش اللطیفة امید هست ای یرجی که روی ملال درنکشد
بفتح الکاف العجمی فاعله سعد ولفظ درزاید ازین سخن که گلستان فیه
ابهام ای ذلک الکتاب او الروضة التی فیها الورد نه جای دلتنکیست
بل محل الفرح علی الخصوص ای خصوصا که دیباچه همایونش الضمیر راجع
الی گلستان والدیباجة الحدقا وابل الکتب وجهها یعنی دیباجه المبارکة
المرسومة بنام سعد ابی بکر سعد بن زنکیست ای سعد بن ابی بکر بن سعد
حذف لفظ ابن وهو شایع فی التراکیب الواقعة فی الکتب الفارسیة
فاعلم ان سعد ابن السلطان فی زمان المص والسلطان ابو بکر واسمه
سعد وقد سمی ابنه باسم ابیه کما ذکرناه مرة ونسب المص نفسه الی ابنه

ولذا

ولذا اختار تخلصه سعدی واسم وزیر السلطان ابو بکر ایضا ذکر المص
فی کتابه اولا محامد السلطان حیث قال ذکر جمیل سعدی ثم ذکر محامد ابنه
بتقریب انه الف الکتاب لاجله وذکر ایضا محامد السلطان ثانیا کما سمعت انفا
ثم اشتغل بمحامد الوزیر فقال ذکر امیر سعید فخر الدین ابی بکر بن ابی نصر
دیکر عروس فکر من العروس لغت یستوی فیه الرجال والنساء ما دام
فی اعراسهما والظاهر ان المراد به هنا هو الکنا از بی جمالی ای من عدم الحسن
سر بر نیارد ای لا یرفع رأسه ودیده یاس بفتح التحتانیة المثناة
وسکون الهمزة بالفارسیة نومیدی بپشت پای خجالت بر ندارد کالذی
اذا خجل ینصب عینه علی ظهر رجله ولا یرفعها عنه ودر زمره صاحب
جمالان فی جماعة اهل الحسن متحلی بالجیم المعجمة وکسر اللام ایضا کردد ای سر باشن
بزیور قبول امیر کبیر بریدیه الوزیر عالم عادل وصفان له مؤید من عند الله
مظفر بفضل یع ظهیر سریر سلطنت الظهیر بمعنی المعین ومنه قوله تعالی
والملائکة بعد ذلک ظهیرا مشیر تدبیر مملکت کما هو وصف الوزراء کهف الفقراء
الکهف کالبیت المنقور فی الجبل ملاذ الغرباء الملاذ والملجأ بمعنی مربی
الفضلاء من العلماء محب الاتقیاء جمع تقی بالتشدید افتخار آل فارس
بفتح ون یکون منهم یمین علی وزن فعیل الملک بضم المیم وسکون اللام
ای قوته قال الله تعالی تاتوننا عن الیمین وافهم اهل المملکة وفی بعض
النسخ یمین الملک بضم الباء وسکون الیاء وفتحها کالافتی زعماث
الاسلام والمسلمین یقال استغاثه فاغاثه والاسم الغیاث وعمان

الملوك والسلاطين بضم العين ما يعتمد عليه ومن قال اي زبدتهم ومعتمدهم
فقد فسره برايه ابو بكر بن ابي نصر من الانفات العرشه و وقوع اسم الوزير سلطان بقا
لاسم السلطان اطال الله عمره علو وطول بتشديد الواو بمعنى واحد بتشديد
اللام اي عظم الله قدره في الدنيا وشرح صدره قال الله تع ومن يرد الله ان
يهديه يشرح صدره للاسلام وضاعف اجره في العقبى كه ممدوح اكابر
افاقست الافاق النواحي والاطراف وجمع مكارم جمع مكرمه اخلاق
جمع خلق بسكون اللام وضمها السجيه **بيت** هر كه در سايهء عنايت
اوست بشرا الوزير كنمش بفتح النون والضمير راجع الى قوله هر كه كاغنست
مدح نشنه الذم لانه يوهم انه متعصب ودشمن دوست بر هر يكى از
ساير بندكان وحواشى جمع حاشيه بمعنى الزمرة والحشم اي على كل واحد
من جميع العباد والخدام خدمتي معين است كما هي عادة الملوك اكر در
اداي ان خدمت تهاون بالفارسية سستي وتكاسل بالفارسية كاهلي
روا دارند اي كوزون الاهمال هر اينه بمعنى البتة در معرض بفتح الميم
موضع العرض وبكسرها شاب كلي فيها الجواري خطا ابند ودر محل عتاب
المحل وبناه على ان المعرض بفتح الميم مكرر بر سر طايفهء در وثنا ناستننا
كه شكر نعمت بزركان واجبست متعلق من جهة المعنى الى لفظ بر وذكر
جميل عطف على شكر ودعا خير عطف عليه واداء چنين خدمت اي شكر
النعمة والذكر الجميل ودعاء الخير در غيبت اولىترست واحسن كه در حضور
اي من كونها في المواجهة وعلله بقوله كه اين يعني اداء شكر ودعا كه

در حضور ومواجهه است بتصنع وريا نزديكست وان يعني اداء شكر
ودعا كه در غيبت است از تكلف دور وفي بعض النسخ وقع هذا اللفظ
وبا جانب معزون **قطعه** هشت دوماي فلك راست شد از خرقاي
استفهام ظهره المنحني من الهرم تا چو تواي ملك فرزند زاد لفظ زادن
قد يستعمل متعديا ولازما بالتركي طوغرمق وطوغمق والمناسب بما المعنى
الثاني ما دام ايام را لفظ را بمعنى اللام الجارة حكمت محض است خبر مقدم اكر
لطف جهان افرين خاص بشرط كند بندهء مصلحت عام را جزاء الشرط والجملة
الشرطية مبتداء مؤخر فالمدح حينئذ يكون مشروطا وكمال ان يكون لفظ
اكر را مد الحمد قوله لطف جهان مبتدا مؤخر خاص كند سعي راه بيان لقوله
حكمت محض است دولت جاويد باقي اي وجد دولة موبدة هر كه بكو
نام زسبب علله بقوله كز عقبش الضمير راجع الى قوله هر كه ذكر خير زند
كند نام را فمن يبقى اسمه مذكورا بالخير فهو حي وصف تر اكر كند ور نكند
اهل فضل اي بما ستايان حاجت مشاطه نيست بفتح الميم وتشديد الشين
بالفارسية زن بيرايه كر نيست روى دلارام را فمن كان حسن الوجه
في حد ذاته لا يحتاج الى التزيين قال ابن الرومي في هذا المعنى **شعر**
وما الحلى الا حيلة لنقيصة يتمم من حسن اذا الحسن قصرا فاما الجمال اذا كان
موفرا كحسنك لم يحتج الى ان يزورا عذر تقصير خدمت وموجب اختيار
عزلت تقصير وتقاعدي كه در مواظبت وملازمت خدمت باركاه خداوندي
مي رود اي يقع التقصير في ملازمته بابه بنابر انست كه اي مبني على هذا المعنى

كه طايفه بو حكماء بندر اعلم ان الهمزه فى كل كلمه اخرها هاء للوصل فمعنى قوله
طايفه جماعه واحاد در فضايل جمع فضل وفضيله ضد النقص والنقيصة
برزجمهر حكيم مشهور بالفضل سخن ميكفتند اى يقدون ويذكرونه فضايل
اخر جز يعنى غير اين عيبش ندانستند ونكفتند كه در سخن كفتن بطى است
يعنى درنك بسيار ميكند اى يتوقف فى التكلم كثيرا مستمع بسى منتظر بايد
بود يعنى بودن تا وى تقرير سخن كند حاصل ما قالوا فى حقه انه ليس له
طلاقة لسان برزجمهر بشنيد اى سمع ما قالوا فى حقه وكفت فى جوابهم انديشه
كردن كه چه كويم اى التفكر فى ان اى كلام اقول به از پشيمانى خوردن
وفى بعض النسخ بردن كه چرا كفتم حاصل جوابه ان عدم عجلته فى كلامه ليس
لفقدان القدرة على الكلام بل هو كثير الفكر فى التكلم وانما يتكلم بالتفكر وهذه
فضيلة عظيمة له مثنوي سخن دان اى عالم الكلام وپرورده اى المربي
پير كهن اى الشيخ الكبير بينديشد اى يتفكر انكه اى بعده بكويد مضارع
من كفتن سخن مفعوله مزن نهى من زدن مى تامل بكفتار بفتح الباء دم
بفتح الدال يعنى النفس بفتحتين اى لا يتكلم بدون التامل كو مخفف
من نكو كوى امر من كفتن كر دير كويى باك نيست كرچه سويلمه سن چه غم
ولس يعيب بيندبش امر وانكه براور نفس والمراد الكلام از ان پيش
بس كن كه كويند بس اى اسكت قبل ان يقال اسكت بنطق ادمى البا سببيه
ادمى اى الانسان بهتر است از دواب جمع دابه والمراد ذوات القوايم
الاربع دواب از تو بهتر وافضل كر نكويى صواب حاصل عنداد المص

ابر در كهسار برزجمهر الملاذ عن الملازمه والمكالمه للصحبه ذات الحلاوه في الملاذ زنبه

في قلة الملازمة والمكالمة فكيف در نظر اعيان خداوندي اى التكلم في كزا الرحو
محفليكم كه مجمع اهل دلست واصحاب التصوف ومركز ومرجل موضعه علماء
متبحرين يريد المتعمقين في العلم اكر در سابقت سخنى اى في سوق الكلام
دليرى بياء المصدرية اى التشجع عنه كنم سوخى يعنى كستاخى كرده باشم
فان الكلام للاكابر دون الاصاغر وبضاعت مزجات اى المتاع القليل
بحضرت عزيز كما جاء به اخوة يوسف عليه السلام فى مصر اورده
بتقدير باشم كما عرفت مراد شبه بفتح الشين وسكون الهاء خرزه صغيره
كما فصل في بحر الغرايب ممن قال خرزة سوداء فقد غفل عن اللون در
بازار جوهريان اى في سوق اهل الجوهر جوى بفتح الجيم وكسر الواو وياء الوحدة
اى الشعيرة الواحده نيارد يعنى ان كلامى كالخرزة الحقيرة فلا اعتبار لها
عند العلماء الذين كلماتهم وعلومهم كالجواهر النفيسة وچراغ پيش آفتاب
اى في حضور الشمس پرتوى اى شعاعى ندارد بل يضمحل نوره ومناره
قال في مختار الصحاح التي يوذن عليها وهي مفعلة بفتح الميم والجمع
المناور لانه من النور بلندى صفة لمناره ارد امن كوه الوند بفتح
الهمزة والواو اسم جبل في همدان علم في الارتفاع حكايت سمع من
بعض الرواة لم يرتق احد في قلة ذلك الجبل لارتفاعه وشدة هبوب
الريح هناك حتى ان احدا من الطايفة القلندرية ادعى الارتقاء فيها
فذهب وغاب ثم وجد ليس في مسافة بعيدة من ذلك الجبل والعهدة
على الراوى پست نمايد مضارع مجهول من نمودن اى يرى احفض وما تواضع

المص اورد ابياتا في فوايد التواضع منوى هركه اى كل واحد كرده
اى الرقبة مدعوي بود بكسر الواو افرازد مضارع من افراختن مستعمل
لازما ومتعديا بالتركي يوجلتمك ويتولب خاوه داء في المضارع وكذا
نظايره والمراد هنا معنا المتعدي دشمن از هر طرف بر وى تازد مضارع
من تاختن قلب خاوه زاء كما عرفت انفا وفي بعض النسخ وقع
بدل هذا المصراع خويشتن را بكردن اندازد مضارع من انداختن
سعدى افتاده ايست على الارض افتاده الفارع المتخلص عن قال
الانام ومن فسره بالفارع فقد غفل عن سوق الكلام كس نيايد
بجنك افتاده كانه علة له اول انديشه اي ينبغى التفكر اولا وانكهى بعده
كفتار هو اسم بمعنى الكلام پاى بسكون الياء والمراد به الاساس بست
بالباء الفارسي بالتركي الجق والمراد به انه اول في البناء امد بست پس
بالباء الفارسي ايضا اي بعده ديوار فالفكر كالاساس والكلام كالبنا
والجدار فلما علمت حقيقة الحال لا ملتفت الى ما قيل وقال لا بعد الحق الا
الضلال نخل بندى بالياء المصدرى وصف تركيبى بالتركي نخل يا غليجلق دائم
ولى نه در بوستان جمع اجمع ازهار النفيسة نا مدى بالياء المصدري
ايضا بمعنى محبوبي مى فروشم اى ابيعه در كنعان اسم ديار نشاء فيها
يوسف عليه السلام لقمان حكيم را هو رجل صالح عاقل قد اختلف في
نبوته كفتند كه حكمت از كه اموختى اى ممن تعلمت الحكمة كفتا از نابينايان
لانهم تا جانه ببينند پاى ننهند اى يتفحصون موضع القدم بالعصا ثم يضعون

القدم

القدم فيه قدم بفتح القاف والدال وتشديدها ماض بمعنى تقدم كتقدس
بمعنى تقدس الخروج فاعل الفعل قبل الولوج كالدخول لفظا ومعنى و
قد يقال قدم بكسر الدال المشددة على انه امر من قدم بالتشديد وقال
الشاعر في هذا المعنى شعر قدر لرجلك قبل الخطو موضعها فمن
علا زلقا من غرة زلجا الزلق بفتحتين المزلقة والغرة بكسر الغين الغرور
وزلجا بفتح اللام والالف للاشباع معنى زل مصراع مرديت بسكون
المصدرى وياء الخطاب بمعنى رجولك اصله مردى ايت بيازماى او من
ازمودن بمعنى التجربة وانكه بعدها زن كن عبارة عن التزوج في الاصطلاح
فمن قال بمعنى زن را نكاح كن فقد غفل عن الاصطلاح قطعه كردن
ناطا بود خروش بجنك مع امثاله چه زند بعد را مفعول ناسب المقام
ولفظ زند في امثال هذا المقام بمعنى الهجوم والجرءة فلا حاجة الى التقدير
ببش يار روبهى لفظا روبى بالامالة بمعنى الصفرة بالتركي توح اعلم ان
الهاء والنون لافادة النسبة وحصول الشى مما لحقناه كوروبهى و
خوبهى وسهى جنك بالجيم الفارسي التركي قوش جاسغى شبه الرجل
العازى بالصفر في اللون والشكل هذا ما سمع من الذين يعلمون فلا يلتفت
الى تحريف من لا يعلم كر بضم الكاف الفارسي بمعنى السنور شير ست
در كرفتن موش اى اسد في اخذ الفارة ليك موش ست در مصاف
بالضم والمهمل الحرب بلنك مقصود المص من ايراد الامثال ان يقول
انى رجل قليل البضاعة بالنسبة الى العلماء العظام فلا يليق بى ان اصنف

کتابا اما اعتماد سعت بمعنی الوسعة اطلاق بزرگان که چشم

از عوایب جمع عیب کالعیوب والمعایب زیر دستان بپوشند

ای یغمضون عیونهم عن عیوب الادنی ودر افشای جرایم جمع جریمه یعنی

المعصیة کهتران جمع کهتر یعنی الاصغر نکوشند ولما تواضع المص رحمه

صار کتابه رفیعا کلمهٔ چند بر سبیل اختصار از نوادر وامثال جمع

اثر یعنی الاخبار عن السلف الاخیار وحکایات واشعار جمع شعر

بکسر الشین وسیر بکسر السین وفتح الیاء جمع سیره وهی الطریقة حمیدة

کانت او ذمیمة ملوک جمع ملک بکسر اللام درین کتاب درج بالفتح والسکون

الطی کردیم وبرخی بفتح الباء وسکون الراء وبالخاء وبالیاء یعنی البعض

از عمر گرانمایه اعلم ان لفظ گران بکسر الکاف الفارسی یجئ لمعنیین احدهما

بمعنی الثقیل والآخر بمعنی الغالی یعنی لفظ گرانمایه بمعنی الثمین وکبیر القیمة بر واصله

بر او خرج کردیم مقدر هنا فمن عدّه من المتن فقد غفل عن قاعدة الاسجاع

موجب تکبیر الجلیم تصنیف کتاب گلستان این بود وبالله التوفیق

قطعه بماند مضارع من ماندن بمعنی فالمق لامن مانستن بمعنی

فالمق لامن مانستن بمعنی بلی بسی سالها ای سنین کثیرة این نظم ونثر

فاعل اندر بمعنی در زره فاک اصله در ذرهٔ یا الهمزة وحذفت للوزن افتاده

اسم مفعول من افتادن جای الیاء الثانیة للوحدة والظاهر من سوق

کلام المص وتواضعه اذ معنی هذا المصراع الثانی ان کتابی هذا شیء

حقیر یقع وینتشر مناکره الغرایب فی کل موضع فصار کما قال حیث

المعصیة خ

لفظ خ

انتهى

اشتهر کتابه وانتشر فی الافاق قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من تواضع

رفعه الله ومن تکبر وضعه الله وقیل هذا المصراع الثانی فی موقع الحال

المعنی علی طبعه اتیک حقوق النجوم ای حال انتشار اعضای ترابا

متفرقا ویؤید الاول قوله غرض نقشیست ای اثر کز ما باز ماند وقول

ماندکه هستی را نمی بینیم بقایی تعلیل للمصراع الاول وقد قیل شعر

ان اثارنا تدل علینا فانظروا بعدنا الی الاثار مگر صاحب دلی روزی

برحمت در ملوث کند بر کار درویشان دعایی تعلیل اخرا معان نظر ای

تدقیقه در ترتیب کتاب یعنی گلستان وتهذیب ابواب التهذیب کالتنقیه

وایجاز سخن عطف علیه مصلحت دران دید فاعل دید ضمیر مستتر راجع

الی امعان نظر تا مرین یعنی این ولفظ مرا بد لتحسین اللفظ وکونه یعنی

النعواد بعید روضهٔ رعنا یعنی گلستان وحدیقهٔ قال فی مختار الصحاح

الحدیقة الروضة ذات الشجر قال الله تعالی وحدایق غلبا وقیل الحدیقة کل

بستان علیه حایط غلبا علی وزن حمراء ای ملتفة چون بهشت بکسر الباء

والهاء فصیح وفتح الباء شایع یعنی مثل الجنة بهشت بفتحهما باب ای علی

ثمانیة ابواب کالجنة اتفاق افتاد یعنی ان امعان النظر رای العران یکون

هذا الکتاب مرتبا علی ثمانیة ابواب کالجنة اذین سبب مختصر امد ما ملالت

وملالت نینجامد مضارع من انجامیدن یعنی اوشدن باب اول

در سیره پادشاهان قد عرفت معنی السیرة انفا باب دوم در اخلاق

درویشان الاخلاق جمع خلق باب سوم در فضیلت قناعت

که القناعة کنز لا یفنی باب چهارم در فواید خاموشی اذ فی السکوت فواید
کثیرة باب پنجم در عشق و جوانی بالواو العاطفة باب شش
شم در ضعف و پیری بالواو العاطفة ایضا باب هفتم
در تاثیر تربیت ای فیما یوثر التربیت فیه باب هشتم در آداب
صحبت تاریخ دران مدت که ما را وقت خوش بود بفتح الحاء للقافیة
ز هجرت الهجرة النبویة اذ قد اخذ التاریخ من هجرة النبی علیه السلام من
مکة الی مدینة شرفهما الله تع ششصد و پنجاه و شش بود فقد علم بتتبع
التواریخ ان الفضلا و الصلحاء کثر و فیما بین ستمایه و سبعما من الهجرة النبویة
منهم المص و المولی الرومی و النصیر الطوسی و امثالهم بیت مراد ما
نصیحت بود گفتیم النصیحة تهل و المشکل قبولها حوالت با خدا کردیم
و رفتیم فالنصح و التبلیغ منا و التاثیر من الله تع باب اول در سیرت
پادشاهان انما قدم سیرة السلاطین لتنجز السلاطین مما ذکر فی هذا الکتاب
نفعی و صلح بهم العالم و قد قیل صلاح السلطان صلاح العالم حکایت
پادشاهی بیاء الوحدة را شنید فی الخبر که بکشتن بضم الکاف العربی اسیری
بیاء الوحدة ایضا اشارت کرد ای اشار الی قتل محبوس بیچاره دران
حالت نومیدی الاضافة بیانیة بزبانی که داشت ای بلغته
التی یتکلم بها و من قال بمعنی بلسان کان فیه فقد غلط غلطا فاحشا ملک را
بمعنی الذی او نقبله دشنام دادن گرفت لفظ دشنام بمعنی الشتم و
استعمال بلفظ دادن و بمشتقاته و لفظ گرفت بعد معنی الشروع ای

شرع فی شتمه و ابتدا به و سقط بفتحتین الهذیان گفتن و لفظ گرفت
مقدر هنا که گفته اند هر که لفظ کر اسم هنا دست از جان بشوید مضارع من
شستن و هو عبارة عن الیاس هر چه مفعول مقدم لقوله گوید در دل
دارد بگوید مصرع اذا یئس الانسان من باب علم طال لسانه طول
اللسان عبارة عن الخروج من الادب و یتناول الشتم کسنو علی وزن بلور
مضاف الی مغلوب اضافة الصفة الی الموصوف بصول ای یحمل حمله
علی الکلب بیت وقت ضرورت چو نماند بفتح النونین گریز بکسر
الکاف الفارسی و بقره بضمها اسم مصدر بمعنی گریختن هنا دست بگیرد فاعل
ضمیر راجع الی دست و مفعوله شمشیر تیز فیه مبالغة و قیل فاعل گیرد ضمیر
المضطر و دست مفعوله بمعنی دستش مقابل بگیرد سر شمشیر تیز را ابدا فیه
تکلفات و تقدیرات مع فوت المبالغة ملک پرسید ای السلطان الامر
نیکبخت که چه می گوید ای الاسیر یکی از وزرای نیک محضر بفتح المیم و الضاد المعجمة
بمعنی الخصلة و الغلب گفت ای خداوند همی گوید و الکاظمین الغیظ و العافین
عن الناس هذا تلمیح الی الآیة الکریمة الواقعة فی سورة آل عمران اولها و سارعوا
ای بادروا الی مغفرة ای الی اسبابها من ربکم تعالی و جنة ای الی عمل یوجب
دخولها عرضها السموات و الارض مبتداء و خبر فی محل الجر صفة جنة
اعدت للمتقین صفة بعد صفة الذین ینفقون اموالهم فی السراء و الضراء
ای فی حالة الیسر و العسر و الکاظمین الغیظ ای الحابسین الغضب عطف
علی المتقین و العافین عن الناس ای الذین یعفون اصحابه مع القدرة

عليه والله يحب المحسنين اللام فيه للجنس قال النبي عليه السلام ينادي منادي
يوم القيامة اين الذين كانت اجورهم على الله فلا يقوم الا من عفا اي عفي عن
الاساءة ملك را بروای على الاسير رحم امد بسبب هذا الكلام واز سر خون
او اعلم ان لفظ سر تركي على معنيين احدهما بمعنى الراس والاخر بالتركي اوج والمراد
هو الاخير وقيل لفظ سر اما زايد او التقدير از خون سر او در كذشت
لفظ در زايد للتاكيد وزير ديكر كه ضد او بود اي كان خلاف الوزير
الصالح كفت ابناء جنس مارا نشايد اي لا ينبغي لجنس الوزراء در حضرت
بادشاهان اي في محضرهم جز براستي بالياء المصدري بمعنى غير الصدق سخن
كفتن بر بدانك كذبت ان مرد اي ذلك الرجل ملك را دشنام داد بمعنى شتم
كاو فت انفا و ناسزا كفت اي قال كلاما لا يليق بملك اي ذلك السلطان روي
از ين سخن در هم كشيد معنى هذا الكلام بالتركي توري بورتردي بوسوزدن
وكفت مرا ان دروغ وفي بعض النسخ دروغ ان پسنديده تر امد لفظ پسنديده
اسم مفعول من پسنديدن بمعنى المقبول ولفظ تر تركي على معنيين احدهما
الرطب والاخر المفضل والمراد هنا هو الاخير ازين راست كه تو كفتي
وعلله بقوله كه انرا روي در مصلحتي بود اي الوجه وهي التخليص من قبل
المظلوم واين را بنا بر خبثي بضم الخاء اي هذا الصدق الذي قلته مبني
على الخيانه وهي قتل المظلوم وحكما كفته اند كه دروغ مصلحت اميز وصف
تركيبي من اميختن به از راست فتنه انكيز وصف تركيبي من انكيختن بيت
هر كه شاه ان مفعول كند قدم للوزن لا للحصر كاطن كه او كويد حيف

بمعنى ظلم باشد كه جز نكو كويد حكايت بر طاق وهو الذي يكون مصنوع
او ما يقال بالتركي كمر ايوان بكسر الهمزة عربي وبفتحها فارسي معناه المكان
العالي الذي بني لجلوس السلاطين او الغرفة او الصفة العظيمة ومنه
ايوان كسرى وجمعه اواوين اصله اووان فابدلت من احدى الواوين ياء
فريدون وهو اسم ملك ملك اكثر الاقاليم خمسمائة سنة نوشته بود والمكتوب
هذه الابيات مثنوي جهان اي برادر نماند مضارع منفي من ماندن
بكس اي لا يبقى لاحد دل اندر جهان افرين وصف تركيبي بند اي علق
قلبك بالله تعالى فقط مكن بر ملك دنيا اي لا تتكي الى ملك الدنيا وپشت
عطف على تكيه اي لا تعتمد عليه كه بسيار كس چون مثل تو پرورد اي ربى
وكشت و قتل چو اهنك رفتن مفعول مقدم لقوله كند وفاعله جان
پاك چه بر تخت مردن چه بر روي خاك بماست بان حكايت يكي از ملوك
خراسان اي واحد من سلاطين مملكت خراسان سلطان محمود وهو ملك
مشهور اسم ابيه سبكتكين الكاف الاول عربي والثاني فارسي والعالم الفوقانية
بينهما مفتوحة وقد يضم وحذف لفظ ابن بين العلمين شايع في تركيب اهل
الفرس فالتقدير سلطان محمود بن سبكتكين را بخواب ديد اي راى في
المنام بعد از وفات او بصد سال وكان كيفية رؤيته ملكا كه جمله وجود
او ريخته بود واندس و خاك شده وصار ترابا مكر چشمان او كه همچنان در
كه در چشم خانه اي في موضع العين مي كرديد اي يدور و نظر مي كرد
كالحيوانات ساير حكما اي جميعهم از تاويل ان اي من تعبير تلك الرؤيا

عاجز ماندند لم یقدروا علی عبارتها مگر درویشی بپای الوحده که خدمت
بجای آورد فی اداء عبارة الروایا دکنت فاعله ضمیر درویش هنوز نگرانست
ای ناظر که ملکش بضم المیم اسم واما التصرف فی ذوی العقول او السلطنة
وبکسرها مصدر وهو اما مختص بغیر العقلاء او بالکسر مطلقا وبالفتح مطلقا
والمراد هنا هو الاول ای ذکرانست فالانسان مایل الی الربابة بحیث لایزول
میله بعد موته ولهذا قال اهل التصوف اخر ما یخرج من قلوب المحبین حب
الجاه **قطعه** بسی نام ای العوالی الکثیر مثلا کما صرح به صاحب بحر الغرایب
بمعنی العدد وبسا وبسی معناسنه کلور انجه ونیچه دیمکدر اولور
واستشهد بهذا البیت فمن قال انه بمعنی فقط وبمعنی بسا مخففا عنه وهنا
کذلک فقد غفل اذ ظنه مخففا عنه نامور بسکون المیم بمعنی صاحب الاسم
ای المشهور زیر زمین تحت الارض دفن کرده اند ومضی علیه زمان و
بحیث که هستیش بروی زمین بر لفظ بر هنا بمعنی علی واتی للوزن والباء
زایده والمعنی بروی زمین فمن قال لفظ بر لمقارنته بالباء الصلة
اخرج عن مدلوله فقط اخطأ فی ظنه والقول بکونه زایدا اذ المقام یقتضی
ان یذکر فی مقابله زیر صدرا وهو معنی بر والقول بکونه بمعنی فقطا
فرته فقطا کما عرفت سابقا نشان نماند مع کونه مشهورا فی حیوته وان
پیر لاشه لا اسّ ولاشه بالترکی لش وفی بعض النسخ ان جسم لاشه را که
سپردند ماض من سپردن بالترکی اصمرلمق والمراد تسلیمه ودفنه زیر خاک
تحت التراب خاکش الضمیر راجع الی قوله پیر لاشه چنان بخورد

ماضی

ماض من خوردن فاعله ضمیر خاک ومفعوله الضمیر المذکور انفا کزو وصله
که ازو استخوان الواو الرسمیة تکتب ولا تقرء نماند حیث اکل التراب جمیع
اجزائه زنده است بسقوط الهمزة فی اللفظ ای حی نام فرخ بفتح الفاء وضم
الراء المشدده یجیء علی معنی واحد بالترکی قوتلو بضم القاف وسکون الواو
المخففه والتاء فمن قال معلا من بحر الغرایب فرخ بالراء المشدده المضمومة
یجیء علی معنیین بمعنی المبارک بمعنی القوی فقد اخطأ فی استخراج العبارة
فان العبارة الواقعة فیه قوتلو وقد صحفناه وهو ظن انه بضم القاف وفتح
الواو المشدده وصاحب البحر لم یصرح بکونه معناه اثنین فالغلط فی کلام هذا
القایل فانه من الغرایب نوشیروان بتشدید الراء وفی بعض النسخ
نوشین روان بالیاء والنون بعد الشین وبعضها نوشروان بالعاری
بعده والفصیح انوشروان بفتح الهمزة وکسر السین او ضمها وسکون الراء
علی ما صح فی بعض کتب التواریخ کذا وهو کان اعدل الملوک واشبعهم واکثرهم
فتوحا واجودهم سیرة واحکمهم سریرة واجلهم اما زوال طیبهم دولة ومدة
سلطنته ثمان واربعون سنة وفی سنة واربعین من ملکه ولد رسول
الله صلی الله علیه وسلم ومات انوشیروان وعمر النبی علیه السلام ثمان
سنین وقال علیه السلام فی حقه ولدت انا فی زمن الملک العادل
وله مناقب کثیره مذکوره فی السن الناس گرچه بسی گذشت ای مضی زمان
کثیر که نوشروان نماند ای مات کما عرفت انفا خیر بیای الوحدة کن ای
فلان کنایة عن اسم یسمی به افراد الانسان وغنیمت شمار عمر کما قال علیه السلام

نوشروان ما

الدنیا غنیمة الاکیاس وغفلة الجهال فلا تضیع عمرک **حکایت** طلب رجل
عن عالم نصحی قال من بضع ایام حرانته مذم وقت الحصاد زان بیشتر بالباء
الفارسی ای اقدم من وقت که بانک براید فلان نماند ای یقولون مات فلان
حکایت ملکزاده‌ء الهمزة للوحدة را شنیدم فی الخبر که کوتاه ای قصیر بود
وحقیر ودیکر برادرانش ای اخوته الاخر بلند وخوب روی ای بخلافه فی القد
والحسن باری اعلم ان لفظ باری یجی بمعنی الحمل بکسر الحاء والثمرة مثل بر المرة
بفتح المیم وتشدید الراء وایم من لفظ باریدن وقد یستعمل صفة وبمعنی الطریق
والمراد هنا هو المعنی الثالث والیاء للوحدة ای مرة واحدة پدرش ای الملک
بکراهیت بتخفیف الیاء مصدر کره وفی بعض النسخ وقع بدله بحقارت بچشم
ای استحقار دروی نظر کرد پسر ای ذلک الابن الصغیر الحقیر بفراست
واستبصار دریافت ای تفطن وکفت ای پدر کوتاه خردمند یعنی عاقل
خیر القد به افضل که نادان بلند ای من الجاهل الطویل وعلله بقوله نه هرچه
بقامت مهتر بقیمت بهتر ای لیس کل ما یکون فی القد اکبر فی القیمة اولی
واکثر اذ قد یکون الشیء فی القد اصغر وفی القدر اکثر که الشاة نظیفة ای
طاهرة بالطاء المهملة مع صغرها والفیل جیفة ای نجس مع کبرها **شعر**
اقل ای اصغر جبال الارض الاضافة بمعنی فی لان المضاف الیه ظرف المضاف
طور اسم جبل بمدین سمع موسی علیه السلام کلام الله فیه وانه ای والحال
ان الطور لاعظم اللام للتاکید عند الله قدرا ومنزلا عطف علیه **قطعه**
آن شنیدی که لاغر دانا ای عالم هزیل کفت روزی بابلهء الوحدة مابله ای

الاحمق من البله وهو الحمق فربه بفتح الفاء وسکون الراء وکسر الباء وسکون
الهاء الاصلیة بمعنی السمین اسب تازی ای الفرس العربی اکر ضعیف ونزل
بود همچنان ای مع کونه ضعیفا از طویله‌ء الهمزة للوحدة فربه واولی
پدر ای الملک بخندید تعجبا من کلامه وارکان دولت پسندیدند ای استحسنوا
کلامه وبرادران بجان المراد انهم بصمیم قلوبهم برنجیدند **رباعی** تا مرد سخن
نکفته باشد معناه بالترکی ماکشی سوز سویلمینجه اولا عیب وهنرش نهفته معناه
ای مستور باشد کافیل المرء محبوس تحت لسانه هر بیشه بالغابة العربی بالترکی مشه
کمان مبر تهی من بردن کم خالیست ای من السباع شاید ای یحتمل که پلنک ای
النمر بالترکی قپلان خفته باشد وما ذکرنا من معنی البیت هو المسموع من الاساتذة
الکمل فلا یلتفت الی الاوهام التی ذکرها بعض الانام شنیدم که دران مدت
ای المدة التی وقع فیها المکالمة فیها دشمنی بیاء الوحدة صعب وشدید
روی نمود ماض من نمودن بمعنی کوسترمک کما صرح به صاحب الغرایب وقال
فی الصحاح العجمیة کوسترمک وکوزکمک فالمراد هو المعنی الاول فاداء فی
حقیقت الحال فلا یلتفت الی ما قیل وقال چون دولشکر هذا فارسی وعسکر
عربی روی بهم آوردند فی المعرکة اول کسی که اسب در میدان بکسر المیم عربی و
بفتحها فارسی راند او بود اشاره الی ذلک الابن الصغیر وکفت **قطعه**
آن نه من باشم که روز جنک بالاضافة والمعنی فی یوم الحرب بینی بیاء الخطاب
پشت من ای لا افر حتی تری ظهری آن منم کاندر اصله که اندر نم اصل للوزن
میان خاک وخون بینی ای من التراب والدم بینی سری بیاء الوحدة والمراد

بفرسه المحل ومن قال في تفسيره يعني رايي كذا قيل فقد غفل من ان الياء في اللغة
الفارسية لا تجي للمتكلم هركز وفي بعض النسخ كامكه جنك ارد بكون لشكري خويش
بازي ميكند قوله روز ميدان الظاهر انه ظرف لقوله بازي ميكند ويحتمل ان يكون
ظرفا لقوله جنك ارد على طريق التنازع واكه كمر بزد بكون لشكري اي بازي
ميكند لانه يكون سببا لانهزام العسكر اين بكوفت اى قال هذه الكلمات وكمر سپاه
دشمن زد في الاصطلاح انه هجم عليهم بغتة فمن لم يعرف الاصطلاح قدر
لفظ شمشير وقال شمشير زد يعني چند معناه بالتركي بر نچه تن از مردان كار بيفكند
اى اسقطهم اما بالسيف او الرمح او غيرهما چون پيش پدر امد شهد هذا الفعل
زمين خدمت ببوسيد على ما هو الاداب وكفت **مثنوي** اى حرف ندا
كه اسم وهو منادي فمن قدره وقال معناه اى پدر من كه اه حذف المنادي
بقرينة المقام وهذا الحذف شايع في كلامهم جدا فقد غفل عن الحق شخص
منت الهاء للخطاب والمعنى بالتركي اى كسه بيم شخصم سكا حقير نمود اشاره الى
اول الحكاية من ان اباه نظر اليه بالحقارة وهو تفطن بالفراسة تا درشتي
اى الغلظة في الاعضاء هنر نينداري من پنداشتن بمعنى الظن اسب
مضاف الى قوله لاغر ميان وصف تركيبي ومن قال معنى درميان ميدان فقد
غفل عن تفطن المعنى بكار ايد اى ينتفع به روز ميدان ظرف نه كاو
بالكاف الفارسي پرواري اى المربى بانواع العلف ومعنى البيت بالتركي
بلى ارق اتانه كلور ميدانه كوننده [illegible] صغر دكل اورده اند في الحكاية
كه سپاه دشمن بسيار بود كان عسكر العدو كثيرا وايشان اندك وكان

مؤلاء

مؤلاء قليلا طايفه اى الهمزة للوحدة اهنك قصد كونيز اسم مصدر بمعنى [illegible]
كردند اى قصدوا الفرار پسر اى الابن الصغير الحقير نعره بر زد اى صاح
وكفت اي مردان بكوشيد امر العقال ما ثنا التاء الفوقانية جامه زنان
بپوشيد بالنون النافية وفي بعض النسخ بالياء التحتانية سواران را كفتن
والباء سببية تهور وهو الوقوع في الشي بقلة المبالات يقال فلان متهور
اذا هجم بغير روية زياده كشت يكبار اى مرة واحدة حمله كردند اي كل
العسكر شنيدم كه دران روز اى في ذلك اليوم بر دشمن ظفر يافتند ملك
اى ابو الابن الصغير سر وچشمش الضمير راجع اليه ببوسيد ودر كنار
كرفت وهو كناية عن حالة الوصلة كما صرح به صاحب البحر ومن قال
معنى در اغوش كرد يك دست فقد نظر الى المعنى اللغوي وغفل عن الاصطلاح
وهر روز نظر بيش بالكسرة المجهولة بمعنى زياده كردن تا ولي عهد خويش لفظ
كرد مقدر على ما هو عادة في الاسجاع برادران حسد بردند كما قيل اقرب
الاقارب اشد العقارب وزهر در طعامش كردند لتقتله خواهرش اى اخته
از غرفه بالضم اى من العلية در بديد ودريچه بالتركي پنجره بر هم زد للتنبيه بسبب
دريافت اى تفطن وفهم ودست از طعام باز كشيد اى لم ياكل وكفت
محالست اى وقوع هذه القصه كه هنرمندان بميرند وبي هنران جاي
ايشان كيرند **بيت** كس نيايد اى لا ياتي احد بزير سايه بوم والمراد به
الطير معروف يقال له بيقوش وبالتركي [illegible] وهو طير مشهور يسكن في الهوا
ويبيض فيه ويظهر فرخه فيه ويطير وله خاصية معروفة وهي ان يكل من

وقع فی ظله بصیر سلطانا او غنیا فی الغایة از جهان شود معدوم لان
الخاصیة له لا للاول پدر ای ملک را ازین حالت ای من قصد الاخوة قتل
الابن الصغیر آگاهی دادند ای اعلموه برادرانش را الضمیر راجع الی الصغیر
کوند واحد منهم بمن مدبه وکوش مالی بالترکیه قولق بورمق بواجب ای
بسبب کوشه واجباد داد پس هر یکی را من الاخوة از اطراف بلاد جمع بلد
کجال وجل حصه و مرضی معین کرد ای عین حصة من شانها ان یرضی منها
کل منهم تا فتنه بنشست ای سکن ونزاع برخاست ای ارتفع اعلم ان خاستن
بالالف بمعنی القیام وبالواو الرسمیة فی الکتابة ای خواستن بمعنی الارادة
وکفته اند که ده بفتح الدال وسکون الهاء الاصلیة ده ویش ای عشر فقراء
در کلیمی بیاء الوحدة بخسبند ای ینامون ودو پادشاه در اقلیمی مع سعته
نکنجد بضم الکاف الفارسی ای لا یسعانه **قطعه** نیم نانی گر خورد خ
ای نصف خبز واحد کو خورد مرد خدا بالترکیه تکری کشیسی بذل درو[یشان]
کند نیمی دکر منصوب من دیکر ملک اقلیمی بکیرد پادشاه ولا یشبع همچنان
در بند اقلیمی دکر **حکایت** طایفهٔ دزدان عرب بالاضافة والهمز
بعید الوحدة بر سر کوهی بیاء الوحدة نشسته بودند ای نحزوه مکانا
ومنفذ بفتح المیم والفاء موضع النفوذ کاروان دکور الها موضع
الواو بسته لفظا بودند مقدر ورعیت بلدان بضم الباء وسکون
اللام جمع بلد کجال جمع حملی از مکاید بکسر الذال للاضافة جمع کید ومو
المکر اشان بمعنی هؤلاء وعوب ای کلهم کانوا فی شان الخوف و

والخوف والفزع ولشکر سلطان مغلوب علم بقوله بحکم آنکه ملاذ ای ملجأ
حصین منیع فعیل بمعنی الفاعل از قلهٔ کوهی القله بضم القاف وتشدید
اللام اعلی الجبل بدست آورده بودند ای حصلوا ما وملجأ بالفارسیة
پناهکاه وماوی ومتوکل مکان یاوی ای یرجع الیه شیء لیلا او نهارا
خود ساخته ای بودند مدبران جمع مدبر علی قاعدة اصل الفرس ممالک
جمع مملکة ان طرف در دفع مضرت خلاف المنفعة ایشان مشورت بسکون
الشین وضمها وسوالشوری کردند وقالوا فیما بینهم که اکر این طایفه
اشارة الی قوله دزدان عرب بدین نسق بفتحتین بمعنی النظم روزکاری
بیاء الوحدة مداومت کالمواظبة لفظا ومعنی نمایند والمراد بالارادة
ایجاد الفعل معا ومت مصدر قاومه فی المصارعة وغیرها اینان و
الاصح فی العبارة ان یکون کلمة ما لفظا مستقلا داخلا علی قوله اینان
ممتنع کردد بفتح الکاف الفارسی مضارع من کردیدن ای ینتقل
من الامکان الی الامتناع العادی **مثنوی** درختی بیاء الوحدة
که اکنون بمعنی الان کرفته است پای ای الشجرة التی هی فرس الغرس
والحدث عروقها فی الارض جدیدة ولم تستقر فیها بنیروی لفظا نیرو
بفتح النون وسکون الیاء وضم الراء بمعنی القوة والیاء للصحة
الاضافة والی قوله مردی بیاء الوحدة بر آید ای یخرج رجال العدم استحکام
ورش وقع فی بعض النسخ کرش والمعنی وکرش همچنان هل ما کان
روزکاری ای مدة بلکه الهاء وهاء الخطاب من بیخش بمعنی الوضع

والتركي بكردوش الضمير راجع الى قوله درختى وگردون بفتح الكاف
الفارسي العجلة بالتركي تكلى ارابه بكسر الباء العربي عرق الشجرة بر نگسلى
مضارع منفي من گسيختن اى لا ينقلع عن مكانه بر خشم كلمه را مقدر
شايد اى يمكن گرفتن عيال لغة سنن كه جو بر شد اى اذا سال
الماء واسل قدام الينبوع وحصل طين گشته شايد اى لا يمكن گذ شتن
نعبيل معرب بيل بر من مقرر شد اى تقرر كلامهم على هذا الرأي كه يكي
را تجسس انسان بفعال جستن الارصاد وتفحصها اى تفحص عنها ومنه
الجاسوس بر راند گماشتند جمع ماض من گماشتن بضم الكاف الفارسي
اى اسلموا اليهم واحالوا عليهم احد الهمزة لفظا ومعنى نگاه داشتند
للاغارة عليهم تا وقتى طرف كه بر سر فوقى بياء الوحدة راندى بودند
اى بتولاء السراق وبفتحه بالفارسي جايگاه خالي مانده اي بودني چند
بالتركي بر نجه بن ازمردان واقعه ديده فيه تنبيه على انه ينبغي ان يرسل
الى مثل هذه الامور رجال حضروا الوقايع وجنگ ازموده [illegible] هكذا
وجدنا عبارة المتن والاصل ان يخبر كه بكتب كلمه را بعد قوله ديده
وحذف هنا ليكون على قاعدة الاسجاع بتر سناد ندانا در شعب بالكسر والسكون
الطريق في الجبل پنهان شدند عملا تقول الحرب هلاعة دردان شبانگاه
اى وقت المساء باز امدند اى رجعوا سفر كرده جمله حاليه وغارة اورده
عطف عليه سلاح بگشادند للاستراحة وغنايم جمع غنيمة بنهادند لهغوا
الفراغة تحسين بعضيس يعني اول دشمني كه بر ايشان تاخت ماض من

تاختن

من تاختن بالتركي چاپمق خواب بود اعلم ان لفظ خواب بالواو الرسمي
بمعنى النوم والرويا والمراد هنا الاول چندانكه پاسي بمعنى بعضي از شب
بگذشت حتى استغرقوا في النوم بيت قرص خورشيد القرص بضم القاف
والصاد المهملة جرم الشمس اعلم ان لفظ خورشيد ولفظ خور بلا شيد
ولفظ شيد بلا خور بمعنى الشمس در سياهي بالياء المصدري رفت اى
غربت يونس عليه السلام اندر دهان ماهي اى السمك رفت والمعنى انه
كان انغماسهم في النوم مثل غروب الشمس وذهاب يونس في بطن الحوت
مردان دلاوران تما جمعان اى الرجال الشجعان ازكمين بفتح الكاف
العربي وكسر الميم والياء والنون وحذف النون بالتركي بوصودن جستند
بفتح الجيم العربي بالتركي طشره چيقدلر ودست يكي را بكسر الياء للاضافة
بكتان بفتح الياء وكسرها اى احاد بالتركي بر بر يگانه الكبر بر للتاكيد در كتف
بفتح الكاف وسكون الباء وكسرها ببستند اى قيدوا ايديهم اعلى اكتافهم
بامدادان قدم مرة بدرگاه ملك بفتح الميم وكسر اللام حاضر اوردند
اى وضعوا على الملك همه را بكشتن اشارت فرمود اى امر بقتل الجميع [illegible]
بالالف لكاشتبابه على اصطلاح اهل الفرس دران ميانه والمعنى فيما بينهم
جواني بود كه ميوه بالهمزة للاضافة بمعنى الثمرة عنفوانا اول شبابش
الضمير راجع الى قوله جواني نو رسيده بود وسبزه بالهاء والهمزة في مقابله
ميوه اعلم ان لفظ سبزه بالهاء بمعنى النبات الاخضر اى مرادف خضر ولفظ
سبز بلا هاء بمعنى اللون الاخضر گلستان استعاره عذارش نو دميده

اسم مفعول من دیدن بمعنی الرؤیة مصدرا ولفظ نو فی الموضعین بمعنی
الجدید وفتح النون فیه شایع والضم لغة ایضا یکی از وزرای ای من وزراء
ذلك الملك پای تخت ملك را بوسه داد ای قبل رجل سریر الملك فان استعمال
بوسه بلفظ داد و روی شفاعت بر زمین نهاد فیه اشارة الی ان
الملوك کمون بالتضرع والابتهال وگفت این پسر انما قال هذا بعد وقد کان
شابا کما قال انفا جوانی بود لصغر سنه ولم یرحم علیه ثمرنا ای مثل هؤلاء
اللصوص از باغ زندگانی بالیاء المصدریة بمعنی الحیوة بر بمعنی الثمر نخورده
وار ریعان لعل المصنف استعمله بمعنی الریع الحاصل جوانی بالیاء المصدری
والمعنی من محصولات الشباب تمتع نیافته ای لم ینتفع توقع ای الرجاء
بکرم واخلاق جمع خلق بضم الخاء خداوندی بیاء النسبة است که ببخشیدن
خون این بیچاره بر بنده بر بدل الوزن نهد منت فهی بکسر النون کافی مصدره
ای نهادن وکسر الهاء وهی للخطاب ملك بسکون الکاف روی از این سخن
من هذا الکلام درهم کشید ومعنی روی درهم کشید بالترکی یوزن بوزردی
و موافق رای بلندش الاولی ان یقع بدل الواو لفظ که لیفید التعلیل
ووقع فی بعض النسخ مکان بلندش جهان بینش الضمیر راجع الی الملك
ولفظ جهان بین وصف ترکیبی نیامد وگفت هست بر نو بفتح الباء
الفارسی بمعنی الشعاع نیکان جمع نیک و نیکو نکرد ای لا تقبل شعاعهم
هر که فاعل بکسر د بنیاد ش الضمیر راجع الی هر که بد ست لعدم استعداده
تربیت نا اهل را چون گردکان بر گنبد علم ان الشایع فی استعماله هذا اللفظ

ان

ان الکاف الاول عربی والثانی فارسی بمعنی الجوز بر گنبد ست بضم الکاف
العربی بمعنی القبة یعنی کما لا یستقر الجوز علی القبة بل یتدحرج منه کما لا یستقر
التربیة علی غیر المستعد نسل و تبار ایشان بفتح الفوقانیة المثناة و
التحتانیة الموحدة بمعنی القبیلة وقع فی بعض النسخ بدل تبار لفظ بنیاد
وفی بعضها لفظ فساد بلا عطف اینان جمع این اشارة الی قوله طایفهٔ
دزدان عرب منقطع کردن ای استیصالهم اولی ترست وبیه بالیاء العجمی
بمعنی العرق بنیاد هذا علی النسخة الاولی واما علی الاخریین فلفظ سار
دفع شا والاولی النسخة الاولی ابشان بالترکی اتلر براوردن بمعنی اخراج
عرقهم مهفر ثم علله بقوله که اتش را نشاندن هو فی الاصل بمعنی النصب
ویراد به الاطفاء وفی بعض النسخ کشتن وهو شایع فی معنی الاطفاء
واخگر بمعنی الجمرة گذاشتن بمعنی الترك وافعی را کشتن ای قتل الحیة الکبیرة
وبچه اش ای ولدها الصغیر نگاه داشتن بمعنی الحفظ والتربیت یراد بقوله
اتش وافعی طایفهٔ سراق وبقوله اخگر و بچه النایب الذی یرید الوزیر
تخلیصه من القتل کار خردمندان نیست لان طبیعة النار والافعی لا تتغیر
بالتربیة فهذا الشاب یصیر سارقا وقاتلا کابائه **قطعه** ابر اگر
اب زندگی بارد بمعنی الحیوة بارد مضارع من باریدن بالترکی یاغمق
ویراد به معنی بارانیدن بالترکی یاغدرمق مجازا ومن قال بالاشتراك فقد
تعول و یبعد ان یقال معناه از ابر اگر اب زندگی بارد لان المجاز شایع
والتقدیر تکلف هرگز از شاخ بید ای من غصن شجرة الخلاف بر ای الثمر

نکوری بیاء الخطاب ای لا یحصل الثمر لعدم استعداد الاثمار حتی یاکل منه
بافد و مایه ای ذی الاصل روزکار مبر منتخلص لا نحرف الوقت فی تربیته
کرزکه از نی بوریا ای العصب بکسر یائه للاضافه الی قوله بوریا ای الحصیر
شکر نکوری وزیر معهود این سخن ای کلام الملک بشنید طوعا ای انقیادا
وکرها ای انقباضا وفی بعض النسخ سمعا وطاعة بسند بد لان خلاف
الملک فساد وحس رای ملک را بالاضافه فی اللفظین آفرین وتحسین
خواند وکفت انچه ای الکلام الذی خداوند دام ملکه فرمود عین حقیقت
است لا مجاز فیه اصلا که اگر در سلک صحبت ان بدان جمع بر تربیت
یافتی البا للحکایة وخوی ایشان گرفتی لان الخصلة ساریة یکی از ایشان
شدی جواب الشرط اما بنده امید بر بند الوزیر نعمه کامرا امید وارست
لفظ وار اداة تشبیه فی الاصل واستعمل هنا بمعنی ورب بلا الف وهو
اداة نسبة که این غلام وهو اسم لمن لم یبلغ الی السبعة عشر سنا بصحبت
صالحان الباء سببیه او للالصاق تربیت پذیرد لان الصحبة
موثرة وخوی خردمندان گیرد لان الصبیعة سارقة که هنوز طفلست
یطلق علی کل مولود صغیر من الانسان وغیره وقد یستعمل جمعا قال الله
تعالی او الطفل الذین لم یظهروا الایة وسیرت بغی وفی مختار الصحاح
البغی التعدی ومن قال فی تغیره طغیان العطف التفسیری فقد تعدی
وعناد ان گروه ای الجماعة السراق در نهاد روی فی اصل بدنه وبنیته
متمکن نشده است ای لم یستقر ودر حدیث است ای ورد فیه کل ما من
ما من مولود کلمة ما نافیة الا وقد یولد علی الفطرة ای الجبلة السلیمة والاستعداد
لقبول الدین المحمدی بحیث لو خلی وطبعه لقبله لان هذا الدین الشریف موجود
حسنه فی العقل والنفس لکن ابوه وامه یهودانه وینصرانه ویمجسانه ای
یجعلانه یهودیا ونصرانیا ومجوسیا یرید الوزیر ان هذا الغلام فی اصل بنیته
مستعد لقبول الخیر ولم یخالط اهل الفساد زمانا طویلا ولم یستقر الفساد
فی طبعه وللملک ان یقول هذا قیاس مع الفارق اذ کم من مستعد للاسلام
بالطبع واعلم ان الوزیر کالابتر قوله بالحدیث الشریف ایده بقوله **بیت**
با بدان یار گشت ای صاحبهم بکسر یا التحتیة یا شدش بیر بد به زوجة لوط النبی
علیه السلام خاندان نبوتش ای اهل بیت نبوتش الضمیر راجع الی لوط گم بضم
الکاف الفارسی شد ای ضاع سگ اصحاب کهف بالاضافه فی اللفظین
روزی بیاء الوحدة چند والمعنی بالفرکی بر نجه گونی بالترکی ابز نیکان
گرفت ای تبع الصالحین مردم شد وصار من اهل الجنة این بگفت ای
الوزیر وطایفه الهمزة للوحدة از ندما جمع ندیم وفی مختار الصحاح وهو
القرین فی الشراب وقال فیه الندم ندام ملک ای السلطان المعهود با او
مع الوزیر بشفاعت یار شدند وفی بعض النسخ یاری کردند تا ملک از
سر خون او قدم بیانه درگذشت وتجاوز وکف ای الملک گفت بخشیدم ای
عفوت اگرچه مصلحت ندیدم ای لم یوافق رائی **رباعی** دانی که چه گفت
استفهام قال بمعنی المحسن سواء کان ذکرا او انثی ومعنی الوزستم
والظاهر ان المراد هنا هو الثانی با رستم گرد بضم الکاف العربی دشمن نتوان

حقیر و بیچاره شمرد هذا مقول القول والمعنی بالترکی دشمنی حقیر و بیچاره صانمق
اصلا دیدیم بس آب زیر خشم خود بالضم والسکون بالترکی اوق جوق بیتیشر
آمد قد عرفت ان لفظ بیش بالیاء العربی والکسرة المجهولة بمعنی الزیادة ولفظ
تر للتفضیل شتر و بار ای الجمل والحمل الذی علیه ببرد بمعنیین فالوزیر المذبور
عد الغلام الصغیر حقیرا فتعز به فی الجملة ای خلاصة الکلام وزیر پسر را
ای ذلک الغلام کار دگانه سپاه و بنیاز و نعمت بپرورد ای رباه واشاد
ادیب فعیل بمعنی الفاعل نیز بیتش نصب کرد له لمعلم و رتی تا حسن خطاب
ای التکلم الملیح و رد جواب فی مقابلة المتکلم و سایر آداب ملوکش بیاموختند
کما هو اللایق بابناء الوزیر تا در نظر همگنان بکسر الکاف الفارسی ای فی منظر الجمل
پسندیده و مقبول آمد کانه ظهر خلاف رأی الملک فی حقه باری بر زبانه مرة
وزیر از شمایل جمع شمال بالفتح بمعنی الخلق بالضم و اخلاق عطف تفسیر او اشارة
الی الغلام در حضرت ملک لاظهار حسن ظنه شمه ای کمی گفت مقول القول هذا
که تربیت عاقلان در وی اثر کرده است و ظهر ظنی موافقا للواقع و جهل قدیم
از جبلت بکسرتین و تشدید اللام بمعنی الخلقة او بدر برد فاعله تربیت
ای اخرجه ملک را ازین سخن تبسم آمد فانه لم یصدق الوزیر و گفت بیت
عاقبت گرگ زاده گرگ شود ای یصیر ولد الذئب ذئبا فی العاقبة گرچه
او با آدمی بزرگ شود ای وان یکبر مع الانسان سالی بیاء الوحدة دو
المعنی بالترکی بر اکی یل بر بن بر آمد مضی علیه طایفه اوباش محله اوباش
فی عرف العجم بالترکی لوند و من لم یعرف العرف ظنه لفظا عربیا واخبار پی

مختار

مختار الصحاح وصححه در وای بهذا الغلام بپیوستند ای اتصلوا دعقد بکسر
العین و هو الخیط مهناه موافقت بالترکی یولداشلق بستند و من جوز فتح
العین فی لفظ عقد فقد ارتکب الاستدراک فی کلام المص لانه بالفتح بمعنی بستن
تا بوقت فرصت الظاهر ان الباء للظرفیة وزیر را با دو پسرش بکشت
ای ذلک الغلام و نعمت بی قیاس بر داشت ای رفع و ذهب و در مغاره
دزدان بر بد المکان الذی ذکره اول الحکایة بجای پدرش بنشست و
صدق ظن الملک فی حقه و عاصی شد و لما سمع الملک هذا الخبر تحیر و لهذا قال
ملک دست تحیر بر بد الاصبع کما هو المعتاد والساعد لفرط الحیرة بدندان گرفت
و گفت شمشیر نیک از آهن بد چون کند قطعه شمشیر نیک از آهن بد یا لول
للوزن ای السیف الجید من الحدید الردی چون بالامالة کند ای کیف یصنع کس حد
ناکس المراد به اصطلاحا الشخص الذی یقال له بالترکی کوتی بتربیت نشود لا یصیر
بسبب التربیة ای حکیم کس بسکون المیم و اسم نشود الضمیر راجع الی قوله
ناکس قوله کس خبره و من قال مفعوله نشود فقد غفل عن کون شدن بمعنی
الصیرورة باران که در لطافت طبعش خلاف نیست فی حدیثه در باغ
لاله روید الظاهر انه من روییدن بمعنی بتمک ای نبت فی المرسب المطر
لاستعداد البستان به و من قال بمعنی رویانیدن بالاشتراک او المجاز
فقد ارتکب خلاف الظاهر کما لا یخفی و در شوره بوم اعلم ان لفظ شوره بالترکی
چوراق یر و لفظ بوم حی لمعان ثلثة احدها الهامة بالترکی بیقوش و ثانیها بمعنی
هذه المملکة و منتهی ارضها و ثالثها وطن المرء الذی ولد فیه والمعنی هنا هو المعنی

الثاني ولفظ شوره مضاف وحذف الهمزة للوزن ومن ظن ان لفظ
شوره بوم لفظ مفرد وقال شوره بوم ارض ذات ملح يقال له بالتركية
چوراق بر فقد غفل عن اللغة باسرها حس والمراد به هنا ما يقال بالتركية چوز
وحاصل الكلام ان التربية واحدة والاستعداد مختلف فلا ايجاب في التربية
حتى يحصل من النبيه ما هو الحسن دبكر زمين شوره هذه الاضافة بيانية
سنبل بر نيارد لعدم استعداد تلك الارض لانباته در وتخم عمل ضايع مكرادن
بالكاف الفارسي نكوئي بالياء المصدري با بدان كردن چنانست كه بد
كردن بجاي نيك مردان لفظ عجم كهات هر نيك وهو اسم يطلق على كل
شخص يكون له ولاية وتوكل على الغير فهو يعم من يقال له چري باشي ومن يقال
له يايا باشي ومن يقال له معتمد ومن يقال له چاوش باشي والتخصيص انما
يستفاد من المحل فمن قصر في تفسيره بالاول او الاخير فقد قصر بادند را
الهمزة تفيد معنى الوصل كافر ابرا ابر دكر المراد للاضافة على باب سراى
اعلى دمعنى اسم ملك ديدم كه عقل وكياستي الياء للوحدة الذي عنه
والكياسة ضد الحماقة وفهم وفراستي كالعطف التفسيري زايد الوصف ذات
اي كان له عقل وفهم تبر كجست لا يدخل تحت الوصف بما ز عهد خردي الياء
المصدري اي من زمان الصغر اثار بزركي وعلامات الكبر هنا صبغ في الاصل
شو والمراد هنا نفس الجبهة او سد بعرف منه الاثار بعيني القلب و
الاستبصار ست بالاي سرش اي فوق راسه از هوشمندي اعلم
ان هوشمندي لمعنيين احدهما العقل والثاني الروح ولفظ منداه نسبة

في التغيير ح

يدخل

يدخل الاسم لافادة معنى النسبة اليه نحو دمند مالفرتك دلو دلو دكذا
هوشمند والياء في اخره مصدريه فالمعنى بالتركية عقللولقدن مي تافت ستاره
من تافتن اي يستعمل ستاره بلندي اي كوكب الرفعة في الحمله اي الحاصل
من جملة الكلام مفعول نظر سلطان امد عمله بقوله كه جمال صورت وكمال معنى
داشت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اطلبوا الخير عند حسان الوجوه
الحديث وحكما گفته اند توانگرى بالياء المصدري اي الغنا بهتر ست لانه يعني
نه بمال لانه يفني وبزركي اي الكبر بعقلست اذ المقصود للمصلي من كبر السن
ازدياد العقل نه بسال قال المولى الرومي ست كرده ام تحت حوانرا
نام پير كو زحق پير ست نه از ايام پير ابناء جنس او وافراد صنفه بدو
حسد بردند على ما هو المعتاد في الذين هم في خدمة السلاطين وكجنانه منهم
كردند و دكشتن او المصدر مضاف الى المفعول سعي مي فايدع نمودند
اي اسند والبه التهمة في معلة السلطان ولم توثر فيه سعيهم مصراع دشمن
چه زند وي روي چه كند چو مهربان اي المشفق باشد دوست واراد الملك
ان يعرف سبب العداوة ولهذا قال ملك بر سمد من ذلك التاب العاقل
موجب بكسر الجيم والباء خصمي بكسر الباء المصدري للاضافة ايشان اشارة
الى ابناء جنسه الذين حسدوه درحق تو چيست فلما استفسره الملك اجاب
بجواب يصدر من كمال العقل گفت در سايه دولت خداوندي بالياء المصدري
او الياء للنسبة همكنانرا اي جميع الناس راضي كردم بالاحسان مكر حسود را
لم اجعله راضيا كه راضي نمي شود الحسد الا بزوال نعمت من اذ الحسد انيمني المحسود

زوال نعمت المحسود دولت واقبال خداوندي باد دعاء للملك وعداوة الحسود
لا يتوقف على الاساءة من جانب المحسود كان ابليس حسد آدم عليه السلام
من غير موجب من جهته **قطعه** توانم آنكه نيازارم اندرون كسي ای قدران لا اوذی
اندرون كسى اي جوف احد حسود را چه كنم كيف اصنع به كو ز خود برنج
درست ای در رنجست ومن القاعدة المقررة ان حرف الصلة اعني الباء
اذا اقترنت بحرف الظرف يؤخر حرف الظرف لاقتضاء الباء الدخول البتة
كما في قوله وبشكر اندرش وفي قوله بزين بندم درست وفي قوله بدريا در منافع
وفيما نحن فيه والباء في الجميع زايدة لتحسين اللفظ وليكن منك على ذكر منك
بميرتا برهی ای مت حتى تخلص ای حسود كين كه اين حسد رنجيست ای مرض
كه از مشقت آن بجز بمرگ نتوان رست بمعنى رستن بفتح الراء ای الخلاص
قطعه شوربختان الظاهران شوربخت بمعنى كثير الملح غير منتظم الاحوال
والهذا قيل معناه بالتركي اجي بختلو وهو وصف تركيبي جمع بالالف والنون
ومن قال قبل شور معناه الفتنة فقد افتى نا روا ای بالرغبة خواهند
مفعوله مضمون المصراع الثاني مقبلانرا ای لاصحاب الاقبال والسعادة
زوال نعمت وجاه كما هو مقتضى الحسد گر نبيند بروز الباء للظرف شب پره
فقد تقول چشمه آفتاب وهو الخفاش على وزن الغراب چشم ای عينه وشب پره
لغة على الاصل الوع ومن قال اصله شب پرنده فقد تقول چشمهء آفتاب
ای عين شمس را چه گناه ای لا ذنب لها راست ای صحيح خواهی ای تريد انت
هزار چشم چنان عيونا كثيرا مثل عين الخفاش كور بهتر كونها عمياء اولى
كه آفتاب سياه ای من كون الشمس سوداء واذا عرفت معنى البيت بهذا التقدير
فقد عرفت انه لا حاجة الى تقدير الشرط فمن قال في تقديره يعني اگر خواهی كه
هزار چشم چنان ای مثل چشم شب پره كور شدن بهتر است از سياه شدن
آفتاب راست خواهی فقوله راست خواهی جواب شرط محذوف بحسب المعنى
فقد غفل عن المعنى **حكايت** يكى از ملوك عجم حكايت كنند كه دست تطاول بمعنى
انه يراد به التعدي مطلقا بمال رعيت دراز كرده بود متعدي ای شرع في الظلم
والايذاء وخلق از مكايد ظلمش المكايد جمع كيد وهو المكر در جهان برفتند ای
تفرقوا واز كربت جورش ای شدته راه غربت گرفتند كانه عطف تفسيری و
رعاية للسجع چون رعيت كم الظاهر من سوق الكلام انه بفتح الكاف الفارسي
بمعنى الفقدان وقيل بفتح الكاف العربي بمعنى الناقص شد ارتفاع ولايت
ای محصول المملكة دخلها نقصان پذيرفت لان الحاصل من الرعايا واكسابهم
فاذا هم نقص المحصول **حكايت** روي عن حكيم ان الرعايا للسلاطين
بمنزلة البقر والغنم للرعايا فاذا كثرت وسمنت حصل اللبن الكثير وخزينه تهى
بكسر التاء بمعنى الخالي وقد شاع بفتح التاء ماند بسكون النون والدال من
ماندن ودشمنان از هر طرف ای الاعداء من كل جانب زور بمعنى قوة والمراد
هجومهم آوردند **قطعه** گر فرياد رسي الظاهر ان الباء مصدرية لا للوحدة
كا ظن روز مصيبت طرف خواهد لوما الكاف الفارسي ای قل له در ايام سلامت
واوقات الامن بجوانمردی لفظ جوانمردی للمعنيين احدهما الرجل الشاب
والثاني الرجل السخي والمراد هنا هو الاخير والباء للمصدرية فمعنى المجموع السخاء

وجور ای الظلم وآذرب بفتح الهمزة المقصورة وسكون الذال بمعنى الايذاء والآزار ... كرده بود

گوش آومن گوشنيده بالكاف العربي لاغير يعني حلقه بگوش كان عادتهم
في الزمان السابق ان يجعلوا في اذان عبيدهم حلقة ار حرف شرط ننوازى خطاب
من نوازش سر و بد مضارع من رفتن والمعنى ان عبدك الذى في اذنه حلقة
لولم تلطف به ابق ويهرب لطف كن لطف فيه تاكيد كه تاكيد شود حلقه بگوش
اى عبيدك بسبب اللطف والاحسان كما قيل الانسان عبيد الاحسان روزى
بمجلس او اشارة الى الملك الظالم الذى كان بصدد قصة از كتاب شهنامه
همى خوانند فيه تنبيه على انه ينبغى للسلاطين ان يسمعوا اخبار السلاطين
الماضية وينتصحوا من سيرتهم قصه يا الهمزة للوحدة در زوال مملكت ضحاك
و عهد فريدون بود وزير ملك را برسيد اى سال الوزير الملك كه فريدون
گنج و ملك و حشم بفتحتين بمعنى الخدم وهو جمع خادم والمراد من حشم هنا
من العبيد وغيرهم نداشت اى لم يكن له هؤلاء پادشاهى بالهاء المصدرى برو
چگونه مقرر شد وغلب على الضحاك گفت اى الملك آنچنانكه شنيدى فى متن
القصة من كتاب شهنامه خلقى وجماعة كثير برو تعصب گرد آمدند
بكسر الكاف الفارسى اى جمعوا عليه واتفقوا على نصرته وتقويت كردند تا پادشاهى
يافت وقيل في قصته مثنوى فريدون فرخ فرشته نبود ز مشك
و ز عنبر سرشته نبود بداد و دهش يافت اين نيكوئى تو داد و دهش كن
فريدون توئى وزير گفت چو گرد آمدن خلق لفظ چون هنا للاماتة حرف
تعليل موجب بكسر الجيم پادشاهيست اى سبب للسلطنة تو خلق را چرا پريشان
ميكنى بسبب ظلمك مگر سر پادشاهى ندارى بالتركى پادشاهلق باشك يوقدر

فيه تنبيه على انه ينبغى للوزير ان يعمل بموجب الخبر المشهور قل الحق ولو كان مرا
ملك را به كه لشكرى چان پرورى بياء الخطاب كه سلطان بلشگر كند سرورى بالياء
المصدرى ملك گفت موجب گرد بكسر الكاف الفارسى اعلم ان هذا اللفظ يجيء
لمعان ثلثة الاول بمعنى المدور والثانى بمعنى جانب الشيء واطرافه والثالث
بمعنى الجمع وقد يستعمل بمعنى شدن او آمدن والمراد هنا المعنى الاخير ولهذا قال
آمدن اى كسب جمع سپاه ورعيت چه بايست سول الملك مليح گفت اى الوزير پادشاه را
عدل بايد تا برو گرد آيند ورحمت تا در سايه دولتش ايمن هذا اللفظ مستعمل
في لسان اهل الفرس بمعنى امين ومن قال ولعله مقلوب منه قلب مكانى فقد وهم
اذ ذاك من تصرفات اهل العربية نشنيد جواب الوزير صحيح و تو را اين هر دو نيست
والحال انه يجب كلاهما مثنوى نكند مضارع منفى جور پيشه وصف
تركيبى فاعله سلطانى بالياء المصدرى مفعوله اى لايعمل السلطنة من كان
صنعته الظلم وكونه نكند بمعنى نشود بعيد جدا وكذا كونه ياء سلطانى للوحدة
فاذا سمت المعنى الصحيح فلا يلتفت الى الغير كه نيايد ز گرگ چوپانى بالياء
المصدرى اعلم ان لفظ چوپان بالجيم والباء الفارسيتين فارسى وبالجيم
الفارسى والباء العربى تركى پادشاهى بياء الوصل كه طرح وهو بالتركى
سلمق مضاف الى قوله ظلم والاضافة بيانية وفي بوجد العاطفة
قبل الظلم في بعض النسخ افكند اى ديوار اى اساس جدار ملك خويش
نكند بفتح الكاف العربى ماضى من كندن ملك را الطلبه نبندد ور بناصح موافق
طبع نيامد اذ كان طبعه مجبولا عليه بند فرمود و بزندان فرستاد

وكذا حال الناصحين بناذ نون بي بر بنايد اي لم يمض عليه زمان كثير كه بني
اصله بنين حذفت النون للاضافة الى عم سيد المبم السلطان اي ابناء عم
ذلك السلطان الظالم تمنا زعت مصدر نازعه اي جاريه في الخصومة بر خاستند
اي قاموا اليه وملك بدر خواستند اي طلبوه قومي بياء الوحدة كه از دست
تطاول او قدم ذكره بجان آمده بودند كنايه عن كمال الضجر وبر ايشان
من اوطانهم بر ايشان تبع على بني عمه كرد آمدند قدم بيانه وتقويت كردند
كما كان للفريدون وقد سمعه ولم ينتصحه تا ملك از تصرف بدر رفت اي خرج
وبر ايشان اي على بني عمه مقرر كشت **حكايت** پادشاهي بياء الوحدة كوكه او
دوادار اي تجوز بتشديد الواو اسم مفعول بر زير دست على رعاياه
دوست دارش لفظ دوست دار وصف تركيبي والشين راجع الى قوله
پادشاهي اي الذي يحبه خليلا روز سختي طرف دشمن بكسر النون للاضافة
زور آور ست وصف تركيبي ايضا اي عدو ومقدم پادعيت صلح كن با العدل
وز جنك خصم ايمن نشين علة لقوله زانكه شاهنشاه عادل را اي السلطان
العادل رعيت لشكر ست لانهم ينصرونه على اعدائه **حكايت**
پادشاهي با غلام عجمي ياء الوحدة فيهما در كشتي بالكاف العربي والياء
الاصلي بمعنى السفينة نشسته بود غلام بسكون الميم اي ذلك الغلام
العجمي ديكر بالترك ذحي دريا نديده بود و محنت كشتي نيازموده اسم
مفعول من آزمودن كريه بكسر الكاف الفارسي وفتح الباء بمعنى البكاء
وزاري بالياء المصدري بمعنى الانين آغاز كرد اي شرع فيها ولرزه

بر اندامش افتاد من خوفه من الغرق چندانكه ملاطفت كردند كشتيه
آرام نكرفت ولم يسكن وملك را عيش از و اصله ازاو منغص بضم الميم
وفتح النون والغين المعجمة المشددة والصاد المهملة بمعنى المكدر چي بود
وچاره ئمي دانستند چه تدبير رفع اضطراب الغلام وانفعال السلطان حكيمي
در آن كشتي بود اي رجل عاقل كان في السفينة كفت مخاطبا للسلطان اكر
فرمايي من اورا بطريق الحكمة خاموش كنم وفي بعض النسخ كردانم پادشاه
كفت غايت لطف باشد حكيم فرمود للحاضرين معه تا غلام را بدريا انداختند
فوقع الغلام بين الامواج باري چند بالتركي برقج كره غوطه بمعنى الاغمار
في الماء وفي كتاب المسمى بشامل اللغة وغيره اورد هذا اللفظ في قسم المفتوح
ومن قال واما الغين فقد سمعت من البعض بفتحه ويوافقه بعض الكتب ومن
اللام بضمه وهو المشهور فقد شرح اللفظ بمعنى علم والموجود في كتب اللغات
المعتمد عليها والمسموع من اهالي هو الفتح وما صادفت احد يقرء بالضم
فاين الشهرة خورد وبعده موي بني الضمير راجع الى ذلك الغلام بكر فتند وسوي
كشتي بمعنى جانب كشتي آوردند فاذا قرب من السفينة بهر دو دست اي
بكلتي يديه در دنبال دنب كشتي وفي بعض النسخ وقع بدل دنبال لفظ سكان .....
السين وتشديد الكاف جمع ساكن او كنت ماض مجهول من آويختن بمعنى اغتبر
معلوما وقد لفظ خود را فعد از نكب بمعنى [illegible] چون بر آمد اي على السفينة بكوشه
بنشست فعد في زاوية و قرار يافت وسكن ملك را بسقد بعه آمد و استحسنه
كفت اي الملك درين چه حكمت است كفت ذلك الحكيم اول سكون اللام محنت

ابن علي

..... سكون حو
والكفب ... الارش سعدي ...

غرق شدن مبتداء کشتیه بود خبر قدر سلامتی بالمااء المصدری کسنی
نمی دانست والمص اخذ من هذه القصة حصة ولهذا قال یجب ان قدر
عافیت کسی داند ای یعرف قدر العافیة که بمصیبت گرفتار آید قطعه
ای سیر اعلم ان هذا اللفظ ان قرئ بالامالة ای الکسرة المجهولة فهو بمعنی
الشبعان وان قرئ بلا امالة ای الکسرة المعلومة فهو بمعنی النوم والمراد
هنا الاول ترا نان جوین ای خبز الشعیر خوش ننماید کشبعک معشوق
منست خبر مقدم آنکه بنزدیک تو زشتست مبتداء موخر حوران جمع
حوری والاصل فیه الحوراء علی وزن الحمراء بهشتی را بیاء النسبة
لکونهن فی النعیم المقیم دوزخ یعنی جهنم بود اعراف وهی فی الاصل
جمع عرف بالضم وسکون الراء المرتفع ومنه عرف الدیک وعرف الفرس
وذلک لانه بظهوره اعرف مما انخفض منه وقیل سمی بذلک لان اصحاب الاعراف
یعرفون اهل الجنة من اهل النار والمراد منه السور الذی بین الجنة والنار
فان قیل ای حاجة الی السور والجنة فی السموات والجحیم فی الارض
قلنا سئل انس بن مالک عن الجنة ای فی السماء ام فی الارض فای ارض
وسماء یسع الجنة فقیل فاین هی قال فوق السموات السبع تحت العرش
وقد ورد فی الخبر ان الکرسی الذی سمیه الحکماء بالفلک الثامن والفلک الاطلس
فالاعراف الذی هو سور بین الجنة والنار یکون نفس جرم الکرسی وهو
الذی باطنه یعنی سطحه محدبه فیه الرحمة یعنی الجنة وظاهره یعنی الوجه الذی
یلی السموات والارض من قبله العذاب اندوزخیان پرس ای استفسر من اهل النار

که اعراف بهشتست اذ لا عذاب فیها فمن کان فی محنة یعرف قدر السلامة
ومن کان فی نعمة طایل لا یشکر علی نعمة قلیلة بیت فرقست ای الفرق
العظیم موجود میان آنکه ای بین الذی یارش ای معشوقه در بر وی
یعنی الصدر هنا ای کان فی صدره با آنکه ای وبین الذی دو چشم
انتظارش بکوی عینان منتظرین بره ای علی الطریق معشوقه حکایت
هرمز وهو ابن نوشروان قد تبوأ الملک اثنی عشر سنة ونصب حبس وزراء
ابیه فسئل عن سره واجاب والمص یحکی هذه القصة با جدار گفتند ای سالوه
از وزیران پدر وفی بعض النسخ وزیران پدر را چه خطا دیدی فی رأیهم
وفی فعلهم که بند فرمودی گفت خطائی بیاء الوحدة معلوم نکردم ای
ما علمت منهم خطاء واحدا لم یکن فیهم خطاء اذ العلم به عسیر فینبغی
ان یحتاط للسلطان ولکن دیدم که مهابت من ای هیبتی در دل ایشان
ای فی قلوبهم بیکرانست بفتح الکاف العربی وکذا کرانه بمعنی الحد والنهایة
وبر عهد من اعتماد کلی ندارند ولما رایت هذا الامر ترسیدم ای خفتهم
که از بیم گزند خویش ای من خوف ضرر انفسهم قصد هلاک من کنند
لدفع ضرر انفسهم واذا کان الامر کذلک پس قول حکما را کار بستم ای
عملت به که گفته اند قطعه ازان متعلق بقوله گز که از تو ترسید
بترس ای امر من ترسیدن ای حکیم وعاقل وگر با چو او ای ولو مع مثله صد بر آید
برآیی بجنگ بغلب بجنگک فی الحرب ویحتمل احتمالا مرجوحا ان قوله صد قید
لقوله بر آید نه بینی که چون گربه عاجز شود عن الفرار

که

براردای تبلیع بچنکال چشم پلنک فقد یکون الضعیف بوصل الضرر الی
القوی لخوف ضرر، ازان لفظ از بمعنی من الاجلیة ولفظان اشارة
الی مضمون المصراع الثانی مار ای الحیة بر پای راعی زند ای تلدغ من الاجلیة
وجایکه نرسد فاعله ضمیر مار سرش را بکوبد مضارع من کوفتن بالکاف
العربی فاعله ضمیر راعی بسنک ای یثقله بالحجر اعلم ان مافعله هر من لبس لکونه
جبانا بل هذا احتیاط و تیقظ و احتراز عن الغفلة **حکایت** یکی از ملوک
بکسر الکاف للاضافة الی عرب فمن لم یعرف انه من المتن حذفه و اعرب لفظ
ملوک بسکون الکاف رنجور ای کان مریضا در حالت پیری فانه وقت
الموت وامید از زندکانی قطع کرده بود وقد کان یئس من الحیوة
بیت موی سپید از کفن ارد پیام • پشت خم از مرک رساند سلام
سواری بیاء الوحدة ای فارس واحد از در من الباب در امد دخل و
بشارت اورد بقوله که فلان قلعه را ذکر اسم حصن بدولت خداوندی
الظاهر ان الباء للظرفیة کشادیم ای فتحناها و دشمنان اسیر شدند من
بشارة اخری و رعیت ان طرف تمامی بمعنی باسرهم مطیع فرمان کشتند
ای صاروا مطیعین للامر چون این کلام شنید ذلک الملک نفسی
نفسی نجنبین و یاء الوحدة سرد بسکون الدال بمعنی البارد صفة نفس براورد
وکفت این مژده بالزاء الفارسیة اسم مصدر بمعنی مژده دادن و مژده
کردن وا نیست لان الملک توجه الی الانتقال بلکه دشمنان مراست فسره
بقوله وارثان مملکت **قطعه** در بن امید اشارة الی مضمون المصراع

الثانی بر نشد لفظ شد اما ماض من شدن بمعنی الصیرورة او بمعنی رفتن
وعلی التقدیرین المعنی المراد منه انه تم ومن غفل عن هذا التحقیق وفسر بقوله
یعنی تمام شد فقد اخطا ، وارتکب الاستدراک دریغا کله تحسر عمر عزیز
بالاضافة البیانیة که انچه در دلم است وار جوه از درم فراز اید ای تحصل
وتتحقق فی الخارج امید بسته بر امد ای حصل ولی چه فایده زانکه بسکون
الکاف للوزن امید نیست که عمر کذشته العمر الذی مضی باز اید ای یرجع **بیت**
کوس بالکاف العربی طبل عظیم یضرب وقت الحرب والتنبیه علی الامور العظام
وهو بکسر السین للاضافة الی قوله رحلت ای الارتحال بکوفت بالکاف العربی
ماض من کوفتن بمعنی الضرب دست اجل فیه استعارة ای دو چشم وداع بفتح
الواو مصدر بمعنی التودیع او اسم مصدر وهو بکسر العین للاضافة سر
بکنید لا تجا تفترقان منه الان فصار وقت الوداع ای کف دست بالاضافة
وساعد و بازو وقع فی بعض النسخ بمکان ساعد واختاره ابن السید علی
وهو لا یخلو عن تعسف همه تودیع یکدکر بکنید فلیودع کل واحد منکن
الاخری بر من افتاده وقع علی مرک بکسر الکاف للاضافة وهی بیانیة وهو فاعل
افتاد دشمن کام وصف ترکیبی ای الموت الذی یریده العدو و فی بعض النسخ
بر من افتاده دشمن کام فیه تکلفات لانه یجب کسر الراء و سکون النون
للوزن ای دوستان جمع دوست و فی البیت صنعة التضاد لانه
ذکر الضدان فیه کذر بکنید مفعوله محذوف للتعمیم روزکارم المراد به زمان
عمر، بشد بمعنی رفت بنادانی بالباء المصدریة الجهل من نکردم حذف

مشغول لما ذکر ومن قدر هدر فقد نقص والقافیة لا یوجب التخصیص بما ذکر نکنید
من امثال اعمالی تامل فی هذه الابیات فان حالنا قول بلا عمل وسماع بلا قبول
حکایت سالی بیاء الوحدة بر بالین بمعنی الوسادة تربت یحیی پیغمبر علیه
والمعنی المراد علی راس قبره معتکف بودم در جامع دمشق بکسر العین للاضافة
اشتهر ذلک الجامع بجامع بنی امیه دمشق بکسر الدال والمیم فی المشهور وفتح
المیم فی روایة اسم بلدة فی ارض الشام واختلف فی بانیها وسمیت باسمه
یکی از ملوک عرب که بی انصافی منسوب بالظلم موصوف بود معروف اتفاق
بزیارت امد علی ذلک القبر و نماز کرد و دعا ای صلی و دعا کما هو المعتاد
فی زیادة القبور فان قیل الحی یبصر نزاعا تحت الارض فما الفایدة فی
زیارة القبر قلنا الاستمداد والاستفاضة من الروح فالزایر اذا شاهد
المقبر یکون توجهه الی الروح ازید فالفیض یکون اغلب و حاجت خواست
بیت درویش و غنی بنده این خاک درند بیدان الفقراء والاغنیاء
عبید لهذا الباب وانان بفتح الواو اصله وانانه بمد الالف که غنی تراند
محتاج ترند کما قیل بیت بادشاه جهان چون بغمی خسته شوند استعانت
بدر گوشه نشینان طلبند آنکه بعد روی بمن کرد ای توجه الی و گفت
از نجا ای من النبض او من فضل الله که همت درویشان [illegible] فان همتهم
منه لا من انفسهم وقیل بمعنی از درون دل و جان هذا نحو مع کونه بعیدا
یوجب الاستدراک فی قوله خاطری وصدق معامله بجانب مع الله
تعالی عطف علی قوله همت درویشان خاطری بیاء الوحدة همراه من کنند لانا

لا ندامة الرجال تقلع الجبال که از دشمن صعب وقوی اندیشناکم اعلم ان
لفظ اندیش امر من اندیشیدن وقد یستعمل صفة فی بعض التراکیب نحو عاقبت
اندیش و خیراندیش ولفظ ناک اداة نسبة نحو غمناک وافسوسناک والمیم
للمتکلم گفتم بر رعیت ضعیف رحمت کن عملا بقول النبی علیه السلام ارحموا
من فی الارض یرحمکم الرحمن تا از دشمن قوی زحمت نه بینی رباعی ببازوان
جمع بازو بمعنی العضد توانا بمعنی القدیر وقوة بتشدید الواو سر دست
معنا لغة راس الید والمراد به الاصابع خطاست خبر مقدم پنجه مسکین
ناتوان ای الضعیف بشکست بمعنی شکستن مبتداء موخر بترسد ام
غایب من ترسیدن انکه بر افتادگان والضعفاء نبخشاید بفتح النون
النافیة ای لا یرحم که گر زپای در اید ای ان ذل او دفع کس نگیرد دست
والتقدیر کس نگیرد دستش کما قال علیه السلام من لا یرحم لا یرحم هر انکه
تخم بدی بالیاء المصدری کشت بکسر الکاف العربی ماض من کشتن ومن قال
بمعنی افشاندن فقد غلط لانهما لیسا بمترادفین لان معنی الاول بالترکی
اکمک ومعنی الثانی صاچمق و سلمک وچشم نیکی بالیاء المصدری داشت ای
بمعنی التوقع ورجا منه النفع دماغ بیهوده مخفف من بیهوده او لغة بر
مثله پخت ای طبخ الفکر فهذا من قبیل ذکر المحل وارادة الحال وخیال باطل
بست کانه عطف تفسیر له ز گوش بسکون الشین ای من الاذن پنبه برون
قد اورده بعض اهل اللغة فی قسم المضموم وبعضهم فی قسم المکسورة
والفصحاء یختارون الکسر والعامة الضم وقول من قال قبل کورفیه

الضم وكسرها والضم او الكسر فصح على اختلاف الروايتين مما سمعوا ان لا تلتفت
اليه مصراع سخن اینست كه من كويم ار ناملدا امرا ضح التقطن من اذنك
واستمع الكلام وداد اى عدل خلق بده اليوم اكر تو جی ندهی ای نمی دهی
قدم لفظ مى للوزن داد بالحسين بالدالين بينهما الف وهذا هی العبارة
الصحيحة الموجودة فى النسخ القديمة ومن اورد بدله لفظ داد بالنون
فى اخره وشرحه بقوله امر من داشتن بمعنى اعلم فقد غفل عن اللفظ فان الشرح
روز دادى بياء الوحدة اى اليوم العدل هست ومن قال اى روز دادنی
على ان يكون الياء للمصدرية فقد غفل عن اللفظ اذ يلزم دخول الياء المصدرية
على المصدر وعن المعنى كما لا يخفى لمن تامل وانصف مثنوى بنى ادم اعضاء
يكديكرند يعنى ان جميع بنى ادم كجسد واحد فكل احد عضو اخر كه در
فرينش اسم مصدر ومن اورد عبارة المتن كه در اصل فطرت فقد غفل
عن المتن الصحيح زيك جوهرند حيث كثرت من ادم النبى عليه السلام
ومن قال نطفهٔ ادم فقد غيرها جو عضوى كلمه را معدرة بدرد
اى المرض اورد روزكار اى الزمان دكر عضوها نماند بفتح النون بى قرار
اى لا يسكن ساير الاعضاء وما ذكره المص فحوى قول النبى عليه السلام
انما المؤمنون فى توادهم وتراحمهم كجسد واحد اذا اشتكى عضو تداعى
سايره بالحمى والسهر تو كز محنت ديكران بى غمى بياء الخطاب نشايد كه نامت
نهند وفى بعض النسخ ادمى حكايت درويشى بياء الوحدة
مستجاب الدعوة در بغداد بديد امد اى ظهر وخبر حجاج يوسف قد عرفت

ان

ان حذف لفظ ابن بين علمين شايع فى مثله بخوندش اعلم ان لفظ خواندن
يجئ لمعنيين احدهما القراءة والاخر الدعوة والمراد ههنا هو الاخير
وفاعل خوندن ضمير الحجاج وهو امير معروف بالظلم ومفعوله الضمير البارز
الراجع الى درويش وكفت دعاى خير برمن كن اعلم ان لفظ الدعاء اذا
استعمل بحرف اللام يكون للخير واذا استعمل بلفظ على يكون للشر وهذه القاعدة
مخصوصة بالتراكيب العربية فلا يختلج فى قلبك اعتراض فى كلام المص كفت
ذلك الداعى خدايا جانش الضمير راجع الى الحجاج بستان امر من ستادن بمعنى
الاخذ اى اقبض روحه كفت اى الحجاج از بهر خدا اى للرب اين چه دعاست
اى اى دعاء هذا كفت الداعى دعاء خيرست ترا لانك تنجو من كسب
المظالم الكثيرة وجمله مسلمانانرا لانهم يسلمون من شرك مثنوى
اى زبردست يا من يده اعلى زبردست اى الرعية ازار وصف تركيبى
مع الاول كردم بضم الكاف الفارسى بمعنى الحار تاكى اعلم ان لفظ كى يجئ لمعنيين
الاول بمعنى السلطان الاعظم والثانى بمعنى السؤال عن الوقت فالذي فى
والمراد ههنا الثانى بماند بفتح النون مضارع اى يبقى اين بازار اد للدولت
زوال امر كه كار اى بچه كار ايدت التاء للخطاب جهاندارى وصف
تركيبى والياء مصدرية مردنت به اى اولى كه مردم ازارى وصف
تركيبى والياء للخطاب او مصدرية واستعمال لفظ كه فى موضع از سايع
حكايت يكى از ملوك بكسر الكاف للاضافة بى انصاف پارسايى بياء
الوحدة را پرسيد كه از عبادتها كدام فاضلترست اى اى عمل صالح

افضل که گفت نیز اخواب نیم روز ای نوم نصف النهار تا در آن یک نفس
خلق را بیازاری بیاء الخطاب قطعه ظالمی را خفته دیدم اسم مفعول
من خفتن وله معنیان احدهما بالترکی ... والاخر بالترکی ... والمراد
هنا هو الثانی دیدم نیم روز فلی رایته کذلک گفتم این فتنه است یوصل
النهر خوابش برده به اسم مفعول من بردن به ای یذهب به اولی
آنکه خوابش مهتر از بیداریش بفتح الیاء المصدری الخیانه بد زندگانی
بمعنی الحیوة والمعیشة مرده به المیت اولی ای کونه میتا اولی حکایت
یکی از ملوک بسکون الکاف شنیدم که شبی بیاء الوحدة در عشرت المعاشرة
والتعاش المخالطة والاسم العشرة روز کرده بود در پایان مستی بالیاء
المصدری می گفت بیت ما را بجهان الدنیا بمعنی فیه خوشتر ازین یک دم
نیست علة بقوله کز نیک و بد اندیشه و از کس غم نیست درویشی
بیاء الوحدة برهنه بمعنی العریان بیرون فی الخارج بسرما یطلق علی
البرد وعلی وقته والمراد هنا الاول خفته بود در وقت معنییه والمراد
الاول گفت بیت ای آنکه خطاب للملک باقبال تو ای مع دولتک
در عالم نیست ای لیس احد فی الدنیا گیرم که غمت نیست فلا فرق بینی
غم ما هم نیست
وبینک ملک را این کلام خوش آمد والاحسن للسلاطین اذا صدر
منهم الاستحسان ان یتبع منهم الاحسان صرة بضم الصاد والراء المهملتین
الکیس هزار دینار از روزن ای من المنظرة بیرون داشت ای اخرجها
وگفت ای درویش دامن بدار ای من داشتن گفت دامن از کجا آرم

که جامه ندارم ای کیف ارفع الذیل ولیس لی ثوب ملک را بر ضعف
حال او رقت ورحمت زیادت گشت خلعتی بیاء الوحدة بر آن علی الصرة مزید
مصدر مبنی کرد و بیرون فرستاد ای ارسل الی ذلک الفقیر فی الخارج
درویش آن نقد باندک مدت ای فی مدة قلیلة بخورد وتلف کرد و باز آمد
الی السلطان المحسن بیت قرار بر کف آزادگان نگیرد مال ای لا یستقر المال
فی کف الاحرار نه صبر در دل عاشق نه آب در غربال بکسر المعجمة وسکون المهملة
وبالالف بعد الباء وهو المنخل الکبیر یقال له بالترکی قلبیر ومن قال تحریفا منه
فقد ادعی بلا دلیل والمعنی کما لا یستقر فی قلب العاشق والماء فی المنخل
الکبیر در حالتی ای فی حالة وقع فی حالة که ملک را پروای او ای المبالاة به نبود
وکان مشغولا بامر آخر من مهمات الملک حال بگفتند ای وصفوا حال ذلک
الفقیر علیه بهم بمعنی علی بر آمد ای انقبض وغضب وروی از و درهم
کشید و قوم فی معناه و ازینجا من هذا الموضع الذی هو اختلاف
الاحوال گفته اند فاعله اصحاب فطنت بکسر الفاء وسکون الطاء من
التفطن وخبرت بکسر المعجمة بمعنی الخبرة عطف علیه که از صدمت
بکسر المهملة و تشدید الدال بالفارسیة تیزی وسوت بمعنی النبی و ز
پادشاهان حذر معضلات بکسر الضاد ای مشکلات امور مملکت متعلق
باشند تحمل ازدحام بالفارسیة انبوهی کردن عوام نکنند فلا بد من الاجتناب
من اسباب غضبهم مثنوی حرامش الضمیر راجع الی شخص مقدر بود علم
ان لفظ بود بضم الباء وفتح الواو مضارع من بودن بمعنی الکینونة نعمت

[illegible]

پادشاه فاعل بود علاه بقوله كه متكلم بالكاف الفارسي يعنى الوقت فرصت
ندارد مكانها اى لاكفظ وقت الفرصت مجال اسم مكان من الجولان سخن
ما ينبغى ريش قبل ان يتكلم به بيهوده يعنى الباطل گفتن مبر تفتحها بين
فهى من بردن ودر خويش گفت اى الملك بر انيد جمع امر حاضر من راندن
اين گدايى شوخ يعنى گستاخ و مبذر اى مسرف راكه چندين نعمت
ومال پادشاه مدت بر انداخت وفي بعض النسخ تلف كرد كه خزينه
بيت المال لقمه مساكين است اى طعامهم نه طعمة بالضم والسكون
بمعنى المطعوم اخوان شياطين المراد بهم المسرفون قال الله تعالى ان المبذرين
كانوا اخوان الشياطين ففى كلام المص تلميح اليه بيت الملهى بياء الوحدة
بروز روشن بالاضافة البيانية شمع كافوري نهد اى يضع شمعا
كافوريا والمراد ابقاده يعنى اسرف زود يعنى السريع بيني بياء الخطاب
كه ش بكسر الكاف العربي اصله كه اش بشب روغن نباشد در چراغ تقديره
در چراغش قدم الشين للوزن يكى از وزراء ناصح قيد به لان كل وزير ليس
بناصح خصوصا في بذل المال والتصدق گفت خداوند مصلحت آن بينم
وقع المتن في النسخ الصحيحة بهذه العبارة ومن اورد بدلها مصلحت
است فقد اسند سوء الادب الى الوزير الناصح اذ نصح السلطان انما يكون بمراعاة
الادب كه چنان كسانرا اى الذين في طبعهم اسراف وجه كفاف بكسر الكاف
وفتحها من الرزق القوت وفى الحديث اللهم اجعل رزق ال محمد كفافا
بتفاريق جمع تفرقة مجرى بضم الميم وفتح الراء معين دارند اى يعطى
شيئا

شيئا فشيئا ولا يعطى جملة واحدة تا در نفقه يعنى در اسراف نكنند قال الله تعالى
كلوا واشربوا ولا تسرفوا ان الله لا يحب المسرفين بيت گرچه خداى گفت
كلوا واشربوا در عيش گفت ولا تسرفوا اى كلمة نصح الوزير الملك فانه نصح فيه
بارادة خطاه حيث قال اما آنچه فرمودى بياء الخطاب مبتدا از زجر ومنع
بيان لما امره مناسب حال ارباب همت نيست بالاضافة في الالفاظ الثلثة
خبره علقه بقوله كه يكى را بلطف وعطا امتدوار كلمة واراده تشبيه ويراد منها
النسبة كردانيدن ثانى الحي للمعنيين احدهما بالتركى دندرمك والاخر بالتركى ايكلمك
وباز وبعده بنو ميدى اى باليأس خسته كردن بيت بروى خود در كبر
الراء للاضافة بمعنى الناب الطماع مصدر الطمع غير اى او فتح الطمع باز
بمعنى المفتوح وكذا الثاني نتوان كرد بمعنى كردن اذ الماضي يجئ لمعنى المصدر
في هذه اللغة چو باز شد اى صار مفتوحا بدرشتى وغلظت فراز بكسر الفاء
يجئ لمعنيين احدهما بمعنى العالي والاخر بالتركى يوقش وقد يكنى به عن المنع
او الاغلاق والمعنى لا ينبغى ان تفتح باب الاطماع واذا فتح لا ينبغى ان يغلق
نتوان كرد معناهما بالتركى اثكامز ومن لم يعرف الفارسي قال انما قال نتوان
كرد مبالغة من قبيل قولهم في العربي لا يمكن ان يقال كذا لكذا قطعه كس
نبيند اى لا يرى احد كه تشنگان حجاز اسم مكة والمدينة وجوانبها من البلاد
والقرى وسمت حجازا لانها حجزت اى منعت بين بلاد نجد والغور اى
تهامة وما يلى اليمن ومن فسره بالمحض فقد اخطاء وقد اشتهر الحجاز بمعنى
مكة والحج ولهذا استعمل المص هنا في موضع آخر بمعنى ما يلى اى ناحية

اب شور آلماد الملح كرد ايند بكسر الكاف الفارسي وقد عرفته مركجا چشمه بود شيرين اى ماوما عذب مردم مرغ ومور كرد ايند مراد الوزير انك كالعين التى ماؤها عذب يجمع اليك كل احد للانتفاع منك فاللايق بك ان لا تمنع كرمك **حكايت** يكى مبتداء از بادشاهان بيابه بيشلس صفه معناه بالتركى ايلاروه رعايت مملكت المضاف مقدر اى اهالى مملكت سستى بياء المصدرى كردى بياء الحكاية ولشكر را بسختى داشتى العاد فى مثل هذين اللفظين كما فى الاوليين چون دشمن صعب روى نمود قد عرفت معناه وظائف من اقطاء فيه ثمه اى كلهم بشت بداد نداى اعرضوا عنه جو دارند كنج بفتح الكاف الفارسى بمعنى الكنز از سپاهى دريغ لفظ فارسى بمعنى المنع والحيف والظاهر ان المراد به هو المعنى الاول ومن حمل المعنى فى الكتاب وفسره به مما ينبغى ان يقال في حقه دريغ على المعنى الثانى دريغ ايدنش الضمير راجع الى سپاهى دست بردن بتيغ لفظ مشترك بين السيف وعلم الجبل وحد الحلقة قيل افتراقها من التبن والشعلة والمراد هنا الاول يكى از آنان كه غدر بفتح العين المعجمة وسكون المهملة بمعنى ترك الوفاء كردند بامنش الضمير راجع الى يكى دوستى بالياء المصدرى بود ملامت بالفارسى مرزنش كردم وگفتم دونست ضد فوقا خبر مبتداء محذوف وناسپاسى اى غير شاكر عطف عليه وكذا ما بعده وسفله اورد فى شمائل اللغة فى قسم المضمومة وقال في البحر بكسر السين وسكون الفاء خفيف من سفله بفتح السين وكسر الفاء بمعنى مرد بد گوهر وحق ناشناس اى منكر الحق والمبتداء المحذوف

منخرف

سخصى كه باندك تغيير حال بالاضافه از مخدوم قديم بر گردد اى يرجع ومن قال في تفسيره اعرض فقد اخطاء در نهد حقوق نعمت ساليان بكسر اللام اى حقوق النعم الواصلة فى السنين الماضيه در نوردد بضم النون وفتح الواو من نورديدن بالتركى دوبرمك گفت فاعله يكى اگر بكويم معذور دارى بياء الخطاب وفى بعض النسخ اگر بگويم معذور دارى بگويم شايد كه استفهام انكارى اسبم بى جو وهو بفتح الجيم وسكون الواو الشعير وبند زين بالتركى تكلكى در گرو بكسر الكاف الفارسي وفتح الراء المهملة وسكون الواو بمعنى الرهن وسلطان كه بزر با سپاهى بخيلى كند وقلما يوجد فى بعض النسخ بخل كند با او جان جوانمردى بالياء المصدرى نتوان كرده بالتركى ايمك اولمز كما عرفت **بيت** زر بده اعلم ان لفظ ده اما بمعنى القرية فح مخفف من لفظ ديه او امر من دادن وقد يستعمل صفة فى بعض التراكيب كوبا رى ده والمراد منها هو الثانى مرد سپاهى را تا سر نهد عبارة عن الانقياد ومن قال يعنى در راه تو فقد بعد عن طريق المعنى وگرش واگر مرد سپاهى را زر ندهى سر ننهند در عالم ولا ينقاد لاحد **شعر** اذا شبع الكمى وهو الشجيع يصول من صال عليه اذا وثب بطشا هو الاخذ بالقوة نصب على انه مفعول مطلق ليصول مثل قعد جلوسا وخاوى البطن اى الخالى عن الطعام يبطش بالواو بكسر الفاء الهرب عن الشئ ويحتمل ان يكون الشبع وخاوى البطن حقيقة ويحتمل ان يكون كناية عن الغنى والثانى عن الفقر ومن قصر المعنى على الثانى فقد عدل عن الحقيقة

الاول

ملاحظون حکایت یکی از وزراء معزول شد کما هو کثیر الوقوع فی کل
عصر و خلفه ٔ درویشان در آمد و هو قلیل بل اکثرهم یطلبون الوزارة
مرة اخری و برکت صحبت ایشان در وی اثر کرد لعله کان سلوکه بالاخلاص
وجمعیت خاطر دست داد ملک ای السلطان غرله بار دیگر ای مرة اخری بر و
دل خوش کرد و طابت نفسه له و عمل فرمود ای اعطی له تصرف الوزارة
فلم یقع مثله فی الدنیا قبول نکرد ذلک الوزیر و هذا اقل وقوعا بل یستحیل عادة
وگفت معزولی به از مشغولی رباعی آنان جمع آن کنج بضم الکاف
العربی بمعنی الزاویة عافیت النسخ المعتمد علیها متفقة علی هذه العبارة
ومن ذکر بدلها قناعت فقد غفل عن العبارة الصحیحة والوزن الصحیح و
العافیة اسم و هی دفاع الله عن العبد کذا فی مختار الصحاح نشستند و
اعرضوا عن الدنیا دندان سگ و دهان مردم بستند فسلموا من سن
الکلب و فم الناس کاغذ بدریدند و قلم بشکستند خرقوا القرطاس وکسروا
القلم وز دست و زبان حرف گیران ای عن ایدی الطعانین والسنتهم
رستند بفتح الراء من رستن ای نجوا ملک گفت هر آینه لفظ مفرد معناه
البتة ما را کلمة ما اما للتعظیم او یراد بها جماعة السلاطین خردمندی
بباید الوصف کما فی المصابیح بابد فیه تنبیه علی ان المشورة واجبة
علی السلاطین کما قال سبحانه و تعالی و شاورهم فی الامر و علی ان المشورة و
تفویض الامر انما یصح بالعاقل که تدبیر مملکت را شاید مضارع من
شایستن ای یلیق به گفت ای الوزیر نشان خردمند کافی انست

که بچنین کارها تن در ندهد ای لا یسلم جسده الی امثال هذه الاعمال التی
فیها خطر و کلفة در زاید للتحسین اللفظ بیت همای قدم بیانه بر همه مرغان
علی جمیع الطیور از ان شرف دارد یعنی علته که استخوان خورد و جانور
بیازارد و یروی انه ینزل قریبا من الارض و یکشف العظم منها و لا شک
انه لا یوذی حیوانا کانه من تتمة الحکایة و جواب الوزیر سیاه گوش اسم
حیوان یلازم الاسد یقال له بالترکی قره قولاق را گفتند المقصود من
ایراد امثال هذه الحکایة نصح والمعنی لو کان هذه الحیوان حامل عقل
و نطق لو استفسر هذا الامر لقد اجاب بما ذکر ترا ملازمت صحبت شیر
و هو سلطان الحیوانات که وجه ای لای سبب اختیار افتد المراد سیاه
گوش الوزیر و من ملازم السلطان گفت فا عله ضمیر سیاه گوش تا فضله
صیدش می خورم و کذا المقربون یاکلون نعم السلطان و از شر دشمنان
در پناه ایلم ان لفظ پناه اسم مصدر بمعنی پنا هیدن و صیغة امر منه
وقد یستعمل صفة فی بعض التراکیب و یراد به معنی المفعولیة نحو قولهم
پادشاه عالم پناه و قد یستعمل بمعنی پناه گاه ای الملجاء والمراد اما المعنی
الاول فاضافته الی قوله صولتش و هی بالفارسیة حملی کردن بمعنی اللازم
او الرابع فالاضافة بیانیة زندگانی میکنیم گفتند ای الان که
بظل حمایتش و هی الحفظ در آمدی الیاء للخطاب ای دخلت و بشکر نعمتش
اعتراف کردی فیه تنبیه علی ان شکر النعمة ممدوح و فی الخبر من لم یشکر
الناس لم یشکر الله چرا از دیگر نیائی والملازم یوجب الرفعة مصراع

هركه در دركاه شاه آيد بدولت مي رسيد ما كلفه ي صاصات صيغه جمع
والتاء للخطاب در اورد مشتق من در اوردن فاعله ضمير شير ومفعوله
ياء الخطاب واذ بهكان مخلصت شمارد فمن جد في الخدمة حصل له العزة
وكذا ملازمة باب ايمن تع **مصراع** رونهمه بحد لورا مي منصب غفران را
ولهذا قيل خدمة الملوك نصف السلوك وقيل الاخلاص افراد الحق
بالعبادة كفت ممتحان اى مع كوني كذلك از بطش او ايمن نشيم
ولهذا قيل لا وفاء للملوك وقيل الامير من لا يعرفه الامير لان آفة القرب
اشد والكثر وقد ورد في الخبر والمخلصون على خطر عظيم **بيت** اكر صد سال
كبر بفتح الكاف الفارسي بر اديه هنا المجوس آتش فروزد اي يجعل النار
ملتهبة اكر يكدم درو افتد بسوزد مضارع من سوختن اما لازم فالفاعل
كبر دالمعنا واما متعد فالفاعل آتش ففي قرب السلطان خطر افتد كه اي
قد يقع بدم حضرت سلطان زر بيابد اي يجد الذهب وباشد كه سر برود
اي بقتل السلطان وحكما كفته اند از تلون طبع پادشاهان بر حذر بايد بود
بمعنى بودن كه كاه اعلم ان لفظ كاه اما بمعنى الوقت او بمعنى السرير او بمعنى
المسند او بمعنى الشيء الذي يشتغله الصاغة بقالبه يوته وقد يكون اداة
اسم زمان او اسم مكان نحو تختكاه وكرزكاه والمراد منها المعنى الاول
بسلامي بياء الوحدة برنجد مضارع من رنجيدن وكاه بدشنامي
خلعت دهند وكفته اند اعلم ان الكلام قد يكون نفسه مقصودا دون
قائله فالعادة في امثال ذلك ترك الفاعل فقول المص وكفته اند من هذا

هذا القبيل كه ظرافه بسيار المراد بالظرافة هنا التصنع في الكلام و
التكلف في اتيان كلام مضحك هنر نديمان است النديم القرين في
الشرب كا قر ويلزم التكلم بالهزل لاضحاك الغير عادة وعيب حكيمان
بيت تو بر سر قدر خويشتن باشد ووقار عطف على قدر بازي
بمعنى اللعب وكذا بازيچه وظرافت بنديمان بكذار فانهما صنعتهم
حكايت يكي از رفيقان بريد المص ان احدا من اصحابه شكايت روزكار
نامساعد المساعدة في اللغة المعاونة بنزديك من آورد يعني جاء بي وشكا
عندي عن الزمان الغير الموافق حيث قال كه كفاف اندك دارم وقد عرفت
بمعنى الكفاف وعيال بكسر العين المهملة جمع عيل بالفتح والتشديد مثل جند
وجياد بسيار اي دارم وطاقت بار فاقه ندارم الفاقة الفقر والحاجة
بارها بسكون الراء قد عرفت ان لفظ بار يجي لمعان احدها الكرة وهو
المراد هنا وجمع بالهاء فالمعنى مرارا ومن صحح بفتح الراء فقد افسده دو
دلم آمد كه في قلبي كه با قلبي بياء الوحدة ديكر يجي لمعنيين احدهما
العصر والاخر بمعنى الاخر بالتركي دخي روم بفتح الراء والواو مضارع
متكلم من رفتن با در صورت كه زندكاني بالياء المصدري كنم كسي را
بر نيك وبد من بالاضافة اطلاع نباشد كلمه بر صلة الاطلاع بس كرسنه
بضم الكاف وسكون الراء بمعنى الجايع خفت ماض من خفتن بمعنى
بانمق وايتمق وكس نه دانست اي لم يعرف احد كه كيست من مليوس
جان بلب آمد كناية عن خروج الروح والموت كه بر وا صلكه برا وكس

نکریست ناصح منفی من کویستن بکسر الکاف الفارسی بمعنی البکاء یاز ازشماتت
فی مختار الصحاح الشماتة بالفتحات الفرح ببلیة العدو و دشمنان حی ایدیسم
کر بطعنة الهاء للالصاق ذ فعای من خندید ای یستهزؤن فی وسعی را
درحق عیال بر عدم مروة و رجولیت حمل کنند و کویند قطعه بیش ازین
من دیدن و فی بعض النسخ الغیر المعتمد علیها مبیش منهی منه ومن اختار
متنا فقد غفل عن ارادة القباحة المقصودة فی المقام ان بی حمیت را
الحمیت العار والانفة که هرگز مردمون نخواهد دید یعنی دیدن معنی الکلام
کورمه کرکورکا ان قولهم معنی نخواهد شد اولمه کوکدر ومن لم یعرف
الفارسی نظر الی المعنی اللغوی فقال فی تفسیره یعنی لا بریدان بیری روی
تنک نحتی بالیاء المصدری تن اسانی ای سهولة البدن کزیدن مضارع
من کزیدن بضم الکاف الفارسی خویشتن رای لنفسه زن و فرزند
بکذارد ای یترکهما سختی الظاهر ان الباء للالصاق والیاء للمصدریة
و در علم محاسبه بالاضافه چنانکه معلومست ای کما انک تعلم جبرئی
دائم اگر حرف شرط بجاه شما الجاه القدر والمنزلة ای بسبب قدر کم
و عزتکم ومن قال قدرک و عزتک بافراد الضمیر فقد غفل عن معنی شما
جمعی بیاء الوحدة معاش گردد موجب جمعیت خاطر باشد بسبب
الفراغ من هم المعاش بقیه عمر از عهده شکران ای من حق شکره نتوانم
بیرون امدم جواب شرط معناه بالترکی جقه مبم کفتم ای بار عمل
پادشاه دوطرف یغتحملی ای جهت دارد ای لعمل السلطان جهتان

امید

امید نان و بیم جان بیان لقوله دو طرف و خلاف رای خردمندانست
بدین امید ای بسبب رجاء الخبز در ان بیم افتادن خوف الروح خطر
عظیم قطعه کس نیاید ای لا یجیء بخانه درویش الی بیته متقاضیا
که خراج زمین باغ بده از من داده یا بتشویش و غصه راضی کرد شو
ای اصبر علی الهم والغم مع الفقراء یا جگر بند المراد به اما نفس یا براد
بلفظ جکر او ما یقال له بالترکی بوکرک بیش راغ لفظ مستعمل فی العرب والعجم
بالترکی قوزغون بنه از من نهادن والمراد القاء النفس فی المهلکة کفت
ذلک الرفیق این سخن ای کون عمل السلطان ذا خطر موافق حال من کفتی
لائق علی کمال الاستقامة جواب لسوال من بنا وردی لانی ادعی الصدق
والاستقامة نشنیده که گفته اند هر که خیانت ورزد مضارع من ورزیدن
بالترکی صاموق والمراد عمل الخیانة ومن قال بمعنی الاعتیاد بالشیء اضنا
مناکح الغرایب اذ قال فیه مالا رخو ایدنمک لمهاب بنتیج بناسب المقام
دستش از حساب بلرزد بیت راستی بالیاء المصدری موجب بکسر
الجیم رضای خداست بالاضافة فی اللفظین کس ندیدم ای ما رایت احدا
که کم شد ای ضل از ره راست من الطریق المستقیم و حکما گفته اند چهار
کس حذف الهاء لغة ایضا از چهار کس بجان برنجند و فی بعض النسخ
بترسند حرامی ای قطاع الطریق از سلطان فان حفظ المفازة علیه کما
ذکره الفقهاء ومن عجم فی تفسیر حرامی وقال هو من اخذ مال الغیر قاهرة
بالغصب کقطاع الطریق فقد غفل من المسئلة و دزد ای السارق از پاسبان

مافرخفية منه لاحفظ المتاع المبلل عليه وفاسوخ از غماز فانه يظهر حاله و
روسيي از محتسب وهي بمعنى الشيخة بالتركى صوباشى على خلاف اصطلاح
اهل الروم ومن لم يعرف قال في بيانه لانه تاديب مثل الشارب والزانى
بتوضح ديار العجم الى المحتسب واتراكه حاب باكبيث بالباء الفارسي
والكاف العربي بمعنى الظاهر از محاسبه چه باكست بالباء العربي بالتركى
اينمك **قطعه** كمن فراخ بمعنى الوسع فتدى بفتح الراء وكسر الواو وياء
المصدر من رفتن مجموعهما وصف تركيبى در عمل اى لا اسرف ولا اتجاوز
عن الاعتدال حال كونك منصرفا اكر خواهى مرمون كه وقت رفع تو برا د
بالرفع الارتفاع في المنزلة اى في الترقى والمراد به الرفع عن المنزلة اي
العزل من المنصب باشد مجال دشمن تنك حتى لا يقدر ان يطعن فيك
تو باك بالباء العجمي باش ومدارا اى بر اورا دكس باك بالباء العربى زنند
جامه را باك كازران جمع كازر وهو بالكاف الفارسى وضم الزاء العربي
القصار بر سنك للتطهير كفتم حكايت روباه وهو الثعلب مناسب
حال نيست بالاضافة في اللفظين كه بديدندش كريزان وافتان وخيزان
هذه صفات مشبهة من كريخن وافتادن وخاستن معناه بالتركى
قجرق ودوشرك فالعرف كسى كفتش چه افتست كه موجب چندين
مخافتست كفت فاعله روباه شنيدم كه شتر بلا الف وبالالف في اوله
لغة راه سخره وهو العمل الذى يعمل بلا اجرة ومن قال وهي تبانيت الضمير
نظرا الى ظاهر اللفظ وظنه لفظا عربيا في اخره باء التانيت مى كيرند كفتند

اى

اى سفيه اى خفيف العقل شتر را با تو چه مناسبت است وترا با وچه
مشابهت كفت خاموش اى اسكت كه اكر حسودان جمع حسود بغرض
بغرض كويند شتر است الى كه اين شتر است وكرفتار آيم واخذونى على انى
انى جمل كرا غم تخليص من باشد من القيد يا تفتيش حال من كند ليظهر انى
ثعلب وتا ترياق از عراق اورده باشند مار كزيده بفتح الكاف الفارسي
اى الملدوغ مرده باشد والمص يقرح المقصود من التمثيل بقوله وترا فضيلتى
على ما ذكرته واعرفه فضل است وديانت فى نفس الامر اما حسودان
در كمين اند ومدعيان كوشه نشين لفظ اند مقدر اى اكرچه حسن سيرت
نست وانكان لك سيرة حسنة بخلاف ان تقرير كنند ودر معرض خطاب
پادشاه الى وتقع فيه ودر محل عتاب عطف عليه در ان حالت كرا مجال مقالت
باشد استفهام انكارى مصلحت ان بينم كه ملك بضم الميم قناعت را حراست
وحفظ كنى وترك رياست كويي بمعنى ان راى هذا ان تقول تركت الرياسة
كه عاقلان كفته اند **بيت** بدريا در منافع بيعد در ديار وقد يقرء
بضم الدال بمعنى در منافع لكنه غلط مى شمار است والحال انه فيه خطر واكر
خواهى سلامت من الغرق دركنارست رفيق اين سخن بشنيد ولم
يقبله بهم بر امد انقبض وغضب وروى در هم كشيد لان الحق مر وسخنان
رنجش اميز وصف تركيبى ولفظ رنجش بكسر الجيم اسم مصدر فهو بمعنى
رنجيدن نحو دانش وبينش وپرورش والشين مع نقض الكلمة كما سمعت
فى اول الكتاب كفتن كرفت اى شرع كه اين چه عقل وكياست وفهم درايت

بمعنی العلم و قول حکما درست امد ای ظهر صدقه که گفته اند دوستان در زندان
بکار آیند لان الصدیق الصحیح یسعی للتخلیص که بر سر سفره همه دشمنان
دوست نماید **قطعه** دوست مشمار نهی من شمردن آنکه در نعمت زند
لاف یاری بالیاء المصدری و برادر خواندگی عطف علی قوله یاری معناه
بالترکی قرداشلق و قسیمی دوست آن دانم که گیرد دست دوست یأخذ ید
در پریشان حالی ظرف گیرد و درماندگی عطف علیه و معنی العجز دیدم که
متغیر می شود من نصحی و نصیحت من تعرض می شنود بکسر الشین وفتح
النون مضارع من شنید بنزدیک صاحب دیوان براد به اهل الدیوان
کالوزیر للسلطان رفتم لعرض حاله بسابقه الباء سببیة متعلقة بقوله
رفتم معرفتی که میان ما بود کان بینی و بین الرفیق صورة حالش بگفتم
من علمه بالمحسبة والاستقامة تا بکار مختصر نصب کردند و عینوا الوجهة
صغیرة چندروز بر این آمد مضی علی هذا اللطف طبعش را بد بدیدند
وحسن تدبیرش بپسندیدند فلما ظهر استحقاقه کارش از آن درگذشت
ای تجاوز عنه و بمرتبه برتر ای اعلی از آن متمکن گشت بفتح الکاف الفارسی
ماض من گشتن بمعنی الصیرورة و تمکن و علی هذا المنوال فی الرفعة نجم سعادتش
در ترقی بود ولم یزل مترقیا تا باوج ارادت الارواح النقطة البعیدة من
المرکز العالیة من الحضیض برسید والمعنی وصل الی منزله یریدها فیه تنبیه
علی ان اللایق للسلاطین ان ینصبوا الاهالی بالمناصب العالیة قال رسول
الله صلی الله علیه وسلم من قلد انسانا وفی رعیة من هو احق منه فقد خان

الله

الله ورسوله وجماعة المسلمین و مقرب حضرت سلطان شد و مشار الیه
بالبنان ای صار رجلا یشار الیه برؤس الاصابع و معتمد علیه عند الاعیان
لفظ شد مقدر هنا حاجة الی ما وجد فی بعض النسخ من لفظ گشت بر
سلامت حالش شادمانی بالیاء المصدری کردم و گفتم **بیت** رکار بسته
میندیش نهی من اندیشیدن و دل شکسته مدار ای لا تجعل قلبک مکسورا که
آب چشمه حیوان ای ماء الحیوة درون تاریکیست بالیاء المصدری بعد
الکاف واعلم ان لفظ تاریک بلا یاء بعد الکاف بمعنی المظلم بالترکی قرانکو و لفظ
تاریکی بالیاء بعد الکاف بمعنی الظلمة بالترکی قرانکلق ولا یخفی علی ان ماء
الحیوة فی الظلمة فمن اختار المتن بلا یاء وقال فی بعض النسخ تاریکست
بالیاء فهو فی الظلمة **شعر** الا حرف تنبیه لا تحزنن نهی مخاطب موکد
بالنون الثقیلة من الحزن ضد السرور اخا البلیة ای صاحب البلاء وهذا
مثل لمن یلابس الشیء و یلازمه وهو منصوب علی انه منادی مضاف
حذف حرف ندائه فللرحمن الفاء للتعلیل الطاف جمع لطف وهو الرفق
والاحسان خفیة صفة الطاف ای له الطاف کثیرة خفیة بحیث لا یبلغها
العقول **بیت** منشین نهی من نشستن ترش بضم التاء و الراء
وقد یسکن الراء للتخفیف از گردش اسم من گردیدن ایام ای الزمان که صبر
وهو بفتح الصاد وسکون الباء حبس النفس عن الجزع و بکسر الباء الدواء المعروف
عند الاطباء ولا یسکن الا فی ضرورة الشعر تلخ است صبر فیه ایهام
ولیکن بر شیرین دارد ای ثمره حلو دارد مدتی ای فی ایام دولة الرفیق

المذکوره را با جمیع یاران اتفاق سفر مکه افتاد ای سافرت للحج چون از زیارت
مکه باز امدم ای رجعت در منزلم استقبال کرد ذلک الرفیق ظاهر حالش دیدم
پریشان بتنه بطریق العطف التفسیری بقوله ودر هیئه درویشان کفتم حال
سکون اللام چیست کفت چنانکه کفتی سابقا طایفه الهمزة للوصلة کما سمعها
دارا حد بردند و بخیانتم منسوب کردند علی ما هو المعتاد بین الحساد
فی ابواب السلاطین وملک درکشف حقیقت ان استقصانمود ای
ما فتش علی وجه یبلغ الغایة و یاران قدیم اعلم ان اهل الفرس لا یعتبرون
المطابقة بین الصفة والموصوف فی تراکیبهم الفارسیة و دوستان حمیم
ای شفیق از کلمه حق خاموش شدند و صحبت دیرینه بمعنی قدیم فراموش
کردند **قطعه** بصنع خدا چون کسی افتادمن نصیب ملمع عالمش پای
بر سر نهند یضعون اقدامهم علی راسه چو بینند کاقبال دولت دستش
کرفت وساعد السعادت ستایش کنان وصف ترکیبی ولفظ
ستایش اسم بمعنی ستودن ای المدح ولفظ کنان صفه مشبهة
من کردن ای حال کونهم مادحین دست بر بر اللفظ الاول حرف
بمعنی علی والثانی اسم بمعنی الصدر نهند کاسومی فی کل عصر فی الجملة
بانواع عقوبت وعذاب کرفتار بودم وهمچو بس تا درین هفته که مژده
بالهمزة للاضافة سلامتی بالیاء المصدری حجاج برسید الی اهل البلد
از بند کرانم بکسر الکاف الفارسی بمعنی الثقیل خلاص کردند واطلقوا
منه و ملک موروثم ای الملک الذی انتقل الی بالارث الشرعی خاص لفظ

کردند

کردند مقدرای جعلوا ملکی الموروث ومخصوصا بالملک کفتم ان نوبت
اشارة من قبول نکردی که قد قلت لک عمل یا دنا ه چون سفر دریاست سود مند
بالترکی فایده لو و خطرناک قورقلو لان لفظ مند وناک اداة نسبة کما مرت
الاشارة فاذا اقدمت علی امر ذی خطر باکنج بر کیری ترفعه یا در طلسم یسمی
تموت فیه **بیت** بازر بهرد و دست کند خواجه اذا سافر فی البحر در کنار
اذا سلم من الغرق یا موج روزی بیاء الوحدة افکندش بفتح النون مرده
ای حال کونه میتا بر کنار اذا غرق مصلحت ندیدم از ریش بالباء
العربی بمعنی الزیادة ریش بالکسر المجهول بمعنی القرحة والجراحة وهو ف
الی درونش فراشیدن فانه یجدد الجراحة ونمک پاشیدن بالباء العجمی
بالترکی صاچمق فانه یزید الاذاء بر این دو بیت اقتصار کردم و کفتم
قطعه ندانستی استفهام انکاری که بینی بند القید بر پای ای علی
رجلک چو در کوشت الباء للخطاب نیامد پند مردم والمراد به عدم قبول
النصح دکر ره ای مرة اخری کو نداری طاقت نیش ای الصبر علی الم
ولفظ نیش هنا بمعنی شوکة الحیوان الموذی کالنحل والعقرب مکن
انکشت در سوراخ کژدم بمعنی العقرب و هذا اللفظ بالکاف العربی والزای
العجمی لانه فی الاصل مرکب من لفظ کژ بمعنی المعوج ومن لفظ دم بالترکی
قویرق والمعنی لا تدخل الاصبع فی جحر العقرب **حکایت** تنی بیاء
الوحدة خند معنا هما بالترکی بر نیچه تن در صحبت من بودند لعلهم کانوا
مریدین للمصنف ظاهر ایشان بصلاح اراسته ولم یوجد فی النسخة التی

رانا ها القول الانی اعنی و باطن ایشان بمعانی بیراسته والعجب ممن جعله
من المتن مع اعترافه بانه لم یوجد فی اکثر النسخ یکی از بزرگان در حق
این طایفه حسن ظن بلیغ داشت **ست** ای اولیاء حق را از حق
جدا شمرده کر ظن نیک داری در اولیا چه باشد وادراری بیاء الوحدة
یعنی وظیفه معین کرده بود تنبیه علی ان علامة حب الاغنیاء للفقراء
ان یبذلوا المال بینهم مکر یکی از ایشان ای واحد منهم حرکتی بیاء الوحدة
کرد نامناسب حال درویشان لان لفظ بشر حرف الیاء و نرفقد لا ینفک
البشر من شر وظن ان شخص فاسد و بادار ایشان کاسد فلما کان الامر
کذلک خواستم تا بطریقی بیاء الوحدة کفاف یاران را مستخلص بفتح اللام
کنم فان حسن الکلام یحصل المرام آهنک خدمتش الضمیر راجع الی قوله
یکی از بزرگان کردم از حضرت باب داره و قصدت ان ادخل علیه
دربانم یعنی البواب والمیم للمتکلم رها نکرد لم یخلنی وجفا کرد کما هو
داب البوابین معذورش الضمیر راجع الی دربان داشتم بحکم آنکه کفته اند
قطعه در بکسر الراء للاضافة میر و وزیر و سلطان را مرسون
بی وسیلت ای بلا واسطة مکرد نهی من کردیدن پیرامن مکردیدن
پیرامن بمعنی الحوالی والذل والمراد ههنا الاول ای بحم حواله سک و دربان
چو یافتند ای یابند غریب مرسون این اشارة الی دربان کریبان بکیرد آن
اشارة الی سک دامن چندانکه مقربان بفتح الراء حضرت آن بزرک بر حال
من واقف شدند ای عرفوا الی الشیخ سعدی والبواب منعنی باکرام

المیم

٥٢

الیم الاخیرة للمتکلم در آوردند ای ادخلوا نی بالاکرام و برتر ای اعلی مقامی
بیاء الوحدة و من قال یعنی مقام اعلی فقد ضیع معنی الیاء معین کردند
کما هو داب اهل اللطف اما بتواضع فروتر نشستیم و کفتم **ست** بکذار
ای اترک بنده کمینم والمراد بکمین ههنا الناقص تا در صف بندکان نشینم
فلما قلت هذا الکلام کفت ذلک الکبیر فی مقابلة کلامی **مصراع** الله الله ای الله
تعالی چه جای این سخن است ای لیس محل هذا الکلام **ست** کر بر سر و چشم
من نشینی مرسون نازت التاء للخطاب بکشم که نازنینی الیاء للخطاب کالاول
و نازنین حبیب نعیم فی الجملة بنشستم و از هر دری بیاء الوحدة سخن
بیوستیم ماض متکلم من بیوستن ارید ههنا المعنی المتعدی تا حدیث زلت
بفتح الزاء المعجمة بمعنی الزلل و هو مصدر زل فی طین یاران در میان
امد لان الکلام یجر الکلام کفتم **قطعه** چه جرم بضم الجیم بمعنی الذنب
دید خداوند سابق الانعام صفة لقوله خداوند که بنده در نظر خویش
خوار و حقیر می دارد یقرء لفظ خوار بالالف لرعایة القافیة بل الفصیح ان
واوه رسمی خدایراست مسلم یعنی خدا را مسلم است بزرکواری بالیاء
المصدری العظیمة و لطف عطف علیه که جرم کالاول بیند من عباده
و نان برقرار می دارد بر بنده لیس لکل المخلوق مخلوق الله تع حاکم را
این سخن هذا الکلام المعقول پسندیده و معقول امد و ظهر اثر لانه
اسباب معاش یاران فومود امر خدامه تا بر قاعده ماضی علی ما کانت
مهیا و حاضر آورند و مؤنت ایام تعطیل وفا کنند بر بدیه ای بعطی ادار

نشستیم

سخن

الايام التي قطع فيها خنكر نعمت كنعتم وزمين مذمت ببوسيدم على ما هو
داب ارباب الادب وعدر حارث بالجيم العجمي لفظ عربي بمعنى الحرة
نخواسنم وده حالت بيرون امدن ابن سخن كفتم **قطعه** چو كعبه اسم
للبيت العتيق الذي في بلدة مكة قبله حاجات شد بقيل عند نا الحاجات
از ديار بعيد مرهون روند خلق بديدارش اعلم ان لفظ ديدار مشتق من ديدن
يستعمل اسم مصدر فهو بمعنى ديدن نحو رفت بمعنى رفتن ارسبى فرسنك
لفظ فارسي عربيه فرسخ وهو اثنى عشر الف خطوة قرار تحمل امثال ما بيا يدكرد
اي ينبغي ان نتحمل سوء ادب امثالنا ومقصودنا من الجارة تحصيل المنفعة
كلمات منك كر ميخ كس نزد ديرد رخت مى براي الثمر سنك مفعول نزند
ملك نادده ي كنج براد به المخزنة فرا وان بمعنى الوافر از بدر ميراث يافت اي
انتقل اليه بالارث من ابيه دست كرم بكشا وقع الواو العاطفة هنا اي
وداد سخاوت بداد ولو لم توجد لكان منطوقا ونعمت ومال بى قياس
وى دريغ بر سپاه ورعيت بر نخت **قطعه** نباسايد مضارع منفى من
اسودن مشام وهو الموضع الذي فيه القوة الشامة ارطبلة لفظ
في العجم والروم والهمزة للوحدة عود وهو الذي يتبخر به بر اتش نه ام من
نهادن كه چون مثل عنبر سو بد مضارع من بو بيدن وهو بالتركي قوقمق
وقوقلمق على ما صرح به صاحب بحر الغرائب فالفاعل على الاول ضمير عود
مجمو وعلى الثاني ضمير مشام ومن قال فاعل بويد ضمير مشام والظاهر ان
معناه سودان عود ومجمو عنبر فلم يعرف المعنيين ولهذا لم يقدر على

التحقيق

التحقيق وحاصل معنى البيت اذ لا يستراح من العود الكثير ما لم يحرق وكذا
لا ينتفع بالمال ما لم يصرف الى المصالح بزركى بايدت حرف شرط مقدر بخشندكى
اعلم ان الياء المصدرية اذا دخل على الاسم الذي اخره هاء يصدر بالكاف
الفارسي ويحذف الهاء من الكتابة نحو بندكي وافكندكي وبخشندكي كه دان
نتيجة العطاء عظمة المعطي وان اليد العليا خير من السفلى كه دانه چو لفظ را
مقدر الحبة سعانى نرويد اي لا ينبت يكى از جلساء بكسر الهمزة للاضافة وهو
جمع او جليس نحو علماء وفقهاء في تدبير نصيحت اغاز كرد اي شرع فيه
كه ملوك پيشين قدم معناه اين نعمت اي المال را بسعى اندوخته اند وبراى
مصلحت اي لاجل المهمات نهاده فدبد من حفظه دست اين حركه كوتاه كن اى
لا سرفه كه واقعها اي الحوادث در پشت عسى ان تلاقيها و دشمنان در
پس فيه صنعة التضاد وفي بعض النسخ دركمين نبايد مضارع منفى
من بايستن اي لا ينبغي كه بوقت حاجت الباء بمعنى في درماني من درماندن
بمعنى العجز اگر كنجى بياء الوحدة كنى بر عاميان بخش بمعنى القسمت
رسد هر كدخدا اي را بياء الوحدة وكدخدا في الاصل بمعنى الرجل المتزوج
والمراد هنا كل احد برنجى اي حبة من الارز چرا نستانى از هر يك من العوام
ومن قال شخص از رعايا فقد غفل عن سوق الكلام اي قول المص بر سپاه
ورعيت بنحت جوى سيم اي لم تاخذ من كل احد فضة مقدار الشعير كه كرد
بكسر الكاف الفارسي ابدا اي تجمع براى لاجلك هر روز كنجى اي خزينة واحدة ملك
را دو قد صار ملكا روى از بن سخن در هم كشيد قدم معناه مرار علله

بنوله که موافق طبعش نیامد و کفت خدای عز وجل مرا مالک وفی بعض النسخ
ملک بکسر اللام این مملکت کردانیده است تا خورم و بخشم هذان الادلان
دللان علی الملک نه پاسبانم که نکه دارم بیت قارون هلاک شد که چهل خانه
کنج داشت روی انه کان مفاتیح خزائنه حمل مائة بعیر وفی روایة سبعین بعیرا
وقال مجاهد کان کل مفتاح سبعین فقول المص چهل خانه للتکثیر لا للحصر انوشروان
قدم بیانه نمرد که ای لم یمت لانه نام نکو کذاشت حکایت اورده اند فی
التواریخ والاخبار نوشروان عادل را در شکارکاهی صیدی بیاء الوحدة
فیها کباب کردندی بیاء الحکایة نمک نبود غلامی بر وستا وهو بمعنی
القری المعمورة رفت تا نمک آورد منه نوشروان کفت نمک بقیمت ای بالثمن
بستان تا رسمی بیاء الوحدة نکردد ای لئلا یکون بدعة واحدة ثم راسها
و ده مخفف من دیه خراب نشود کفتند ای الحاضرون من عنده از این قدر
ما هذا المقدار چه خلل ای الرخنة لازم کلدک زاید بولد کفت فاعله ضمیر
نوشروان بنیاد ظلم ای اساسه در جهان قبل هذا اندک بوده است انظر فی
کلامه وهر که آمد بر و مزید کرد فانه بعد الظلم فی زمانه کثیرا ولهذا قال
تا بدین غایت رسید فتامل ایها السلطان کیف حاله وحال انوشروان
قطعه اکر ز باغ رعیت ملک خورد سیبی ای لو کان السلطان من حدیقة
الرعیة تفاحة واحدة بر آورند غلامان او ای یخرج عبیده درخت ای
شجر التفاح از بیخ بالیاء العربی بمعنی العرق بپنج بیضه که سلطان ستم روا دارد
ای یجوزه زنند لشکریانش هزار مرغ بسیخ متعلق بقوله زنند و سیخ

بالکز

بالکز شیش بیت نماند بفتح النونین ای لا یبقی ستمکار بکسر الراء للاضافة
الی قوله بد روزکار وکل واحد منهما وصف ترکیبی نماند بضم الباء کما جعلت
من القاعدة ای سقی بر ولعنتی پایدار بمعنی الثابت والمحکم حکایت عاملی
بیاء الوحدة را شنیدم که خانه رعیت بر بردان ببیوت الرعایا خراب کردی
بیاء الحکایة تا خزینه سلطان آبادان بمعنی المعمور کند بی خبر و غافل از قول
حکما که کفته بالهاء الرسمیة اسم مفعول فقرن باداة الجمع اعنی اند وثبت الهاء
لعدم الاتصال واذا اتصل بالماضی نحو کفت یحذف الهاء نحو کفتند وبه یعرف
هذان الجمعان هر که خدای تعالی را بیازارد ویراد بمعنی غایة اذا اذاه الله تع
غیر متصور فالمعنی ان کل من یعمل عملا فیه سخط الله تعالی تا دل خلقی ای مخلوقی
بدست آورد مضارع من اوردن ای لیطیب قلب سلطان مثلا خدای تعالی
همان خلق را کالاول بر وی کارد بضم الکاف الفارسی مضارع من کماردن
بالزای حواله ایلمک تا دمار هذا اللفظ مستعمل فی العرب بمعنی الهلاک کما فی مختار
الصحاح وفی العجم بمعنی الانتقام کما صرح به صاحب بحر الغرائب ولا شک ان
ههنا کونه لفظا فارسیا بالمعنی انتقام از روزکارش بر آرد ای یخرجه منه وقال
صاحب بحر الغرائب بعد ذکره وما رعاه بین ذکر لفظ دمار آوردن بهذه العبارة
اعنی فانه ذکر انتقام الحق و دو کنند فرمود فنفهم من هذه العبارة معنی آخر
فی المقام ومن قال فی شرحه الدمار بالفتح الهلاک وقال بعد قول المص از روزکار
بر آرد ای حتی یهلک فقد غفل عن معنی لفظ دمار فارسیا ولفظ دمار آورده
وارتکب الاستدراک کما لا یخفی علی الناظر المتامل ومصداق ما قال المص

ما ورد في الخبر من اعان ظالما فقد سلطه الله عليه **بيت** آتش سوزان صفة
مشبهة اى ملتهب نكند باسپند بكسر السين وفتح الباء العربي نبات يحرق بالسر
لدفع ضرر العين عرسه حرمل يقال له بالتركي اوزرلك انچه مفعول نكند كند دود
دل ستمند بمعنى المحتاج والمراد تاثير دخان قلب المحتاج اشد تاثيرا من النار
الملتهبة في الحرمل **لطيفه** كوينذ سرور بفتح الواو جملهٔ حيوانات شير است
وقد سمعت في قصة سبا، كومش وكمتر ين جانوران خر لاتصافه بالبلادة
وعدم الحمية وباتفاق خردمندان كانه مبتداء خر بار بر بفتح الباء وصف من بردن
بضم الباء وانما فتح الباء في الصفة للالتباس بالوصف الذي هو من بريدن
به كه شير مردم در بفتح الدال وصف من دريدن وانما فتح الدال في الصفة بناء
على انهم يقرؤن المصدر بالفتح ولهذا اورد صاحب بحر الغرائب هذا المعنى
في بيان لفظ در بفتح الدال حيث قال در بمعنى الباب واداة ظرف وزايد في اوايل
الافعال والمصادر لتحسين اللفظ وصيغة امر من دريدن و وصف تركيبي منه
والجملة اعني قوله خر بار بر به كه شير مردم در خبر المبتداء فلا حاجة الى تقدير
ثابت **بيت** مسكين خر اكر چه بي تميز است • لحمله چون بار مي كشد
عزيز است قبل اخذ منه **بيت** زاهدا عزت كركسه كل سيبوبي في كتور
يوك كوتوركدن اولور عالمده چونكم خر عزيز كاوان خران جهان والثاني
بكسر النون للاضافة بار بردار وصف تركيبي بالتركي يوك كتورجي به ز آدميان
بالاضافة مردم آزار وصف تركيبي وهذه اللطيفة وقعت جملة معترضة
ثم رجع الى حكاية العامل ملك رأي للسلطان الذي كان عمل العامل لاجله طرفى

بفتحتين

بفتحتين بمعنى البعض از زمايم جمع ذميمه اخلاق او واشارة الى العامل معلوم
شد علماء فه بشكنجه كشيد وانواع عقوبت بكشت بضم الباء والكاف العربي
قطعه حاصل نشود رضاى سلطان اى لا يرضى السلطان تا خاطر بندگان
نجوئى بياء الخطاب من جستن بضم الجيم خواهى كه خداى بر تو بخشد الظاهر انه
من بخشوده بمعنى الترحم لا من بخشيدن بمعنى العطاء با خلق خداى كن نكوئي
بالياء المصدري يكى از ستم ديدگان من ذلك العامل بر واي على مسيه بگذشت
ودر حالت تباه او تامل كرد وگفت **بيت** نه النفي مصروف الى بقية المصراع الاول
ومجموع المصراع الثاني هر كه قوت بازو ومنصبى دارد اى ليس كل من يكون له
قوة العضد وله منصب بسلطنت بمعنى الغلبة والقهر بخورد با كلى مال مردم بگزاف
بضم الكاف الفارسي بمعنى القول الباطل والفعل الباطل ومن لم يعتبر بل قال وعن
منه الجزاف يقال اخذ الشيء مجازفة وجزافا اى اخذ بغير تدبير وتخمين ولا كيل
ولا وزن لم يات بوطيفة الشرح توان بحلق بفتح المهملة لفظ عربي فارسية بكلو
فرو بردن بمعنى البلع بالتركي يوتمق استخوان بالواو الرسمي درشت بضمتين
بمعنى الخشن ولى شكم بكسر الشين وفتح الكاف العربي بمعنى البطن بدرد بكسر
الراء چون بگيرد اندر ناف بمعنى السرة **حكايت** مردم آزارى را حكايت
الوحدة وصف تركيبي حكايت كنند كه سنگى بر سر صالحى بياء الوحدة فيها
ايضا زد ظلما درويش را مجال انتقام نبود لفقره وشوكة الظالم سنگ را
با خويشتن داشت لوقت الفرصة والانتقام تا وقتى بياء الوحدة طرف
ملك مر آن لشكرى اى الجندي خشم كرفت اى غضب عليه ودر چاهش بالحبس

الفارسی کرد ای جبن فی البیرد وبش آمد للانتقام وان سنک را بر سرش
انداخت فلما وصل الیه الحجر گفت تو کیستی واین سنک بر من چرا زدی
فلما سأله گفت من فلانم ذکر اسمه واین سنک آنست که در فلان تاریخ
بر سر من زدی بیاء الخطاب گفت چندین مدت کجا بودی ولم یظهر نفسک
گفت از چاهست بالجیم العربی والتاء للخطاب ای من منصبکا اندیشه همی کردم
یعنی حقیقة تا اکنون که در چاهست یافتم وجدتک فیها فرصت عظیم شمردم
که گفته اند مثنوی تا سرا بی بیاء الوحدة را چو بینی بیاء الخطاب گفت
بسکون التاء یارای قرین الدولة عاقلان تسلیم کرده اختیار رسلم العقلاء
الاختیار ای ترکوا اختیارهم وصبروا علی اذابه هذا معنی البیت ومن
بمعنای اخراه وقدر الواو العاطفة قبل الاختیار فقد ارتکب التکلف
واخل بالوزن الصریح چون نداری ای لیس لک ناخن درنده تیز
الراء ای الطرف الخارق تیز ای الحاد با ددان جمع دد به که کم گیری
ستیز اسم من ستیزیدن بمعنی العناد یرکه مبتداء تا معنی مع بولاد بازو وصف
ترکیبی سنجه کرد خبره ساعد سیمین خود را رنجه کرد بالزای الحنفی باش
ادرمن باشید بمعنی اولمق ای کن علی حالک والمراد به الصبر ومن قال بمعنی خاموش
باش وقیل حاضر باش فقد بعد عن المعنی تا دستش الضمیر راجع الی قوله
بولاد بازو وسعد در روزکار بیکفانه پس بکام دوستان یعنی علی مراد
الاحباب مغزش مرا زای اخرج نخم دماغه حکایت یکی را از ملوک مرضی هایل
الوحدة تا بل ای ذا هول بمعنی مخوف بود که اعادة ذکران ذکره موجب

نبود

نبود ولا یلیق طایفه حکمای یونان متفق شدند علی هذا القول که بر این
درد ای لهذا المرض دوای نیست نفی کلی مگر حرف استثناء هنا بمعنی الا
زهره بفتح الراء وسکون فارسی بمعنی المرارة بالفتحات یقال له بالترکی اود
کذا فی کتب اللغات الفارسیة ولم نجد هذا اللفظ فی کتب اللغة العربیة
بهذا المعنی فمن قال بعد ایراد المعنی المذکور کذا فی مختار الصحاح فقد اخطاء
وقال القایل وقد یجیء زهره ایضا بمعنی المجال بیت زهره ندارم که
ببوسم لبت تیر وکمان دارد ابروی تو کذا فی بحر الغرایب ولم نجد هذا المعنی
لهذا اللفظ فی کتب اللغات الفارسیة سوی البحر والتحقیق ان هذا المعنی
لیس معنی حقیقیا لهذا اللفظ بل معناه المجازی وقول القایل المذکور
فعلم انها من الالفاظ المشترکة بین الفارسی والعربی جهل ادمی که بچنین
صفت موصوف بود بفتح الواو ای لا یکون لهذا المرض دواء الا مراة
انسان یکون علی صورة وصفة مخصوصة مثل ان یکون طویلا ازرق
العین اسود ملک بفرمود ای السلطان المریض امر غلمانه طلب کردند ای
طلبوا الانسان الذی عینه الاطباء صفته دهقان بالکسر بالترکی کویلو و
الکنجی وسالار والقصر علی البعض کما قیل انه بمعنی الزراع تقصیر پسری
بیاء الوحدة تا فتند ای وجدوا ابن رجل دهقان کان ذلک الابن متصفا
بدان صفت وصورت که حکما گفته بودند بعلاج الملک پدر ومادرش
را بخواندند ای دعوهما وبنعمت بی کران المراد به الکثیر خشنود کردانیدند
ای ارضوهما قاضی فتوی داد بهذا الوجه که یکی از رعیت ریختن

خون

والمراد قتله برای سلامتی ماليای المصدری تنش پادشاه ای لاجل
صحته روا باشد ای کوز جلاد قصد کشتنش کرد فلابس مولاانسان
پسرای ذلک الابن سر بسوی آسمان کرد ای توجه الی جانب السماء وبخندید
متعجبا ملک گفت ای ساله درین حالت چه جای خنده است استفهام انکاری
ای لیس بهذا الموضع موضع الضحک پسر گفت فی جوابه ناز فرزندان
بر پدر و مادر باشد ولم یحصل ذلک و دعوی پیش قاضی برند لیحکم
بالحق وداد از پادشاه خواهند ای یطلبوا العدل منه اکنون پدر و مادرم
ابی وامی از بهر حطام دنیا بضم الحاء وتخفیف الطاء المهملتین بمعنی
الحطب والخشیش الذی تکسر من الیبس وکثیرا ما یعبر به عن المال والمتاع
وذکر فی بعض کتب اللغة انه بمعنی المتاع والغابت مرا بخون سپردند معناه
اللغوی سلمانی الی الدم والمراد تسلیمه الی القتل وقاضی بکشتنم فتوی
داد وجوز قتلی لسلامة السلطان وسلطان صحت وفی بعض النسخ مصلحت
خویش در هلاک من میبند ولم یبق لی ملجاء بجز خدای تعالی پناهی ندارم
ولهذا توجهت الی جنابه والتجأت ببابه بیت پیش که براورم ز دستت
فریاد للعدل منک هم پیش تو از دست تو میخواهم داد سلطان را دل
ازین سخن بهم براند وآب در دیده بگردانید ای من گردانیدن وگفت
هلاک من اولیتر ست ای افضل از خون چنین بی گناهی ریختن والتعبیر
الفارسی انما یکون بهذا الوجه ومن لم یعرف الفارسی قال بمعنی از ریختن
خون بی گناهی ریختن سرو چشمش ببوسید للشفقة ودر کنار گرفت

قوم

فدتم معناه ونعمت بی کران بخشید وازاد کرد من القتل گویند که ملک هم دران
هفته شفا یافت من دار الشفاء البهیة قطعه همچنان در فکر آن بیتم ای
لم ازل من فکر البیت الذی که گفت فیلبانی فاعل گفت وان لفظ بان اداة
نسبة ترکب مع لفظ فیل ویکون المجموع وصفا ترکیبیا کو شتربان وسگبان ومثل
بیلبان والباء للوحدة والمعنی بالترکی فیلجی بر لب دریای نیل وهو نهر یجری
مصر عبر عنه بدریا لکثرة ماءه خصوصا فی وقت طغیانه زیر پایت گر بدانی
حال مور مقول القول لهذا البیت همچو حال تست زیر پای پیل فلا بد لک
ان تحترز من قهر الضعیف حتی تتخلص من قهر الاقوی حکایت یکی از بندگان
عمرو اسم ملک ابیه لیث حذف لفظ ابن کما عرف گریخته بود کسان جمع کس
در عقبش بتحقیق رفتند فادرکوه وباز آوردند الی حضرت الملک وزیر را
با وی غرض بود ای کان لوزیر الملک معه عداوة اشاره بکشتن او کرد ای
اشار الی ان یأمر بقتله تا دیگر بندگان چنین حرکت نکنند ای لئلا یهربوا بنده
پیش عمرو سر بر زمین نهاد للتعظیم وگفت بیت هرچه رود مبتدا
بر سرم متعلق بقوله رود چو تو پسندی الشرط اعتراض روا ست
خبره بنده چه دعوی کند ای لا دعوی للعبد حکم بسکون المیم مبتدا خداوند
راست خبر له تقدیره فمن قال بمعنی بخداوند مفوض است فقد ارتکب
التقدیر من غیر داع اما بموجب نعمت الجلیم انکه پرورده ی بمعنی المربی بنعمت
این خاندانم الاضافة فی اللفظین وخاندان بمعنی اهل البیت وصاحبه
نخواهم که در قیامت بخون من گرفتار آیی لان قتل العبد الابق غیر مشروع

اگزي كمان وبلاشك وتوقف اين بيده راكواهي كشت بمعنى كشتن بشير
الى ان عدم قتلي اولى لك ولي وان حرمت على قتلي باري اداة توسل تستعمل
في العجم والروم بمعنى اختيار الاولى كما قال خواجه سلمان **بيت** دل اگر
بار كشد ماربكاري باري ور كسي باركزيند جوتو ماري باري ناوك
شرع بكشتن بگيست كوز قتلي بادر قياس مواخذه بفتح الخاء يعني باشي
في الميعاد المواخذه كسي را بكناه كرفتن ملك كفت تا اول چگونه كنم حتى
يجوز قتلك كفت اي العبد الابق اجازت فرماي امرمن فرمودن تا من
وزير را بكشتم بضم الكاف العربي اي اقتله انكه بفتح الكاف العربي وسكون و
الهاء الاصلي مرادف انكاه بل محفف منه اي بعده بقصاص او در ابروماه
بكشتن بانچ كشته باشي اي لتكون قاتلا بالحق ملك بخنديد اي ضحك عمرو
ليث ووزير را گفت چه مصلحت مي بيني اهل اعمل بما قال الغلام گفت
اي الوزير اي خداوند بصدقه كور بضم الكاف العربي بمعنى القبر پدرت
التاء للخطاب والمراد بقبر ابيه روحه اين حرام زاده ازاد كن نا القتل
تا مرا در بلا نيفكند **قطعه** جو كردي بتاي الخطاب بالحلوخ انداز
وصف تركيبي وكلوخ بضم العربي بالتركي كسك بيكار بفتح الباء الفارسي
والكاف العربي مشهور والباء العربي والكسرة المجهولة والكاف الفارسي
فصيح بمعنى الحرب والمعنى اذا حاربت مع رجل قوي غليظ يرمي عليك
المدر ومن لم يعرف هذا اللفظ كا صوحفه صحح في موضع بوجه وفي موضع
بوجه اخر سرخود را بنادانی بالياء المصدري شكستي وكزا جو تير انداختي

انداختي در روي دشمن اي في مواجهته حذركن علله بقوله كاندر اصله كه اندر
اوماجش لفظ اوماج بضم الهمزة وبالواو وآماج بالمد بلا واو بمعنى
الهدف والمرمى والضمير راجع الى قوله دشمن نشستي فانه يرمي السهم اليك
حكايت ملك بكسر الكاف للاضافة زوزن بفتح الزائين اسم مملكة را اي
لسلطان ذلك المملكة خوجه بود وصفه بقوله كريم النفس اي كانت نفسه
كريمة ونيك محضر عطف عليه ممكنان را در مواجه خدمت كردي مثل الجملة
وما عطف عليه اعني قوله در غيبت نكويي گفتي تعليل للوصفين اتفاق
از وي حركتي در نظر ملك ناپسنديده وغير مقبول امد مصادره كرد المصادرة
اخذ المال من يد صاحبه بغير حق وعقوبت فرمود اي لم يكتف باخذ ماله
بل امر التعذيب سرهنكان جمع سرهنك قد عرفت معناه والنون مكسورة
للاضافة ملك المراد به المعهود بسوابق جمع سابقه والباء متعلق بقوله
معترف والقاف مكسورة للاضافة نعمت او والاضافة معترف بودند
وبشكران مرتهن بفتح الهاء المرهون يعني كانهم قد صاروا في الرهن
در مدت توكيل او معناه بالتركي موكل اولمق مدتنده رفق وملاطفت
كردندي الياء للحكاية وزجر ومعاقبت روا نداشتندي لا يجوزون الاذاء
والعتاب **قطعه** صلح با دشمن اگر خواهي بالكسرة المختلسة للياء عند
من لا يجوز السكنة في النظم هركه تخفيف هرگاه بالكاف الفارسي كه ترا
مرسون در قفا عيب كند فاعله دشمن در نظرش في مواجهته تحسين كن
حتى يتحول عداوته صداقة سخن اخر بدهن مي كذرد موذي را بعني الموذي

بعد ان یجری الکلام فی فیه فتح له الکلام فه وهذا المعنی یناسب معنی المصراع
الثانی ومن قال یعنی سخن تو اخر بدمن موردی می گذرد فقد اخل الارتباط
علی ان الکلام لا یمر فی فیه بل فی اذنه سخنش بشنیح نخواهی حرف الشرط مقدر
دمنش منبر یعنی کن کما قال علی کرم الله وجهه الاحسان یقطع اللسان الجمله
مضمون خطاب ملک بود الجمله مبتداء از عهده بعضی بیرون امد خبره
یعنی وقع علیه بعض ما امر به الملک وسعی در زندان بماند وهو علی هذه
الحال یکی از ملوک ان نواحی جمع ناحیه یعنی الطرف در خفیه اسم عزبی ای علی
وجه الاخفاء سعادمش لفظ پیغام بالغین وکذا فیها یعنی الخبر والضمیر راجع
الی خواجه فرستاد والخبر هذا اعنی که ملوک ان طرف قدر ای مقدار چنان
بزرگواری مثل ذلک العظیم ندانستند فاعله ضمیر جمع راجع الی ملوک ان
طرف و بی عزتی کردند کعطف تغییر الرضا طر وفی بعض النسخ اکر رای عزیز
فلان ذکر اسم خواجه احسن الله عوفیه دعاء له بجانب ما وفی بعض
النسخ بدین جانب اشارت الی موضع الملک الذی ارسل الیه التفات کند
والمراد انه یسعی لتطییب خاطره که اعیان این مملکت بدیدار او مفتخرند
و معتقر وجواب مکتوب را منتظر اند خواجه بر این وقوف یافت ای فلما
وصل المکتوب الیه وطالع ما فیه من المضمون المذکور از خطر اندیشید
فان السلاطین یقتلون الشخص لادنی شئ جوابی بیاء الوحدة مختصر
صفحه چنانکه مصلحت دید علی ما رای صوابا بر ظهر یعنی الطاء ورق
نوشت هذا داب العقلاء وروان کرد ای ارسل یکی از متعلقان ملک

ای احد من اتباع السلطان الذی غضب علیه بر این واقعه ای وصول الکتاب
مطلع تبدیل الطاء وکسر اللام شد ای وقف علیه ملک را اعلام کرد وگفت
بیان لکیفیة الاعلام فلان ذا ذکر اسم خواجه المذکور که حبس فرموده خطاب
للملک با ملوک نواحی ای مع سلاطین الاطراف مراسلت بالسر که خبر لشموخ
دارد فلما وصل هذا الخبر ملک بهم بر امد انقبض وغضب وکشف این خبر
فرمود ای امر ان یکشف هذا الامر ویطلع علی حقیقة الحال قاصد با للغة
الفارسیة یعنی پیک را بگرفتند ورسالت یطلق علی الورق فی اصطلاحهم
ومن لم یعرفه قال یعنی ورقه رسالت را بخواندند ای قرؤا ما کتبه
فضیلت
خواجه علی ظهرها نوشته بود که حسن ظن بزرگان بیش با الباء العربی از
بنده است ای زاید علی فضیلتی وتشریف قبول که فرموده اند بنده را
امکان اجابت ان نیست علیه یقوله بحکم انکه پرورده نعمت این خاندانم
فدرمعنی هذا الکلام واندک مایه تغییر خاطر بالاضافة فی اللفظین با ولی
نعمت خود بی وفائی نتوان کرد که گفته اند ست انرا که بجای تست
لفظ جای مقحم للمبالغة یعنی ان کرمه مکانک فکلیف یک هردمی کرمی بنفس نفس
وباء الوحدة عذرش بنه وفی بعض النسخ عیبش مکن ار حرف شرط
کند بعمری ستمی بباء الوحدة فیهما ملک راحق شناسی او والیاء المصدری
وکسرتها للاضافة پسند امد یعنی پسندیده امد نعمت وخلعت بخشید
للتسلیة وعذر خواست یقوله که خطا کردم وترا بی گناه بیازاردم فلما سمع
خواجه اعتذار الملک گفت ای خداوند هذا اللفظ بلا اضافة الی شی انما یطلق

بخاطب به

العظماء بنده ای هذا العبد درین حالت شمارا ای لکم کناهی بپایه الوحدة
نمی بیند بلکه تقدیر خدای تعالی چنین بود که مرین بنده را مکروهی بپایه
الوحدة برسد پس بدست توا ولیتر که سوابق نعمت معناهما الظاهر
بالفارسیة سابقهای نعمت یعنی نعم سابقه برین بنده داری واباذی عطف
علی سوابق وهنا جمع اید وهو جمع ید بمعنی النعمة منت ای لک علی هذا العبد
نعم کثیرة تستحق المنة بها ومن قال بمعنی منت نعم فلم یات بمعنی اللفظ
وحکما کفته اند مثنوی کر بفتح الکاف الفارسی اعلم هذا اللفظ یجیئ لمعان
الاول بمعنی الجرب بفتحتین بالترکیة اویوز والثانی اداة فاعل نحو کعسکر
والثالث اداة شرط مخفف من لفظ اکر وهو المراد هنا کرندست بضم
الکاف الفارسی بمعنی الفرو والتاء للخطاب رسد ظاهر ازخلق ای من
غیر الله تعالی مرنج نهی من رنجیدن که نه راحت رسد خلق نه رنج بل الکل
منه تعالی ازخدادان خلاف دشمن ودوست علله بقوله که دل هردو
در تصرف اوست کما قیل لا یملک القلب احد الا الله تعالی کر تیر ازکمان همی
کذرد فالسهم یصدر من القوس ظاهرا ازکمان دار بیند اهل خرد فالفعل
یصدر من الخلق ظاهرا واهل الحق انما یری من الحق حکایت یکی از
ملوک عرب متعلقان دیوان را فرمود ای امر ارکان دولت را که مرسوم
المراد به الوظیفة فلان بنده ذکر اسم عبد من عبیده چندانکه هست مضاعف
بکنید علله بقوله که ملازم درکاهست ومترصد یعنی ناظر فرمان وسایر
اعلم ان لفظ السایر بمعنی الباقی لا بمعنی الجمیع ومنه قیل لما بقی من الاناء

سور خدمتکاران بلهو ولعب بضم اللام اسم وبفتحها مصدر مشغول
کنند الظاهر ان المراد من اللهو ما یلهو الانسان عما یهمه واللعب ما یشتغل به
الصبیان کما صرح به اهل التفسیر فی قوله تعالی واعلموا انما الحیوة الدنیا لعب
ولهو ومن قال فی مختار الصحاح لهی بالشیء لعب به وقد یکنی به عن الجماع
انتهی وفسر صاحب الروضة بالطبل فقد ارتکب الاستدراک وخلاف
الظاهر وغیر المناسب بالمقام ودر اداء خدمت متهاون ومتکاسل
صاحب دلی بشنید هذا الامر وکفت علو ای رفعة درجات بندکان درکاه
حق جل وعلا همین مثال دارد ای مثل هذا لان من واظب عبادته
احرز المثوبات وحصل له الرفعة المعنوی کما ورد فی الحدیث القدسی
لا یزال عبد یتقرب بالنوافل حتی احبه الحدیث رباعی دو بامداد الغفیه
بالذال المعجمة بمعنی الفجر والصباح کر آید کسی بپای الوحدة بخدمت شاه ای
للملازمة سوم ای الصباح الثالث هر اینه بمعنی البتة در وی کند فاعله
شاه بلطف بسکون الفاء متعلق بقوله نکاه وهو مفعول کند ای
ینظر الیه لطف امید هست ای الرجاء حاصل پرستندکان ای العباد مخلص
را مرهون که نا امید ای المایوس نکردند از کاف العجمی مضارع من کردیدن
اله لا یرجعون آستان آله من عتبة الله تع مثنوی مهتری اعلم ان
لفظ مه بکسر المیم وسکون الهاء بمعنی الکبیر ولفظ تر للتفضیل فمعنی مهتر
بمعنی الاکبر والیاء مصدریة ای السیادة والریاسة در قبول فرمانست
ای من قبل الامر حصل له العز والعظمة والشرف والسیادة لان من

من خدم خدم ترک فرمان وعدم اطاعة الامر دليل حرمانست وعلامتم
هرکه سيماى راستان دارد يعنى من كان له علامة المستقيمين سر خدمت
براستان دارد اى يكون راسى قدمه على العتبة **حكايت** ظالمى را حكايت
كنند که هيزم بكسر الهاء وكذا هيمه بمعنى الحطب درويشان اى الفقراء خريدى
تحيف لفظ عربى بمعنى الظلم وقد يستعمل في العجم والروم بمعنى لفظ دريغ
وتوانگرانرا اى للاغنياء دادى بطرح قد مر معناه فى قول المص يا دشاهى
که طرح ظلم افكند ومن قال فى المصادر الطرح برافكندن فقد خالف
ما قال سابقا وارتكب الاستدراك فى قول المص والمراد هنا اخذ الثمن
الغالى من المواضع التى يتحقق فيها معنى لفظ الطرح على ما ذكرنا اولا
صاحب دلى قد مر بيانه بر و بگذشت اى مر بموضع كان ذلك الظالم فيه
وگفت **بيت** مارى بياء الوحدة او الخطاب تو تأكيد على الثانى والمجموع
استفهام انكارى که هر كرا بينى بزنى يعنى تلدغ يا بوم قد مر تفصيله
كه هر كجا نشينى بكنى بفتح الكاف العربى خطاب من كندن ويراد به التخريب
فانه يحب الخراب ومن قال فانه حمامة فى التخريب فلم يات بالتعليل
الصحيح **قطعه** زورت بضم الزاء المعجمة او لا بفتح الراء المهملة ثانيا
بمعنى القوة والتاء للخطاب ارپيش بالباء العربى قد مر مرارا مى رود
با ما اى معنا وز قوتك الينا با خداوند بالاضافة غيب دان وصف
تركيبى بمعنى عالم الغيب نمى رود اى لا ينجاوز الى الله تع زورمندى
بالياء المصدرى بالتركية قوتلولك مكن نهى بر اهل زمين اى على اهل

الارض

الارض با دعايى بياء الوحدة بر آسمان نرود فلما بضم الناصح الكلام
ظالم از اين سخن برنجيد لان الحق مر **بيت** من انجه شرط بلاغست با تو
توضوا از سخنم پند گير وخواه ملال وروى از او درهم كشيد وكسى اكل
اثر ولم يعف قول الاطباء كل مر دواء و بر و التفاتى نكرد وتكبر قال الله
تع اخذته العزة بالاثم اول الاية اذا قيل له اتق الله اى اذا خوف هذا
المنافق بالله حملته الانفه والحمية الجاهلية على الذنب الذى يؤمر باتقائه
قيل نزلت الاية فى حق اخنس بن شريف وقيل نزلت فى المنافقين
كلهم والمذهب ان العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص السبب تا شبى كه
آتش از مطبخ در انبار هيزم فتاد وبقية الاية اعنى قوله فحسبه جهنم ظهر
فى دنياه عاجلا وساير قد عرفت معناه وحرف العطف يدل على ان
الانركان احرقت هيزمها فى املاكش الضمير راجع الى الظالم بسوخت وازين
بستر بمعنى الفراش نرم بفتح النون وسكون الراء والميم اى اللين
الناعم بر خاكستر بالكاف العربى بمعنى الرماد گرم نشست وهذا الضمير كالاول
ولفظ بالفتح على وزن نرم بمعنى الحار تنا نداماض من تنادن فاعله
ضمير آتش ومفعوله الضمير فى قوله گرمش بمعنى فنصيب النار ذلك الظالم فى
الرماد الحار وبقية الاية اعنى قوله تعالى ولبئس المهاد ظهر فى الدنيا
وقول القايل قبل قوله تنانداماض مجهول بمعنى اصيب ذلك الظالم
فى الرماد الحار خروج عن سياق الكلام اتفاق همان صاحب دل بعينه
بر و بگذشت كامرا اولا شنيدش المستتر ضمير الفاعل يرجع الى صاحب دل

والبارز ضمير المفعول يعود على الظالم كه بابار آتش همى كفت ذلك الظالم
كه ندانم كه اين آتش از كجا در سراي من افتاد هذا كلام الظالم كفت مهاب دل
از دود بالاضافة درونها اى وقع من دخان قلب الفقراء **قطعه**
حذر كن ز دود و في بعض النسخ ز درد درونهاى ريش وصف من كسي
فيجوز الباء وكسرها لاظهار الوزن والجمع بين الجمع والمفرد في التركيب
جابر في هذه اللغة والمعنى بالتركي حذر قل يارلو انجلر تو تونندن ومن
قال والمعنى از ريش درونهاى فلم يعرف المعنى وقوله ويحتمل ان يكون
من قبيل اضافة الصفة الى الموصوف الى الصفة على سبيل المبالغة كانه
جعل البواطن نفس الجراحة كما في قولهم رجل عدل كلام على اسلوب العربية
واعتراف بانه لا يعرف الفارسي كه ريش درون بالاضافة عاقبت سر
كند اى يظهر مثل من كان في باطنه جرح ومرض ويظهر منه الاثر البينة
والمراد ههنا ظهور الاثر بالتاثير وقول القايل في شرحه اى يتوجه الي
البر والصحة ولا يخفى ان يراه انما هو بارتفاع المؤدي وهلاكه بعيد جدا
كالا يخفى بهم بر مكن اى لا تجعل منتقضا تا تواني بحسب طاقتك دلي
حكايت بر تاج كيخسرو اسم ملك من الملوك كان من سلطنة سنين
سنة نوشته بود **قطعه** چه بعنى چندان براد به هذا المعنى في الاستعمال
والاصطلاح لا قترانه بالالفاظ الدالة على الجمعية والكثرة كما نحن فيه
اعنى سالها فراوان بمعنى الكثير وعمرهاى دراز ومن قال في لفظة چه بمعنى
چندان كذا سمعت من البعض ولم اجد في كتب اللغة ولم يجده كه خلق

[illegible]

60

بر سر ما زمين اى على قبرنا بخواهد رفت بالتركي كتمك كرك چنانكه دست
امده است ملك بضم الميم بما التشبيه في قوله چنانكه معروف الى المصراع الثاني
اعنى بدستها بدكر مخصص بخواهد رفت والامر كذلك وقد وقع في حقه مثل
كه كنف في تاجه **حكايت** يكى در صنعت كشتى بضم العربي اى كان احد في صنعة
المصارعة بالصاد المهملة بالتركي كورشيجيلك سرامد بود اى بلغ غاية الكمال
سيصد و شصت على عدد ايام السنة بند فاخر في مختار الصحاح الفاخر
المتنى الجيد والمراد به الحيلة از بندها كشتى كيران اى من حيل صنايع المصارعين
دانستي بياء الحكاية وهر روز اى كل يوم من ايام السنة بنوعى بياء الوحدة
كشتى كالسابق كرفتى بياء الحكاية مكر كوشهء خاطرش با جمال يكى از شاكردان
ميلى داشت اى كان يحب احد تلامذته لجماله سيصد و پنجاه و نه بندش در اموز
ابند ماضى اموزانيدن بمعنى التعليم واما اموزيدن فهو لازم مثل اموختن
بمعنى التعلم اى علم جميع الحيل من صنعه سوى حيلة واحدة كما قال مكر يك بندكه
در تعليم ان دفع انداخت اى كان يتعلل في تعليمه وتهاون كردي ليبقى له مجال
الغلبة پسر اى ذلك التلميذ در صنعت وقوت سرامد وبلغ الغاية وكسى را با او
من المصارعين امكان مقاومت بالتركي دورشمق نبودي لكماله في الصنع
والقوة تا بحدى كه پيش سلطان كفت ذلك التلميذ استاد را فضيلتى كه بر من است
از روى بزركى في السن وحق تربيت است في التعليم والا بقوه از وكمتر
نيستم ويرادبه المساواة في العرف ومراده الغلبة بقرينة المقام اعني قوله
وبا صنعت با او برابرم ولما قال هذا الكلام ملك را اين ترك ادب از روى من

منت ط

مناسب وپسند نیامد لانه کفران النعمة وحق التربیة بفرمودتا مصارعت
کنند مقامی متسع یعنی واسع معین کردند لمصارعتهما وارکان دولت
واعیان حضرت حاضر شدند لیرو مصارعتهما بسر چون پیل مست دل آمد
لاغتراره بقوته وصنعته بصدمتی بیاء الوحدة بمقال صدمه ای ضربه
بجست که اگر کوه آهنین بود از جای برکندی بفتح الکاف العربی استاد
دانست که جوان از وبقوت برترست واعلی بدان الباء للملابسة بند
غریب که از و نهان داشته بود ای اخفاه باوی درآویخت الظاهر انه
ماض مجهول من او یختن جوان دفع آن ندانست ولم یقدر علی دفعه استاد
بدو دست از زمین برداشت ذلک التلمیذ وبربالای سر برد کما هو داب
المصارعین وبرزمین زد غریو مرادف فغان از خلق برخاست کما هو
المعتاد فی مثل هذا الامر ملک فرمود تا استاد را نعمت وخلعت داد ند
تعظیما له وبسر را زجر وملامت کرد بهذا القول که با پرورنده خود یعنی
المربی بکسر الباء المشددة خویش برابر به استاده دعوی مقاومت
کردی بل ادعیت الغلبة علیه وبسر نبردی فلما عاتبه الملک گفت ای خداوند
بزور وقوت برمن دست نیافت بلکه در عالم کشتی بالضم دقیقه ی
مانده بود که از من دریغ همی داشت بهذا الاستاد امروز بدان دقیقه
برمن دست یافت براده الظفر استاد گفت فی جوابه از بهر چنین
روزی لاجل مثل هذا الیوم نگه می داشتم که حکما گفته اند فی النصیحة
دوست را چندان قوت مده که اگر دشمنی العایة المصدری کند تعک

مقاومت

مقاومت کند نشنیده ی که چه گفت ای ما قال آنکه از پرورده خود یعنی المربی
بفتح الباء خود جفا دید **قطعه** یا وفا خود اعلم ان لفظ خود یستعمل
اسما واداة اما اذا کان اسما فمعناه بالترکی کندو واوه رسمیة ولهذا لم یستعمل
فی قافیة واما اذا کان اداة فهو یلحق باخر الاسم لیدل علی خصوص حال الحکم
المترتب وما نحن فیه من قبیل الثانی نبود در عالم ای اما الوفاء غیر موجود
فی العالم یا مگر کسی درین زمانه نکرد یعنی ان الوفاء موجود ولم یفعله فی هذا الزمان
احد کس نیاموخت ای لم یتعلم علم تیر از من ای الرمایة منی که مرا عاقبت
نشانه نکرد یعنی ان الوفاء موجود **حکایت** درویشی بیاء الوحدة
مجرد صفته درویش بگوشه ی صحرایی نشسته بود للفراغة پادشاهی
برو بگذشت فقیر درویش از آنجا که فراغ ملک بالضم فراغت سر بر
نیاورد ای لم یرفع راسه من المراقبة والتفات نکرد امیه پادشاه از آنجا
که سطوت وهو القهر بالبطش سلطنت بهم بر آمد ای انقبض وگفت این طایفه
خرقه پوشان یشیر الی الطائفة الصوفیة برمثال حیوانند یعنی مثل الحیوان کما
لا یعرف السلطان ولا یعظم کذلک هذه الطائفة وزیر گفت مخاطبا ای در
ویش پادشاه روی زمین بر تو بگذشت سلطانه بر تو گذر کرد مثل بر تو بگذشت
چرا خدمت نکردی وشرط ادب بجای نیاوردی فانه من الادب ان تقوم لم
وتعظمه گفت ها علاه ضمیره ویش بگو امر للوزیر ملک را ای قل له توقع خدمت
از کسی دارد ولیترجح الخدمة من احد که از آنکس توقع نعمت از تو دارد
هذا الجواب کلام صحیح فی نفسه ودیگر بدانکه خطاب للوزیر ملوک از بهر پاس

رعیت اند یعنی ان الملوک لاجل رعایة الرعایا نه رعایا از بهر طاعت ملوک

ای لیست الرعایا لاجل خدمت الملوک **قطعه** بادشه پاسبان درو

ای السلطان الحارس الفقیر کرچه نعمت ای نعمة بفر دولت اوست ای بقوة

دولت السلطان کوسفند بمعنی الغنم وقد یبدل فاوه یاء ویقال کوسبند

از برای چوپان بالفارسیة نیست ای الغنم لیس لاجل الراعی بلکه چوپان

برای خدمت اوست **قطعه** یکی امروز الیوم کامران بالکاف العربی وصف

ترکیبی بالترکی مراد سورجی بینی بیاء الخطاب والخطاب عام دیکری را

معمول للفظ مقدر ادل از جی بمدح مع بدل المنفعة ریش ای قلب مجروح

من المجاهدة لاجل تحصیل المرام روزکی چند الکاف للتصغیر والباء للوحدة

باش قدم بیانه فی قوله باش تا دستش ببند روزکار ومن لم یعرف معنا

هنا اعترف به هنا حیث قال صبر کن تا بخود مرهون خاک فاعل بخورد

مغز بمعنی مخ الدماغ والعظم والمراد هنا هو الاول سر بالاضافة فی اللفظین

خیال اندیش وصف ترکیبی من اندیشیدن فرق شاهی وبندکی بالیاء

المصدریة فیهما بر خاست ای لم یبق الفرق بینهما چون قضای نوشته

وهو الموت امد پیش ای وقع کر کسی خاک مرده باز کند بضم الکاف العربی

من کردن ای لو ان احدا حفر تراب المیت وکشفه ومن رجح کون الکاف

بالفتح من کندن فقد ازتکب استدراک قوله باز نشناسد فاعله ضمیر کسی

توانکر از درویش ای لا یفرق الغنی من الفقیر ملک زا المراد هو المعهود وکفتار

درویش ای الکلام استوار بمعنی المحکم امد کفت از من چیزی بخواه

هو عادة الملوک کفت هذا الفقیر ان بیخواهیم که ذکر زحمت من بدنی فان

صحبة خلاف الجنس الم کفت مرا بندی بده کفت هذا الفقیر **بیت** درباب

امر من دریافتن بالترکیة ادشک واکلمق ودویمق ومن قال ای افهم امر من

یافتن فقد وهم کنون که نعمت التاء الاخیرة للخطاب هست بدست ای

فی یدک کین اصلکه این دولت وملک می رود دست بدست فینبغی للعاقل

ان یسعی للاخرة باقباله وماله **حکایت** یکی از وزرا ای فی زمان السابق

ذو النون مصری رفت هو من الطبقة الاولی اسمه ثوبان وکنیته ابو الفیض

ولقبه ذا النون وهمت خواست فاعله ضمیر الوزیر که روز وشب بخدمت

سلطان مشغولم کما هو اللایق بالعبد الذی یکون بقرب من السلطان و

بخیرش امیدوارم ای ارجو خیره واز عقوبتش ترسان صفة مشبهة

من ترسیدن ذو النون قدس سره بکریست ای بکی وکفت اکر من از خدای

تعالی ترسیدمی چنانکه تو از سلطان ای کما انک تخافه از جملهٔ صدیقان

بودمی انما قال هکذا مع علو درجته هضما للنفس **قطعه** کر نبودی

امید راحت ورنج یعنی ان عبادة اکثر العباد لاجل رجاء الجنة والم عذاب

جهنم ولو لم یکن کذلک بل لو عبدوا بالاخلاص پای درویش بر سر به السالک

العابد بر فلک بودی ای یظهر اثر اخلاصه وعلا فی المنزلة کر وزیر از خدا

بترسیدی همچنان که از ملک ای کما انه یخاف کر ملک بکسر اللام ملک بفتح اللام

بودی والعجب ممن اعترف بان هذا المصراع واقع فی اکثر النسخ الصحیحة

ولم یختره بل قال بدله ملک بر فلک ملک بودی وصححه بقوله بکسر اللام فی الاول

وفتحها فی الثانی ثم قال کلاً ما حشواً وهو قوله ولولا رعایة القافیة لکان
لکسرها فی الثانی ایضا وجه واعلم ان فی البیت الثانی تنبیها علی انه لابد وان یکون
للسلطان مهابة وسیاسة حتی یخاف وزیره حکایت پادشاهی کم گشتن
می کنامی بیاء الوحدة والاضافة بیانیة که نزا بر منست ای وقع علی
ازار خود محوی ای لا انطلب یا ذی نعنک کفت فاعله ضمیر ملک چگونه ای کیف
اطلب یا ذی نفسی کفت فاعله ضمیر کنامی ان عقوبت بر من بیک نفس
بر اندای تحصل ویقع علی فی نفس واحد وهزه ان ای انه بر تو جاوید
یعنی الابد بماند بفتح النون مضارع من ماندن رباعی دوران بقای
زمان الحیوة چو باد صحرا بگذشت ای مضی بالسرعة تلخی وخوشی بالیاء المصدری
فیهما وزشت ای قبح وزیبا وهو النزکی بر اشتغلو والظاهر انه براد بهما القبح
والحسن منهما عرسه المقارنة بقوله تلخی وخوشی بگذشت فان الازمان
والاحوال لا تستقر بل تمر مر السحاب پنداشت ماض من پنداشتن
ای وقوله ستمکار ای الظالم که ستم ای الظلم بر ما کرد ولیس کذلک بر گردن
او بماند ای بقی علیه اثمه وبر ما بگذشت ای لم یبق علینا ملک را نصیحت
او اشارة الی قوله کنامی سود مند آید المراد به ان نصیحه اثر فیه واز سر
خون او وقد عرفت معنی هذا الکلام در گذشت ای عفا عنه وعذر
خواست حکایت وزرای نوشروان در مهمی بیاء الوحدة از مصالح
مملکت اندیشه می کردند وهر یکی من الوزراء فی مصالح المملکة وصیغة
الجمع یقتضی ان یکون المنادی مع الجماعة کما قال الله تع ونادی وهم فی الا

[illegible]

بر وفق دانش خود ای علی مقتضی علمه رای بسکون الهمزة وقلبها الفا
می زد والمراد فی ایجاد الفکر ملک نیز ای انوشروان همچنین کالوزراء اندیشه
می کرد فیه تنبیه علی انه ینبغی للسلطان ان لا یفوض الامر الی الوزراء بل
یتفکر بنفسه بزرجمهر اسم حکیم کامل رای ملک اختیار افتاد ای اختاره
ورجحه علی رای الوزراء وزیران در سر ای خفیه کفتندش الضمیر المستتر
راجع الی وزیران والبارز الی بزرجمهر رای ملک را بر چه دیدی بر رای
انوشروان چه مزیت دیدی بر فکر چندین حکیم ای علی اراء الحکماء
المتعدده حتی رجحته علیها کفت بموجب آنکه انجام کارها ای اخره معلوم
نیست ورای همکنان ای فکر الجمیع در مشیت الله تع است که صواب
آید یا خطا واذا کان الامر کذلک پس موافقت رای ملک اولیتر ست
علله بقوله تا اگر خلاف صواب آید ای ان ظهر الخطاء بعلت متابعت او
ای لاجل اتباعه از معاتبت او ای من عقابه ایمن باشم مثنوی
خلاف رای سلطان رای جستن مرهون خوبش باشد دست شستن
کنایة عن وقوع الشیء والفراغ منه واکر خود روز را کوید خود
اداة هنا وقدمت علی الاسم للوزن کوید فاعله سلطان شبست این
ای لو قال السلطان مشیرا الی النهار ان هذا اللیل بباید کفتن لفظ
باید مضارع من بایستن ای ینبغی لک ان تقول مساعداً له اینک بماه
التصغیر ماه پروین بالباء الفارسی وهو الثریا فیه تنبیه علی انه الا لا
تصدیق السلاطین فی ارائهم وکلماتهم ولکن ینبغی ان لا یصدقوا

فی امرهم بالظلم **حکایت** شیادی بیاء الوحدة وهو لفظ مستعمل
فی العجم والروم فمن قال فی شرحه یعنی یک مرد طریف که شیادی می
کند در محافل ومجالس لشیاد حمزه وغیره فقد خفی علیه الظاهر گیسوان
جمع گیسو برتافت کما هو عادة العلویین که من علویم ولم یکن عد
فهذا کذب واحد وبا قافلهٔ حجاز بشهر درآمد ای دخل که حجی می ایم ولم یات
من الحج فهذا کذب آخر وقصیده پیش ملک برد که من گفته ام ولم یقلها
فهذا کذب آخر یکی از ندمای ملک قد قربانه در آن سال از سفر آمده بود
وکان عالما بحاله گفت من او را در عید قربان در بصره دیدم حاجی چگونه
باشد فکیف یکون حاجا فی هذه السنة ودیگری گفت ای قال رجل پدرش
نصرانی بود در ملاطیه اسم بلده علوی چگونه باشد فظهر کذب کونه علویا
وشعرش در دیوان انوری یافتند وهو شاعر فاضل وفی نظم العقد
کامل یکی فرمود تا بزنندش ونفی کنند ای یبعدونه من البلد که چندین
دروغ چرا گفتی بیاء الخطاب فلما عاینه الملک وامر بعقابه ونفیه گفت
ای خداوند روی زمین ای مالک وجه الارض سخنی دیگر بگویم اگر راست
نباشد سزاوارم ای استحق به گفت ای الملک آن چیست گفت ای
شیاد **قطعه** غریبی بیاء الوحدة کرت العاء للخطاب ولفظ
گر مخفف من لفظ اگر ماست بالسکون معناه بالترکی یوغرت پنیر
آورد دو پیمانه بالترکی اولچک وقدح است ویک جمچه بالفارسیین
وضم الاول بالترکی کبچه دوغ با التراب اه ای لبن بلبن خالص فی

فی الکثیفه گر از بنده لغوی بیاء الوحدة واللغو هو القول الباطل بشنیدی
بیاء الخطاب مرنج ای لا تتاذ منه جهان دیده وصف نیز کسی بسیار گوید
دروغ بمعنی الکذب ملک بخندید وگفت از این راستر سخن در عمرش نگفته
بفرموده ای لخاتمه ما آنچه مامول اوست مهیا دارند **حکایت** آورده
اند فی الحکایات که یکی از وزرای جمع وزیر مثل فقیه وفقها بزیردستان
ای الرعایا رحمت آوردی عملا بقوله علیه السلام الراحمون یرحمهم الرحمن
وصلاح همگنان جستی فان مدار الایمان علی الامرین التعظیم لامر الله و
والشفقة علی خلق الله تعالی اتفاقا بسبب زلتی بخطاب ملک گرفتار
آمد بریدیه ان الملک خاطبه بالعقاب وامر علیه بالعقاب ولهذا قال
همگنان در موجب یکسبه الحلیم استخلاص او والسعی للطلب سعی کردند فظهر
مضمون قوله ان احسنتم احسنتم لانفسکم وموکلان بروی ای الذی وکلوا
علیه در معاقبتش ای فی عقابه ملاطفت من اللطف ضد العنف کردندی
علی ما قال الله تعالی هل جزاء الاحسان الا الاحسان وبزرگان دیگر ای
آل ذات الاخر در سیرت نیکو او ای فی شانه بپادشه گفتند والعاثر
من شان الکلام تا ملک از سر خطای او درگذشت تجاوز وعفا عنه صاحب
دل قد عرفت معناه ومن یراد به فلا تغفل عما سبق برین حال اطلاع
یافت وتفکر فی قوله تع ان الله لا یضیع اجر المحسنین وگفت **قطعه**
تا دل دوستان بدست آری ای لاجل تمیل قلوب الاحباء وتطییبها
وتسلیتهم بوستان پدر فروخته اسم مفعول من فروختن بمعنی البیع

بكسر الباء وسكون الهاء يجي لمعنيين احدهما الحسن والآخر السفر جل والمراد
هنا هو الاول والمعنى لاجل تطييب قلوب الاحباب بيع صدقة لماب
حسن ليعرف ثمنها البهم حسن ديك با لكسرة المجهولة والكاف العربي لفظ
فارسي بمعنى القدر بكسر القاف اسم عام لكل ما يطبخ فيه الطعام سواء كان
من النحاس او الخزف نيكخواها نرا جمع نيكخواه وهو وصف تركيبي بمعنى اهل
طبخ القدر الاصدقاء والمراد طبخ ما فيه ومن فسر لفظ حسن بالعمان فقد
غلط بر جه رخت سراست اي كل شي من اثار البيت واسبابه سوخته به
هذا الكلام يفيد ان الاحسان بالاحباء والاصدقاء حسن ثم نثر في المص
في النصح حيث قال با بدش وصف تركيبي بمعنى نيكوي كن لانه دمن سك
بلغمه دوخته به **حكايت** يكي از سران هارون الرشيد كنيته ابو جعفر وهو
اخو موسى الهادي بن محمد المهدي وبا به خشم بدر آمد اي جاء من ابناء
هروان قدام ابيه خشمناك قائلا فلان سرهنك زاده قد عرفت معناه
مرا دشنام داد بمادر اي شتم امي هارون اركان دولت را گفت مستفتيا
چه راي اين وفي بعض النسخ سزاي چنين كس چه باشد واجاب كل واحد
منهم بجواب غير مرضي يكي اشارت بكشتن كرد وهذا جواب يتضمن الظلم
الصريح الغليظ ودیگری بزبان بريدن هذا جواب يتضمن الظلم ولكنه اخف
من الاول ودیگری بمصادره قد تقدم معناه في حكاية ملك زوزن ونفي
قد تقدم معناه في حكاية شبا داشبا دانفا فمن اعاد بيانهما فكانه نسي
ما اكل هارون گفت مخاطبا لابنه اي سر كرم انست كه عفو كني فان الكرم

عفو

عفو يجب العفو واگر نتواني تو نيز دشنام با دش بده فا هذا جزاء بالمثل
نه چندانكه انتقام از حد گذرد اي حفظ المماثلة ولا تجاوز في الشتم انگاه
ظلم از طرف ما باشند **قطعه** نه مردست ان نبرد يك خردمند بود
كه با پيل دمان بالتركي گوكرمش فيل ومن قال في تفسيره وهو الذي له صوت
هايل يظهر في وقت هيجانه وغضبه بالتركي كوردكمس فيل اكثر الكلام ولم يعرف
المرام بيكار فقد عرفت لفظه ومعناه وخطاه من خطاه في بيانه فتذكر بود
والمعنى ان بر مدا لمحاربة مع الفيل القوي ليس بر جل عند العاقل بلى مرد
انكس است از روي تحقيق وفي الحقيقة كه چون خشم ايدش باطل نگويد
اي يحفظ لسانه وقت الغضب عن الفحش **مثنوي** يكي را زشت خوي
احدي البائين اصلية والاخرى مصدرية دا د دشنام قدم لفظ دا د للوزن
تحمل كرد وگفت الضمير المستتر فيها راجع الى يكي اي نيك فرجام بفتح الفاء بمعنى
العاقبة اي العاقبة المرضية قال فردوسي **بيت** نكو شيم وفرجام كاران
بود كه فرمان وراي جهانبان بود ومن قال في شرحه بمعنى العاقبة فقد قرب من
معناه بتر صيغة تفضيل اصله بدتر والعوام حرفوه ثم شاع في السنة الفصحاء
ووقع في الاشعار كما قال الجامي **بيت** كواز برد باران فزون نرس دار
كه از بند در كين بتر برد بار كذا في بحر الغرائب ومن قال في شرحه بالتخفيف
للوزن واصله مشدد لان اصله بدتر ادغم الدال والتاء بعد قلبه تاء
فقد اظهر عدم علمه باللغة الفارسية حيث اجرى القواعد العربية فيها انم
كه خواهي گفتن نزديك ان تقول اني اي انك فاسق صادق كا فرب عاد فباكي

ومعانی حاکما علی مشتقاتها فاللام الاولی للخطاب من یکی الی زشت خوی
والثانیة للخطاب علی العکس ومن قال فی شرحه ای انک انت الذی تفعل
کذا وکذا من الشرور والقبائح فاللام فیها للخطاب فقد اخطاء فی تفسیر لفظ
انی او معناه بالترکی اول سن ولیس معناه بالترکی فلان ابلرس ولم یحقق
الخطاب فافهم فانه دقیق کردانم عیب من چون من ندانی فان کل احد اعلم
بعیبه من غیره حکایت با طایفه ء از بزرگان در کشتی بالکاف العربی بمعنی
السفینة بودم هذا من جملة ما راه المصنف مدة سیاحته زورقی بفتح الراء وسکون
الواو لفظ عربی بمعنی السفینة لصغرة والیاء للوحدة در پی ما غرق شد ان لفظ فی
محل المعنیین احدهما الغضب والاخر الاثر ویراد به العقیب والمراد هنا هذا
المعنی الاخیر غرق شد و برادر بگرداب بکسر الکاف الفارسی موضع یدور فیه
الماء ویجمع والباء للوحدة ومن زاد فی شرحه قوله ولا یجری الماء فیه علی
الاستقامة زاد فیدار ابدفلم یجر علی الاستقامة در افتادند ای وقعا فی ورطة
الهلاک یکی از بزرگان گفت ملاح را علی وزن فعال بمعنی صاحب السفینة که
بگیر بالکاف الفارسی امر من گرفتن ان هر دو برادر را که ینجو من الغرق تا بهر
صد دینار بدهم لتخلیص کل واحد منهما واعلم ان اعطاء مثل هذا المبلغ لتخلیص
الاجنبی من سیرة السلاطین ولهذا اورد هذه الحکایة فی باب سیرة پادشاهان
فلا یرد ما قیل لا ینبغی ان تورد هذه الحکایة فی باب سیرة پادشاهان وموضعها
اللایق هو الباب الثامن ملاح یکی را خلاص کرد من الغرق دیگری هلاک
شد ای غرق گفتم بقیت عمرش نمانده بود ای فقد تم اجله از ان سبب در

گرفتن اوتا خیر افتاد ای لم یعکس الامر ملاح بخندید وگفت انچه تو گفتی
یقین است وفی بعض النسخ راستست ودیگر خاطر من بر ما نیدن این
اشار الی الذی نجا من الغرق بیشتر بود بسبب انکه وقتی بیاء الوحدة در بیابانی
مانده بودم ای کنت تحیرت من المشی این مرا بر اشتر نشاند بسکون النون الثانیة
ماضی من نشاندن ای حملنی علی البعیر واز دست ان دیگر اشار الی
الذی غرق تازیانه ء یعنی السوط خورده بودم ای کان ضربنی بسوط واحد
در طفلی یا لیاء المصدری گفتم صدق الله العظیم من عمل صالحا فلنفسه ومن
اساء فعلیها قطعه تا توانی درون کس مخراش نهی من خراشید والمراد
به عدم الاذاء کاندرین راه خارها باشد ای یوجد کثیر من الشوک لا جزاء سیئة بمثلها
کار درویش مستمند ای المحتاج بر آر ای اجعله حاصلا که ترا نیز کارها باشد ای
لیحصل حاجتک حکایت دو برادر بودند فی الزمان السابق یکی خدمت
سلطان کردی ودیگری بسعی بازو ان جمع بازو بمعنی العضد نان خوردی باری
ای مرة این توانگر اشارة الی یکی درویش را گفت معانا چرا خدمت سلطان نمی
کنی تا از مشقت کار کردن برهی بکسر الهاء وها الخطاب گفت معارضا تو چرا
کار نکنی تا از مذلت مصدر کالذلة خدمت رها وخلاص یابی که حکیمان گفته
اند فی النصح اندک نان خوردن ونشستن براد به هنا عدم القیام
لخدمت مخلوق به حسن ومن قال فی شرحه شهر فکانه لم یعرف معناها هنا
که کمر نغیجاس ای المنطقة وشمشیر زرین بستن وبخدمت ایستادن بمعنی
القیام هنا بیت بدست اهنک بسکون الکاف العربی فی الاصل

على وزن اهن الكلس وهو طلي احمر يقال له بالتركي الجو فكانه لا يعرف الحركة
والسكون واللون بفتح نا العاء بينهما فاء بمعنى الحار كردن خمير به تر دكر
دارا ومن قال بسكون الهاء فكانه لم يره قبل ازدست بر دست پيش امير
قطعه عمر گرانمايه قد مر بيانه قبيل الابواب درين صرف شد اشارة الى المضمون
المصراع الثاني تا چه خورم صيف وچه پوشم شتا اى كنت متفكر في طعام الصيف
ولباس الشتاء وتمر فيه عمري حتى اى شكم خيره بمعنى اللجوج والمعنى انها البطن الذي
لا تشبع ولا تقنع بل تقول هل من مزيد كاللجوج الذي لا يسكت ولا يقر بالحق ومن
لم يعرف المعنى قال في شرحه بمعنى الجوع وبد انديش ويقال ايضا چشم خيره بالتركي
قشمش كوز ودست خيره وپاى خيره بالتركي اوشمش ال واياق وبناني بسازد
اى اقنع بخبز واحد تا نكنى پشت بمعنى الظهر بخدمت دوتا اى لئلا تجعل ظهرك
منحنيا في الخدمة وقد ورد في الخبر من قنع شبع ومن طمع ذل حكايت
كسى به پيش نوشيروان عادل مژده اورد كه خداي عز وجل فلان دشمنت را
بر داشت اى رفعه من الدنيا بمعنى اماته گفت هيچ شنيدى كه مرا فرو گذاشت
اى ترك معي جعلني باقيا بيت مرا بمرگ عدو جاى شادمانى نيست علله
بقوله كه زندگانى ما نيز جاودانى نيست حكايت گروهى بياء الوحدة وهو
لفظ فارسي بمعنى النفر وقد حذف واوه لضرورة الشعر از حكما [illegible]
در بارگاه كسرى بفتح الكاف وكسرها لقب ملوك الفرس كما ان قيصر
لقب ملوك الروم وهو اى كسرى معرب خسرو والنسبة اليه كسروي وكسري
وجمعه اكاسرة على غير قياس لان قياسه كسرون بفتح الراء مثل عيسون

دموسون بفتح السين بمصلحتى سخن مى گفتند وكانوا بدين وار بزرجمهر
خاموش بود گفتند چرا درين بحث با ما سخن نگويى هذا سوال الحكماء گفت هو اى
لهم وزرا امثال اطبا اند وطبيب دارو بمعنى الدواء ندهد جز سقيم را پس
بمرك الغاء الحالة چون بينم كه راى شما بر نهج بمعنى الطريق الجلي صوابست
مرا دران سخن گفتن حكمت نباشد مثنوى چو كارى بياء الوحدة بى فضولى
بالياء المصدري وهو الزيادة والفضولة من بر ايد وحصول مرا در وى سخن گفتن
نشايد لانه اتعاب اللسان وتضييع الكلام وگر بينم كه نابينا وچاهست
بالجيم الفارسي اگر خاموش بنشينم گناهست لانه يقع في البئر ويهلك حكايت
هارون الرشيد را چون ملك بالضم والكسر مسلم شد گفت بخلاف ان طاغي وهو
فرعون انه طغى اى علا وتكبر وجاوز الحد في الكفر والعصيان كه بغرور ملك مصر
دعواى خدايى تعالى كرد قال الله تعالى ونادى فرعون في قومه يا قوم اليس لي ملك مصر
وهذه الانهار تجرى من تحتي افلا تبصرون بخشم اين مملكت را بكمترين بندگان
سياهى بياء الوحدة داشت كودنى بفتح الكاف العربي وسكون الواو في
اصل اللغة فرس الوحل الذي لا يمشي بسرعة ثم استعير للشخص الذي هو غبي
في الفهم وعلى هذا المعنى شاع في العجم والروم نام او خصيب بضم الخاء المعجمة
وفتح الصاد المهملة على صيغة التصغير ملك مصر را بوى ارزانى في الاصل
بمعنى الرخص وشايع بمعنى اللائق داشت اى جعله امير مصر گويند عقل و
كياستش تا بحدى بود كه طايفه حراث بضم الحاء المهملة وتشديد الراء
المفتوحة كالزراع لفظا ومعنى شكايت اوردند كه پنبه كاشته ايم

منعول اين كاشتن بمعنى الزرع بوديم بر كنار سيل باران لعلهم اراد وطغيان
الماء في وقت امد تلف و في بعض النسخ تباه شد وكان مرادهم عفو حاق
الارض وعثرها عنهم گفت فاعله حضدب بشم يعني صوف الغنم وكان را
كنزا با بستن كاشتن وكان يظن الصوف ينبت في الارض صاحب دلي
و في بعض النسخ دانشمندي اين كلام بشنيد وگفت مثنوى اگر روزى
بالياء الاصلية بدانش اى بمقدار العلم بر فرودى اى لو كان الرزق بر داد
بالعلم والفهم زنادان تنگ روزى تر نبودى لعدم نادان چنان روزى
رساند اى الله تع كه دانا اندران حيران بماند مثنوى بخت و دولت عطف
تفسير بكاردانى بالياء المصدري نيست بينه بما يكون جز بامداد اسمانى نيست
مراد به التاييد الالهي انظر فيما قلته من التحقيق في الموضع المشكلة فانه وضيعته
الشارح ومن تصدى بالشرح ولم المرام فانه من عدم علمه لا من اهماله افتاد است
در جهان بسيار مرسون في [illegible] اى دو مقدار لان لفظ ارج بمعنى
المقدار ولفظ مند اداة نسبة گو درد مند ومن قال في شرحه بفتح
الهمزة وضم الجيم العربي بمعنى المربي المعزز والمحترم فقد غفل عن اصل
المعنى وغافل خوار والمعنى انه وقع في الدهر كثيرا كون البليد ذا مقدار
والعاقل ذليلا كيميا گر با ترك كيمياچى لان لفظ گر اداة فاعل كما في قولهم
زرگر بغصه مرده ورنج عطف على غصه ابله بسكون الهاء اندر خرابه يافته
گنج حكايت يكى را از ملوك كنيزك بفتح الكاف العربي الاول وبسكون الثاني
في الاصل وتخفيفه بمعنى الجارية چنين وصف لها ورده بودند وكانت

على غاية الحسن خواست كه در حالت مستى بالياء المصدري با وى جمع آيد
اى اراد المجامعة في حالة السكر دختر با نعت كرد ولم تساعده ملك در خشم شد
يعني في الغضب اى غضب ومراورا اشارة الى كنيزك از بندگان بسيا بى بخشيد
وكان على غاية القبح كه اب زيرين وى بفتحتين يعني شفة العليا از بره مى
بجنى در گذشت بود منه سبه قبيحه ولب زيرين يعني شفة السفلى بگريبان
فرو هشته اسم مفعول من هشتن يعني الوضع والمراد به هنا الانهدام ميبكى
اى ملبتي بودكه صخر بفتح الصاد المهملة وسكون الخاء المعجمة اسم عفريت فالى
قصد سرقة خاتم سليمان عليه السلام وكان ذلك الجنى العجوبة في قبح المنظر و
كراهة اللقاء وكونه اسم عفريت قال لسليمان حين طلب سرير بلقيس انا اتيك
به قبل ان تقوم من مقامك احتمال مرجوح ومن عكس في البيان فقد رجح
المرجوح از طلعتش من وجهه بر سبدى الباء للحكاية اى بنفقه و عين القطر
على وزن القطر يعني النحاس من المذاب ويستعمل بمعنى القطران وهو المراد هنا
از بغلش بغتين اى من ابطه بگندى حكاية من گنديدن بيت تو گوئى
حرف شرط مقدر تا قيامت زشت روئى بالياء المصدري بر وختمت جواب
الشرط المقدر وبر يوسف نكويى فيه ملاحظة تشبيه اى كان الحسن تمام في
يوسف والمعنى كانك او انك تقول ان القبح الى يوم القيمة تم فيه كما تم الحسن
في يوسف قطعه شنجى بياء الوحدة كحان النفى معروف الى يقبت
البيت والجملة المنفية صفة شنجى گربه فعيل بمعنى المفعول ركيب مع نظر
وصفاتش كيگيا گر رشتى ابر الياء المصدري اداى من قبحه خبر توان داد

بمعنی دادن وانکه محنف من والکاء بغلش قدمر انفا بعوذ بالله من قبح
رایحة مردار خبر بغلش او مبتداء محذوف یا فتاب بالاضافة مرداد
بالدالین اسم للشهر الاوسط من الشهور الصیفیة خص به لانه رایحة الجیفة
اظهر فیه سیاه را دران مدت تنفس طالب واعلم ان المطابقة بین الصفة
والموصوف غیر معتبر فی التراکیب الفارسیة وشهوت غالب عطف
علی قرینة مهر ش بکسر المیم ای محبته بجنبید ای تحرک ومهر بضم المیم ای
بکارتها بر داشت دفعها ای ازال یا مدادان قدمر فی البیت الثالث
نمک کنیزک را چیست لتعلق قلبه بها وبناء فی عنده ماجرای کفتند ای ما وقع
فی اللیل خشم کرفت بفرمود تا سیاه را با کنیزک دست وپای استوار
ببندند واز بام بالاضافة خوسق ای من سقف القصر الذی هی فی برج
القلعة بخندق انداخت ولما امر الملک بهذا الفعل القبیح والظلم الصریح
یکی از وزراء نیک محضر قدمر بیانه فی الحکایة الاولی روی شفاعت بر زمین
نهاد وکفت سیاه بیچاره را درین خطای نیست علله بقوله که سایر قدمر
معناه ومن قال بمعنی جمیع او باقی فقد اخطأ سدکان وخدمتکاران قد عطف
تفسیر وکذا فی قوله بخشش متعلق بقوله معتاد ند لما سمع الملک کلام الوزیر
کفت اکر در معاوضه او والمراد به المجامعة والمشارکة قال فی مختار
الصحاح تفاوض الشریکان فی المال اشترکا فیه اجمع وهی الشرکة المفاوضة
ومن قال بمعنی در مکالمه یعنی ان کنیزک فلم یات بشیء اصلا لا لغة ولا اصطلاحا
شبی تاخیر کردی چه شد بجمیع الحکایة کفت فاعله ضمیر الوزیر ای خداوند

نشنیده‌ای که کفته اند **قطعه** تشنه‌ء سوخته ای العطشان المحرور
بر چشمه‌ء روشن چو رسید مپندار که از پیل دمان
قدمر معناه وخطاه من حطاء فی حکایة سرهارون الرشید اندیشد
ای تتفکر وبحر لطیف من الحذف الدین ای مال وعدل کرسنه قدمر بیانه
در خانه‌ء خالی بر خوان بضم الباء الفارسیة وقد یقرأ بفتح الباء العربی
عقل باور نکند ای لا یصدق العقل کز رمضان اندیشد ولما کان کلام
الوزیر لطیفا اثر فی الملک کما قال المص ملک را این لطیفه خوش آمد وکفت
سیاه را بتو بخشیدم اما کنیزک چه کنم ولما کان الوزیر عاقلا ساقی الکلام
علی مقتضا کفت کنیزک را بسیاه بخش ای اعط الجاریة اماه که نیم خورده‌ء
او ای سوره هم او را شاید **قطعه** هرکز او را وفی بعض النسخ اورا
بدوستی بالیاء المصدری مپسند نهی من پسندیدن بالترکیة بکینمه ومن
قال بمعنی کس وکوزان یکون مپسند علی معنی المجهول ای ملاملون ترضیا
فقد جهل اللفظ والمعنی که رودن فاعله ضمیر او را جای ناپسندیده ای
الموضع الذی هو غیر مقبول تشنه را دل نخواهد آب زلال فیه تقدیم
وتاخیر للوزن قال فی مختار الصحاح ماء زلال ای عذب نیم خورده‌ء
دهان کندیدا بالکاف الفارسی بمعنی المنتن وقد وجد فی بعض النسخ
هذه القطعة **قطعه** دست سلطان ذکر معناه مشهور وقدمر
بیانه توضیحا ومن قال هنا فی البحر دیکر بالکاف الفارسی وذکر بحذف
الباء فی الترکیة بمعنی دخی فقد عده مشکلا والعجب منه نسی بیانه وقدمر

ذکر ، مراد ازین ذکر شرح هنا کجا باید مرسون حون بسر کین و هو بالکاف
الفارسی قنزالدواب در افتاد ترجمه هدا من قبیل التنازع لانه ترجیح
یجوز ان یکون فاعل باید و فاعل او فتاد نشنه را دل کجا بخوا المد
مر نظر ، کوره بکذشت بمرد ما سلخ مصمان فی لغة القره حصاری
بلمه و فوقتش اغز ومن تردد فی الادرس قایلا فی الاول هکذا سمعته
وفی الثانی قال بعض الکمل فقد غفل عن اللغة والقول بان اصل العبارة
سکنه بکسر السین المهملة وفتح الکاف الفارسی اسم للحیة الاحمر الراس وهی
من الحیات المعروفة بشرح ثانیه مزهرها یلیق ان لا یلتفت به لعدم المناسبة
بالمحل اذ المقصود ان الجاریة لموتت بمعارنة الغلام الاسود فلا یلیق
بحضرت السلطان ولا وجه لتشبیه الغلام المذکور بالحیة المذبوحة هذا
حکایت اسکندر وهو اسکندر بن فیلقوس بن بیطرسوس بن
منطور بن رومان بن لبطی بن یونان بن یافث وقیل بل هو من ولد
روم بن العیص بن اسحق بن ابرهیم علیهم السلام والاخیر مناسب
لتوصیفه بقوله رومی را ولقبه ذو القرنین وانما لقب به لانه ملک الدنیا
بقرنیها ای مشرقها ومغربها او رای فی منامه کانه قد اخذ بقرنی الشمس
او کان له ذوابتان حسنتان والذوابة تسمی قرنا او لانه انقرض
فی وقته قرنان من الناس و هو حی هذا ویروی انه کان قصیر العمر
فلا یصح هذا الوجه او انه اعطی علم الظاهر والباطن او انه دخل النور
والظلمة او انه کریم الطرفین من قبل ابیه وامه او انه اذا حارب

فاتل

والدور نظ

قابل بهدیه هذا ولا یخفی ان اطلاق القرن علی العلمین والظلمتین
والابوین والیدین بعید جدا فلا یصلح ان یکون وجها گفتند که دیار
مشرق و مغرب چه گرفتی ای بای اخذتها که ملوک پیشین را خزاین
و ملک و عمر و لشکر بیش بالعادة العرفی ازین بود چنین فتحی میسر نشد
گفت فاعله اسکندر بعون خدای تعالی هر مملکت که گرفتم ای فتحتها
رعیتش را نیازردم عادته یدعوهم الی الاسلام فاذا اسلموا قررهم
علی حاله و نام پادشاهان جز بنیکویی نبردم بیت بزرگش نخوانند الراء
والضمیر راجع الی مقدر ای آنکس را بزرگ نخوانند اهل خرد ای العقلا
که نام بزرگان بزشتی برد بفتحتین مضارع من بردن قطعه
این همه هست چون می بگذرد الاشاره الی مضمون المصراع الثانی تخت
و بخت و امر و نهی و گیر و دار فی بحر الغرایب گیر و دار لفظ مفرد مستعمل یوم
الحرب بالترکی طوت نام نیک رفتگان جمع رفته ضایع مکن ای ذکرهم
تا بماند نام نیکت پایدار بعد حیاتک فان المرء یجزی بعمله والله تعالی اعلم
باب دوم در اخلاق جمع خلق بالضم و هو هیئة
راسخة فی النفس یصدر عنها الافعال بسهولة درویشان جمع درویش
والمراد به هنا اهل التصوف مطلقا کما یشهد به الحکایات الواقعة
فی هذا الباب ومن لم یعرف المراد اورد کلاما لا یعتد به العارف حکایت
یکی از بزرگان الظاهر ان المراد به احد من ابناء الدنیا گفت پارسایی را
ای سالکا گه چه گویی در حق فلان عابد که دیگران

دحق او بطعنه سخنها گفته اند ای اسندوا اليه احوالا تنافي الصلاح
گفت فاعله ضمير پارسا بر ظاهرش الضمير راجع الى عابد عيب نمی بينم
ای ليس له عيب ودر باطنش عيب نمی دانم ولكن نحكم بالظاهر **قطعه**
هر كرا كلمه را هنا بمعنى اللام الجارة جاء في الاصل بكسر الهمزة للاضافة
وحذف للوزن پارسا بينی مرسون پارسا دان ونيک مرد انگار
بفتح الهمزة والكاف الفارسية امر من انگاريدن او من انگاشتن
فان شينه تبدل راء في المستقبلات نحو انگارد وانگارند ومن لم يعرف
هذا الامر حرف الاول ومعناهما بالتركية صانمق ور ندانی كه در نهاد شر
اي في طبعه وضميره وفي بعض النسخ در نهانش چيست من الخير والشر
محتسب را درون خانه چه كار فانه يأخذ من رای فساده في الظاهر
حكايت درويشی را بياء الوحدة ديدم سر بر آستان كعبه آستان بلاهاء
وآستانه بها بمعنى العتبة نهاده بود وروی در زمين می ماليد الظاهر ان
المراد جدار الكعبة لان عتبتها ارفع ومی ناليد ومی گفت ای يناجي
بقوله يا غفور يا رحيم تو دانی كه از ظلوم وجهول على مقتضى قوله
ان الانسان كان ظلوما جهولا چه آيد كه تر شايد **قطعه** عذر
تقصير خدمت آوردم بالاضافة في اللفظين الاولين كه ندارم بطاعت
استظهار ای ليس اتكائی بالطاعة عاصيان از گناه توبه كنند عارفان
از عبادت استغفار ای يستغفرون من تقصير العبادة عابدان جزای عبادت
خواهند هذا من جملة مقول قول درويش ای العباد يطلبون عوض

العبادة

وبازرگانان بهای بضاعت وهی طائفة من المال بعث للتجارة والمراد هنا
المتاع الذي يباع ومن بنده اميد آورده ام نه طاعت ای اطلب جزاءها
وبدر يوزه وهو السؤال بشئ آمده ام نه بتجارت ای اطلب عن المتاع
اصنع بنا ای افعل بنا ما انت له ولا تفعل بنا ما نحن اهله هكذا وجدنا
عبارة المتن في النسخ الصحيحة وما وجدنا اصنع بي ما انت اهله وان
كان يناسب السباق وما وجدنا ايضا وامهل لما جاز وتهمله ای اترك
لما جاز نتركه **حكايت** گر كشی بضم الكاف العجمي خطاب من كشتن والمراد
به عذاب الله وزجرم بضم الجيم بمعنى الذنب كشتی ای تغفر لی روی
وسر بر آستانم لا ارجع من عتبتك بنده را فرمان نباشد هر چه فرمانی
بر آنم **قطعه** بر در كعبه بالاضافة سالكی ديدم سال اينم كه همی گفت
ومی گريستی خوش بفتح الخاء للقافية من نگويم طاعتم بپذير ای اقول
اقبل طاعتی قلم عفو بر گناهم كش امر من كشيدن والمراد طرحه من كتاب
السيئات **حكايت** عبد القادر گيلانی وهو من المشايخ العظام والاولياء
الكرام وله مناقب شتى وكرامات عليا در حرم كعبه روی بر حصاری
بفتح الحاء المهملة جمع حصاة كذا في مختار الصحاح وهي بالفارسية سنگ
ريزه وبالتركية چقل ومن لم يعرف الجمع والمفرد فسره بالجمع بمعنى المفرد
نهاده همی گفت مناجيا ای خداوندا ببخشای بر بد به العفو واگر مستوجب
عقوبتم من استوجبه اذ المتنعه در قيامت مرا نابينا بر انگيز امر من انگيختن
تا در روی نيكان ای في مواجهتهم شرمسار ای خجل نشوم **قطعه**

یعنی عندک فقد غفل عن صنعة التضاد بل لم یعرف القبل والبعد وفی
بعض النسخ بیش بالباء العربی مبر نند **بیت** در برابر ای المقابلة والقدام
چو کوسفند بکسر الدال للاوه او بسکونها تسلیم براد به معنی الحلیم من الحکم بالکسر
در قفا همچو گرگ ای مثل الذئب مردم خور وصف ترکیبی والمعنی لبس
الصدیق بهذا بل الصدیق هو الذی یکون فی المواجهة والغیبة علی السواء
بیت هر که عیب دگران پیش تو آورد وشمرد ای عدّ چنانکه عیب
پیش دگران خواهد برد بالترکی کانسز سنک عیبک غیر یلره اوکنه الته
گر کیدر کا قیل من غاب عندک عاب عنک **حکایت** تنی چند بالترکی
بر نیچه تن والمراد اشخاص متعدده از روندگان جمع رونده بالترکی یوریجی
متفق سیاحت مصدر ساح فی الارض بمعنی ذهب بودند ای کانوا متفقین
فی السیاحة وشریک رنج وراحت سعی خواستم که مرافقت کنم ای اردت
ان اکون رفیقهم موافقت نکردند ولم یقبلونی للمرافقة گفتم از کرم اخلاق
بزرگان بدیع است وعجیب روی از مصاحبت مسکینان وانا واحد
منهم تافتن بمعنی الاعراض منا وفایده دریغ داشتن والحال انی غیر مقصر
فی الخدمة کا قیل که در نفس خویش این قدر بفتحتین قوت وقدرت می
شناسم که در خدمت مردان سبر بدبهم هؤلاء الاشخاص باشم نه بار خاطر
بمعنی حمل القلب والمراد به التشویش **شعر** ان لم اکن راکب المواشی
ای راکب المرکب مصاحبا معکم اسعی ان لکم حامل الغواشی جمع
غاشیة وهی ما بین السرج والمعنی ان لم اکن لایقا لصحبتکم الیق لخدمتکم یکی

روی بر خاک عجز کانه جملة حالیة من الضمیر المستتر فی قوله می گویم هکذا
وجدنا عبارة المتن فی النسخ التی رأیناها ومن اختار المتن قوله می گویم
وفسره بقوله عبد القادر ثم قال وفی بعض النسخ می گویم وهو الظاهر الطاهر
انه افتری علی النص وقد اعترینا دامنتاره هر سحر که مخفف من سحرگاه باد
می آید حر لقوله می گویم والمراد به وقت السحر ومفعول القول البیت الآتی
اعنی قوله ای که هرگز فرامشت فرامش وفراموش بمعنی والمحو ان
اصل فرامش فراموش حذفت واوه للوزن والتاء للخطاب وحرکت
الشین لها واختیر الفتح للتخفیف نکنم هیچت از بنده یاد می آید **حکایت**
دزدی در خانه پارسائی بیاء الوحدة فیهما در آمد لسرقة شیء چندانکه طلب
کرد فی بیت الزاهد چیزی بیاء الوحدة نیافت لفقر الزاهد دلتنگ شد
لعدم وجدان شیء پارسا را خبر شد ای تنبه گلیمی بکسر الکاف وبیاء الوحدة لعله
مشترکة که بر آن گلیم خفته بود ای اضطجع ونام در ره گذر دزد انداخت
ای القی فی ممره لیأخذه تا محروم نگردد ای لا یرجع او لا یصیر محروما
قطعه شنیدم که مردان راه خدا امیون دل دشمنان را نکردند
تنگ فکیف یضیقون قلوب الاصدقاء ترا کی سؤال عن الوقت هنا
میسر شود ای انی یتیسر لک این مقام علامة تعو که با دوستانت خلافست
وجنگ ای لک خلاف وحرب معهم مودت اهل صفا چه در روی وچه در
قفا ای لا تفاوت بینهما بل هما سیان نه چنانکه از پست بفتح الباء الفارسی
والسین عیب گیرند وپیشت بالباء الفارسی یعنی قدامک ومن قال

عجز

ازان میان کفت للاغنذا رازین سخن که شنیدی من عدم قبولن دل
تنک هکذا وقع فی النسخ القدیمة والذین یحرفون الکلم عن مواضعه کتبوا
لفظ دل متصلا مداد که درین روزگارها ای فی هذه الایام دزدی بصورة
درویشان درامد ای دخل وخود را درسلک یعنی الخیط صحبت ما بالاضافة
فی اللفظین منتظم کرد کما ینتظم الخرز فی الخیط ست چه دانند مردم
اراد به مردمان او یراد به الجنس که در جامه کیست ای لا یعلم الانسان
من فی اللباس انه رجل خیر ام شر نویسنده داند ای الکاتب یعلم که در نامه
چیست ومن اورد بدل نامه لفظ خامه وقال الظاهر ان المراد بخامه
المکتوب واعترف بانه یجده فی کتب اللغات التی عنده بهذا المعنی ثم بین
اربعة معان للفظ خامه علی ما وقع فی الصحاح الفارسی والحال کلها لا یلیق
بالمحل ثم قال وفی البحر ویعنی الرمل المجتمع فقد اتی بالغرایب ولم یعرف
عبارة المتن فوقع فی التکلفات الباردة ازانجاکه سلامت حال درویشان ست
اصله درویشان است وحذف الف است لما عرفت فی اوایل الکتاب
من القاعدة فی کتابته کما مر بضم الکاف الفارسی یعنی الظن فضولش
المراد به المزیة عن الحد سواء کان فی الحسن او القبح وتعیین احدهما بقرینة
المحل وقول من قال اصله کان فضولی اش وفضولی کنایة عن تجاوزه
عن الحد فی السوء دعوی بلا دلیل وهو منقوض بقوله المص چو کاری بی فضول
من برآید کام ترا نبرد ند بل ظنوه صالحا وبیاری قبولش کردند مسوی
ظاهر حال عارفان المراد بهم ارباب السلوک دلقست بفتح الدال وسکون

اللام

اللام لباس الصوفیة المعروفة بخرقه والمراد لا تغتر بظاهر حالهم این قدر بس که
روی در خلقست فان کان توجه الصوفی الی الخلق فانه علامة سوء در عمل
کوش ای امر من کوشیدن هرچه خواهی من الالبسة المباحة پوش ای امر من پوشیدن
تاج بر سر نه کالسلطان وعلم بر دوش کالجندی زاهدی بالیاء المصدری
در پلاس پوشی نیست وصف ترکیبی ایضا نیست فان لبس اللباس
المخصوص امر سهل زاهد که باش عن الاعمال القبیحة واطلس پوش قد مع
ترک دنیا و شهوتست وهوس هما عطفان علی المضاف الیه اعنی لفظ دنیا
والمصراع مرهون اذ خبر مقدم پارسایی مبتداء مؤخر نه ترک جامه وبس الواو
زایدة للوزن در کزغند بفتح الکاف العجمی والزاء الفارسی والغین المعجمة
الدرع وکذا کژاکند بالکاف مکان الغین وقزاکند بالقاف بدل الکاف والزاء
العربی کذا فی کتب اللغات المعول علیها فلا تلتفت الی ما قال البعض سمعت
من بعض قزاکند بالزاء والکاف العربیین والی قوله وقال بعض الاساتذة
قزاکند بالزاء الفارسی والکاف العربی فان الاساتذة فی تصحیح اللغات
اربابها مرد باید بود ای ینبغی ان یکون فی الدرع رجل شجاع بر مخنث سلاح
جنگ چه سود یراد بالمخنث فی العجم والروم الجبان ضد الشجاع والمعنی المراد
من البیت من لبس لباس الصوفیة ینبغی ان یکون عمله کاعمالهم فی الجملة روزی
وشب رفته بودیم فی السیاحة وشبانگه ساعی صحاری صفة للاستراحة
دزد بی توفیق ابریق رفیق برداشت ای اخذ ورفع که به طهارت می روم
والحال انه بغارت می رفت ست پارسا لفظ را مقدر بین که خرقه

در بر کرد ای جعله علیه یعنی لبسه جامه و کعبه را جل سخف اللام للوزن
وکسرها للاضافة فرکرد کانه جعل ثوب الکعبة جلا للحمار چندانکه از نظر
درویشان غایب گشت بیرجی بیاء الوحدة از حصار بیرفت ودرجی
والباء للوحدة کذلک والدرج بالضم الحقة التی یحفظ فیها الجواهر وحلی النساء
وقول من قال یعنی حقه مروارید اخص منه ببرد دید فی اللیل تا روز روشن
شدن ای الی اذ یضیء النهار ان ای السارق دز تاریک ای فی الظلام مبلغی
بیاء الوحدة یراد بهذا اللفظ الکثیر راه رفته بود ای قطع مسافة الکثیرة ورفیقان
بی گناه خفته غافلین بامدادان همه ای کل الرفقاء بقلعه بردند فاعل
بردند اهل الحصن او الذین سرق متاعهم ای ادخلوا جمیعا فی الحصن وبزندان
ای حبسونا ازان تاریخ ترک صحبت گفتیم ای فلنا ترک المصاحبة مع الغیر
وطریق عزلت گرفتیم فایلین که السلامة فی الوحدة والافة فی الکثرة او الاثنین
قطعه چو از قومی بیاء الوحدة یکی بی دانشی بالیاء المصدري کرد
فاعله ضمیر یکی نه که بکسر الکاف العجمی وسکون الهاء الاصلی یعنی الحقیر والصغیر
کذا فی بحر الغرایب ومن قال یعنی کهتر بل مقصور منه فقد غلط غلطین
فانه لیس مراد کهتر ولا مقصور منه بل مولعة براسها واذا زید علیه لفظ
بصیر اسم تفضیل را منزلت ای القدر ماند مضارع من ماندن نه مه بکسر المیم
وسکون الهاء الاصلی یعنی الکبیر ومن قال یعنی مهتر بل معصور منه مثل مخیاط
ومخیط علی ما قیل فقد غلط مثل الغلطین الذین سمعتها انفا وقاس الفارسیة
علی العربیة لعدم انسه بالفارسیة را والمعنی المراد ان ذلک الشخص لما عمل عملا لا یلیق

باهل التصوف تجاوز ضررها الینا کی نمی که گاوی بالکاف الفارسی وبیاء الوحدة
ای بقر واحد در علف زار والمراد به المزرعة التی تزرع فیها العلف بباید
معناه المطابقی بالترکی بولاشدر همه گاوان ده را ای اذا دخل بقر واحد
فی معلف وراه صاحبه او الراعی یسوق الجمیع بالضرب والایذاء ومن
یختلطن على شدة الضرب فکان ذلک البقر کملطخ ومن لم یعرف المراد
فسره بقوله بوذی وکیف حاشیة فیها تغیر بلازم معناه المطابقی المراد ههنا
گفتیم سپاس منت خدای عز وجل وعلا که از فواید درویشان محروم نماندم اد تعلقت
ان المقارنة مع من لا علم بحاله غیر جایز اگرچه از صحبت ایشان فرید
ای وحید شدم اما بدین حکایت مستفید گشتم وامثال مرا ای الذین یکونون مثلی
فی الارض در همه عمر این نصیحت بکار آید مسوده ملک بفتح الیاء سبیه
تا تراشیده کنایة عن عبد المودب در مجلسی بیاء الوحدة برکجد مضارع
من رنجیدن دل هوشمندان ای قلب العقلاء بسی ووقع هذا الاثر کثیرا اگر
برکه ای الحواض الذی یجتمع فیه الماء ومن اضاف الماء الی المطر حیث قال یجتمع
فیه ماء المطر فقد زاد قیدا حشوا پر کنند از گلاب ای ماء الورد چو سگ وفی
بعض النسخ یکی در وی افتد گند مضارع من گندن منجلاب بفتحتی المیم
والجیم وسکون النون بینهما ماء نجس حکایت زاهدی مهمان پادشاهی
بیاء الوحدة فیهما بود بسکون الواو چون بر سفره نشستند للاکل الطعام
کمتر از ان خورد که ارادت او بود ای لم یاکل مقدار ما یرید اکله وچون
بنماز خواستند ای قاموا الی الصلوة بیشتر از ان کرد که عادت او بود

علمه بقوله ناظر صلاحیت در حق او زیاده کنند ای یظنون انه قلیل الاکل
کثیر الطاعة بیت ترسم نرسی اخا فان لا تصل بکعبة ای اعرابی علمه بقوله
کین ره که تو می روی بترکستانست ای الطریق الذی تسلکه تمر الی الولایة
التی تسمی بالترکستان چون بمقام خویش باز آمد ای رجع الی منزله سفره
خواست تا تناول کند ای لیاکل پسری داشت ای کان له ابن صاحب فراست
گفت ای پدر چرا در دعوت سلطان چیزی نخوردی گفت فاعله ضمیر پدر
در نظر ایشان چیزی نخوردم که بکار آید گفت فاعله ضمیر پسر نماز را هم قضا کن
که چیزی نکردی بکار آید قطعه ای هنرها نهاده بر کف دست للاراده
عیبها را گرفته زیر بغل کف الابط ای کتمت و سترت عیوبک تا چه خواهی
خریدن ای مغرور معناه بالترکیة نه الیک کرکذر ای مغرور روز درماندگی
ای یوم العجز بسیم دغل بفتحتی الدال المهملة والغین المعجمة بمعنی الفساد
مثل الدغل والمراد المزخرف حکایت یاد دارم ای فی خاطری ثابت یعنی
ما نسبت که در عهد زمان طفولیت والصغر متعبد بودم و شب خیز
وصف ترکیبی و مولع بهذا اللفظ یستعمل علی صیغة المفعول بمعنی الحریص
وکسر العین للاضافة الی قوله زهد و پرهیز ای کنت حریصا علیهما شبی در خدمت
پدر و هو شیخ عبدالله قدس سره نشسته بودم همه شب دیده بهم
بفتحتین بسته کنایة عن عدم النوم ای کنت غیر نایم فی تلک اللیلة و مصحف
عزیز بر کنار گرفته للتلاوة وطایفة من اهل البیت گرد ما بکسر الکاف الفارسی
ای اطرافنا خفته یعنی پدر را گفتم از اینها یکی سر بر نمی دارد ای لا یرفع

راسه که دوگانه ای رکعتین بگذارد چنان خفته اند ای ناموا علی وجه که گویی
مرده اند کانهم ماتو گفت جان پدر خطاب لطیف تو نیز اگر بخفتی به که در پوستین
بمعنی الغرو و خلق افتی عبارة عن ذکر المثالب والمعایب قطعه نبیند
مدعی جز خویشتن را ای لا یری غیر نفسه که دارد پرده پندار ای ستر
حسن الظن در پیش و هذا کنایة عن الکبر والاعجاب اگر چشم خدا بینش
لفظ خدا بین وصف ترکیبی و هذه العین کنایة عن العین التی تری الحق
ولا تری غیر الحق حقا والضمیر راجع الی المدعی بخشند ای له ببینند هیچ کس
عاجزتر از خویش و فی بعض النسخ اگر چشم خدا بینی بخشند نبینی
الی آخره فیکون التفاتا من الغیبة الی الخطاب و هو نوع ممدوح من البلاغة
علی ما عرف فی موضعه و من قال والاول انسب للمقام و اولی کما لا یخفی فقد خفی
علیه بنوه البلاغة والمقام مقام الخطاب من ابی المصلی الیه کما لا یخفی حکایت
بزرگی را در محفلی بیاء الوحدة فیهما همی ستودند ای کانوا یحمدون و در
اوصاف جمیلش مبالغه می نمودند و کانوا یطرونه سر بر آورد و گفت
مجیبا لهم من آنم که من دانم شعر کفیت مخاطب مجهول من الکفایة
اذی نصب علی التمیز ما من تعدی من العد فاعله ضمیر المخاطب المستتر فیه
اخ لفظ انت همی سنی مفعوله و هو جمع حسن بفتحتین علی خلاف القیاس
علانیتی خبر مقدم لمبتدء موخر و هو هذا ای هذا ظاهری ولم یدر من الدرایة
وهی العلم فاعله کفا عل تعدی ای لم تعلم باطنی مفعول لم یدر والمعنی یا من
می سنی مادحا کفیت اذی فانک تری ظاهری و لیس لک اطلاع علی سری

قطعه شخصم بچشم عالمیان خوب منظرست ای شخصی فی اعین الناس
تری حسن الوجه وز خبث باطنم ای من باطنی سر خجلت فتاده بپش کان
الرجل اذا مشی طاد طاءر راسه طاوس را ستنقش ونگاری که هست کلو
مرسون تحسین کنند خلق وا و خجل از پای زشت خویش من رجله القبیحه
فالمرء لحسنه یمدح وهو یعرف خبث الباطن فیخجل منه حکایت یکی
از صلحی جبل لبنان علی وزن عثمان اسم جبل فالاضافة بیانیه مقامات
اورا دیار عرب مذکور بود ما لخبر وکرامات او مشهور فی تلک الدیار
بجامع دمشق وهو جامع معروف بجامع بنی امیه در آمد بر کنار برکه
وهو الحوض ومن اضاف الماء الی المطر فقد تغیر البرکه سابقا التی بمعنی ذکرنا
هنا فقد اعترف بالحرج طهارت می کرده باشد بلغزید ماض من لغزید ای بمعنی
الزلق وبحوض در افتاد و کار از بغرق و بمشقت بسیار از آنجا خلاص
یافت چون نماز را بپرداختند جمع ماض من پرداختن ای انموا یکی از اصحاب
گفت مخاطبا الیه مرا مشکلی بباید الوحدة هست شیخ گفت آن چیست
گفت فاعله ضمیر یکی یاد دارم قدم بر بیانه قد بیاکه بر روی دریای مغرب
فی نفی الیاء للخطاب وکلمة می للحکایة الماضیة وقدمت ترمی نشد
فاین الغرق امروز در سی یک قامت همکذا وجدنا عبارة المتن فی النسخ التی
رأیناها ومن کان انه بالعربیة فقط اورد عبارة المتن یک قلت سبب فقیر
بقول یعنی مقدار ربا به وعشرین هناک کذا سمعت من البعض وهوا فقه
الکتب الفقهیه ونقل القایل اراده الکنایة عن الغلة هذا کلامه ورمع

عدم

عدم صحة هذه الروایة غیر مطابق للواقع لان ماء الحوض فی دیار العرب
لا یکون اقل من القلتین واحتمال الغرق انما یکون فی الماء الذی یکثر ویبلغ
فوق الرأس از هلاکت الناء للخطاب چیزی بیاید الوصف تمامش بود ای
وجد کل هلاکتک ولم یبق منه شیء وجزء اصلا ومن لم یعرف المعنی قال فی تفسیر
قول المصنف ای هلاک یعنی غیر از هلاک ولیس هذا الا تعبیر النفسی بعضه
دیدن چه حکمتست هذا الکلام صریح فی السوال عن الحکمة لا اعتراض علی
الشیخ شیخ سر بجیب مراقبه بفتح الجیم وسکون الیاء تفکر فرو برد کما هو
عادة المتبحرین المستغرقین المدققین وبس زمانی بسیار ای بعد التامل
الکثیر گفت نشنیده که سید عالم محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم گفت لی
مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب ولا نبی مرسل فان تنوین التنکیر
فی قوله وقت یفید الوحدة فالمعنی لی مع وقت من الاوقات لا یسعنی
فی ذلک الوقت ملک مقرب ولا نبی مرسل ونگفت علی الدوام عطف علی قوله
گفت ای لم یقل انا مع الله وقت علی الدوام وقتی چنین ابتداء کلام او
که فرمود فی الحدیث المذکور بجبرئیل ومیکائیل نپرداختی یعنی لا یقارن بهما
فی ذلک الوقت فان معنی پرداختن بفلان وساختن بفلان المقارنة
به والمصاحبة معه ومن لم یعرف المعنی قال لا یشتغل بهما ودیگر وقت
با حفصه وزینب اسمان لامرئین امهات المومنین در ساختی وعلی
بمصاحبتهما که مشاهدة الابرار جمع بر بفتح الباء صفة مشبهة او جمع
بار بین التجلی والاستتار یعنی لا یدام مشاهدة الابرار والتجلی لهم

بل لم يبين كشف وستر فوقوع الكرامات كالمشي على الماء لاتقع كل وقت
بل انما يكون في وقت المشاهدة مي نمايد ومي ربايد اي قلوب الاولياء
بيت دبدارمي نمايد وپرهيزمي كني خطاب المحبوب وبازار خود نشر
وانش ها تيزمي كني شعر اشاهد صيغة المتكلم وهن من موصولة
اهوى صيغة المتكلم ايضا من باب علم اي اهواه بحذف العايد المنصوب
اي اشاهد من احبه بغير وسيلة متعلق باشاهد فيلحقني اي يدركني
نشان حال اضل صيغة المتكلم ايضا اي اضل انا به بحذف العايد الى الموصول
طرفا مفعول اضل بوقح اي يوقد نارا يعني عشقه ثم يطفي بالماء
الساكنة اصله بالهمزة اي يجعلها مطفية برشحة اي قليلة من ماء الوصل
لذلك اشارة الى ما ذكر وهو ايقاح النار واطفاؤها فتراني تنبهه فحى فاسم
مفعول من الاحراق وغريقا فعيل بمعنى المفعول وهما منصوبان على الحالية
حكايت منظومه يكي پرسيد اي سالك حدا ان گم كرده فرزند اراد به يعقوب
عليه السلام فانه كان فقد ابنه يوسف عليهما السلام كه اي روشن گهر معناه
كلفظها لا يخفى على احد ومن قال پاك وصافي جوهر فقد اخفاه حيث فسره
بغير معناه بپير خرد متعلق من تتمة المنادى ز مصرش وهذا لا يحتاج الى
البيان ومن قال يعني از مصر فقد اتى بشيء يصير اعجوبة للنظار بوي پيراهن
وانما قدم للوزن شنيدي فالمعنى از مصر بوي پيراهن فرزند استشنيدي
واعلم ان شنيدي استعمل بمعنى بوييدن مجازا ومن قال اما بالاشتراك او
فقد اخطأ في نصف كلامه اذ لم يوجد شنيدن بمعنى بوييدن في كتب
هن
المجاز
اللغات

اللغات الفارسية چرا در چاه كنعانش نديدي الضمير للاول راجع الى فرزند
فلم يات البيان موقعه نديدي فلما سئل يعقوب عليه السلام بهذا السؤال
بگفت في جوابه احوال ما برق جهانست اي كالبرق دمي پيدا ودیگر دم نهانست
فيدل هذا الجواب على ان الكشف والكرامة لا يدومان گهي بياء الوحدة
وهو مقصور وقد تم بيانه بر طارم استعمله الفصحاء بالحركات الثلث
في الراء وقد اورده بعضهم في قافية الترحم فظن انه مضموم الراء في
قافية ها زرم فظن انه مكسور الراء والفتح مخلا للخفة ومن قال بكسر
الراء على ما فهم من الغرايب لم يفهم ما فيه لان صاحبه اورده في قافية
الترحم حيث قال نظم از عالم كبريا كه عامست چون رحمت ايزدش ترحم
وهم از في كبرياش بي شك تا عايب اين روندم طارم واصل اللغة متقول
على ان معناه بالتركي قره او ويطلق على الفلك تشبيها له وادا وصف
بوصف يدل على العلو بتعين ذلك كما فيما نحن فيه فانه موصوف بقوله
اعلى نشينم وذلك في حالة التجلي گهي بر پشت پاي خود نبينم المراد
عدم رؤيته ظهر الرجل اذ فيه المبالغة المرادة في المقام ومن لم يعرف
المرام قال في تفسيره يعني چيزي كه بر پشت پايم باشد نبينم اورا
اگر درويش بر حالي بماندي المراد حال التجلي سر دست از دو عالم
بر فشاندي فان من استغرق في الجمال فرع من غيره حكايت
در جامع بعلبك اسم بلدة في ارض شام كلمه چند بالتركي بر نجه كلمه
بر طريق وعظ مي گفتم حكايه باجماعتي بياء الوحدة افسرده اسم مفعول

من افسردن والمراد كونهم كالجمد في البروده و فقد التاثير دل مرده و
صف نركسى هذا وما قبله وصفان للجماعة وراه از عالم صورت بمعنى نبرده
لفظ راه مفعول مقدم للفظ نبرده والجملة صفة ايضا دبدم كه نفس صبحيش
در نمى كيرد اى لا يوثر والنفس كرم در مبنرم تراى النار الحارة فى حطب الرطب
اثر نمى كند اى كلماتى الى ر لا يوثر فيهم لعدم استعداد هم دريع ادم اى جانى
الناس تربيت ستوران جمع ستور وهو اسم لذوات القوايم الاربع
وآينه داري در محلهٔ كوران جمع كور بالكاف العربى وهو لغة مشتركة ولكن
در مكسر الراء للاضافة الى لفظ معنى بازبود اى كان باب المعنى مفتوحا و
سلسلهٔ سخن دراز عطف على ما قبله در بيان اين ايت كه ونحن اقرب اليه
من حبل الوريد قال المفسرون اى نحن اعلم بحاله ممن كان اقرب اليه
من حبل الوريد تجوز بقرب الذات و حبل الوريد مثل فى القرب والحبل
العرق واضافته للبيان والوريد عرقان مكتنفان بصفحتى العنق فى
مقدمها متصلان بالوتين بردان من الراس اليه سخن بجايى رسانيده
بودم كه مى كفتم فى تفسير الاية قطعه دوست نزديكتر بمعنى اقرب
از من بمنست موضع لفظ است نزديكتر واخر للوزن وبين بكسر الواو
لقيامه مقام ثمرة اين ومن قال لموافقة ما بعده لم يعرف التحقيق عجبتر كه
من از وى دورم اذا الاصحاب من جانبى كما قبل اعظم حجاب بينك و
وبين الله تع اشتغالك بتدبيرنا لك واعتمادك على حاجة شلك چكنم
باكه توان كفت كه او ومعناه بالتركى نيليلم كه ديمك او ولور له او ول دلکنار
من ومن مهجور اى منه ومن از نراب اين سخن مست جملهٔ حاليه و

و فصله قدح در دست عطف على ما قبله كه رونده از كنار مجلس كذر كرد
اى تربتفر من المجلس و دور بفتح الدال وسكون الواو وكسر الراء للاضافة
الى قوله اخر در واثر كرد كانه سرب وسكر نموه چنان زد كه دبرا عموا فغفت او
در جوش صوت يصدر مع البكاء على الغفلة كذا فى الصحاح الفارسى وهذا
المعنى هو المناسب للمقام و فى بحر الغرايب بالتركى حمله وكورلدي كه بهادر
لردن طاهر اولور و قول من قال فى البحر خروش صوت شبيه بالرعد يظهر
من الحيوانات ومن الرجال الكمات وهى بمعنى الحملة والصولة ايضا مخالف
لما قلنا بعض عبارته و حاضران مجلس در جوش بمعنى الغليان كفتم سبحان الله
نعجبا دوران بضم الدال جمع دور بمعنى البعيد با حر صفة له در حضور كالحاضرين
ونزديكان بى بهر دور كالبعيد لعدم ظهور اثر القرب منهم قطعه
فهم سخن مفعول نكند وفاعله مستمع مرمون قوت طبع از متكلم مجوى
نهى من جستن اى لا تطلب من المتكلم قوة الطبع وحسن التقرير فسحت
كالوسعة لفظا ومعنى ميدان ارادت مالاضافة فى اللفظين بيار مس اورد
تا بزند فعل مضارع فاعله مرد بكسر الدال للاضافة الى سخن كوى وصف
تركيبى اى رجل متكلم كوى مفعول بزند واعلم ان لفظ كوى بالكاف
الفارسى كما هى بمعنى الكرة بضم الكاف وفتح الراء وتخفيفها وهو المراد
هنا وقد يكون وصفا تركيبيا اذا تركب مع غيره كما سمعت انفا ويكون
امرا من كفتن [illegible] شبى بپايه الوصله دربيابان مكه فى البرية از غايت
بى خوابى پاى رفتنم نماند بسكون النون والدال كناية عن كمال العجز عن

بيشتي

سر نهادم للنوم شتربان را مثل سلبان کما عرفت گفتم دست از من بدار
ای دعنی **قطعه** پای مسکین پیاده چند رود علله بقوله کز تحمل
ستوه شد ای عجز کذا سمع من الاساتذه وکونه بمعنی صار وجه اری
کما قال البعض غیر شایع فی الاستعمال وان کان یشتمل علی المبالغة وفی
بعض النسخ ستوده بمعنی الممدوح محدث لا یکون قوله کز تحمل تعلیلا بل
المعنی ان الرجل که یمشی ملاحظة منه القصة کخنی بضم الکاف العربی و
الخاء المعجمة بالفتح بسر کرده ناخوش قریبی بیاء الوحدة للاول وفی
الثانی کالاول مرده باشد ای یصیر میتا از سختی بالیاء المصدری
گفت فاعله ضمیر شتربان ای برادر حرم در پیش بر بید به حرم مکة
او المسجد الحرام وحرامی در پس قبه صنعة التضاد اگر رفتی بردی بیاء
الخطاب فیهما ومفعول بردی محذوف وهو الروح بقرینة قرینة ومن
قال ای جان بمکه فقد ارتکب قیدا زایدا اذ المراد به تخلیص الروح مطلقا
لا ایصاله الی مکة فقط واگر خفتی مردی بضم المیم ای تموت لانه جزاء الشرط
بیت خوشست خبر مقدم زیر مغیلان اسم شجر معروف براه بادیه ای
فی البریة خفتن بمعنی خفتن مبتدا موخر شب رحیل ظرف خفتن ای لیلة الارتحال
ولی ترک جان بباید گفت بمعنی گفتن ای ینبغی ان یقال ترکت روحی وقبلت
کل ما یاتی ولو کان قتلا والمراد به ترک الروح فعلا لا القول المخصوص حقیقة
وقول من قال ولا بعد فی استعمال گفت فی معنی کرده فان امثاله فی الفارسی
لیس بعزیز الا تری الی قوله جان شدوا و رنیامد قول مزیف لوجهین الاول

فلانه

فلانه لو اراد به کون گفت بمعنی کرده انه مجاز فلا وجه للتخصیص بالفارسیة
فانه باب واسع فی کل لغة وان اراد به حقیقة فلا بد من اهل اللغة ولم یسمع
واما ثانیا فان لفظ شد حقیقة بمعنی ذهب کما انه حقیقة بمعنی صار فلا وجه
للقیاس علیه علی ان القیاس لا یجری فی اللغات **حکایت** پارسایی را دیدم
فی مدة سیاحتی بر کناره دریا که زخم پلنگ داشت ای اصابه الجراحة من النمر
وبهیچ دارو بمعنی الدواء به نمی شد مدتها دران رنجور بود وکان
مریضا مدة مدیدة و دمبدم یعنی حینا فحینا شکر خدای تعالی می گفت
الحمد لله که بمصیبتی گرفتارم نه بمعصیتی **قطعه** گر مرا زاری علی
معنیین احدهما الشخص الذی له انین بالترکی اکلیجی والثانی اداة اسم مکان
نحو گلزار وسمی نزار والمراد هنا هو المعنی الاول وهو حال عن المفعول
اعنی مرا ومن قال قوله زار مفعول ثان لقوله دهد فقد اخطاء بکشتن
دهد آن یار عزیز ومن قال فی البحر زار بمعنی نالة وزار بدون الیاء بمعنی
نالان ولا یبعد ان یستعمل زار ههنا زاری مقصورا منه لم یعرف رکاکة
المعنی وظن البعید غیر بعید وظن ان القصر یجوز فی کل لفظ تا نگویی
بیاء الخطاب که دران دم ای فی ذلك الوقت غم جانم باشد ای لیس اهتمامی
لذهاب روحی گویم از بنده مسکین چه گنه مخفف من گناه صادر شد
ووقع کو اصله که او واشارة الی یار عزیز دل آزرده شد از من ای انفعل
قلبه منی غم آنم باشد تکون لی ذلك الهم **حکایت** درویشی را ضرورتی
بیاء الوحدة پیش آمد یعنی وقع له حاجة مهمة گلیمی از خانه یاری والیاء

فيهما كالاول بدزد يد فاعله ضمير درويشي حاكم فرموده كه دستش ببريد
بضمتين عملا بقوله تع والسارق والسارقة فاقطعوا ايديهما صاحب
كليم شفاعت كرد كه من اورا بحل بشد يد اللام في الاصل يعني حلال
كردم اي عفوت عنه ومن قال ودعوي نمي كنم فقد خطاء فان الدعوي
شرط في الحكم بالقطع علم ان الدعوى فلما حكم الحاكم بالقطع علم ان الدعوى صدر سهو
من صاحب المتاع حاكم كفت شفاعت تو حد شرع را وسو القطع فرو
نگذارم اي لااتركه كفت راست فرمودي خطاب للحاكم اما هركه از مال
وقف چيزي بدزدد قطعش لازم نيايد كه الفقير لا يملك شيا على صيغة
المعلوم ولا يملك على صيغة المجهول اي لايكون مملوكا للناس هرچه دارد
راست وقف محتاجانست ومن سرق من الوقف يلزمه الضمان لا القطع
حاكم دست از وبرداشت اي تركه بنداو كفت تو يعني لذلك السارق
جهان بر تو تنك آمده بود كه دزدي بالياء المصدري نكردي بياء الخطاب الا
از خانهٔ چنين ياري ونركت الامانة في ماله كفت اي خداوند نشنيده
كه كفته اند خانهٔ دوستان بروب ودر دشمنان مكوب ... بضم الراء كناية
عن اخذ ما فيه جميعا ودر دشمنان مكوب نهي من كوفتن ببدل الفاء بالباء
في المستقبلات يعني اي لاتقرع باب العدو لاجل عرض الحاجة ومن
ومن قال نهي من كوبيدن بالكاف العربي والباء الفارسي فقد ظن
باء ملوب فارسي بيت چون فرو ماني بسختي اي اذا عجزت في السدة
تن بعجز اندر مكن اي لا تجعل بدنك في العجز ومن اذا اضطررت بالشدة

د

دالكرية فلم يات بمعنى اللفظ دشمنان را پوست بركن اي اصلخ جلده بمعنى قهرا
فلا بنا في قوله ودر دشمنان مكوب فاندفع ما قبل ولا يخفي ان قوله دشمنان را پوست
بركن بلايم ظاهر القول ودر دشمنان مكوب فاندفع ما قبل ولا يخفي ان قوله
حكايت يكي از پادشاهان پارسايي را ديد وكفت هيچ بناء الخطاب
از ما ياد مي آيد كفت فاعله ضمير پارسايي بلي بكسر اللام هركه مقصور من كاه
اي كل وقت كه خدا را فراموش ميكنم بيت هر سو دو مضارع من دويدن
فاعله آنكس اي لابعد والي كل جانب شخص زدر بكسر الراء خويش اي من
باب الله تعالى براند فاعله هو الله تع اي برده الله تع وانرا كه خوانند اي الذي
يدعوه الله تع بدر كس ندوانند مضارع منفي من دوانيدن اي الي باب
احد سواه يعني لا يجعله محتاجا الي غيره حكايت يكي از صالحان
پادشاهي را بخواب ديد در بهشت وپارسايي را در دوزخ پرسيد الظاهر
ان السوال وقع في النوم كه موجب درجات جمع درجة المرتبة العليا وهي
مستعملة في مقامات الجنان اين اشارة الي پادشاه چيست وسبب دركات
جمع دركة اي المرتبة السفلى وهي مستعملة في منازل جهنم آن اشارة الي پارسايي
چه كه بالخلاف آن ميپنداشتيم لظلم السلطان وزهد الصالح كفتند في جواب
ان پادشاه بمحبت درويشان در بهشت وآن پارسا بتقرب پادشاه در
دوزخ كما ورد في الخبر نعم الامير على باب الفقير بئس الفقير على باب الامير قطعه
دلقت خطاب للزاهد بچه كار آيد وتسبيح عطف على دلقت ومرقع على صيغة
المفعول عطف ايضا معناه بالتركية مالو فقا خود را ز عملهاي نكوهيده

اسم معمول من نکوهیدن بکسر النون بمعنی التحقیر و المذمة بزرگی دار ای اجل
نفسک بریئة من الافعال القبیحة والاخلاق الذمیمة حاجة بکلاه برک
بفتحتین والکاف العربی نوع من جنس القلنسوة کذا صرح فی بحر الغرایب
ومن قال نوع من المتاع نعمه الصوفیون لم یدر معناه علی ان الکلام فی القلنسوة
لا فی العمامه داشتنت بفتح النون لاجل الخطاب نیست فان الاعتبار لیس
بالصوف درویش صفت باش وکلاه تتری دار المراد به قلنسوة یلبسها
الجندی والمطابقة الموقوفة سامارکز اسمعت من الاساتذة العالمین ومن
قال یعنی به کلاه امیران کذا قال بعض الکمل فقد اقدم علی شرح الکتاب مع عدم
علمه والحال ان التعلیم انما یکون بعد العلم **حکایت** پیاده ای السهره للوحدة
کا عرفت سابقا سر و پا برهنه با کاروان حجاز ای معهم از کوفه بدر آمد
ای خرج و همراه ما شد ای صار رفیقا لنا همی رفت وگفت **قطعه**
نه بر اشتر سوارم ای انی غیر راکب علی جمل نه چو اشتر زیر بارم ولیس انا کث
الجمل نه خداوند رعیت ای انی غیر مالک الرعایا نه غلام شهریارم ولست انا
بعبد السلطان غم موجود و پریشانی بالیاء المصدری معدوم ندارم ای
لیس لی هم المال کالغنی ولیس لی تفرق البال لعدم المال کالفقیر الغیر الصابر
نفسی بیاء الوصل وفتحتین می زنم اسوده اسم مفعول من اسودن
وعمری بسر ارم یعنی یحصل لی استراحة فی نفسی کما فی الممت عمرا کاملا اشتر
سواری بیاء الوصل گفتش ای قال لذلک الفقیر ای درویش کجا می روی
باز گرد بالکاف الفارسی ای ارجع که بسختی بمیری اموت بالشدة نشنید

کلامه وقدم در بیابان نهاد وبرفت چون بنخله محمود اسم مکان برسیدیم
توانگر را ای الذی کان راکبا للجمل وقال اجل فرا رسید اعلم ان فرا بمعنی
الفوق المقابل للتحت کذا فی الصحاح العجمی وقد یدخل فی اوایل المصادر
والافعال لتحسین اللفظ کذا فی البحر ومن قال فی البحر فرا لفظ فارسی یدخل
فی اوایل الافعال فقد غفل عن المعنی الاول وکتم بعض ما فی البحر فانظر فیما ذکرنا
والمراد هنا هو الثانی ومرد درویش ببالینش بیاید فی موضع الذی مات
فیه وگفت ما بسختی نمردیم وتو بر بختی بمردی **بیت** شخصی همه شب
بر سر بیمار گریست لطیفة انه یموت چون روز شد او اشاره الی الشخص
مرد بیمار زیست **بیت** ای بسا قد عرفت معناها اسب بکسر الباء للاضافة
تیزرو وصف ترکیبی من رفتن که بماند بسکون النون والدال ای علیل
وخر لنگ جزو فی بعض النسخ خرکی الکاف للتصغیر والباء للوحدة لنگ
ای اعرج همان بمنزل برد وکذا بس قدم مرا که در خاک تندرستان را
ورا بهون دفن کردند وزخم خورده بمعنی المجروح نمرد لعدم مجیء اجله **حکایت**
عابدی را پادشاهی بیاء الوصل فیهما طلب کرد لبراه عابد اندیشید
ای تفکر که دارو خورم تا ضعیف شوم بسبب تحلیل الدواء مگر اعتقاد
در حق من زیاد کند فاعله ضمیر پادشاه اورده اند فی الحکایة که داروی
قاتل بود بخورد وبمرد **قطعه** انکه چون پسته بکسر الباء الفارسی بالترکی
فستق دیدیش بفتح یاء الخطاب والشین بعد راجع الی انکه ای نظنه
لان دیدن هنا لیس بمعنی الابصار بل بمعنی رؤیة القلب همی مغز که

لب بوست بر پوست بود ای لب فی لب اصلا مجو پیاز ای کالبصل
پارسایان که روی در مخلوق ای الزهاد الذین وجههم الی المخلوق والمعنی
هذا کالا یخفی ومن قال یعنی ایشان پارسایانند فقد اتی بمعنی من عند نفسه
وقص اللفظ العام من غیر مخصص نیست بر قبله می کنند نماز لان اعراضهم
من الحق قبلها کاعراضهم من الکعبة غالبا بیت چون سر خدای خویش
خواند فاعل خواند ضمیر بنده و خدای خویش مفعوله یابد که بجز خدا نداند
اذ الذکر حقیقة نسیان غیر الله فلا وجه لتوجه غیر الله تعالی ولو کان
سلطانا وقول من قال فاعل خوندن ضمیر خدای خویش ومفعوله بنده
غیر مناسب للمقام کالا یخفی ذوی الافهام حکایت کاروانی را در زمین
یونان بزدند یعنی قطاع الطریق بقرینة المقام ونعمت بی قیاس بردند
ای اخذوا الاموال الکثیرة بازرگانان گریه وزاری کردند وخدا و رسول را
شفیع آوردند وتضرعوا الی قطاع الطریق فایده نداشت بیت
چو پیروز بالباء الفارسی ای مظفر شد دزد بکسر الدال للاضافة تیره بالترکی
بولانق و قرکوزان یعنی الروح معنی المصراع بالترکی چون مظفر اولدی
جانی بولانق و جانی قراکو اوغری ومن قال فی شرح لفظ تیره روان
انه جمع تیره رو وهو وصف ترکیبی بمعنی شب رو ثم قال قوله
تیره طرف وقوله روان صفة مشبهة من رفتن مثل دوان من دویدن
یعنی دزدی که رونده است در تیره ای فی ظلمة اللیل فقد خطا خطاء
خفیا فیما اختاره وفیما نقله ولم یفهم حول المعنی اصلا چه غم دارد ز گریه

کاروان

کاروان ای لا یتاثر من بکائهم لظلمة روحه وقساوة قلبه لقمان حکیم دران
میان بود ای کان فی بینهم یکی از کاروانیان گفت للقمان کلمهٔ چند از حکمت
وموعظت با ایشان بگوی باشد که طرفی بنگذارند یعنی بعض از مال ما دست
بدارند یعنی بترکونه دریغ باشد چندین نعمت ضایع گردد لقمان گفت
ای اجاب القایل دریغ باشد کلمهٔ حکمت با ایشان گفتن فالحفظ من هذه
الحکایة ان حفظ کلمة الحکمة من اخلاق الصلحاء والعقلاء قطعه
آهنی را که موریانه لفظ فارسی معناه بالترکی دمور قوردی و پاس والمقام
یحتمل کلیهما لانهما مهلکان الحدید بل المراد هو الثانی بقرینة مضمون المصراع
الثانی ومن قال البعض الاسانه المعنی هو الاول لم یصب ایضا بخورد
باشد سواکن ای افتاد نتوان برد از وی ذکر الحدید بصیقل زنگ لانه
افناه وما یری هو الصدای نفسه لا الحدید با سیه دل چه سود گفتن وعظ
ای لا یفید لانه نرود میخ آهنین در سنگ قطعه بروزگار سلامت
ای فی زمان الصحة شکستگان جمع شکسته بمعنی المکسور دریاب فقد عرفت
معناه فی قوله دریاب کنون که نعمت هست بدست والمعنی المراد منا احسن
الی المکسورین که پاس خاطر مسکین قد مر بیانه فی قوله بر تست پاس خاطر
بیچاره کان بلا بگرداند المعنی بالترکی بلایی دوندرر وفی بعض النسخ که
جبر خاطر مسکین ومعنی الجبر بالترکی صرمق صنق ومن النسخة تلایم قوله
شکستگان چو سایل از تو بزاری بالباء المصدری طلب کند چیزی بیای الوحدة
بده ای اعطاء السائل ما سأله وگرنه ستمگر ای ظالم بزور بستاند ای یاخذ

بالقوة والقهر كما اخذ قطاع الطريق اموال المارة **حكايت** چندانكه مرا شيخ

اجل بتشديد اللام شمس الدين ابو الفرج ابن الجوزي وسوق شيخ المص بترك سماع

وصحبت فرمودي بياء الحكاية وبخلوة وعزلت اشارة كردي فانه لابد

للسالك في اوائل الحال من الخلوة والعزلة عنفوان شبابم اى اول شبابى غالب

امدي بياء الحكاية ايضا وهوا وهوس طالب سمع ناچار بخلاف راى مربى

اين شيخ بر فتمي واز سماع ومخالطت حظي ونصيبي بر كرفتمي لان الشباب شعبة

من الجنون وچون نصيحت شيخم باد امدي كفتمي **بيت** قاضى ار با ما نشيند

بر فشاند دست را المحصول النشاط بالصحبة محتسب كر مى خورد معذور

دارد مست را يعنى ان الشيخ قد عمل في ايام شبابه مثل هذه الافعال فانى

معذور عنده تا شبي بجمع قومى بياء الوحدة فيهما بر سيدم يعنى المراد

كه دران ميان مطربى ديدم **بيت** كوئى خطاب من كفتمى اى تقول في حقه

اذا سمعته رك بفتح الراء المهملة والكاف الفارسى وهو في الاصل

ساكن وكسرت هنا للاضافة الى جان اى عرقه ميكسلد اى يقع نغمه

سازش وكذا ناخوشتر اى اقبح از اوازه مرك بدر اوازش اى صوته

اقبح من الصوت الذى سوقى الاب كاهى انكشت حريفان بر بدو ارباب

المجلس از در كوش ليلا يسمعوا كلامه وكاهى بر لب كه خاموش اي يشيرونه

اليه بوضع الاصبع على الشفة رمزا الى السكوت **شعر** نهاج مضارع

مجهول من هاج الى الشئ يهيج هيجانا اى مال اليه وهو مسند الى الجار والمجرور

اعنى قوله الى صوت الاغانى جمع اغنية وهى الغناء بالكسر والمد بالفارسية

مردد

سرود و بالتركى ايرلطيبه تعليل لقوله نهاج وانت مغن جملة حالية

ان سكتت نطيب جملة شرطية مرفوع المحل على انها صفة مغن **بيت**

نبيند كس اى لا يرى احد در سماعت الفاء للخطاب خوشى بالباء المصدرى

مكر وقت رفتن اى الا في وقت ذهابك كه دم دركشى بياء الخطاب **مثنوى**

چون در اواز امدان بربط نشين نفس للبائين لغة صحيحة وبفتح الاول

وضم الثاني مشهورة بالتركى قپوز براى بكسر الباء وضمها من سر الدن

وركب مع بربط وجعل المجموع وصفا تركيبيا والمعنى المراد قپوز چالجى

كنخدا را كفتم اى قلت لصاحب البيت از بهر خداي اى لله تع ريشم

بكسر الراء وفتح الباء وكسرها بالفارسية ريوه دركوشش كن لا اصبر احيم تا نشنوم

هذا الصوت الكريه يا دم بكشاى اى افتح الباب لى تا بيرون روم فيه

دلالة واضحة على ضجرته من سماع ذلك المغنى في الجملة خاطر ياران موافقت

كردم وشبي چندين مجاهده بروز اوردم **قطعه** موذن بانك

بسكون الكاف الفارسي بمعنى الصوت بى هنكام بر داشت ايرقع

الموذن صوته بلا وقت نمى داند كه چندان از شب كذشتست اصله

كذشته است درازى شب بكسر الياء المصدرى للاضافة از مكانم جمع

من بپرس عدا بقوله كه يكدم خواب درچشمم نكشتست بالكاف الفارسى يعنى اذا

تحكم تبتر اى لبطر نوم المنجم دستار از رو دينار از كمر بكشادم للاعطاء

وپيش مغنى بنها دم عطيته له و دركنارش كردم قد عرفت معناه وكذا

معنى قوله و بسي شكر كفتم ومن قال مغنى بسيار فقد اكثر الكلام بلا فائدة

ما

یاران ارادت بین در حق او اشارة المعنی المذکور بر خلاف عادت دیدند
لانه احد الکم یا من یعطیه هذا المقدار فقط و بر حقیقت عقل من باب الاضافة فی اللفظیر
و من قال یا ضا قبس لم یشرح کما ینبغی حمل کردند نه نهفته یعنی مستش ای
خفیة بخندیدند یکی از ایشان اشارة الی یاران زبان تعرض دراز کرد یعنی
طعن و ملامت کردن آغاز و بینه که این حرکت را مناسب حال مرد میدان
نکردی علله بقوله که حرقة مشایخ بجنبین مطربی بپاية الوصلة دادی که درکم
عمر نیز دمی بپایه الوصلة مرادف دم بهم درکف او نبوده است قراضة
ذرة دق بضم القاف والضاد المعجمة الفارسیة زیره یعنی زر درد دق
مسوی مطربی خبر مبتدء محذوف ای هذا مطرب دور از بی خجسته
سرای والجملة المعترضة بین الموصوف والصفة و غایته والمعنی بالترکی
ایراغ اولسون بو مبارک سرایدن کس دوباره ای مرتین ندیده در
یک جای والمراد الکل صفة لقوله مطربی راست یعنی المستقیم وفیه
المعنی الایهامی چو بانکش از دهن بر خاست ارتفع صوته من فیه خلق را
موی بر بدن بر خاست ای اقشعر جلودهم لکون صوته معلقا مرغ ایوان
قدمر بیان لفظه و معناه فی اوائل الکتاب الاول زهو بالفتح والسکون
ای من خوف او سر بدمغز ما برد ای اذهب مخ راسنا و حلق بالمهملة
یعنی الحلقوم خود بدر بد لما اعترض علی بعض الاصحاب کفتم فی جوابه
مصلحت اینست که زبان تعرض کوتاه کنی مراکرامت او ظاهر شد کفت ای
متعرض مرا بر کیفیة این مطلع کردان تا متمکنان ای جملة الاصحاب تقرب

غایتم

نمایم الی المعنی و بر مطایبه یعنی لطیفه که رفت بلتنا استغفار کنیم کفتم
فی بیان کرامته بحکم آنکه مرا شیخ قدس الله سره العزیز بارها بترک سماع فرموده
بود و موعظهای بلیغ کفته یعنی بالغ فی الموعظة و در سمع قبول من نیامده ای
ما قبلت کلامه امشب مرا طالع میمون لفظ عربی یعنی المبارک و اختر بخت
همایون لفظ فارسی یعنی المبارک ایضا بدین بقعه ای موضع رهبری
بالیاء المصدری کرد تا بدست این مطرب توبه کردم که دیگر بار ای مرة
اخری کرد بکسر الکاف الفارسی یعنی الطرف سماع و مخالطت نکردم بالکاف
الفارسی ایضا **قطعه** آواز خوشی از کام بالکاف الفارسی یعنی الحنک
بالتحریک و دهان و لب شیرین الظاهر انه للاخیرین ویجوز ان یکون وصفا
للمجموع کر نغمه کند و رنکند دل بفریبد مضارع من بفتن یعنی الخدعة و ر پرده
عشاق و سپاهان و حجازست کل واحد من هذه الثلثة اسم مقام از حنجرة
بفتح الحاء المهملة یعنی الحلقوم مطرب مکروه نزیبد **حکایت** لقمان را
کفتند ادب از که آموختی ای ممن تعلمت الادب کفت از بی ادبان بینه بقوله
هر چه از ایشان در نظرم ناپسند آمد ای جاء غیر مقبول از فعل بفتح الفاء
فصیح و بالکثرة مشهور آن پرهیز کردم **قطعه** نکویند فاعل امثاله
متروک کما بقال فی لغة العرب یقولون و یراد به الناس **مطرح** یقولون
لیلی بالعراق مریضة از سر بازیچه تصغیر باز یعنی اللعب حرفی معقول کیران
پندی بکیرد ای لا ینتفع منه صاحب هوش ای اهل العقل والظاهر ان قوله
صاحب هوش فاعل بکیرد و من قال و یمکن ان قوله صاحب هوش الی ما قبله

نکویند ونکیرد علی سبیل التنازع کما لا یخفی فقد ارتکب لاحتمال البعید علی ان
قوله نکویند صیغة جمع ونکیرد صیغة افراد فاعتبار الوجهین فی لفظ صاحب
هوش تکلف کما لا یخفی ذکر صد باب حکمت بکسر الیاء للاضافة ویجوز سکونها
بغیر الاضافة والاول مسموع من الاساتذة ومن رجح عکسه فقد تحکم پیش
نادان ظرف لقوله نخواند هذا مثل نکویند وفی بعض النسخ نخوانی بدش
الضمیر راجع الی نادان بانکه قدر مبانه انغا در کوش ای فی اذنه حکایت
عابدی را لحکایت وناسی بفتحتین خشمی در نمار کردی صاحب دلی بشنید
حالش وکفت اکر نیم نان کوردی وخفتی بسیار فاضلتر ازان بودی قطعه
اندرون از طعام خالی دار مرهون نادر ونور ومعرفت بینی بیاء الخطاب
فان الجوع یجلی القلب وهذا شاهد تهی از حکمتی بباء الخطاب ایضا یعنی
ان مرهون که پری بضم الباء الفارسی از طعام تا بینی بالباء الاصلی
بمعنی الانف حکایت بخشایش اسم من بخشودن بمعنی الترحم شامل داشتن
بمعنی دانستن کما عرفت سابقا الهی وصف لقوله بخشایش کم بضم
الکاف الفارسی شده در مناهی جمع منهی چراغ توفیق مفعول مقدم
لقوله داشت فرا بمعنی الفوق المقابل للتحت هنا کما عرفت فرا راه
او داشت ای المرحمة الالهیة اخذت سراج التوفیق فوق الذی ضل فی
المناهی ان هدی الضال با حلقه اهل تحقیق در آمد ای دخل فیهم وتمکن
صحبت درویشان وصدق نفس فقیران ذمایم جمع ذمیمه
اخلاقش ای اخلاقه الذمیمة بحمیده بمعنی محموده مبدل کشت ای

ای صارت محموده ودست از هوا وهوس کوتاه کرد هذا فی جانبه وزبان
طاعنان در حق او دراز ای کانوا یقولون که همچنان کرد قاعده ی اوست
علی حالته العاصیة وزهد وصلاحش نامقبول اسم مفعول من التعویل وهو
الاعتماد علی الشیء بیت بعذر توبه توان رستن بفتح الراء بمعنی الخلاص
از عذاب خدای فان الله تعالی یقبل التوبة عن عباده ویعفو عن السیئات
ولکن می نتوان ای نمی توان ونقدیم لضرورة الوزن ومن قال ونقدیم
فی الابیات شایع ذایع فکانه ظن عدم الضرورة از زبان مردم رستن بفتح
الراء یعنی رستن طاقت جور زبانها نیاورد ای لم یصبر علی اذیة الالسنة
وشکایت پیش پیر طریقت برد وشکایت بفتح شین بکریست ای بکی وگفت
شکر این نعمت چکونه کزاری ای کیف تشکر علی هذه النعمة که بهتر از آنی بیاء
الخطاب که سدا رندت ای احسن مما یظنون انک منهی قطعه چند
کویی که بد اندیش وحسود مرهون عیب جویان جمع عیب جوی وموصوف
نیکی من سکن ان کسر النون فی لفظ جویان ومن للاضافة که مقصود
من کان ومن قال کرو فتره بقوله اکر قلم بوف عباره المتن کون زنحتیم
ومن قال زکفنت ونیته بقوله بفتح النون فقد غیر المتن بر حسن ذات ای بعفوه
لفعلیه کما لا اول بید ومن قال ور بید فبنی علی الاول والمبنی علی الجهل
خواستیم ومن قال خوشنت فقد ارتکب الشرح بلا نعلم المتن بنشینند فعلی
ما ذکرناه من المتن الصحیح یکون هذا البیت الثانی من تتمة مقول القول
فاستمع جوکه ایها المتشکی نیک باشی فی نفس الامر وبدت کویند خلق

درسون به کربد باشی فی الواقع و نیکت میشنند هذا جواب ملیح و کلام صحیح
ولکن وابین من کلام الشیخ کرحسن ظن همگنان در حق من بکمالت ومن
درعلم نقصان هذا الکلام المنصف **بیت** کرامها که من کنتمی کردمی
بیاء الحکایة نکوسیرت و پارسا بودمی ای صرت رجلا حسن السیرة وزاهدا
شعر ای لمستتر من عیب جیران بکسر الجیم جمع جار یحعف المراء
والله یعلم اسراری بفتح الهمزة جمع سر واعلانی بالفتح ایضا جمع علن کعلم
هذا المسموع من الکاسانة والرواة فلا یلتفت الی قیل الاسرار بالکسر مصدر
سررت والاعلان بالکسر مصدر اعلنت **قطعه** در بسته بروی
خود دم دم بمعنی اغلقت الباب علی وجهی من الناس تا عیب نکسترند مارا
لئلا یعرشوة العیب لنا ای لئلا یطلعوا عیوبنا در بسته چه سود
ای لا ینفع اغلاق الباب علیم الغیب ای الله تع دانای نهان واشکار
بیت تو می دانی که حق بیناو داناست نهان واشکار خود بنبکن تا است
حکایت بیش یکی از مشایخ گله بکسر الکاف الفارسی بمعنی شکایت کردم
که فلان در حق من گواهی بالیاء المصدری داده است بفسادی ای فالح
منی کل ما لا یلیق وشهد علی بالسوء شیخ گفت بصلاحش الضمیر راجع الی
فلان خجل بکسر الجیم صفة مشبهة کن ای اخجله بالصلاح حتی لا یقدر ان
یتکلم فیک کلاما قبیحا **رباعی** تو نیکو روش بکسر الواو اسم مصدر
باش تا بدسگال بکسر السین المهملة والکاف الفارسی وسوء لفظ بدمع
وصف ترکیبی بر مرصالک نیقص نو گفتن نیابد مجال علله بالسدت الا فی

چو اهنگ بربط قربیا ومن سله وفسرة هناک ثم قال بنا بالفتح البا من من الآلات
اللهو معروف کذا فی الدیوان فکانه نبی ما ذکره وبین البابس نوع
مخالفة بود سنفیم وصحیح که از دست مطرب خورد گوشمال قد ترباته
فی حکایت ملکزادهٔ کوتاه **حکایت** یکی از بزرگان مشایخ شام پرسیدند که
حقیقت تصوف چیست گفت پیش ازین زمان طایفه بودند در جهان
پراگنده اذ لم یکن فی الزمان السابق صومعة الصوفیة وانما بنیت اولا
فی قصبة الرملة بنا ها امیر من الامرا وجمع جمعا ای یطلبون الوصول الی
الله تعالی بالعمل الصالح وان لم یکونوا فی زی الصوفیة امروز قومی اند
بظاهر جمع فانهم الان سکان الصومعة واللابسون لباس الصوفیة
وبباطن پریشان اذ لیس مطلبهم وصول الحق بل الکل احد سوی وانما
عبروا بیتهم لاجل الاکل والدنیا وقد قیل ترک الدنیا للدنیا من جمع الدنیا
واذا تحققت من السؤال للسائل والجواب للمجیب لا یشوک قول من قال
ولا یذهب علیک ان هذا الجواب لا یطابق السؤال المذکور فان السائل
قد سال عن حقیقة التصوف فالظاهر فی جوابه ان یقال هی ترک الدعاوی
وکتمان المعانی او یجاب بغیر ذلک مما قیل فی حقیقته **قطعه** چو هر
ساعت از تو بجای رود دل وان کنت فی خلوة بتنهای اندر یعنی
در تنهایی کاعرفة والیاء مصدریة صفاتی بیاء الوحدة ثم بیاء
الخطاب کرت لفظ کر مخفف من اکر والتاء للخطاب مال وجاه هست وزرع
وتجارت والمعنی لو کان مال ومنصب وزرع وتجارة چو دل با خدا است

حلوة تشتني لانك داخل تحت قوله تعالى رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع
عن ذكر الله **حكايت** ياد دارم قد عرفت معناه كه شبي دركاروان
بياء الوحدة فيهما همه شب رفته بودم وسحر بر كنار بيشه ي قدم بيانه
في حكاية ملك زاده ي كوتاه ومن تبينه هناك بقوله بالباء العربي المكسورة
بكسرة مجهولة بمعنى درختستان قد يستعمل بمعنى مسكن الحيوانات ويستعمل
ايضا في ماوى الاسد خاصة بيشه بقوله بالكسرة المجهولة اشبي صغيرة
يقال في التركي كوتفا منه فقد ارتكب الاستدراك مع بعض المخالفة
خفته اسم مفعول من خفتن قافية لقوله رفته فلفظ بودم مقدر فيه
كما عرفت مرارا شوريده بالتركي قوجاشق والمراد شخص فيه نشاءة
العشق ومن ظن ان عبارة ط لش سوريده ايم قال وكوز فيه شوريده
بالياء فقد اخطاء في العبارة الاولى كه دران سفر همراه ما بود نعره ي
بزد وراه بيابان گرفت ويك نفس بفتحتين آرام نيافت من الحوان چون
روز شد گفتمش اين چه حالتست گفت اى صاحبى بلبلان را ديدم
بمعنى شنيدم كه بنالش اسم مصدر اى بمعنى ناليدن در آمده بودند از
درخت وكبكان جمع كبك وهو بالكافين العربي الجملة يقال بالتركي
ضفدع
كلكلك از كوه وغوكان جمع غوك بضم الغين المعجمة والكاف العربي
بالتركي قورباغه از آب وبهايم جمع بهيمه وهي ذات القوائم الاربع از
فلما سمعت هذه الاصوات انديشه بمعنى فكر كردم كه مروت نبود من
المروكا لنساية من الانسان نباشد همه در تسبيح رفته ومن بغفلت خفته

قطعه دوش بمعنيين احدهما الليلة الماضية والاخر المنكب والمراد
هو الاول ومن قال في شرحه بالفتحة الصحيحة بمعنى الليلة الماضية واما دوش
بالضمة المجهولة فهو بمعنى العطف بالكسر فقد اتى بشئ من عنده مرغى بصبح مى
ناليد هذا الكلام من لسان ذلك الشخص عقل وصبرم ببرد ولهذا اصدر
مني الصحيحة طاقت وهوش على عقل او صبر يكى از دوستان مخلص را
موضع لفظ را بعيد لفظ يكى مكرر واز من رسيد بگوش اى وصل الى
سمعه گفت فاعله ضمير يكى باور بمعنى التصديق نداشتم كه ترا مرهون
بانگ مرغى چنين كند مدهوش بمعنى المتحير گفتم اين شرط آدميت نيست
المشار اليه بلفظ اين مضمون المصراع الثاني اعني قوله مرغ تسبيح خوان
ومن خاموش **حكايت** وقتى در سفر حجاز طايفه اى جماعة واحدة
جوانان بكسر النون للاضافة صاحب دل صفته همدم مصاحب من بودند
وهمدم من شدند وقتها اى احيانا زمزمه كردندى اى كانوا يصيحون
صيحة وبيتى چند محققانه بگفتندى بياء الحكاية في الموضعين وعابدى
بياء الوحدة در سبيل بسكون اللام منكر حال درويشان بود وبيخبر از درد
ايشان يقال المتنزه زاهد خشك تا برسيدم بنخل بنى هلال اسم موضع
كودكى سياه اى صبي واحد اسود از حى بفتح الحاء المهملة وتشديد
الياء بمعنى قبيلة عرب بدر آمد اى خرج وآواز برآورد وكان صوته
في غاية الحسن كه مرغ از هوا در آورد دي المعنى بالتركي قوشي هوادن اندردى
اشتر عابد را ديدم كه برقص در آمد اى ضرب رجلها على الارض عابدرا

بينداخت وراه بيابان كرفت كفتم اى در حيواني اثر كرد هذا الصوت
الحسن ونرا اثر نمى كند رباعى دانى چه كفت مران بلبل كحرى ومن
لم يعرف اوزان الشعر قال فى بعض النسخ مران بدون الالف بعد الراء
توخود قد عرفت التحقيق فى بيا لفظ خود فى قول المص ما وفا خود نبود
در عالم ومن لم يعرف الفارسية قال قوله خود تاكيد لقوله تو وهذا مثل
ما يقال فى العربي انت نفسك كذا وكذا چه ادلمسى بكسر ياء ادمى للتحقيق
الياء الثانية وهى للخطاب كز عشق وهو بسكون الراء ومن قال قد
يقرء بكسره لم يعرف ان العين لا يتلفظ والا اختل النظم فى خبري فان
العلبا من العشق اشتر بشور عرب در حالتست وطرب وهذا
معلوم فى ديار العرب فان الحمالين يقرؤون الاشعار فى الاسفار عند
الابل فى القطار فانها تمشى سريعة بالملاذة والفرح كر ذوق نيست
بر الكز بفتح الكاف العربي والراء الفارسي يعنى المعوج وما وقع فى بعض
النسخ كج بالجيم بدل الزاء سهو احيث قال فى زماني كج بمعنى النون بالتركى
كرج فلا محل له ومن لم يعرف الفارسي لم يجزم بكونه سهوا حيث قال وما
وقع فى بعض النسخ كج بالجيم فقيل انه سهو طبع لفظ كز طبع وصف
تركيبي لقوله جانوري بياء الخطاب وتقديم الصفة على الموصوف
جائز فى هذه اللغة وهذا من قبيل صفة جرت على غير من هى له نثر ترا
خوشنور وطرب در سرست كما سمعت سماعة وطربه بالشعر والصوت
الطيب اكر ادمى را نباشد خرست فى صورة البشر شعر وعند

هبوب الناشرات اى عند تحرك الرياح ومن قيده بقوله من جانب الى
جانب اخر فقد ذكر من عند نفسه وسميت رياحا بالناشرات لنشرها السحاب
فى الجو على الحمى بكسر الحاء المهملة وفتح الميم موضع يحفظ للسلطان ونحوه
ومن قيده بقوله عن الدواب فقد ذكر قيدا بلا مخصص تميل غصون البان
بالتحريك الغصون وقيل صنوبر فين وقيل جنار وقيل فواق لا الحجر الصلب
الاملس يعنى اذا هبت الرياح على الصحارى تتحرك اغصان الاشجار
الناعمة لا الاشجار اليابسة والمقصود ان الاصوات الطيبة انما يستلذ
سماعها اصحاب الحواس السليمة لا اصحاب الامزجة اليابسة مصرع
بذكرش الضمير راجع الى الله تع وكذا قوله بر كلش ومن اخر هذا البيان
الى قوله بر كلش فقد اهمل هر چه هست در خروشست كما قال تعالى وان
من شى الا يسبح بحمده دلى داند ازين معنى كه كوشست اى ليس يسمع نه بلبل
بر كلش تسبيحخوان انيست لفظ تسبيحخوان وصف تركيبي والمعنى ليس
العندليب على ورد الكه يسبح فقد هذا معلوم بقرينة المصراع الثاني كه هر خارى
بتسبيحش زبانيست الظاهر ان يجرى الكلام على ظاهره حملا على المبالغة
المطلوبة بحسب المقام وصنعة الشعر يعنى ان نفس الشوكة لسان ويحتمل
احتمالا مرجوحا ان يكون المعنى لكل شوكة لسان للتسبيح ومن عكس البيان
فقد رجح المرجوح وانما اورد لفظ خار لان من الصنائع الشعرية ان يذكر
الاشياء المتناسبة كما اذا ذكر العندليب ذكر الورد واذا ذكر الورد ذكر
الشوك على ما صرحوا فى علم البديع ورسائل الاشعار ومن يعرف هذه الصنعة

هبوب

قال وانما اورد لفظ خار قصدا الى ذكر الرقيب مع الحبيب في بيت واحد
حكايت یکی از ملوک مدت عمرش سپری بفتح السین المهملة والباء الفارسی
والياء الاصلى بعد الراء يعنى تمام شد **بيت** محتسب فی کس سپری کاران
جهان دیگر رسش انکه کند مرک عمر تو سپری قایم مقامی نداشت ای لم یکن له
ابن یقوم مقامه فی السلطنة وصیت کرد که بامدادان ای بعد موته
سواء وقع موته فی الیوم او اللیلة او الغد قبل قدوم احد ومن قال یعنی
در صباح ان شب که ملک مرده شد فقد قید من غیر دلیل مخصص تخصیص
بعضهم یعنی اول کسی که از در شهر ای من بابه اندر اید ای یدخل تاج شاهی
باليا او باء النسبة بر سروی نهید بکسر بتی صیغة امر حاضر من نهادن
وتفویض مملکت بدو کنید بضم الکاف وکسر النون جمع امر ایضا اتفاقا
اول کسی که اندر شهر در امد ای دخل من باب البلد گدایی بیاء الوحدة
بود که در همه عمر لقمه لقمه اندوخته و خرقه بر خرقه دوخته ان کان فقیرا
متنا مبا ارکان دولت واعیان حضرت وصیت ملک بکسر اللام
را بجای اوردند ملک بضم المیم وخزاین جمع خزینه بدو ارزانی داشتند
درویش مدتی مملکت راند شلث سواکن ماض من راندن تابعضی
از امرای دولت گردن بالکاف الفارسی بمعنی العنق از طاعت او
بپیچانیدند ای بغوا علیه وملوک دیار هر طرف بمنازعت برخاستند
ای قاموا وبمقاومت لشکر اراستند فوقع الهرج والمرج فی الملک فی
الجملة سپاه ورعیت بهم بفتحتین بر امدند والمعنی بالترکی قرشدیلر

وقد يراد به الغضب ای اختلاط الباطن وسولیس یراد بهنا ومن لم یعرف
المعنى قال فی شرحه یعنی اجتمعوا واتفقوا وبرخی ای بعضی از بلاد بکسر
الباء جمع بلد بفتحتین بمعنى المدینة از قبضه تصرف او بدر رفت ای خرج
درویش ازین واقعه خسته خاطر همی بود ای مغتم قلبه تایکی از دوستان
قدیمش که در حالت درویشی قرین او بود از سفر باز امد الی ملکی البلد
اورا در چنین مرتبه دید وگفت منت خدای عز وجل که گلت بلندت
یاوری بالیاء المصدری کرد ای اعانک جدک الاعلى حیث صیرک ملکا واقبال
ودولت رهبری وذل دولتک تا گلت بضم الکاف الفارسی وبالتاء
للخطاب از خار وخارت ازپای برامد ای خرج وبدین پایه ای مرتبه
رسیدی ان مع العسر یسرا **بيت** شکوفه گاه شکفتست بفتحتین
بمعنى المنفتح لانه من شکفتن تصمیص بمعنى التفتح بالترکی اچلمق لا بمعنی
الفتح بالترکی اچمق ومن قال بمعنى الفتح لم یعرف المعنى وگاه خورشیده اسم
مفعول من خورشیدن بالترکی بورشمق ومن قال فی شرحه یابس وپژمرده
شد لم یات بمعنی اللفظ درخت وقته برهنه است ای عریان من لباس
الورق والزهر والثمر و وقت پوشیدن بلباس الاوراق والازهار والا ثمار
وحال الانسان کذلک بصبر فقیرا تارة وغنیا تارة گفت فاعله ضمیر گدایی
ای برادر تعزیتم کن التعزیة اعطاء العزاء ای الصبر عند وقوع المصایب
نه جای تهنیتست التهنیة ضد التعزیة ای الدعاء بالنعمة والخیر عند وقوع
الرفعة والمناصب انگاه که نو دیدی غم نانی داشتم وهو غم قلیل وامروز

شو بش جهانی و فی بعض النسخ جانی بدل جهانی **مثنوی** اگر دنیا
نباشد دردمندیم وگر باشد بمهرش بکسر المیم بمعنی المحبة پای بندیم فان القلب
یتعلق بها فتصیر مقید الرجل بلایی بیاء الوحدة زین جهان آشوب تر آشوب
بالمد بمعنی الخلط والهرج والمرج یقال فی وصف المحبوب شهر آشوب
ولفظ تر للتفضیل نیست ومن قال فی شرحه مراد فاسبب بمعنی الفتنة
والمحنة لم یات بمعنا ما شعیفة کر رنج خاطرست آ ز حرف شرط بمعنی اگر کذا
فی البحر ومن قال صلها کر واگر فقد غفل عن الاصل والفرع مطلب بفتح
الطاء کر نو انگری خواستی جملة معترضة قناعت مفعول مطلب دو
سی بمعنی منهصم کر غنی زر بدامن افشاند للمتصدق تا نظر در ثواب
او نکنی ای لا تسط الی ثوابه ولا تطلب الغنی طمعا للثواب کز بزرگان شنیدم
بسیار تعلیل للبیت السابق صبر درویش به که بذل غنی فان الحساب
شدید والفقر اولی **بیت** اگر بریان کند بهرام گوری بالکاف الفارسی
وباء الوحدة بالترکی قولان واعلم ان لفظ کند لتضمنه معنی الجعل یتعدی
هنا الی مفعولین ففاعله بهرام ومفعوله الاول گوری ومفعوله الثانی
بریان نه چون پای ملخ بتفخیم بمعنی الجراد باشد ز موری وذلک لان
الاعتبار عند الله مع بالفقیر وتصدقه لا بالغنی وتکبره **حکایت**
یکی را دوستی بیاء الوحدة بود که عمل دیوان کردی بیاء الحکایة مدتی
اتفاق دیدنش نیفتاد ای لم یرده زمانا مدیدا کسی گفت فلانه را دیر شد که
ندیدی ای منذ زمان کثیر ما زایته گفت من اورا نمی خواهم که می بینم قضارا

خواهی

با

ای انظر الی القضاء الالهی وهذا الکلام شایع فی الاستعمال ومن قال بمعنی
اتفاق فقد اتی من عند نفسه بمعنی از کسان اویکی حاضر بود گفت چه خطا
کرده است که از دیدن او ملولی بیاء الخطاب گفت خطا نیست اما اهل
دیوان را وقتی توان دید که معزول باشد فانه فی اوان العمل مشغول
بمصالح الدیوان ومشتغل باحوال الانام وفارغ عن صحبة الاخوان
فلا تتیسر لهم الصحبة بفراغ البال **قطعه** در بزرگی بالیاء المصدریة ودار وگیر
وعملی قوم بانزد آشنایان فراغتی دارند لاشتغالهم بالامور الدیوانیة
واعتزازهم بالدولة الفانیة روز درماندگی ومعزولی ای فی وقت
العجز والعزل درد دل پیش دوستان آرند فالحصة من سنن الحکایة ان
اللایق لطلاب الآخرة ان لا یطلبوا المصاحبة مع اهل الدنیا بل ینبغی
ان یکون الامر بالعکس **حکایت** ابو هریره رضی الله عنه وهو کنیة
رجل من الصحابة رضوان الله تع علیهم اجمعین واسمه فی الجاهلیة
عبد الشمس او عبد عمرو وفی الاسلام عبد الرحمن وسبب کنیته انه کانت
له هرة صغیرة یحملها وراه النبی علیه السلام فقال انت ابو هریرة رضی الله عنه
فاشتهر بهذه الکنیة وکان یحب ان یدعی بها التبرک بلفظ النبی علیه السلام
بخدمت مصطفی صلی الله علیه وسلم آمدی گفت یا ابا هریره زرنی بفتح
الزاء وسکون الراء من زار یزور زیارة غبا بکسر الغین وهو ان یاتی
احد یوما دون یوم وقیل ان یزور فی کل اسبوع مره وقیل تعلیل
المخالطة مطلقا وذلک انما یتحقق بان لا یاتی کل یوم تزدد مضارع مجزوم

بباء الحکایة حم

على انه جواب الامر حبا تميز يعنى هر روز ميا تا محبت زياده كردد تغير المصـ
بشعر باختيار الوجه الاخر من الاقاويل صاحب دلى را كفتند بدين
خوبى بالملالي المصدري كه افتابست اى لها حسن فابق قيل منه المقدمة
غير مسلمة لانه ليس للشمس من اسباب الحسن سوى النور نشنيده ايم اى
ما سمعنا كه كسى ورا دوست كرفته است اى اخذه محبوبا وعشق اورز
كفت فاعله صاحب دل را زدي انك هر روزى توان ديد مكر در زمستان
اى فى الشتاء كه محبوبست و محبوب **قطعه** بديدار مردم شدن
رفتن عيب نيست فان الزيادة مستحبة ولكن نه چندانكه كويند بس
اى الاكثار مذموم فان كثرة المشاهدة توجب قلة العزة اكر خويشتن
را ملامت كنى الاولى ترك التقييد ليذهب السامع كل مذهب ومن
قيده بنقص ضبط ومتابعت هوا و هوس فقد خص العام من غير
مخصص واعلم ان جواب الشرط محذوف اى معذور ملامت نبايد شنيدن
از كس **حكايت** يكى را از بزركان باد مخالف در شكم اى فى البطن
بحدث كرفت وتوجه الى الخروج وطاقت ضبطان نداشت اى
لم يقدر على ضبطه بى اختيار از وى صادر شد اى وقع الفراطنه
كفت اى دوستان مرا در انچه كردم اختيار نبود وبزه اى ذنب
بر من نوشتند لان الذنب انما يكون فى الافعال الاختيارية وراحتى
بمن رسيد شما نيز بكرم معذور داريد **قطعه** شكم زندان بادست
اى خردمند ونداد مقرر نداردهيج عاقل باد در بند اى لا يكتم

جو باد اندر شكم ابد فرو مل بالنزكة اشعار البيرو ببرچيه مجيح كه باد اندر شكم
بار سنك بر دل هذا الكلام صحيح وان كان فى صورة الهزل **بيت**
حريف ترشروى وناسازكار رأى صاحب الذى هو عبوس الوجه وغير
الموافق جو خواهد شدن اذا اراد الذهاب دست بيشش مدار
مناسبة هذه الحكاية بالباب ان ستر العيب والتعمم عن سماعه شأن وقبول
العذر من اخلاق الصوفية فاذا عرفت القصة والحصة فلا تلتفت الى قيل
الظاهر ان هذا ليس من هذا الكتاب بل سمعت من بعض المحققين انه قال
انه رأيت هذه الحكاية فى رسالة الشيخ العلهافى الهزل واللطايف فالحقها بعض
الناسخين بهذا الكتاب انتهى على ان كون هذه الحكاية مكتوبة فى رسالة
الهزليات لا ينافى ايرادها فى كتب به هذا اكثر امثاله وكلامه مما وقع فى بعض
مؤلفاته كما سيصرح به وكونه هذه الحكاية من الهزليات لا ينافى انه يأخذ
العقلاء منها النصح كما قال **بيت** كموسد از سر بازيچه حرف • كزو پندى
نكيرد صاحب هوش • ووجود هذه الحكاية فى النسخ المقدمة يدل على الملحق
الحقها بهذا الكتاب وذكر الهزل للنصح ليس بعيب كما قال المولى الرومي **بيت**
من بيت نيست اقليمست • هزل من هزل نيست تعليمست • **حكايت**
از صحبت ياران دمشقم ملالتى پديد امده بود اى وقع
فى قلبى انك منهم سر بيابان قدس نهادم وتركت الانس مع الانس
وبا حيوانات انس كرفتم تا وقتى ببادية الوحدة ظرفه كه اسير قيد فرنك شدم
در خندق طرابلس اسم بلد مشهور من نواحى الشام فى ساحل البحر وكان

دار الكذب ذلك الزمان وفي يد الافرنج با جهودانم بكار كل بكسر الكاف الفارسي
الطين بداشتند تا ريكي از روساء جمع ريش حلب بفتحتين مدينة كه
سابقه معرفتي ميان ما بود كذر كرد فقدم في طرابلس ومرا بشناخت
اي عرفني وكفت اي فلان يعني شيخ سعدي اين چه حالتست و چه كونه
كذاري كفتم في جوابه قطعه همي كريختم از مردمان بكوه و بدشت فر
اي من الناس الى الجبل والصحراء كه از خداي نبودم بديكري پرداخت لئلا
تعار نا مع غير الله قياس كن كه چه حالم بود درين ساعت كه در طويله
نامردم بايد ساخت يعني ساختن اي لزمني ان اصاحب غير الانسان
بيت پاي در زنجير پيش دوستان اي كون الرجل في السلسلة عند الاحباب
به براد معناه الاصلي ومن قال يعني بهتر فقد اتى بتعبير زايد من عند نفسه
كه با بيكانكان بالكافين الفارسيين جمع بيكانه ضد اشنا بالكسر
با دو من قال ومع الاجنبي فلم يبينه لان الاجنبي ضد القريب در بوستان ملي رأى
في هذه الحالة الكريهة بر حالت من ترحم اورد و بده دينار از قيد فرنك خلاص
كرد اي اشترى بعشرة دنانير وبا خود بحلب برد دختري بياء الوحدة
داشت اي كانت له بنت در عقد نكاح من اورد بكابين بالكاف العربي مطلق
على معنيين احدهما عقد النكاح والاخر المهر الموجل على ما صرح به في الصحاح
العجمي والمراد هنا المعنى الثاني بقرينة المحل ومن لم يوقف التفصيل اجمل بل
صد دينار چون مدتي برامد كذشت في العاشرة دختري بدخوي بود ستيزه
روي يعني كانت معاندة وكذا نا فرمان بود اي غير مطيعة زبان درازي

كردن

كردن كرفت اي شرع في اطالة اللسان وعيش مرا منغص داشتن اي مكدر
ساختن كرفت چنانكه كفته اند بيت زن بد بكسر النون للاضافة در سراي
مرد نكو بالاضافة في اللفظين همه درين عالمست دوزخ او فانتبه
صبر حجره جهنم لسوء خلقها زينهار بالياء از قرين بد زنهار بدون الياء
كلمة تنزيه وتحذير وجاء ايضا بمعنى الامان ومن قال في بيان المعنى الكا
ملا من صاحب البحر وجاء ايضا بمعنى العهد وبمعنى العصمة فقد اتى
بمعنيين قريبين من المعنى الاصلي كصاحب البحر وقنا امر حاضر من الوقاية
بمعنى الحفظ ربنا منصوب لانه منادى مضاف وحذف حرف ندائه اي
يا ربنا عذاب النار منصوب على نزع الخافض اي عن عذاب النار وهذا المصراع
اقتباس من اية سورة البقرة اولها ومن الناس من يقول ربنا اتنا في الدنيا
حسنة وما له في الاخرة من خلاق ومنهم من يقول ربنا اتنا في الدنيا حسنة
وفي الاخرة حسنة وقنا عذاب النار وفي الاية وجوه والانسب بالمقام
ما روي عن علي رضي الله عنه الحسنة في الدنيا المرأة الصالحة وفي الاخرة الحوراء
وعذاب الاخرة المرأة السوء باري اي مرة زبان تعنت بمعنى طلب الزلة
دراز كرد همي كفت في مخاطبة الي تو ان شخص نيستي كه پدر من ترا از قيد
فرنك بده دينار باز خريد قلما عابني كفتم بلي بده دينار باز خريد وبصد
دينار وهو المهر الموجل بدست تو كرفتار كرد فاني لو طلقتك يلزم ادا
مائة دينار ولا اقدر عليه فاقول ما فعل ابوك في احسان واخره ما فعل اساءة
مثنوي شنيدم كوسفندي را از دهان ... بزركي مرهون

رهانند یا ض من رهانیدن فاعله ضمیر بزرکی ومفعوله کوسفندی از دهان
ودست کرکی بیاء الوحدة کما فی قوله کوسفندی وبزرکی شبانکه کارد
بالکاف الفارسی وثلث سواکن بمعنی السکین بر حلقش بمالید لذبحه روان
کوسفند ازوی بنالید وقال بلسان الحال که از چنکال کرکم در ربودی و خلصتنی
من یده واهلاکه چو دیدم عاقبت کرکم تو بودی فکذا حال ابیک اطلقنی من
حبس الافرنج وقید بقیود کرد **حکایت** یکی از پادشاهان عابدی را پرسید
وکان ذلک العابد اهل عیال که اوقات عزیزت چون می کذرد ای کیف
تمر کفت ای العابد همه شب در مناجات وسحر در دعاء حاجات وهمه روز
در بند اخراجات ای فی اخراج الحوایج وتحصیل نفقة العیال هذا هو المعنی
والسیاق یدل علیه ومن قال ای اخراج الخواطر عن القلب فقد بعد عن
معنی اللفظ والمفهوم من السیاق ملک فرمود تا وجه کفاف او معین
دارند من درامه تا بار عیال از دل او برخیزد **مثنوی** ای کرفتار
ای اسیر وپای بند بحیث المعنیین احدهما بالترکی پابوند والآخر بالترکی اباغی
باغلو وهذا هو المراد فکانه عطف تفسیر لقوله کرفتار والدال مکسور للاضافة
الی قوله عیال فدع مرباته دکر ارادکی مبند خیال فان الخاطره تغلبک کما قال
غم فرزند ونان وجامه ای حمل الثواب وقوت بسکون الواو بمعنی الزاد
عطف علی جامه بازت آرد ای برجعک زسیر در ملکوت ای منه قال فی
مختار الصحاح الملکوت من الملک کالرهبوت من الرهبة ملعه روز اتفاق
می سازم وانوی که بشب با خدای پردازم ای ان خالط معه شب حرف

حرف الطف مقدر چو عقد نماز می بندم فی الخلوة چه خورد بامداد فرزندم
ای تخالجنی هذه الخاطره **حکایت** یکی از متعبدان شام در بیشه سالها
عبادت کردی بیاء الحکایه وبرک درختان خوردی پادشاه ان طرف بحکم
زیارت بنزدیک او رفت فلما وقع الملاقات کفت اکرچه مصلحت بینی در شهر
برای تو مقامی سازم حتی لحی که فراغت عبادت ازین به میسر شود که
ودیکران ببرکات انفاس شما ای من کلماتک مستفید شوند وینتفعون منها
وبر اعمال صالح شما اقتدا کنند زاهد این سخن را قبول نکرد اذ فراغ العبادت
انما یکون فی الخلوة والعزلة ارکان دولت کفتند للزاهد پس خاطر ملک را ای
لاجل رعایة خاطر الملک مصلحت انست که چند روزی بشهر درای اکر صفای
وقت عزیزان المراد ذلک الزاهد وصیغة الجمع للاداز صحبت اغیار کلدو
بزید دای ان کدر اختیار رها قیست ای لک ان ترجع الی هذا المکان آورده اند
فی الحکایه که عابد بشهر در آمد بستان سرای خاص یا لاضافه ملک را ازبرای او بپرداختند
ای احضروا واعدوا مقامی دلکشای وصف لبستان سرای وروان آسا
لفظ اسا بالمد مقصور من اسای وهو اسم مصدر بالترکی اسمک مصدره
آساکنیدن وبمعنی المثل بالفارسی مانند نحو مسک اساوکی صنفا من اسودن
مثنوی
وبستعمل وصفا ترکیبا کما فیما نحن فیه کل سرخش الضمیر راجع الی ذلک المقام چو
عارض خوبان فی اللون واللطافه سنبلش همچو زلف محبوبان فی الرایحه والطراوه
همچنان مع کونه کذلک از نهیب بفتح النون لفظ فارسی بمعنی الخوف برد
عجوز وسوز بر دمیده فیوف الناس فی الصبی والعجوز ومن قال بهوبرد

مخصوص فی زبان بسر یکون قربا من اوانه فقدم التعلق الی الروم فقدانی
بشی لاحاجة الیه والمحتاج الی البیان هنا ان یقال ان فی ذکر العجوز وطفل دایه
صنعة بدیعة شیر ناخورده طفل دایه منوز یعنی ان ورده الاحمر وسنبله
الطری فی اللطافة والطراوة کانه طفل صغیر لم یشرب اللبن منوز مصرع
اقانیس جمع افنان جمع فن بفتحتین غصن الشجر فهو جمع الجمع مرفوع علی الابتداء
علیها جلنار بکون اللام بالفارسیة کلنار والجملة الظرفیة اعنی علیها جلنار
صفة اقانیس علقت مجهول من التعلیق بالذکر اصلی بالشجر الاخضر متعلق
بالفعل المذکور نار مرفوع علی انه قایم مقام الفاعل والجملة الفعلیة مرفوعة
المحل علی انها خبر المبتداء اعنی قوله اقانیس ملک در حال ای علی الفور یعنی
حین مجی الزاهد الی المقام المذکور کنیزکی خوب روی پیش فرستاد
رباعی از بن یعنی ان ملک الجاریة کانت مرادا من طایفة یقال فی حق
کل واحد منها ماه پاره عابد فریبی وصف ترکیبی ملایک صورتی طاوس
زیبی رب بمعنی که بعد از دیدنش صورت نبندد مر سون وجود پارسا بان
دا شکیبی لفظ شکیب بکسرتین بمعنی الصبر والیاء للوحدة وهو فاعل ببندد
ممجبا ای کار سال الجاریة در عقبش غلامی بیاء الوحدة بدیع الجمال
ای عجیب الحسن لطیف الاعتدال فی الحلق والخلق مصرع ملک
الناس حوله نصب علی الظرفیة علقا تمیز عن نسبة هلک الی فاعل وهو مبتداء
ساق خبره والجملة الاسمیة حالیة یری مضارع مجهول من الاراءة وموقع
الضمیر المستتر فیه الراجع الی قوله ساق جملة فعلیة مرفوعة المحل بانه صفة

ساق

ساق ولا یسقی مضارع منفی معلوم من الثلاثی علی وزن لا یرمی عطف
علی قوله یری ومفعوله محذوف ای لا یسقی الشراب ومن ظن الفعل الاول
معلوما والثانی من المزید وقال وحذف مفعول الفعلین للاختصار مع قیام
القرینة ای هو ساق یریهم الکاس فلا یسقیهم الشراب فقد سهی دیده از دیدنش
نگشتی سیر ای لا تشبع العین من رویته همچنان کز فرات بضم الفاء الماء
العذب سیر مستسقی بکسر القاف من به مرض الاستسقاء فانه لا تشبع من الماء والحال
انه یطرء عابد لقمه لذیذ خوردن گرفت وکسوه لطیف پوشیدن ای شرع
فی اکل الطعام اللذیذ ولبس اللباس اللطیف کما مر فی اول الحکایة الاولی
فی قول الملص ملکرا دشنام دادن گرفت وسقط گفتن ومن قال ههنا یعنی
عادة گرفت فقد اخطاء وار فواکه جمع فاکه جمع فاکهة ومشموم لطیف
من الشی الذی له رایحة الذکی لطیفة حلاوت ومجمع الظاهر انه لف ونشر
مرتب مافی لفظ گرفت مقدر فیه وفیما بعده اعنی قوله و در جمال غلام
وکنیزک نظر کردن فقید عقل وحبس بها وخردمندان گفته اند زلف خوبان
زنجیر پای عقلست بالاضافة فی اللفظین وکذا فیما بعده اعنی قوله و دام
مرغ زیرک بیت در سر کار تو کردم ای هرفت دل و دین با همه دانش
مع جمیع العلم مرغ زیرک بحقیقت منم امروز تو دام الظاهر ان الدال للخطاب
فان جمعه مع لفظ تو شایع کما قوله تو که با دشمنان نظر داری ومن رجح کونه
للوحدة فقد غفل عن الاستعمال الشایع فی الجملة دولت وقت مجموعش
بزوال ادای زالت دولت وقت المجموع چنانکه گفته اند قطعه

هرکرا اسم هست از فقیه بیان لقوله هرکه و شیخ و مرید عطف علی فقیه وکذا قوله
وززبان اوران بکسر النون للاضافة ولفظ زبان مع لفظ اور وصف ترکیبی
جمع بالالف والنون وهو من اوردن مراد به اهل الکلام ومن به طلاقة
اللسان ولعل المقصود هنا الوعاظ لان الکلام فی ذم میل اهل الله الی الدنیا
ویدل علیها ذکرنا الاضافة الی قوله پاک نفس بفتح الفاء وصف ترکیبی ومن
قال فی شرحه بمعنی سخندان لم یحقق اللفظ والمعنی چون بدنیای اما من الدنو
سمیت بها لدنوها او من الدناءة ومی تانیث ادنی بلا تنوین والیاء للاضافة
دون ضد الفوق او بمعنی الخفیة کذا فی مختار الصحاح ومن قال فی شرحه بمعنی دنی
الجوهر فقد فسر برایه فرود بالدال وبدونها بالترکیة اشغه ای ای مال وتنزل
الیها بعسل در بماند والتقدیر در عسل ماند بلا یاء زاید کما عرفت فی قوله
مرغ درست ومن قال والمعنی در عسل بماند کام فقط فقد اراد فقد ای بالزاید
مکس فانه لایقدر ان تخلص نفسه من الدنیا کما ان الذباب لایقدر
علی تخلیص نفسه من العسل باری مرة ملک بدیدن او رغبت کرد وزاره
عابد را دید از نبات تحتیین کردیده اسم مفعول من کردیدن بمعنی دونک
وسرخ وسفید کشته من التلذذ وفربه شده من التنعم وبر بالش
دیبا ای الوسادة من الحریر تکیه زده کالمتنعمین وغلام پری پیکر بفتح
الباء الفارسی والکاف العربی بمعنی الصورة بامروحه و بر طاوس
المروحه بالکسر والسکون باد بیزن بالترکیه یلپزه بر بالای سرش ایستاده
کالمتکبرین المتنعمین فی اللذات بر سلامت حالش شادمانی بالیاء المصدری

کرد

کرد واز هر دری بیاء الوحدة ای من کل باب سخن گفتند تا ملک بانجام سخن
فی اخره گفت این دو طایفه را در جهان دوست دارم احدهما احدهما
علما والاخر زهاد بالضم والتشدید جمع زاهد فقال الملک هذا الکلام وزیر
فیلسوف ای حکیم جهان دیده حاضر بود فی المجلس گفت ای ملک شرط دوستی
اینست که با هر دو طایفه نکوئی بالیاء المصدری ای احسان کنی بم بیتنه
بقوله علما را زر بده تا دیگر بخوانند وزهادرا زر مده تا زاهد بمانند
نه زاهد را درم باید نه دینار المراد انه لاینبغی التمول منهما للزاهد چو ستند
مضارع من ستدن بمعنی الاخذ زاهد دیگر بدست آر لان ذلک لیس بزاهد
قطعه اگر سیرت خوش وسر بیست با خدا تعالی بی نان وقف ولقمه
دریوزه ای بغیر خبز الوقف وبغیر لقمة السوال زاهدست قطعه انگشت
خوب روی وبناگوش بالترکیه قولاق توزی دل فریب وصف ترکیبی
بالترکیه کوکل الوایجی بی گوشوار بالکاف الفارسی بمعنی القرط وخاتم فیروزه
جوهر معروف یقال له فی لغة الفرس پیروزه شاهدست بمعنی المحبوب کا م تر
قطعه درویش نیک سیرت وفرخنده رای الذی فکره مبارک نان
رباط بکسر الراء یحی لمعان الاول صومعة الصوفیة والثانی الزاویة
المبنیة للتکان والثالث مابنی للسکنی ابناء السبیل والرابع مایشد به الدابه
والقربة وغیرهما والخامس ملازمة ثغر العدو والسادس الحبل الخمس
فما فوقها والمراد ههنا المعنی الاول ولقمه دریوزه گوش مباش لفظ یفید
التاکید والمبالغة ومثل ذلک مستعمل فی الترکی فالمعنی بالترکیه دی او المعنی

خاتون خوب صورة و پاکیزه روی ای مظهر الوجه فی اصل خلقتها
نقش و نگار و خاتم فیروزه هدیه بیانه انعا کو مباش سست تا مرا
مست دیگرم باید ای ادالی ما یسد الرمق و اطلب الغیر لرکو اند طمع
زاهدم شناای لا یسعی ان لا اسمی زاهدا و هذا مع البلت و سوالمناسب
للسیاق حکایت مطابق این سخن خبر مقدم لقوله پادشاهی را
مهمی پیش امد ای وقع له امر مهم گفت اگر انجام این حالت بر مراد
من باشد چندین درم زاهدان را دهم بکسر الباء کما عرفت العاعدة
چون حاجتش را ای حصل مرامه و فای نذرش بموجب شرط
لازم امد لاجرم یکی را از بندهای خاص کیسه درم بداد تا بر زاهدان
تفرقه کند ای یوزعه الیهم گویند غلام عاقل و هشیار و هو حی
لمعنیین احدهما بالترکی ایق و یراد به من لا غفلة فیه و کلتا هما علیهما و اصلو
و الظاهر ان المراد ههنا هو المعنی الاول بود فعل یقتضی العمل ثمه
بکر دید بالکاف الفارسی ماضی من کردیدن و المراد هنا بالترکی
دولانمق و شبانگه باز امد الی خزینة السلطان و درمها را بوسه
داد تعظیما للملک و پیش ملک نهاد و گفت زاهدان را نیافتم
گفت ای السلطان این چه حکایتست انچه من دانم من مشاهیر الزمان
درین شهر چهار صد زاهد ند گفت ای الغلام ای خداوند جهان
انکه زاهد است نمی ستاند اذ لا حاجة لهم الی التمول و انکه زاهد نیست
نمی ستاند ملک بخندید و ندیمان را گفت چندانکه مرا در حق این
می‌ستانند صح
طائفه

طایفه خدا پرستان ای العباد و الزهاد ارادتست و اقرار این
شوخ دیده را بسکون الخاء المعجمة و صف مرکبی ای این گستاخ را
عداوتست و انکار قوله و حق بجانب اوست من کلام الملک لا من
کلام المص حکایت یکی از علمای راسخ را عبارة المتن فی اکثر
النسخ بهذا الوجه و الاظهر یکی را از علمای راسخ پرسیدند که چه گویی
در نان وقف ای فی حله و حرمته گفت اگر از بهر ای لاجل جمعیت خاطر
و فراغ عبادت می ستانند حلالست فانه یسد الرمق و اگر مجموع
از بهر نان ستدای مجتمعون و یسکنون فی الصومعة حرالو
و اکله حرام لان الواقف انما وقعه لیحصل به فراغ قلوب العبادست
نان لنفظ را مقدا برای کنج عبادت ای لاجل السکون فی زاویة العباد
گرفته اند مردان صاحب دل نان فاعل گرفته اند نه کنج عبادت برای
نان ای ما اخذوا زاویة العبادة لاجل الخبز حکایت درویشی بمعانی
بیاء الوحدة فیها رسید که صاحب ان بقعه ای موضع شخصی کریم
النفس بود طایفه اهل فضل و بلاغت ای جماعة من اصحاب الکمال
در صحبت او ای کانوا حاضرین فی مجلسه هر یک بذله بفتح الباء
الموحدة و سکون الذال المعجمة بمعنی لطیفه عطف تفسیری چنانکه رسم
ظرفا باشد حمله معترضه همی گفتند درویش راه بیابان قطع
کرده بود و مانده شده بالترکی دعون و یورغن او لمش ابدی و چیزی
نخورده یکی از میان ای واحد من اهل المجلس بطریق انبساط گفت
قف

مراتهم خبری بباید گفت یعنی گفتن که عرف مرا را درویش جواب داد
که مرا چون دیگران فضل وبلاغت نیست حتی اقدر على الكلام الكثير البليغ
و خبری نخورده ام وليس لي معلومات كثيرة بيك سنتا ز من قناعت
كنيده تمكنا ن بر غبت وارادت گفتند بگوی گفت بیت من گرسنه
در برابرم ای فی مقابلی سفره نان قوله من گرسنه مبتداء وقوله سفره نان
مبتداء ثان قوله در برابرم خبره مقدما ومنه الجملة الاسمية في موقع
الحال اي حال كون سفرة الخبز في مقابلتي ولا اقدر على الاكل منه كمجول
عزيم الثوب من لا زوج له بر در حمام زنان فانه ينظر من بعيد ولا يقدر
على الموقعة وهذا المصراع خبر المبتدأ الاول تمه اى جمع الحضار پسندیدند
وسفره نانش اوردند اذ فهموا من كلامه جوعه صاحب دعوت
ای یا زر بانی بیار الوهاج توقف کن که مير سنا را نخر جمع بر سنار
بمعنى الجارية والميم للمتكلم كوفته لفظ جامد مشترك في الفارسي والتركي
اسم لطعام مخصوص كحل من اللحم بعد القطع الرقيق باجراء السكين
عليه مرارا كثيرة مي سازند درويش سر بر اورد وگفت بیت کوفته در
سفره من گو مباش قدم ربيانه كوفته را مدا اسم مفعول من كوفتن
بمعنى الدق واراد به نفسه اذ وقع عليه الام الجوع نان تهی ای الخبز المحض
بلا ادام کوفته است حکایت مریدی گفت پیر را بلاء الوهاج فهما
چكنم از خلايق برحمت اندم وقت البيان في نظاره از نسائي لقطا
از بمعنى من الاجلية والياء المصدرية كه بزيارتم همی ایند واوقات

عزیز مرا از تردد ایشان ای من مجیئهم وذهابهم تشویش حاصل می شود
گفت فاعله ضمير پیر هر چه اراده به معنى هر که مجازا وان استعماله في غير ذوي
العقول شایع لا ينحصر فيه درویشاننداى الدين فيرور تك من الفقراء
ایشانرا درمی بده لیکونوا مديونين لك فلا يجيئو خوفا من مطالبة
الدين واستحياء من عدم ادايه وهرچه توانگر اند ای الذين یزور تك
من الاغنيا ازایشان چیزی بخواه که دیگر گرد نگرد بفتح الكاف الفارسي وكسر
الدال للاضافة الى قوله تو نگردند بفتحهما اى لا يحومون حولك لعدم ادائهم
حقا ولخوف ابدال المال الكثير بیت گر گدا پیش رو وسدا وصف ترکیبی من
رفتن يعني مقدم لشکر اسلام شود وفي بعض النسخ بود بفتح الواو كافر
از بیم توقع ای من خوف السؤال برود مضارع من رفتن المراد انه يفر
تا در بسکون الراء حرف ظرف استعمل بمعنى الباء چين اعلم ان لفظ چين
يجي لمعان الاول اسم بلدة تعالى الى في تعريبه صين وقد يطلق على مجموع
المملكة والثاني بمعنى المستقيم والثالث بمعنى المعوج والرابع امر من چیدن
وقد يستعمل صفة نحو عرق چين والمراد هنا هو المعنى الاول هكذا تعلمت
من استادي حکایت فقیهی پدر را گفت ای قال فقيه لابيه هیچ
ازین سخنان بكسر النون للاضافة الى قوله دلاویز وهو وصف ترکیبی معه
لقوله سخن فاضافته من قبيل اضافة الموصوف الى الصفة وسلوى
قوله دلاویز بكسر الزاء للاضافة الى قوله سخنان هذا هو التحقيق
در من اثر نمی کند بعلت انکه نمی بینم ایشانرا کردار بکسر الکاف العربي

بمعنى العمل المعتاد الذي يفعله المرء موافق كفتار اي لانى لا ربي لهم فعلا
وعملا يوافق قولهم **مثنوى** ترك دنيا بردم اموزند اي يعلمون
الناس ترك الدنيا خويشتن سيم وغله اندوزند اي يكتسبونهما و
لا يعلمون بما علموه الناس عالمى بكسر اللام وياء الوحدة زكه كفت باشد بس
فقط اي له قوله بلا عمل جون نكويد اي سكلم وعظ نكيرد اي لا يؤثر اندر
كس في احد لان كلمة اندر حرف بمعنى في على ما صرح به صاحب البحر عالم انكس بود
بفتح الواو كه بد نكند اي لا يعمل عملا قبيحا نه بكويد بخلق وخود مشغول ان
يفرء بفتح الخاء لرعاية القافية نكند اي ليس العالم من يقول للناس
ولا يعمل ما يقوله هذا معنى هذا المصراع قال الله تعالى اتأمرون الناس
بالبر وتنسون انفسكم قيل اي تتركونها من البر كالمنسيات **بيت**
عالم كه كامراني بالكاف العربي وصف تركيبي مركب من لفظ كام بمعنى المراد
وران بمعنى راندن والياء مصدرية كذا العوله وتن بروري كند اي تربية
بدنه بكثرة الاكل او خويشتن كم است بضم الكاف الفارسي اي هو نفسه
ضال عن الطريق كرا رهبري بالياء المصدرية كند اي لمن يهدي الى
سواء الصراط پدر كفت في جواب ابنه الفقيه اي پسر مجرد اين خيال
باطل نشايد اي لا ينبغي روي از تربيت ناصحان بر تافتن الاعراض
من تربيتهم وبطالت كرفتن در طلب عالم معصوم اي ولا ينبغي ان
طلب عالما معصوما ولا تجد ولا تسمع العلم من غيره وبهذا از فوايد
علم محروم ماندن بل اللائق ان تسمع العلم من كل عالم عملا بما قيل انظر الى
ما قال ولا تنظر الى من قال **مثل** محرو نابينايان كه شبي بياء الوحدة
در وحل بفتحتي الواو والحاء المهملة الطين اللزج افتاد وكفت اي مسلمانان
جراغي راه من فرا داريد كانه يريد ان يرى به الطريق زني فاجره بشنيد
وكفت تو كه جراغ راه نبيني كه جراغ چه بيني والمقصود من التمثيل ان العلم سراج
وانت كالاعمى الاتراه فكيف تهتدي به همچنين مجلس وعظ كلبه بضم الكاف
الفارسي والباء العربي كي لمعنيين احدهما الدكان والاخر بالتركي الجق وقد
يطلق على كل بيت ضعيف البناء والمراد ههنا الاول بزار است لانه
انجا تا نقدي ندهي بضاعتي نستاني اي لا تاخذ المتاع بلا ثمن وانجا بارادت
بياء الوحدة نياري بياء الوحدة الخطاب سعادتي الياء كالاولى نبري
بفتحتين والياء كالثانية **قطعه** كفت عالم بكسر الياء للاضافة وهذا
من قبيل اضافة المصدر الى فاعله لان كفت بمعنى كفتن بكوش جان بشنو
المراد به القبول ورنماند بفتح النونين مصراع من مانستن او من
مانيدن بالتركي بكزرك او من ماندن بالتركي قالمق بكفتش كردار در سانه
باطلست انكه مدعي كويد مقول القول هو المصراع الثاني خفته اي نايم اخركي
كند بيدار اي العالم غير العامل كالنايم فلا يوقظ النايم الاخر اي الجاهل
وهذا قول باطل لان الله تعالى قد يهدي عبده بقوله فاجر كما قال عليه السلام
ان الله ليؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر مرد بايد كه كيرد اندر كوش اي يسمع ويعمل
ور نبشته است بوصل الهمزة پند بر ديوار فالنصح الصادر من العالم
الغير العامل ليس بادنى من المكتوب في الجدار **حكايت** صاحب دلي

الاحمق

بمدرسه امد لتحصیل العلم ز خانقاه وترک التصوف کما قال بشکست عهد صحبت
اهل طریق را قلما فعل کذلک کفتم میان عالم و عابد چه فرق بود یعنی ما جهة
رجحان العالم علی العابد تا اختیار کردی ازاین ای من فریق العباد این
فریق ای فریق العلما را کفت فاعله صاحب دل است ای العابد کلیم خویش بدر
می کشد ای یخرج زنوح فنفعه مقصور علی نفسه وین جهد می کند که بکیرد غریق
را للتخلیص **حکایت** یکی بر سر راهی خفته بود وز مام کمند الرداء لعصی علی
اختیار از دست رفته کنایة عن غلبة سکر عابدی بر او کذر کرد ودر حالت
مستقبح او بفتح الباء نظر ملامت جه الی کتابة لفظ کرد مقاما عرفت مرا را
جوان ببر براورد ای رفع راسه وکفت واذا مروا باللغو مروا کراما
معنی ان یلغی ویطرح من قول او فعل والمعنی واذا مروا ای عباد الرحمن
باهل اللغو مروا معرضین مکرمین انفسهم عن التوقف علیهم والخوض
معهم **شعر** اذا رایت اثیما فعلی من الاثم با ثم کن ساترا وحلیما من الحلم
بالکرم والاناءة فلحلیم من لا یحرکه الغضب بسهولة یا من تقبح اللغوی لم لا تتم
کرم المتصف دافلا فی الدین قال الله تعالی فی شانها ما قال **بیت** متاب بنهی
من نا فتن ای لا ترجع ای پارسا وزاهد روی از کنهکار ای العاصی متحیدیکم
اسم فاعل من بخشودن والیاء الداخلة علیها الکیف الفارسیة مصدریة درو
نظر کن ای انظر الیه بالترحم اکر من نا جوانمردم اعلم ان لفظ جوانمرد بمعنی السخی
ولفظ نا بمعنی الشحیح بکردار ای بالفعل الحسن ومن قال بالعمل الشنیع فقد اساء
تو بیر من جون بمعنی المثل جوانمردان کذر کن **حکایت** طائفهٔ رندان بانکار

درویشی بنا والوحدة بدر امدند ای دجو ویمینا تا سخن کفتند وبرزدند
وبر یکا بندند ماضی من ربجا بندن یعنی انجنک شکایت پیش پیر طریقت
بود وکفت چنین حالتی رفت وحکی ما وقع علیه من الاذی کفت ای شیخ
الطریقة ای فرزند خرقهٔ درویشان جامه رضاست هر که درین کسوة تحمل بی
مرادی بکند مدعیست نه درویش **بیت** دریای فراوان ای البحر الوافر
نشود تیره ای لایصیر مکدرا بسنگ ای بالقاء الحجر فیه وفی بعض النسخ بسیل
وهو واحد السیول عارف که برنجد تنک بفتح التاء وضم النون بمعنی الرفیق
العلیل ابست هنوز بعد النون **قطعه** کر کزندت رسد تحمل کن ای
اصبر علی الضرر الواصل الیک که بعفو از کناه پاک شوی فان الله تعالی
عفو کث العفو ای برادر چو عاقبت خاکست ای نصیر ترابا خاک شو پیش
از انکه خاک شوی عملا بقوله علیه السلام موتوا قبل ان تموتوا **حکایت**
این حکایت شنو که در بغداد ای من شنیدن دیکن اداد فی الجلالیاه
نحو بستنوکه در بغداد اسم بلدة مشهورة لقبه برج الاولیا رایت مراد
علم یعنی پایش وپرده را خلاف افتاد ای اختلاف وخاصما رایت ارکرد
بفتح الکاف الفارسی یعنی انغبار ره رکاب وذلک لانه حامله یشد
اصله بر کابه کفت با پرده از طریق عتاب قال فی مختصر الصحاح قال
الخلیل العتاب مخاطبة ادلال من وتو بر دو خواجه تاشانیم یعنی انا
وانت مملوکان لمالک واحد بنده بارکاه سلطانیم بیان لما قبله من زحمت
دمی ای تنفسی بنیاسودم ماضی منفی من اسودن تا اینجا کلنجک

راه حج

والميم للمتكلم گاه وبيگاه در سفر بودم وحالى فى الخدمة ملازم بودن بر رخ
ارموده بودم حصار بمعنى القلعة وكونه مصدرا فى مثل هذا التركيب
الفارسى ينبغى ان لا يعد من المحملات نه بيابان وباد كرد بعد كردها ديكر
الكاف الفارسى بالتركى قورغه وغبار والحال قدم بعجلها من سيجى بيشتر بيشتر
بالياء الفارسى اى اشد تقدما لانه لعطاشى بمعنى القدم ولعطار يفيد التفضيل
بس چراغت بو بيشتر ست بالياء العربى ازيد من عزتى عليه بقوله بوبر
بكسر الراء للاضافه وموضع عند مدكانه بوى بياء الخطاب باكنيزان
جمع كنيز وهو مرادف لبنزكى وجمع كنيزكانها بمعنى بوى كال ايق من فقاد
مدرست شاكردان واحذوتنا على وجه الحقارة بسفرها بند وسر وكراد
واحدونى چرا نكنت فاعله ضمير بيرى اى فال في جواب الوالده من سر
بر استانه دارم اى راسى على العتبة بالتواضع نه هوتواى شلك سر
بر اسمان دارم اى لا اتكبر مثلك هر كه سهوده كردن افرازد اى يتكبر فى غير
موضعه او يتكبر باطلا خويشتن را بكردن اندازد الغى نفسه على العنق
فيقع بحكم المخنة بل ينقطع عنقه فهذا معنى اللفظ **حكايت** يكى از
ارصاحب دلان زور ازمايى الياء الاولى اصلية والثانى للوحدة بالتركى
زورباز زاد بدكه مهم بر الصدوم معناه ودر خشم شده بمعنى رفته وكف
بالتركى كويوك بر دهانه اورده كالعطف التفسير كفت فاعله ضمير يكى اين را
چه حالتست كسى بعنت فى جوابه فلان دشنام داده است اورا اى شتم
كفت اين فرومايه قدم معناه في حكايته در دادن عرب هزار من بتشديد

النون

النون سنك بر مى دانست وطاقت بار سخنى نمى ارد **قطعه** لاف سر پنجكى
بالياء المصدرى ودعوى بكسر الياء للاضافه مردى من الياء كالاولى بكذار
اى اتركهما عاجز منادى حذف حرف ندايه نفسى فرومايه صفه نفس ومن
لم يعرف قال صفه عاجز چه مردى چه زنى لا تفاوت بين كونك رجلا او امراة
كرت از دست برايد تقدير الكلام كر از دست تو برايد اى تقدر دهنى
بياء الوحدة شيرين كن هذا هو الرجولية مردى بالياء المصدرى اى ان
كه مشتى بضم الميم بالتركى يومرق والياء للوحدة بزنى بر دهنى **ديكر**
اكر خود بر درد بتخفيف الراء مضارع من دريدن پيشانى بكسر الياء
الاصلية للاضافة بيل اى جبهة الفيل نه مردست انكه دروى مردى
بالياء المصدرى اى ايمان نيست بنى ادم سرشت اما اسم بمعنى
الطبيعة او ماض بمعنى المصدر المجهول اى سرشتن بالتركى يوغرلمق از
خاك دارد فان ادم عليه السلام خلق من تراب اكر خاكى بياء النسبة
نباشد ادمى نيست فينبغى للمرء ان يكون حليما متحملا كالتراب
حكايت بزركى را پرسيدند از سيرت اخوان صفا كفت كمينه
اى الادنى انكه اى شخص مراد خاطر ياران بر مصالح خود مقدم
دارد وقيل اعلاه بذل الروح كخلاص غيره وحكما كفته اند برادر كه
در بند خويش است اى مقيد بقيد نفسه ومشتغل بمهمات برادر
است ونه خويش است اى ليس باخ ولا قريب **بيت** همراه
اى الرفيق اكر شتاب كند اى لو يستعجل همراه تو نيست لانه لا يوافقك

دل دركسى مبتدا اي لاتعلق قلبك الى من كه دلبسته ء تو نيست اي
ليس قلبه متعلقا بك **ديكر** جون نبود خويش رابعنى التوبيب
ديانت وتقوى بكسر الواو فى استعمال اهل الفرس قطع رحم بمعنى
القرابة مناهى هنراز مودت قونبي بالكسر ياد دارم كه مدعى درس سنت
بر من اعتراض كرد وكفت بيان للاعتراض حق جل وعلا دركتاب
مجيد وقران عظيم از قطع رحم نهى كرده است كما قال فى سورة
النور ولا يأتل اولى الفضل منكم والسعة ان يؤتوا اولى القربى والمساكين
والمهاجرين فى سبيل الله وبمودت ذوى القربى فرموده واينچه تو
كفتى مناقض انست كفتم فى رد اعتراضه غلط كردى موافق قرانست
قال الله تعالى وان جاهداك ضمير التثنية للوالدين على ان تشرك بي ما ليس لك به
علم اي ان تشرك بي ما لا علم لك باستحقاقه الاشراك بمعبوديته فلا تطعهما
جواب ان اى فلا تطع الوالدين فى ذلك فانه لا طاعة لمخلوق فى معصية
الخالق **بيت** هزار خويش اي قريب كه بيكانه از خدا باشد مرهون
فداى بكسر الياء للاضافة يكتن بيكانه اى يكى كاشنا باشد بالله
حكايت منظومه پير مردى بياء الوحدة لطيف وصف ثان نغز داد
مرهون دخترش بكف دوزى وصف تركيبى بالتركى بشمق دكجى
والياء للوحدة داد اى زوجها اما مردك بكاف التصغير للتحقير
سنك دل وصف تركيبى چنان بكزيد فعل ماض من كزيدن فاعله
ضمير مردك ومفعوله لب دختر قوله چهان مصروف الى قوله كه خون

ازو چكيد ماض من چكيدن بالتركى طاملق بامدادان پدر چنان ديدش
الضمير راجع الى دخترش داماد بمعنى العروس رفت وپرسيدش وقال
مخاطبا اليه كافرومايه اين چه دندانست واي قبله هذا هند حايى خطاب
من خاييدن بالتركى چينمك لبش اى مصع البنت نه انبانست بفتح الهمزة
وسكون النون وفتح الموحدة والالف والنون على وزن عطشان بمعنى
الجراب بكسر الجيم بالتركى طغرجق والمراد هنا الجلد المدبوغ مطلقا بمزاح
المزاح بكسر الميم التلطف والتاء للخطاب هذا خطاب من المصنف لكل من
القى السمع وهو شهيد نكفتم بالنون النافية فى النسخ الصحيحة
وهو المسموع من الاساتذ ومن كتبه بالياء الموحدة لم يعرف
المعنى اين كفتار يعنى ما قلت من الحكاية على سبيل المزاح هزل وهو
المزاح المحض والكلام الباطل بكذار اي اتركه وجد بكسر الجيم ضد
الهزل ازو بردار اي ارفع وخذ لكن ينبغى لك ان تترك ما هو
الهزل من الكلام وما خذ منه النصح والحكمة واشار اليه خوى بد در
طبيعى كه نشست اي تمكن كما تمكن مضغ الجلد فى طبيعة الاسكاف
نرود بالراء المهملة والواو بعدها مضارع منفي من رفتن فاعله
ضمير خوى بد جز بوقت مرك از دست متعلق بقوله نرود اي لا ينعدم
من البدالا فى وقت الموت **حكايت** فقيرى دخترى داشت
بياء الوحدة فيهما بغايت زشت روى وصف تركيبى وبجاى زنان
رسيده يعنى صارت مسنة با وجود جهاز ونعمت اى مع كونها

موجودین کسی بمعنا کحت او رغبت نمی نمود لقبح وجهها ست زشت
باشد دستی بیروی بالحرکات الثلث فی الدال ثوب منسوب الی موضع
و دیبا بمعنی الدیباج وهو معرب منه بزیادة الجیم که بود برعوس قدم
بیانه بارها باکثر بیراستنش فی الجملة بحکم حروف باخبری بمعنی اعمی
عند نکاحش بستند فان الاعمی لا یری قبح وجهها اورده اند که در ان
تاریخ طبیبی براده الطبیب معنا برسید که دیده نابینان روشن کردی
ای بفتح عیونهم و کحلها بصیرة فقیه را گفتند چرا دامات را الناء
للخطاب علاج نمکنی گفت ترسم که بینا شود ای اخاف ان یبصر بصیره دخترم
را طلاق دهد لروبه قبح وجهها مصراع وهو فی الاصطلاح النصف
البیت وقد اشتهر بعض المصاریع بلا ضم مصراع الیه وهذا منها شوی
بضم الشین بمعنی الزوج زن بمعنی المرأة معنا رشت روی صفة لقوله
زن نابینا اعمی به حکایت پادشاهی کشم خقان در طایفه درون
نظر کردی بیایه الکتابة یکی از ایشان بفراست دریافت ای تفطن
وگفت ای ملک ما درین دنیا کشن بفتح الجیم بمعنی العسکر از تو کمتریم
و بعیش ای کیفیة از تو خوشتریم لفراغ قلبنا عن المشاغل الکثیرة و بمرگ
برادر کل نفس ذائقة الموت و بقیامت بهتریم ما ورد فی الخبر تموتون
علی ما نعیشون و تحشرون علی ما تموتون مثنوی اگر کشور بکسر الکاف
العربی بمعنی الاقلیم کشا بضم الکاف العربی مجموعهما وصف
ترکیبی مثل کامران فی قوله کامرانست فی الدنیا و گر درویش جمشید ما سبب

ای فی شرح الفقر در آن حالت خواهند این وان مرد بمعنی مردن خواهند
از جهان بیش بالباء العربی از کفن بردی بمعنی بردن خور خستائی
المتاع از مملکت ای من الدنیا بر بست خواهی بالترکیه باغلسک گر گدر گدایی
بالیاء المصدری خوشترست از پادشاهی لان من کان حمله اخف یکون
سوء اسهل طاهر درویش جامه ژنده بفتح الزای الفارسی او کسره
بمعنی الخلق بکسر اللام بالترکیه اسکی است و موی سر داده براده التجرد
و حقیقت اهل دل زنده و نفس مرده قطعه نه آنکه بر در دعوی
نشیند ای لیس الصوفی من یقعد علی باب الدعوی از خلق بالخاء
المعجمة که گر خلاف کنندش ای لو خالفوه بجنگ برخیزد یقوم للحرب
مع الصوفی خلاف ما ذکر فانه ینبغی ان یکون صابرا حلیما وگر ز کوه فرو
غلط والمعنی بالترکیه اگر طاغدن اشعه بو النه اسیا سنکی دکرمن طاشی
نه عارفست که از راه سنگ بکسر الهاء للاضافة برخیزد بل العارف
هو الذی یرضی بقضاء الله تع طریق درویشان ذکرست و شکر
علی نعمائه و خدمت طاعة کالقبل طریق ما خدمتست و ایثار وهو بذل
ما یملک و قناعتست ای الاکتفاء بالقلیل والرضاء بالقسم و توحید
ای تفرید الحق وهو علی ثلثة اقسام الاول توحید الافعال والثانی
توحید الصفات والثالث توحید الذات و توکل وهو الاعتماد
علی ما عند الله تع والیاس عما فی اید الناس و تسلیم وهو الانقیاد ای
العبودیة وقال اهل التحقیق التوکل بدایته وهو صفة المومنین

والتسليم واسطة وهو صفة الاولياء والتفويض نهاية وهو
صفة اخص الخواص وتحمل وهو تجرع المرارة من غير تعب هر كه بدين
صفتها موصوفست اى متصف بهذه الخصال كه گفتم درويش است
اى صوفى اگر در قباست اى فى اللباس الفاخر لا فى كسوة الصوفية
اما هرزه گوى وصف تركيبى وكذا ما عطف عليه من الالفاظ الاتية
اعنى وبى نماز وهوا پرست وهوس باز اى من كان صفته كذلك كذا
روزها بشب آرد در بند شهوات وفى طلبها وشبها بروز كند در خواب
غفلت ونسيان آخرت گور دنبه الراء مضارع هرچه در ميان آيد
ولا يحترز عن الشبهات وبگويد هرچه بزبان آيد ولا يجتنب من الخرافات
رندست وعيار اگرچه در عباست **قطعه** اى حرف ندا والمنادى
محذوف درونت برهنه بمعنى عريان از تقوى بكسر الواو وزيرون
قال فى الصحاح العجمى بالضم جامه ريا دارى والعبرة بالباطن پرده
هفت رنگ در بگذار الظاهر انه كلمة در زايد والمعنى لا تترك السترة
المنقوشة سبعة الوان ويحتمل ان يكون در بمعنى الباب ولفظ بر مقدر
قبله ومن عكس التقرير فقد رجح المرجوح تو كه در خانه بوريا دارى
فلا يليق بحالك وضع السترة الملونة لانه ليس فى بيتك متاع غير
الحصير والمراد نفيه لبس لباس الصوفية رياء **حكايت** ديدم گل تازه
چند دسته منه الحكاية بطريق الفرض بر گنبدى بناء الوحدة از گياه
بسته فلما رايت هكذا گفتم چه بود يعنى الواو گياه نا چيز بود

تا در صف گل نشيند ونيز در ف عطف معناه بالتركى داخى كذا فى البحر
بگريست گياه وگفت خاموش اى بكى وقال اسكت صحبت نكند كرم فراموش
اى الكريم لا ينسى الصحبة گر نيست جمال ورنگ وبويم كالورد آخر نه گياه
اويم من قبيل الاستفهام التقديرى من بنده حضرت كريمم وهو الذى
پرورده ء نعمت قديمم فلما جرت نعمة علىّ من ارجو رحمة من بعد گر بى
هنر وگر هنرمندم در بيون لطفست اميدم از خداوند على ما جرت عادته
با آنكه بضاعتى ندارم قد مر بيان البضاعة فى الديباجة سرمايه ء طاعت
ندارم حتى اشترى به توا با او چاره ء كار بنده داند لانه ارحم الراحمين
خوشهم وسعتلتن نماند وعجز رسمست اى عادة مقررة كه مالكان تحرير اى
الذين يقدرون على اعتاق العبد آزاد كنند بنده ء پير وجه العادة
معلومة اى بار خداى وهو بمعنى المولى كذا قال صاحب البحر گيتى آراى
وصف تركيبى بمعنى زينة العالم بر بنده ء پير خود ببخشا امر من بخشيدن بمعنى
الترحم اى رحم سعدى منادى حذف حرف ندايه ره كعبه رضا گير
اى اسلكه اى مرد خدا ره هدا ليصل اليه بدبخت بسكون التاء يقال
كسى خيره كه سر بتابد مضارع من تافتن بمعنى الاعراض بتا زين در
متعلق بقوله سر بتابد اى اعرض عن باب الله تع كه در دگر نيابد اى
لا يجد بابا آخر غير باب الله تع **حكايت** از حكيمى پرسيدند كه دگر
از شجاعت وهو شدة القلب عند الباس وسخاوت وهو الجود
كدام اى ايهما بهترست گفت اى الحكيم آنكه سخاوت هست شجاعت

عماحة نبت فالسني وة اولى منه من كل الوجوه بيت نوشته است
اى مكتوب بر كور يعني القبر بهرام كور بالكاف الفارسي في اللفظين كه
دست كرم به كه بازوي زور يعني القوة قطعه نماند بسكون النون
والدال ماض منفي خانم طاي اى مات وليك تا ابد بماند ماض مدت
اى بقي نام بلندش اسمه العالى بنيكو مشهور فانه بالسخاء مذكور زكوة
مال بدر كن اى اخرجها كه فضله زر بفتح الراء المهملة وسكون المعجمة
شيء العنب را چو باغبان ببر بقطع بيش اى اذا قطعها بيشتر دهد
انكور كا هو مجرب معلوم فالزكوة نقص صوره وزيادة حقيقة والله اعلم
باب سوم در فضيلت قناعت القناعة بالفتح مصدر قنع يقنع
من باب علم وقد مر بيانه قريبا وقنع يقنع قنوعا من باب فتح اذا
سال ومنه قيل العبد حر ان قنع والحر عبد ان طمع وقيل من باب الحصر
القناعة طوبا لمن والمروة حكايت خواجه هنداي سايل مغربي
در صف بتشديد الفاء عربي بزازان حلب مى كفت اي خداوند
نعمت ايها الاغنياء اكر شمارا انصاف بودي وسفضا اعطاء الزكوة
ولصدقه بغير السوال ومارا قناعت وموجب الصبر على الطلب وترك
السوال رسم سوال اى هذه العاده از جهان برخاستي اى ارتفع
والباء للحكايت في الموضعين قطعه اى قناعت توانكرم كردان
بالكاف الفارسي اى صير غنيا كه وراي تو هيچ نعمت نيست اي
انت في منتهى جميع النعم ليس وراءك نعمة كنج بضم الكاف العربي بمعنى

الراوية

الراوية وهو المسموع من الاساتذه واطلاق الراوية على الصبر شايع
كما سبجي ويحتمل ان يكون بفتح الكاف الفارسي بمعنى خزينه صبر اختيار لقمان
فانه اختاره بر كدا صبر نيست حكمت نيست حكايت دو امير زاده
بودند در مصر يكى علم اموخت اى تعلم العلم ودكيري مال اندوخت اى اكتسب
انا اشاره الى الذي تعلم العلم علامة عصر شد واين اشارة الى الذي
اكتسب المال عزيز مصر كشت بفتح الكاف الفارسي مراد فه شد پس اين
توانكر بچشم حقارت واستحقار در فقيه اي عالم نظر كردي وكفتي من
بسلطنت رسيدم اى وصلت الى السلطنت وتو همچنان كي كالاول
در مسكنت بماندي كفت اى برادر شكر نعمت بر منست كه ميراث پيغمبران
يافتيم يعني علم تعبير من المص وتو ميراث فرعون وهامان وهو وزيره
يافتي يعني ملك مصر مثنوى من ان مورم كه در پايم بمالنداي
لا قدرة لي على اذاء الغير وقد وجد في اكثر النسخ لفظ دستم مقام
نيشم والانسب باحتراء كي خود شكر اين نعمت كزارم اي ابين
شكر على هذه النعمة كه زورم مردم آزاري وصف تركيبي ندارم كانه
نفير للسابق حكايت درويشي را شنيدم كه در آتش فاقه
يعنى الفقر كاو مى سوخت حكاية ماضيه وخرقه بر خرقه مي دوخت
كما هو عادة الفقراء وتسلي خاطر خود بدين بيت مى كرد بيت
بنان خشك قناعت كنيم وجامه دلق عطف على قوله بنان كه بمحنت
خود به واوي كه بار منت خلق لفظ بار في الموضعين بمعنى الحمل كم

اي على ضعيف يضع الناس اقدامهم على
ويهلكوني نه زنبورم كه از نيشم
بنالند اي صح

بکسی نگفتش ای قال احد لهذا الفقیر پس شنیدی فلان درین شهر طبع کریم
دارد و کرم عمیم میان بخدمت او دکان بسته و بر در بکسر الراء دلها
نشسته اگر بصورت حال تو مطلع گردد پاس خاطر عزیزان منت
دارد و گفت ذلک الفقیر خاموش که در بسی و فقر مردن به که حاجت
به پیش کسی بردن که گفته اند **قطعه** هم رقعه بضم الراء معناه
بالترکی یاره ومنه رقع الثوب بالرقاع و یا به قطع دوختن به و الزام
کنم صبر انفق العارفون بهذا الکتاب علی انه بضم الکاف العربی فهذا
یا وعده انفا واعلم ان الزام الشیء والتزامه الاعتناق که بهر جامه
رقعه ومن مسا واحد الرقاع التی تکتب بکسر الراء للاضافة خواجگان
ای عندهم نوشتن یعنی نوشتن والمراد ارسال الرقعه المکتوبة الیهم
لطلب الثوب فقا که با عقوبت دوزخ برابرست من جهة التالم رفتن
سای مردم بمثابه بهشت و فی بعض النسخ مردی بالیاء المصدری
بدل مردم **حکایت** یکی از ملوک عجم طبیب حاذق ای ماهرا من حذق
الصبی القران والعمل اذا مهر بخدمت سید الکونین والعالمین محمد مصطفی
صلی الله علیه وسلم فرستاد سالی چند معناه بالترکی بر نیچه یل در دیار
عرب بود کسی من الصحابة تجربتی پیش او نیاورد و معالجتی از وی
درخواست لفظ در صلة للتاکید روزی پیش رسول الله صلی الله
علیه وسلم آمد ذلک الطبیب و گله بکسر الکاف الفارسی یعنی شکایت کرده
که مرا برای معالجت اصحاب فرستاده اند هیچ کسی درین مدت ای المدت

المدینة

المدینة التی کنت فیها بهذه الدیار بمن التفات نکرد تا خدمتی بیای الوحدة
بر من بنده معینست بجای آرم عبارة عن الاداء رسول الله صلی الله علیه
وسلم فرمود که این طائفه را قاعده بهست که تا اشتها غالب نشود
چیزی نخورند و هنوز که باقی باشد دست از طعام باز دارند کنایة عن ترک
الاکل حکیم ای طبیب گفت اینست موجب تندرستی پس زمین خدمت
ببوسید و برفت **مثنوی** سخن آنگه کند حکیم آغاز ای الحکیم شرع
فی وقت یا انگشت سوی لقمه دراز او تناول و توجه انامل نحو اللقمة که
زنا گفتنش خلل زاید ای یتولد الضرر من عدم کلامه هذا بیان المصراع
الاول من البیت السابق یا زنا خوردنش بجان آید و فوت من الموت من
عدم اکله هذا بیان المصراع الثانی منه لاجرم حکمتش بود گفتار تقدیر الکلام
گفتارش حکمت بود حکم متفرع علی الاول خوردنش تندرستی از دیار
بمعنی ثمرة حکم متفرع علی الثانی **حکایت** یکی توبه بسیار کردی
و باز شکستی بیاء الحکایة فیهما تا یکی از مشایخ بدو گفت چنین میدانم
که بسیار خوردن عادت داری بیاء الخطاب و قید نفس از موی
باریکترست فسر المص قید النفس بقوله یعنی توبه ای یرید ذلک الشیخ
بقوله قید النفس التوبة و نفس را چنین که تو پروری ای علی هذا
الوجه الذی تربیها به زنجیر بگسلاند و ابد روزی که بر آید بر مضارع
من دریدن **حکایت** یکی گنده گرگ می پرورید اشارة الی حکایة و تمثیل
لمربی النفس چو پرورده شد ای صار مربی خواجه را ای صاحبه بر درید

ای املکه حکایت در سیرت اردشیر بابکان اسم ملک من الملوک آل ساسان
بهذا عبارة در شهر اسفندیار آمده است حکیم عرب را پرسید که روزی بیای
الوحدة چه مایه طعام باید خورد گفت ذلک الطبیب صد درم سنگ
ای وزنه من الطعام کفایة می کند گفت ای الملک المذکور این قدر چه قوت بسید
الواو ومد حکیم گفت هذا المقدار یحملک وما زاد علی ذلک فانت حامله تعبیر
من المص این قدر ترا بر پای می دارد و هرچه برین زیاده کنی حمال ای
ست خوردن مبتداء برای زیستن خبره ودکره نست عطف علیه
تو معتقد که زیستن از بهر خوردن ست حکایت دو تن خراسانی ملازم
صحبت یکدگر بودند وسیاحت کردندی قدم ریانه یکی ضعیف بود که
بهر بفتح الهاء دو شب افطار کردی بیاء الحکایة فی بلته مواضع وان
ذکر قوی که روزی بیاء الوحدة طرفه بار خوردی قضارا وفی
بعض النسخ اتفاق بر در شهری بیاء الوحدة بتهمت جاسوسی بالباء
المصدری گرفتار آمدند هر دو را در خانه کردند ای حبسوهما ودر
را بگل بکسر الکاف الفارسی بر آوردند ای بنوا بالطین بعد از دو هفته معلوم
شد که بی گناهند در بگشادند فتحوا الباب قوی را دیدند مرده وضعیف
جان بسلامت برده درین عجب ماندند ای الناس حکیمی گفت خلاف
این عجب بود که آن یکی بسیار خور وصف ترکیبی بود طاقت نبود ای بالباء
المصدری اعلم ان لغنا نوحی لمعان الاول بمعنی حسن الحال والغنا والتهنئة
والثانی بمعنی العسکر والثالث اسم آلة اللهو والرابع اسم مقام من مقامات

الموسیقی

الموسیقی والخامس بمعنی الرمن کذا فی البحر نداشت ای لم یصبر علی عدم
حسن الحال او علی عدم النعمة هلاک شد وان دگر ای الضعیف خویشتن
دار وصف ترکیبی بود ای کان ضابط النفس بر عادت خود صبر کرد
وسلامت ماند قطعه چو کم خوردن طبیعت شد ای اذا کان قلة
الاکل طبیعة کسی را ای لاحد کسب الریاضة چو سختی پیشش آید متحمل
الحس مع عدم الاکل سهل گیرد ویقدر علی الصبر وگر تن پرورست
وصف ترکیبی اندر فراخی چو تنگی بالیاء المصدری فیها بیند از سختی
بمیرد حکایت یکی از حکما پسر را نهی کرد از خوردن بسیار وعلل
النهی بقوله که سیری بالیاء المصدری ای الشبع مردم را رنجور دارد ای
یجعله مریضا گفت ای پدر گرسنگی لفظ گی بکسر الکاف الفارسی والیاء
الاصلی بمعنی المصدریة ای الجوع بکشد بضم الکاف بمعنی خشنین
که ظریفان گفته اند که بسیری مردن به که گرسنگی بردن گفت ای حکیم انداز
نگهدار که قال الله تعالی کلوا واشربوا ولا تسرفوا بیت نه چندان بخور کز دهانت
بر آید نهی فی المعنی عن قلة الاکل نه چندانکه از ضعف جانت بر آید
نهی فی المعنی عن قلة الاکل علی وجه المبالغة قطعه با آنکه در وجود
طعامست حظ نفس وهو مسلم رنج آورد بفتح الواو فاعله طعام
ای یاتی بالمرض که بیش از قدر مستحسن بود بفتح الواو ای لو کان زاید
من المقدار لانه گر گلشکر خوری بتکلف زیان کند وهو موجب وزنان
خشک الخبز بلا ادام دیر خوری ای بالجوع گلشکر بود حکایت

زکو ربر گفتند ای قالوا المریض که دلت چه می خواهد گفت آنکه دلم
چیزی نخواهد یعنی اجاب ذلک المریض بانی اطلب ان لا یطلب خاطری
شیئا بیت معده چو پر گشت و شکم یعنی اذا کانت المعدة والبطن
ممتلئین درد خاست قام المرض سود ندارد همه اسباب راست
ای لا ینفعه کون جمیع اسباب المعاش مستقیمة اذ القلب
لا یمیل الیها فالصحة راس کل عیش هذا المعنی هو المناسب بالسیاق
حکایت بقالی را درمی چند بر صوفیان گرد بکاف الفارسی امده
بود یعنی اشتری طائفة من الصوفیة طعاما مثل الارز والسمن من بقال
و اجتمع دراهم متعددة علی ذمتهم دنباله هر روز بقال مطالبت
کردی و سخنهای ناخوش گفتی بیاء الخطاب اصحاب الصوفیة از تعنت
قدم بیانه خسته خاطر بودند و جز تحمل چاره نبود اذ کانوا فقراء
لا یقدرون علی الاداء صاحب دلی از آن میان گفت نفس را وعده
دادن بطعام آسانترست که بقال را بدرم بکسر الدال بمعنی الدرهم
قطعه ترک احسان خواجه اولیتر واحسن کاحتمال جفای بوابان
ای من تحمل اذاهم بتمنای گوشت بالکاف الفارسی بمعنی اللحم مردن به والی
که تقاضای زشت قصابان بالاضافة حکایت جوانمردی را در جنگ
تتار جراحتی بیاء الوحدة فیها هول بالفتح والسکون رسید یعنی اصابه
جراحة مخوفة مبنیة فی الاغلب کسی گفتش فلان بازرگان نوشدارو دارد
ای عنده دواء نافع که اگر بخواهی شاید که دریغ بفتحتین ویاء

الوحدة ای مقدار ببر بریده وکو نبدای بروی ان بازرگان ببخل معروف
ای مشهور بود بیت گر بجای نانش اندر سفره بودی افتاب
تا قیامت روز روشن کس ندیدی جز بخواب لانه لا یفتح سفرته حتی
تظهر الشمس جوانمرد گفت اگر نوشدارو خواهم لا یخلو عن احتمالین
دهد یا ندهد واگر دهد فهو یحتمل احتمالین اثر بن منفعت کند یا نکند بهر حال
از وی خواستن زهر قاتلست بیت هر چه دونان بجمع دون
بمنت خواستی بفتح الخاء اذ الواو رسمیة در تن افزودی وازجان
کاستی بلفظ الخطاب من کاستن بمعنی النقص متعدیا وحکیمان گفته اند
آب حیات فی المثل بفتحتین بآب روی فروشند ای لو بیع ماء
الحیوة مثلا بماء الوجه ای بهتک العرض دانا نخرد ای العاقل لا یشتریه
که مردن بعزت به از زندگانی بذلت بیت اگر حنظل بالحاء
المهملة والظاء المعجمة بالترکی ابو جهل قربوزی خوری از دست خوش
خوی ای حسن الخلق والعادة به از شیرینی بیاء الوحدة از دست
ترش روی بضمتین روی عبوس الوجه قوله خوش وترش روی وصف
ترکیبی حکایت یکی از علماء خورنده بسیار داشت ای کانت
مرتزقته کثیرة وکفاف اندک یکی از بزرگان من اهل الدنیا که حسن ظن
بلیغ ای علی وجه المبالغة در حق او داشت فاعله ضمیر یکی از بزرگان
بگفت فاعله ضمیر یکی از علما ای قال له انی رجل عیالی کثیرة وکفافی قلیل
روی از توقع وی اشارة لیکی از علما در هم کشید فاعله یکی از بزرگان

ونعوض سوال از اهل ادب در نظرش ناپسند امد **بیت** ز بخت بسکون
النای روی ترش کرده حال من ضمیر مرو پیش یار عزیز مرو نون مرو که
عیش برو نیز قدم بیانه تلخ گردانی بیاء الخطاب مرکردانیدن بحاجتی
که روی تازه روی وخندان حال من ضمیر رو که کار بسته نماند گشاده
پیشانی الباء من نفس الکلمة بمعنی الجبهة وفی بعض النسخ فرو نبندد
کار گشاده پیشانی اورده اندکه اندکی در وظیفه او زیاده کرد
وسیاری ازارادت کم بفتح الکاف بمعنی ناقص پس از چند روز
چون مودت معهود بر قرار ندید ذلک العالم گفت **بیت** بئس فعل
من افعال الذم المطاعم فاعله وهو جمع مطعم بالفتح والسکون اسم لما یطعم
والمخصوص بالذم محذوف حین نصب علی انه ظرف لتکسب مضاف
الی الذل وهو بالضم والتشدید ضد العز تکسبها ای تکسب انت تلک
والخطاب عام القدر بالکسر ظرف یطبخ فیه منتصب ای منصوب والقدر
بالفتح المرتبة مخفوض من الخفض ضد الرفع ولا یخفی ان المصراع الثانی
فی مقام التعلیل للذم **بیت** نانم افزود وابرویم کاست ای انتقص
بی نوایی بالیاء المصدری وقد عرفت توبه از مذلت بکسر التا
للاضافة خواست بالواو الرسمیة بمعنی خواستن ای من ذل السوال
حکایت درویشی را ضرورتی بیاء الوحدة فیهما پیش امد کسی
گفت فلان ذکر اسم شخص نعمت بی قیاس دارد ای متمول اگر بر حاجت
تو واقف گردد همانا معناه بالترکی بلکه وامید دوتلو در قضای

فوو نبندد

ان

ان توقف روا ندارد وگفت فاعله ضمیر درویش من او را ندانم ای لا اعرفه
گفت فاعله ضمیر کسی منت من رهبری کنم ای انا ادلک دستش
بگرفت بالتحریک ان کس در او رد ای ادخله فی داره درویش یکی دید
لب فرو بسته بکسر الهاء بالترکی طودا عن انشغه صارقمش وتند بضم
التاء وسکون النون بمعنی الصعب نشسته والظاهر انه کنایة عن کونه
عبوس الوجه سخن نگفت وبازگشت ای اعرض گفتش ضمیر الفاعل راجع
الی کسی وضمیر المفعول الی درویش چه کردی گفت عطای او بلقای او
بخشیدم **قطعه** مبر بفتح المیم من بردن حاجت بنزد یک ترش
روی علی النهی بقوله از خوی بدش فرسوده اسم مفعول من فرسودن
وهو بالترکی ازلمك واوصنمق ویکرتمك ودکلمك فاحمل علی ما هو المناسب
هنا گردی بالکاف الفارسی اگر گویی غم دل با کسی گوی مرعون که از رویش
بنقد ای الان وبالفعل اسوده اسم مفعول من اسودن بالترکی دکلنمك
گردی ای مبصر سری نا من مشاهدة وجه البشاشی **حکایت**
خشک سالی بالیاء المصدری ای القحط در اسکندریه پدید امد ای ظهر
چنانکه عنان طاقت درویشان از دست رفته بود لشدة الفقر وکثرة القلة
ودرهای اسمان بر زمین بسته ای لم ینزل المطر والبرکة وفریاد اهل
زمین من الجوع باسمان پیوسته **قطعه** نماند جانور از وحش
وطیر وماهی ومور مرجون که بر فلک نشد بمعنی نرفت از بی نوایی قد
عرفت معانیه افغانش فاعل نشد عجب که دود دل خلق جمع می نشود

ای بمی شود که ابر کردد بالکاف الفارسی ای یصیر سحابا و سیلاب بالفتح و
دیده باران مبالغه لطیفه در چنین سالی مختی بیاء الوحدة دور
از دوستان دعایک سخن در وصف وترکیب است خاصه ای خصوصا
که در حضرت بزرگان فاما صیانة اللسان فی محضرهم واجب وبطریق
اهمال از سران در گذشتن هم نشاید علله بقوله که طایفه بر عجز گوینده
حمل کنند پس بر این دو بیت اختصار کنیم که اندکی دلیل بسیاری
بود بالیاء المصدری فیهما والیاء للوحدة ومشتی بالضم والسکون
والیاء للوحدة لاغیر ای مقدار القبضة نمونه یعنی بالترکی اورنک کذا فی البحر
خرواری وفیه خرواری فی الاصل حمل الحمار ثم اطلق علی الحمل مطلقا ای
حملی کان غالبا وفیه اصلیه **قطعه** گر تیر کنند آن مخنث را تیری
را بدان بباید کشت ای لعصاه چنین باشد چو جسر بغداد فی المثلین راجع
الی قوله ان مخنث الفاعل باشد مهوای در زیر طرف اب و ادی عطف
علی اب بر پشت کنایة عن کونه دابة چنین شخصی که طرفی بفتحتین ای
بعضی از نعتا وشنیدی در آن سال نعمت بی کران داشت قدمتر
مثله تنگدستان را وصف ترکیبی برادبهم الفقراء بسیم و زر داری
ورر دادی بیاء الحکایة ای کان یتصدق بهما علیهم ومسافران را
سفره نهادی ای کان یطعمهم گروهی درویشان از جور فاقه یعنی فقر بجان
امده بودند وصاروا مضطرین اهنگ دعوت او کردند ومشورت
بمن اوردند سر از موافقت باز زدم ای منعت عن موافقتهم گفتم

قطعه نخورد شیر بسکون الراء نیم خورده سگ ای سوره گر بسختی
بمیرد اندر غار ای فی الکهف تن به بیچارگی و گرسنگی بنه ودست پیش
سفله مدار ای لاتمدن یدک الی الدنی للسوال که فریدون شود بنعمت ومال
مردمی بی هنر را هیچ کس مشمار ولا تلتفت الیه پرنیان بفتح الباء الفارسی
الحریر المنقش ونسیج فعیل بمعنی المفعول ای الثوب المنسوج الثمین بر نا اهل
ای علی الجاهل لاجورد وطلاست و سو کل ما یطلی به وقد یقرء بالیاء و تکتب
به بر دیوار **حکایت** حاتم اسم رجل معروف بالکرم طائی منسوب
الی قبیله طای را گفتند از خود بزرگ همت تر در جهان دیده یا شنیده
گفت روزی چهل شتر قربان کرده بودم وبا امرای عرب بگوشه صحرا
برون رفتیم خارکنی بفتح الکاف العربی وصف ترکیبی والیاء للوحدة را
دیدم که پشته خار فراهم اورده ای جمع گفتمش بمهمانی بالیاء الاصلی
بمعنی الضیافة حاتم چرا نروی که خلقی بر سماط او گرد بضم الکاف الفارسی
آمده اند گفت **بیت** هر که نان از عمل خویش خورد بفتح الراء منت حاتم
طائی نبرد من او را بهمت وجوانمردی برتر از خود دیدم **حکایت**
موسی علیه السلام درویشی را دید از برهنگی ای من العری بریگ بالکاف
الفارسی بمعنی الرمل اندر ای اندر ریگ نهان شده بود لکمال فقره
گفت فاعله ضمیر درویش ای موسی دعائی بکن تا خدای تعالی مرا کفاف
دهد که از بی طاقتی بجان امدم موسی علیه السلام دعا کرد تا حق او را
دستگاهی بیاء الوحدة ودستگاه بمعنی قدرت داد اجابت امد

بعد از چند روز بار با امد از مناجات دیدش فاعله ضمیر موسی والضمیر البارز
راجع الی درویش گرفتار ای محبوس وحلق انبوه بالفتح والسکون
بمعنی الکثیر بر وکرد ناکسر الکاف امده کفت موسی علیه السلام ابن راجم
حالتست کفتند خمر خورده ای شرب الخمر فانه اطلاق خوردن بمعنی
اشامیدن شایع فی اللغة الفارسیة وعربده فی مختار الصحاح العربدة
سوء الخلق ورجل معربد بکسر الباء یوذی ندیمه فی سکره ومعناه فی العرف
بالترکیة غوغا کرده وبکی را کشته بضم الکاف العربي ای قتل احدا اکنون
قصاص همی کنند بیت گربه مسکین اگر پر داشتی ای لو کان للهرة المسکینة
جناح تخم گنجشک از جهان برداشتی الگنجشک بضم الکاف والجیم العربیین
العصفور فکذا قد یجد الضعیف قدرة فیوذی الضعفاء کما قال عاجز
باشد که دست قدرة باید خلاصة البیت السابق برخیزد و دست
عاجزان بر تابد مضارع من تافتن بمعنی بودن هم موسی علیه السلام
بحکمت جهان آفرین وصف نرسی اقرار کرد واز تجاسر خویش ای
من جرئته علی الدعاء له استغفار فولنیع ولو بسط الله الرزق لعباده
لبغوا فی الارض بر خواند ای قرء مضمونه لان الایة نزلت علی نبینا علیه السلام
شعر ماذا اخاضک اخاص افعل من الخوض بمعنی الشروع واصله
فی ورود الماء وشروعه وکلمة ما استفهامیة فذا بمعنی الذي واخاص
صلته والمجموع خبرها ای ای شیء الذي اخاضکیا وکلمة ما مع ذا اسم
واحد بمعنی ای شیء فهو مبتدا والجملة الفعلیة خبره ای ای شیء اخاضک

اي

ای فعلك فایضا مغرورا فی الخطر بمعنی الاشراف علی الهلاك ویجوز
ان یکسر الطاء للقافیة هی ملکت والحار انما اغی فی وقت متعلقان بقوله
اخاضك قلیت النمل الی لم یطر یقرء بفتح الطاء للقافیة علی الاول وبکسرها
علی الثانی رباعی سفله الظاهر ان کلمة را مقدرة چو جاه بالجیم
العربي امد وسیم وزرش ای اذا جاء المنصب والفضة والذهب الی
الدنی سیلی بکسر السین المهملة والکسرة المحملة للیاء وهو الضرب بالید
علی القفاء معال له بالترکیة سکه تخفیف سر شن اذا عمل عن لفظ سر ابن مثل
اخرنه حکیمی زدست استفهام انکاری والمشار الیه هو المصراع الثاني مور
همان به که نباشد پرش هذا مثل العجم کما قیل لیت النمل لم یطر حکایت
پدر را عسل بسیار است ولیکن پسر گرمی داشت یعنی ان فی ابنه حرارة
اما ذاتیة او عرضیة فیضره العسل بیت انکس که توانگرت نمی گرداند
الذي لا یجعلك غنیا او مصلحت تو از تو بهتر داند حکایت اعرابي
العرب کل من هو من ولد اسمعیل علیه السلام سواء کان ساکنا فی البادیة
او الامصار او القری والنسبة الیهم اعرابی را دیدم در حلقه جوهریان
بصره ای فی جماعتهم او سوقهم حکایت همی کرد که وقتی در بیابان ای فی
المفازة راه گم بالضم کرده بودم واز زاد معنی بالاضافة واعلم
ان الزاد طعام یتخذ للسفر ومعنی لعط معنی مایدهم وکره مع زاد التبعید
المبالغة فی النفی یعنی از جنس زاد هیچ با من چیزی نمانده بود
والطلاق لعط معنی علی الامر المهم والشيء الکتوم من المال والزاد

شايع كما يقال في التركي معنى سنو كله ميدر ودل بر ملاك نهادم كه ناكم
مقصور من ماكاه بمعنى مي اه كلفظ ناكهان كيه بيافتم براورم اي
اي اللؤلؤ هر كزان ذوق وشادي فراموش نكنم كه نبدانستم اي
ظننت ان في ذلك الكيس كندم برايست وهو بالتركي قاورلمش بغداي
در وباز فراموش نكنم ان تلخي ونا اميدي كه معلوم كردم كه مرواريد
قطعه در بيابان خشك اي في المفازة اليابسة وريك روان
الرمل الجاري ومن قال بمعنى برير لم يات بمعنى اللفظ ايضا تشنه
در دهان چه در بضم الدال چه صدف اذ اللؤلؤ لا يرفع عطشه كالصدف
مردي بي توشه بمعنى زاد كوا صلكه او اشارة الى مرد بي توشه فتاده
بضم الفاء ماضي من فتادن وهو مرادف افتادن فاذا سمعت التحقيق
فلا تلتفت الى كلام لا يليق رهاي كوعه بهر كمر بند او چه زر چه خرف
اي لا تفاوت بينهما وخزف بفتحتي الخاء والراء المعجمتين بالتركي
سقسي **حكايت** يكي از عرب اي واحد منهم در بيابان بياء الوحدة از
غايت تشنكي مي كفت **شعر** بالبيت قبل ظرف لقوله افوز منيتي فعبله
معنى الموت يوما يدل من الظرف والمراد باليوم مطلق الوقت لا نه
اقترن بفعل غير ممتد افوز اي اظفر بمنيتي بالضم والسكون اي المتمنى
اي ما ليتمنى افوز بمرادي قبل ان اموت نهر بالجر على انه بدل من
منيتي يتلاطم ركبتي صفة نهر وهو تفاعل من اللطم بالتركي طبانچه
اورمق وتلاطم الامواج ضرب بعضها بعضا واختار الماضي للتفاول

كانه

كانه وقع فاظل نصب باضمار ان في جواب التمني احيرنا املاء قربتي بكسر
الكاف **حكايت** همچنين در قاع بمعنى صحرا وهو معروف ببسط اي مبسوط
وطويل ومن فسر القاع بالمستوي من الارض جعل لفظ بسيط صفة
كاشفة مسافري كم شده بود اي ضل الطريق وفي بعض النسخ راه
كم كرده بود في الحكاية السابقة وقوت بتشديد الواو المفتوحة
وقوتش بسكونها نمانده ودرمي چند بالتركي بر قچ اقچه بر ميان داشت
بسيار بگرديد بفتح الفارسي بالتركي دولاندي راه بجاي نبرد وسختي
بلاك شد اي مات بالشدة طايفه برسيد الى ذلك المنزل ودرمها ديدند
بيش رويش نهاده وبرخاك اين كلام را نبشته **قطعه** كو همه زر
بتوء بالتشديد للوزن جعفري وهو دينار كبير مشهور بالجعفرية دارد
فاعله اول المصراع الاخير مرد با لكسر بي توشه اي بي زاد بر نكيرد كام
بالكاف الفارسي بمعنى الخطوة اي لا يرفع خطوته بمعنى لا يقدر على ان يخطو
خطوة هذا هو المرام بحسب المقام در بيابان بسكون النون فقير سوخته
را شلغم پخته به كه نقره خام الفضة السبيكة **حكايت** هر كز
لفظ مستعمل يعرفه كل احد ومن قال بمعنى اصلا فقد حل المشكل عنده از
دور زمان نناليده بودم اي ما وصلني منه الم حتى يقع مني انين لاجله
وروي از كردش اسم مصدر من كرديدن بفتح الكاف الفارسي اسمان
درهم نكشيده والمعنى بالتركي يوز ترش ايدم مكر وقتي كه پايم برهنه بود
واستطاعت اي قدرت پاي پوشي براده المعنى الاصطلاحي بالتركي

بابوج مداشتم اى لم يكن لى قدرة ان اشترى المداس بجامع كوفه درامدم اى
دخلت فيه دل تنگ حال لكون رجلى حافية يكى را ديدم كه پاى نداشت
سپاس وشكر نعمت حق بجاى اوردم اى شكرت على نعمة الله تعالى
وعلى صحة رجلى وبر بى كفشى بالباء المصدرى صبر كردم **قطعه**
مرغ بريان اى الطير المشوى بچشم مردم سير بالكسرة المجهولة كما عرفت
كمتر اى كمتر ست از برگ تره بتشديد الراء للوزن وبر خوان ست يعنى
اقل من ورق نبات على سفرة مملوة من الطعام لان المنعم الشبعان
لا يعرف قدر الطعام وانكه را دستگاه يعنى القدرة فى جميع استعمالاته
وقدرت عطف تفسيرى نيست اى الذي ليس له قدرة والمراد الشخص
الجايع شلغم پخته مرغ بريانيست **حكايت** يكى از ملوك با تنى چند از
خاصان بيان للقول بتنى چند در شكارگاهى بزمستان بكسرتى الراء والميم
اى فى الشتاء از عمارت دور افتاد اى وقع بعيدا من العمران شب
درامد اى دخل الليل خانه دهقان ديد قد مر انه فى الباب الاول ديدند
ملك گفت شب انجا رويم تا زحمت سرما يعنى البرد بسكون الراء فيهما نباشد
يكى از وزرا گفت لايق قدر پادشاه نباشد التجا بخانه دهقانى بياء
الوحدة كردن هم اينجا خيمه زنيم واتش افروزيم
دهقان را خبر شد اى وقف على ارادة الملك ان سر سه وكونا النوم
ما حضرى از طعام ترتيب كرد وپيش سلطان برد بطريق الهدية
وخدمت بوسيد وگفت قدر بسكون الدال وكسر الراء بلند سلطان

بري

بدين قدر فروتر نيامدى اى نازل نشدى بالتركى الچق اولمز ايدى وليكن نخواستند
كه قدر دهقان بلند شود ملك را سخن گفتن او مطبوع امد اى قُبِل طبعه
كلام الدهقان شبانگاه اى وقت الشام بمنزل او نقل كردند بامدادان
خلعت ونعمت بخشيد اى للدهقان ودر ركاب ملك قدمى چند ميرفت
ايق مى رفت وى گفت ضمير بما راجع الى الدهقان **قطعه** ز قدر شوكت
سلطان نگشت بفتح الكاف الفارسى چيزى كم بالفتح بمعنى الناقص از
التفات بمهمان سراى بسكون النون والتقدير سراى مهمان مالك يعنى فوق
اوى دهقانى كلاه گوشه دهقان بسكون هاء كلاه والتقدير كلاه
با افتاب رسيد عاليه نعبوله كه سايه بر سرش افكند چون تو سلطانى
اى سلطان مثلك **حكايت** گداى هول اى سائل مخوف را وهو الذى
يخاف الناس اى بجبر منه حكايت كنند كه نعمت وافر داشت اى كان له
مال كثير يكى از ملوك گفتش مى نمايد مجهول اى يرى مال بيكران دارى ما يه
الحكاية وما را مهمى بياء الوحدة هست اگر برخى يعنى بعض ازان
دستگيرى كنى چون ارتفاع ولايت اى حاصل المملكة رسد اى وصل وفا
كرده شود اى يودى ذلك الدين گفت لايق قدر بزرگوار خداوند
نباشد فاعله ضمير لايق دست همت مال چون من گدا الوده بمعنى التلوث
كه جو جو فراهم اورده ام يعنى قد جمعته حبة حبة گفت غم نيست كه
بكافران ميدهم وفى بعض النسخ بتترى ميدهم كه الخبيثات للخبيثين
شعر قالوا عجين الكلس العجين فعيل بمعنى المفعول بالتركى

غير الكلس بكسر الكاف وسكون اللام بالتركية الجو وعجين الكلس من باب
جرد قطيفة لبس بطاهر قلنا في جوابهم تندبة لمهين المهملة من سود
اللغة شقوق جمع شق بالفتح المبر بتقديم الراء المهملة على المعجمة على وزن
المذهب اي الخلاء بيت كراب چاه نصرانى نه پاکست ما الماء الغار
جهودی مرده می شویم چه پاکست ما الماء العربی شنیدم که سر از فرمان
ملک باز دارد ای امتنع عن امره وحجت آوردن گرفت ای شرع فی
ایراد الدلیل وشوخ چشمی کردن بالترکیة یوزسزلک وهنرلق ایتمك
ملک فرمود تا مضمون خطاب معنی ما امره الملک من اخذ المال بزجر
وتوبیخ مستخلص بفتح اللام کردند یعنی اخذوا منه المال المامور
بالقهر والغلبة مثنوی بلطافت چو بر نیاید کار سر به بی
حرمتی کشد ناچار هر که بر خویشتن نبخشاید ای من لم یترحم
لنفسه گر نبخشد کسی فا علیه بر وشاید ای لو لم یرحمه شخص آخر
فهو یلیق به حکایت بازرگانی را دیدم فی زمان سیاحتی که صد
وپنجاه شتر بار داشت وچهل بنده وخدمتکار عطف تفسیری وفی
بعض النسخ بغیر واو فیکون من قبیل اضافة الموصوف الی الصفة
شبی در جزیرهٔ کیش اسم مکان مرا بحجرهٔ خویش بر بضم الباء وکلمه
شب نیارامید بالترکیة دکلنمدی از سخنهای پریشان گفتن یعنی
کلامه المنتشر که فلان انبازم بفتح الهمزة وسکون النون ثم الموحدة
والزاء المعجمة یعنی شریکی فلان بترکستانست وفلان بضاعت

ای قماش هندوستان عطف جملة علی جملة واین کاغذ قباله بفتح القاف
مکتوب قاضی فلان زمین است وفلان هر چیز من المال او المتاع فلان
ضمین است ای کفیل بالمال او ضمان الدرك گاه گفتی که خاطر اسکندریه
دارم که هوای خوشست وگاه گفتی نه که دریای مغرب مشوش ثم عد الاسفار
المتعددة الواقعة فی المسافة البعیدة سفرا واحدا حیث قال سعدیا یك
سفر دیگر در پیشست ای منی وقوام فکری اگر آن کرده شود بقیت عمر
بگوشهٔ بنشینم وترك تجارت کنم گفتم هذا الکلام المضمون آن کدام سفرست
گفت ای التاجر گوگرد یعنی الکبریت الفارسی بار پی چین خواهم بردن
شنیدم که آنجا عظیم قیمتی دارد هذا سفر عظیم النفع عند التاجر
واز آنجا کاسهٔ چینی بروم ونیز از خط ودیبای رومی بهند هذا
سفر بعید وپولاد هندی بحلب هذا سفر شدید وآبگینهٔ بالمد وکسر الکاف
الفارسی یعنی قارورهٔ حلبی بیمن وهذا سفر خطر وبرد بالضم یمانی
متاع ابلق بپارس کل واحد من هذه الاسفار ان هذه انما یکون بالعمر الطویل
وعد التاجر سفرا واحدا وقدر لنفسه عمرا طویلا بعد هذه الاسفار
حیث قال وازآن پس ترك تجارت کنم بر بدیع ترک السفر لا ترك طلب
الدنیا اذ قال وبدکانی بنشینم چندان از آن ما خولیا ای الفکر الفاسد
فرو خواند بسکون النون که بیش ما الماء العربی ای زیاده طاقتش نماند
بسکون النون گفت ای سعدی تو نیز سخنی بگوی از آنها که دیده
وشنیده گفتم رباعی آن شنیدستی استفهام که در صحرای غور

بضم الغين المعجمة اسم مكان بار بالباء الفارسي وسكون الراء اي في
السنة السالفة سالاري اي سيد واحد وتاجر صاحب الملك وقد يقرء
بالباء العربي وكسر الراء للاضافة الى سالاري ومعنى بالسالاري سالار
باري ومن ظنه صحيحا تكلف في توجيهه سعادار استوار اي من الكرب
كنت چشم نيك بالاضافة دنيادار را وصف نرگسي والمراد به اهل
الدنيا **حكايت** مالداري را شنيدم ببخل چنان معروف بود كه
حاتم طائي بسخا كان في طرف خلافه ظاهر حالش بنعمت دنيا آراسته لكنه
مال وخست نفس جبلي بكسر اللام المشددة اي خلقي همچنان در باطنش
متمكن اي نبت وثبت كه ناني را بجاني از دست ندادي اي لا يبيع
خبزا واحدا بروح وگربه بو هريره را بلقمه ننواختي بياء الحكاية
سابقا ولاحقا وهذا ماض منفي من نواختن بالتركي اوخشمق وسگ
اصحاب كهف را استخوان نينداختي مع كونهما محلي الاحسان في الجمله
خانه او را كسي نديدي در گشاده يعني مفتوح الباب وسفره
او را سر گشاده لامساكه على وجه المبالغة **مصرع** درويش بجز بوي
طعامش نشنيدي اعلم ان لفظ شنيدن يستعمل بمعنى بوييدن في
اللغة الفارسية مجازا شايعا وكذا نظائرها فاذا عرفت **مرغ** از پس
بالباء الفارسي وكسر السين مضاف الى قوله نان خوردن او ريزه نچيدي
اي لا يلتقط الطير كسرة الخبز من بقايا سفرته شنيدم كه بدرياي مغرب
اي فيه راه مصر مفعول مقدم لقوله برگرفته اي توجه اليه وخيال فرعوني

بالباء

بالباء المصدري در سر عطف جملة على جملة قوله تع حتى اذا ادركه الغرق
يريد المص بايراد بعض الاية الواردة في قصة فرعون ان حاله وقعت
كحال فرعون وتمام الاية ناگاه بادي مخالف بكسر الكاف الفارسي كشتي
برآيد مرتبط بقوله شنيدم كه بدرياي مغرب چنانكه گفته اند **بيت**
با يعني مع طبع بكسر العين للاضافة ملولت التاء للخطاب چه كند دل
شكايت عن الطبع كه بازد بكسر الباء بالتركي دوزلمه وقوشلمه موافقت
ايدب مقبولي اولمق وقد يقرء نسازد بالنون النافية بالتركي دوزلميه
وقوشلميه شرطه بالفتح والسكون الريح الموافق قويرريمه وقتي نبود
لايق كشتي اي نصيبه دست دعا برآورد متعلق بقوله ناگاه بادي مخالف
گرد كشتي برآمد وقوله بادي فاعله گردن گرفت قال الله تع فاذا
ركبوا في الفلك الاية متصلة بكلام محذوف دل عليه شرح حال المشركين
سابقا اي هم على ما وضعوا به من الشرك فاذا ركبوا في الفلك دعوا الله
مخلصين له الدين اي كائنين في صورة من يخلص دينه لله تعالى
من المؤمنين حيث لا يذكرون الا الله تع **بيت** دست تضرع چه
سود اي لا ينفع بنده محتاج را لانه وقت دعا بر خداي برفعه
اليه وقت كرم در بغل يعني اي الابط **قطعه** از زر وسيم راحتي
بياء الوحدة برسان الى المحتاج خويشتن هم تمتعي برگير اي
احداث منفعة بصرف المال الى الحوائج المباحة بعد ما تصدقت به
چونكه اين خانه از تو خواهد ماند اي سعي وانت تموت خشتي سيم

وخشتی از زر کبرای افرض جداره مبنیا من لبنات من فضة وقد بنت
فلا تصرف مالکا الی تزیین البیت وتدمیبه بل التصدق والتمتع اورده
اندکه هم از اقارب درویش داشت ای کان له فی المورثة مه
فقرا ببقیت مال او توانگر شدند ای صاروا اغنیاء جامهای
کهن بمرگ او بدریدند وخز بفتح الخاء المعجمة والزاء المشددة ثوب
سداه حریر ولحمته شو وقیل اسم حیوان سمی الثوب المتخذ من وبرها
خزا ایضا وقیل الخز صوف غنم البحر وقیل ان ذلک الحیوان غنم البحر
ودمیاطی متاع لطیف معروف ببریدند للقباء دران بغتة روان
یکی را دیدم از ایشان ای من ورثته بر بادپایی الیاء الاخیرة للوحدة
والمراد به الفرس السریع فی المشی روان ای یذهب وغلامی بیاء الوحدة
بر پی بیکردی اودوان صفة مشبهة من دویدن با خود گفتم
قطعه وه که گر مرده باز گردیدی بالکاف الفارسی ای لو
رجع المیت میان قبیله وپیوند ومن یتعلق به الشخص من الاقارب
رد میراث سخت تر بودی بیاء الحکایة وارثان را ز مرگ خوشاوند
بالزاء خصم وقوم بسابقهٔ معرفتی الیاء سببیة که نیان بود پیشش
بکشیدم و گفتم **ـــ** گور ای نیک سیرت وسره بفتحتین بمعنی
مقبول مردگان اصله گران نگون گشت بضم النون والکاف الفارسیة
بمعنی المنکس گرد بکسر الکاف الفارسی گرد بفتح الکاف العربی ای جمع وگور گر
بفتح الخاء للقافیة ومن قال للوزن فقد اخطاء **حکایت**

صیاد

صیاد ضعیف را ماهی بکسر الهاء الاصلیة قوی در دام افتاد ای
وقع فی شبکته وطاقت ضبط ان نداشت ای لم یقدر علی ضبط السمک
ماهی برو غالب امد و دام از دستش من ید الصیاد در ربود **قطعه**
شد یعنی رفت غلامی فاعله که اب جوی باضافة اب اراد منه اب جوی
امد و غلام ببرد ای جاء الماء الکثیر غالبا وذهب بالغلام دام هر بار
ماهی اوردی بیاء الحکایة ماهی این بار رفت و دام ببرد وکذا الامر
فی الدنیا لیس فی ید العبد وتدبیره دیگر صیادان دریغ خوردند و
ملامتش کردند ای وکو الصیاد المذکور که چنین صیدی در دام
تو افتاد ونتوانستی نگاه داشتن ای لم تقدر علی حفظه گفت ای برادران
ان چه توان کرد مرا روزی ای رزق نبود و ماهی را همچنان روزی مانده
بود **حکمت** صیاد بی روزی در دجله ماهی نگیرد وکذا ماهی بی اجل
بر خشکی نمیرد **حکایت** دست و پا بریده ای شخص مقطوع الید و
الرجل هزار پایی بالترکیة قرق ایاقلو ذیدکلری جانور را بکشت بضم
الکاف العربی ای قتله صاحب دلی بر وی بگذشت وعلم انه قتله ذلک
الشخص و گفت سبحان الله نصب علی المصدریة بفعل مقدر ای سبحه
بمعنی انزهه تنزیها ویستعمل فی مواضع التعجب با هزار پای که داشت
چون اجلش فرا رسید از بی دست وپا نتوانست گریخت **مثنوی**
چو اید ز پی بفتح الیاء الفارسی وسکون الیاء بمعنی العقب دشمن بکسر
النون جان ستان وصف ترکیبی ببندد اجل سکون اللام پای مرد

دوان

بالاضافة فی اللفظین دان دم که دشمن بپای علی التوالی رسید
لقتلک کمان کیانی بفتح الکاف العربی ای قوس منسوب الی ملوک
کیان نشاید کشید والمعنی اذا حل اجلک وجاء العدو لقتلک
لاتقدر علی الدفع **حکایت** ابلهی را دیدم سمین وکمیم وحلقه
در برای علیه علق کثیر الثمن ومرکب تازی ای فرس عربی در زیر ای
رکب علیه وقصب مصنوع من الاقمشة المنسوجة بالابریشم یشد به
الراس مصری اسم نسبة بر سر ای جعله عمامة فی راسه کسی گفت فی حقها
الی ای سعدی چگونه می بینی این دیبای معلم علی وزن المفعول من اعلم
الثوب ای جعله ذا علم بفتحتین وهو قطع من الثوب یخاط فی منکبیه
وهو مهجور فی زماننا بدین حیوان لا یعلم ای جاهل گفتم فی جوابه خطی
بیاء الوحدة زشتست که باب زر نوشته است **شعر** قد شابه
بالوری ای بنی ادم حمار فاعل شابه والتنکیر للتحقیر عجلا منصوب ههنا
بتقدیر اعنی هذا بدل من عجلا له خوار جملة اسمیة صفة عجلا الخوار
صوت الثور **قطعه** بآدمی نتوان گفت این حیوان فیه تقدیم
وتاخیر للوزن ای نتوان گفت این حیوان بآدمی ماند مگر دراعه بکسر
الدال المهملة ردا کذا سمع من الاساتذة وقیل بضم الدال وتخفیف الراء
للوزن واصله بتشدید الراء واحدة الذرایع ولا یخفی بروده
ارادتها بحسب المقام ودستار ای العمام ونقش بیرون بشن من الصورة
البشریة بگرد آدمی گرد بدن بفتح الکاف الفارسی درهمه اسباب وملک

دستی ادم مون کرنیم حمری نبینی وفی بعض النسخ نیابی نلال جز
خونش **حکایت** شریف الرد متضعف بکسر العین من الضعف بالفتح
والضم ضد القوة کذا فی مختار الصحاح شود حبال مبتدا ای لا تصور
کربانکاه وسوم رادف باکاه بمعنی الحجر الذی یوضع علیه القدم وبمعنی المنزل
وبمعنی المرتبة کذا فی البحر والمراد هنا المعنی الاخیر بلندش ضعیف خواهد
شد والمراد انه لایضعف قدره در استانه سیمین بمیخ زر بیندم موند
کمانه هبر که یهودی شریف خواهد شد ای لو کان للیهود عتبة من الفضة
ومسمارها من الذهب لا یتوهم انه یرتفع شانه **حکایت** دزدی گدای
را گفت شرم نداری ای قال سارق لسائل لا تستحیی که از برای جوی
الوحدة سیم ای لاجل الفضة القلیلة کالشعیر که دست بپیش هر لئیم ای
خسیس درازی کنی گفت فاعله ضمیر گدای **حکایت** دست دراز
وصف ترکیبی از پی بفتح الباء الفارسی وکسر الباء الفارسی للاضافة
وفی بعض النسخ دست درازی بالیاء المصدری وبی بلا العطف از یک
حبه سیم ای لاجل به که ببرند بتشدید الراء بدانکی ونیم ای بدانق
واحد ونصف **حکایت** حکایت مشت زنی المراد به معناه الاصطلاحی
ای الشخص الذی یقاله زوربار حکایت کنند که از دهر مخالف ای من
الزمان الغیر المساعد للمال بجان آمده بود کنایة عن کمال الشکایة
واز حلق بالحاء المهملة فراخ ای واسع کنایة عن کثرة الاکل ودست
بکسر التاء للاضافة تنگ بضعه آمده لاجرم شکایت وفی بعض النسخ

مسورت وسو بعيد عشق پدر برد اجازت خواست که عزم سفر
دارم ای قصدت السفر قطعا ما مکر بفتح الکاف الفارسی بقوة بازوان
جمع بازو دامن کامی بالکاف العربی وياء الوحدة بکف آرم بيت
فضل وهنر ضایعست تا ننمایی فینبغی ان یظهر وما لئلا یکونا ضایعین
عود بر آتش نهند مشک بسایند فالانسب ان یوضع العود علی
النار ویسحق المسک لیظهر کمالهما وهو الرائحة الطيبة پدر گفت
ای پسر خیال محال از سر بدر کن ای اخرج الخیال المحال من الراس وپای
قناعت در دامن سلامت کش بفتح الکاف العربی ای اقنع که بزرگان
گفته اند دولت نه بکوشیدنست چاره کم جوشیدنست ای تحصل الدولة
بالجد فالعلاج قلة الغلیان ای القناعة بالقلیل من الطعام وقیل العلاج
قلة الاضطراب بيت کس نتواند گرفت دامن دولت بزور ای
بالقوة والقهر کوشش بالکاف العربی اسم مصدر من کوشیدن بی فایده
است وسمه بسکون السین ما یختضب به بالترکیة راستق بر ابروی کور
مثنوی اگر بهر بفتحتین سرموی هنر دو صد باشی هنر
بکار نیاید چو بخت بد باشد ای لو کان فی مقابلة کل شعر ما تنا کمال لا ینفع
اذا کان دولتک سوئة قبیحة چه کند ای ما یفعل زورمند وصف ترکیبی
وفاعل کند وارون بخت الواو من نفس الکلمة وصف ترکیبی ایضا
بدل منه بمعنی نحس طالع بازوی بخت به که بازوی سخت بمعنی قوة
الطالع اولی من قوة البدن پسر گفت ای پدر فواید سفر بسیارست

منها

منها بقوله او نزهت خاطر ای من سروره وجذب فواید الی النفس
ودیدن عجایب من الاثار وشنیدن غرایب من الاخبار وتفرج بلدان
بالضم والسکون جمع بلد ومحاوره بالحاء المهملة ای المکالمة خلان بالضم
والتشدید جمع خلیل وتحصیل جاه وادب ومزید مصدر میمی مال
ومکسب ای زیادتها ومعرفت یاران ای حصول المعرفة بهم وتجربة
روزگاران چنانکه سالکان طریقت گفته اند رباعی تا بدکان وخانه
درگروی بکسر الکاف الفارسی وياء الخطاب ای ما دمت فی الدکان والبیت
مرهونا بمعنی ما دام لا تخرج الی السفر هرگز ای خام آدمی نشوی فاعمل بقولی
هذا برو اندر جهان تفرج کن پیش از آن روز کز جهان بروی ای قبل
خروج من الدنیا پدر گفت ای پسر منافع سفر برین نمط ای اسلوب که
بیان کردی بی شمارست ولیکن پنج طایفه راست اول ای الاول
من تلک الطایفة بازرگانی بیاء الوحدة النوعیة را که با وجود نعمت ومکنت و
ای قدرت غلامان وکنیزان قد تریبانه دلاویز وصف ترکیبی للجمعین
وشاگردان چابک دارد ای له من الخدام هر روز بشهری وهر شب بمقامی
بیاء الوحدة فیهما دهر لحظه از نعیم دنیا متمتع ومتنفع می شود قطعه
منعم بکوه ودشت وصحرا وبیابان غریب نیست لانه هر جا که رفت خیمه
زد وخوابگاه بالواو الرسمیة ای محل النوم والاستراحة ساخت فحال المنعم
من الامور وانکه بر مراد جهان نیست دسترس ای من لیس له وصول
الید الی مرام الدنیا زاد بوم خویش ای فی الموضع الذی ولد فیه ووطنه

الاصلي وقد مر بيان معاني لفظ بوم في قول المص در شوره بوم خس
عريست وما سناختناي غير معلوم دوم اي الثاني من تلك الطائفة
عالمي بكسر اللام وياء الوحدة كالسابق كه بمنطق مصدر ميمي يعني بتكلم نرمي
الانسبية وقوة بتشديد الواو فصاحت عطف على بدخول الباء وكذا
قوله وبانه بلاغت اي بسبب هذه الامور هر جاكه رود تحدمتش
اقدام نمايند اي الناس واكرام كنند **قطعه** وجود مردم دانا مثال
زر سد بد الراء للوزن وكسرها للاضافة طلاست وسوكما طليت
به كذا في مختار الصحاح واعلم ان معنى لفظ زر طلا بالتركي بالذر التوني
والمراد به الذهب الخالص لان الطلا يتخذ منه كه هركجا كه رود قدر وقيمتش
دانند فان الذهب اينما ذهب انما ذهب لا يذهب رواجه بزرگ زاده
نادان بشهروا قيل ان شهروا بفتح الراء لفظ واحد وكان بعض سلاطين
العجم في اوايل سلطنتهم يريدون اظهار تقرر سلطنتهم ويامرون ان يكتب
اساميهم على الاوراق الصغار كضرب الدراهم ويامرون الناس ان
يقبلوا تلك الاوراق في بيوعهم كالدراهم المضروبة والناس يقبلونها
خوفا من قهر سلاطينهم واسم تلك الاوراق شهروا مانند مضارع من
مانستن بمعنى المشابهة فالمعنى ان الابن الجاهل للرجل العظيم مثل تلك
الاوراق يتعامل بها ويقبل في البلدة كه در ديار غربتش بهيچ نستانند
لانها ليست بدراهم مضروبة من فضة خالصة وقيل اللفظ المذكور
مركب من لفظ شهر بسكون الراء ولفظ وا ولفظ وا بمعنى احدهما بالتركي

كرد وقد يكون زايدة للتاكيد اولتحسين اللفظ وقد يطلق على المطعومات
نحو غوره وا وقد يكون بمعنى با اي للمصاحبة ولعل وا هنا اما بمعنى بان
او زايدة يقرب من الاول ما قيل شهروا بفتح الراء لفظ واحد في البهلوي
يستعمل بمعنى مكتوب الحاكم سوم اي الثالث من تلك الطايفة خوب رويي
الياء الثانية للوحدة كه درون صاحب دلان بمي لطف وميل كنند فان حسن
الصورة مغناطيس القلوب وصحبتش را غنيمت شناسد وخدمتش را
منت دانند اي يعدونه نعمة او منة على انفسهم كه كفته اند كه جمال به ز
بسيار مالي وكذا روي زيبا مرهم دلهاي خسته است وكليد بكسر الكاف
الفارسي اي مفتاح درهاي بسته **قطعه** نشايد اي محبوب انجاكه رود
حرمت وعزت بينند اي يعظمونه وزير انند بقهرش الضمير راجع الى شاهد
پدر ومادر خويش فاعل بر انند بالباء الفارسي وتشديد الراء للوزن طاووس
بر اوراق مصاحف ديدم اي كانوا وضعوه فيها كفتم اين منزلت الظاهر
ان الياء من نفس الكلمة بمعنى المرتبة از قدر تو مي بينيم بيش بالياء العربي
كفت ضمير بر طاووس خاموش اي اسكت كه هر كس كه جمالي دارد
من كان له نوع من الحسن هر كجا پاي نهد دست بدارندش پيش بالباء
الفارسي اي لا يمنعوه ولا يردونه **رباعي** چون در پسر موافقت
ودلبري بالياء المصدري بود انديشه نيست اي لا نهتم كر پدر ازوي
بري بود لفظ بري بمعنى بيزار على ما صرح به في كتب اللغة او كوهر ست
كوامر كفتن وقدم بيان فايدة ذكره صدفش درميان مباش

كرد

وفي بعض النسخ مباد در بتشديد الراء يتيم را التيتيم في الانسان
من لا اب له وفي الحيوان من لا ام له وفي الجماد ما لا نظير له يتيم كس مشتري
بود چهارم اي الرابع من تلك الطايفة خوش اوازي اي شخص له صوت
حسن كه ضجرهء داودي اي كلو منسوب الى داود عليه السلام اي بصوت
حسن كداود عليه السلام اسا از جريان مصدر و مرغ از طيران
بتقديم الياء على الراء ومن عكس فقد غلط باز دارد اي يمسك پس
بوسيلت اين فضيلت باضافة وسيلت دردمان اي قلوبهم صيد
كنند وارباب معنى نماندمت اويعني نديم شدن او رغبت نمايند
سمعي اي سماعي مرفوع تقديرا بالابتداء الى حسن بفتحتين
الاغاني جمع اغنية نسبه من استفهامية مرفوعة محلا بالابتداء ذا
اسم اشارة مرفوع محلا خبره الذي حسن بالجيم وتشديد السين المهملة
بمعنى مس بيت والموصول مع صلته صفة والمثاني مفعول حبس وسكون
الياء لضرورة الشعر والمثاني جمع مثنى نوع من الاعواد ما كان على
وترين والمثالث ما كان على ثلثة اوتار والمقصود ترجيح الاصوات
الحسنة الحلقية على نغمات الالات الصناعية قطعه چه خوش باشد
اونرم وجرس بالتركي انجه بگوش هربيان مست صبوح بالاضافة
في الالفاظ الثلثة به از روي خوبست اواز خوش علله بقوله كه ان
حظ نفس است واين قوت روح مزاولي من حظ النفس بحم س
تلك الطايفة بيتنوري بياء الوحدة ولفظ وربنا اداة نسبة وقدم

بيان معانيه لمعنى بيشه ور صنعتلو كه بسعي بازو كفاف قدر بانه
حاصل كنند تا اب روي از بهر نان ريخته نشود اي لابال المناس
لئلا ينصب الوجه لاجل الخبز چنانكه خردمندان گفته اند قطعه
لو سعي بالياء المصدري رود از شهر خويش ور بود محنت وسختي
نبرد بالفتحات ببيند دور وصف تركيبي فاعل رود وفاعل نبرد
على التنازع بالتركيه اسكي ور كدايي بالياء المصدري ايضا فتدار مملكت
اي من المملكة المعمورة بترسه خرابي كرسنه خسبد مضارع من خسبيدن
بمعنى خفتن ملك بكسر اللام فاعل فتد او خسبد كما ظن بل هو اسم مملكة
چنين صفتها كه بيان كردم من قول الاب لابنه در سفر موجب
بكسر الجيم جمعيت خاطرست وداعيه طيب عيش اي الباعث لحسن
المعيشة اما انكه ازين جمله بي بهره است اي لا نصيب له منها بخيال باطل در جهان
برود بل بضيع نفسه كما قال و ديگر كسش نام و نشان نشود چنانكه گفته
اند قطعه هر انكه گردش گيتي بالكاف الفارسي فيهما بكين بفتح الباء
الصلبة وكسر الكاف الوي اوبر خاست بلا واو اي قام بغير مصلحتش
اي بخلاف ما ينفعه زهيري بالياء المصدري كند ايام اي الزمان وهو
فاعل كند كبوتري كه دگر آشيان نخواهد ديد بالنون النافية والمعنى
بالتركيه بركوكرجن كه دخي يواسن كورمية گوگدر قضا همي بردش بالعين
تابسوي دانه و دام فيهلك پسر گفت في جوابه اي پدر قول حكما را چگونه
مخالفت كنم كه گفته اند و قول الحكما هذا الكلام الاني رزق اگرچه

مقسوم است باسباب حصول ان تعلق اى المباشرة باسباب حصول
شرطست فان القسمة قد تكون مشروطة بالمباشرة وبلا كرجه مقدرست
از ابواب دخول آن احتراز واجب قال الله تعالى ولا تلقوا بايديكم الى التهلكة
قطعه رزق اكر چند لفظ چند فى الاصل سوال عن العدد بمعنى
كم الاستفهامية وقد يستعمل بمعنى چندان اى بمعنى كم الخبرية فى كمان
برسد اى يصل الى الشخص شرط عقلست جستن از درها اى طلبه من
الابواب ورچه كسى ازاجل نخواهد مرد والمعنى بالتركى كركه اجلسز
اولمه كد كدر يوم ودر درنا نا از درها درون صورت كه منهم من كلام
الابن بابيلى دبان قد قر بيانه فى اواخر الباب الاول بنزنم المراد به الهجوم
بغفلة بلا توقف اصلا كما عرفت فى حكاية ملك زاده كوتاه وبانير
زبان بالراء الفارسي بمعنى المهيب بنجه درافكند لقولى وشى على مصلحت
انست كه سوز كنم على بقوله از زمين بيش بالعربى طاقت نه تو نى ندارم
قطعه جو مرد در افتاد در جاى و مقام جو بش اى جرح منه
دیکر چه غم خورد همه آفاق جميع اطراف جاى اوست اى محله
هر توانكرى براى بياء الوحدة فيهما مى رود لوجود دسته درويش
هر كجا ظرف مكان كه شب ايد سراى اوست وبقية البيت على ما وقع
فى بعض النسخ اورا مقام ومسكن ومنزل چه حاجتست اى بطريق
التملك هر جا كه مى رود همه ملك خداى اوست ملكا لسكن فى كل
موضع اين بكفت وهمت خواست ويدر راو داع بفتح الواو

كرد كما هو المعتاد وروان شد اى ذهب بهنكام اى فى وقت رفتنش
شنيد ندكه مى كفت بيت هنر وراى صاحب كمال كه بخشش نيابند
بكام اى على مرامه بجاى رود بر والى موضع كسش نداند نام تقديم
الكلام نامش نداند قدم الضمير وادخل على لفظ كه للوزن تا برسيد اى
ذهب ووصل بكنار آبى كه سنك از صلابت اى شدة او برسنك
مى امد وآواز اى صوت الماء بفرسنك عربيه فرسخ وهو مقدار اثنى
عشر الف خطوة مى رفت بيت بهكين بالكاف الفارسي بالتركى
فوقوفخ وهو لفظ مركب من لفظ سهم بمعنى المهيبه ولفظ كين فانه
اداة نسبة اى كهرع اى وهو الاوز بكسر الهمزة وفتح الواو وتشديد
الزاء بالتركه اورد كى در و ايمن نبود فيه مبالغة كمترين موج اى موجه
الاصغر اسيا سنك اى حجر الرحاء از كنارش الضمير راجع الى اب در
ربودى بياء الحكاية فيهما كروهى بضم الكاف الفارسي بمعنى
طايفة مردمان ديد كه هر يك بقراضه بضم القاف لفظ عربي
بالفارسي ريزه زر در معبر بكسر الميم وفتح الباء الفارسى كشتى كذاره
نشسته ورخت سفر بسته فلما راهم كذلك جوان را دست عطا بسته
بسبب الفقر زبان ثنا دكن داى مدح الملاح وتضرع اليه خندانكه زاره
كرد ياري بالياء المصدري فيهما نكردند وكفتند اى اهل السفينة بيت
بى زر نتوانى خطاب له كه كنى بر كسى زور اى اجبار المرام بالقوة
وزر دارى بزور محتاج نه بالهمزة المفيدة معنى ياء الخطاب ملاح

مى مروة از و نخند بكردید بالكاف الفارسي اي لرجع وكفت ست زر
نداري نتوان رفت بزور از دریا لا ينفع القوة زووده سكون الهاء
بفتح الميم والهاء الرسمي چه باشد والمعنى بالتركى اون اركك قوتنه اولور
زربكردد . بيار فلما قيل له هذا القول خوانرا ازين طعنه دل بهم برامد
معناه بالتركى كوكلي قرشدي خوست از و انتقام بكشد الانتقام مو
المعاقبة والمعاقبة كشتي رفته بود فلم يقدر على الانتقام اوازداد
اى نادى كه اگر بدين جامه كه پوشيده ام قانع شوى خطاب للملاح
دريغ نيست فلما سمع كلامه ملاح طمع كرد وكشتي را باز كرد وكشتي
را باز كردانيد متعدمن كرديدن ست بدوزد مصارع من دوختن
شره بفتحتين وسكون الهاء لفظ عربي بمعنى غلبة الحرص واهل الفرس
لا يقرؤون الهاء ، ديده ، موشمند قدمر بيانه في حكاية سرهنگ زاده را
در طمع مرغ وماهى ببنداى بدخلهما فى القيد هندانكه دست جوان
برش وكريبان ملاح رسيد اورا بخود دركشيد وبى محابا بضم الميم
للماباء في اخره لفظ فارسي والعربي محاباه ومعناه ميل وتوقف فرو
كفت بالكاف العربي بارش اى قوين الملاح از كشتى بدر امداى خرج
من السفينة كه بشتى اى مظاهرت كند ممتنا اى كالملاح درشتى بالياء
المصدري اي غلطت ديد پشت كردانيد اى اعرض مصلحت ان ديد كه
با او مصالحت كنند ذالصلح خير وباجره بضم الهمزة مسامحة المسامحة
المساهلة وتا محزونا سلوا كذا الجوهري ومن فسره بغير جوهري

فند

فندنساه مسوى هو بر فاش اشتهر بفتح الباء الفارسي معناه بالتركى
قرفشه و جنك يعني تحمل بيار راى اصبر ك سهلي بالباء المصدري ببند دهد بكسر
الراء كارزار بسكون الراء من ملهما راواى تعلق الدفع باب الحرب والمراد
سكه لطافت كن اى كه يعني سن قدم معناه نبرد نبند الراء فقس بفتح
القاف وكسر الزاء بمعنى ابرشيم وشدیدها معرب نرم رانيغ
نبر بالياء المكسورة بمعنى الحاد بشترين زباني ولطف وخوبشتي
بالباء المصدري فيهما توانى اى تقدر كه بيلى بموحى بباء الوحدة فيهما
كشتي خطاب عام بعدر ماصى لعذر تقصيرهم الذى مضى دفرمش افتادند
اى اهل السفينة وبوسه چند بنفاق لا اما لا اخلاص برسر و چشمش
دادند اى قبلوا راسه وعينه وبكشتي در اوردند اى ادخلوا السفينة
وروان شدند اى مضوا تا برسيدند بستونى بضمتين للسين والباء
وبباء الوحدة اى وصلوا الى عمود كه از عمارة يونان در اب بستاده
بود اى بقى منصوبا ملاح كفت كشتي را خللى بباء الوحدة هست يكى
از شما كه دلاورست بمعنى الاشجع ومردانه ودورمندار ادالملاح
بهذا الكلام بعو سره بايدكه برين ستون رود وسيمان كشتي بكيرد
تا عمارة كنيم ذلك الخلل جوان بغرور دلاوري اى الشجاعة كه درسر
داشت از خصم دلازرده بمعنى متاذى القلب نينديشيد م
ولم يحترز منه وقول الحكام را كار نفرمود اي لم يعمل بموجب قولهم
كه كفته اند هركه ارحى بدل رسانيدى اگر درعقب ان صد راحت رساني

لتطييب قلبه از باداش بالباء الفارسي بمعنى العوض ان يك رنج ايمن
مباش كه پيكان ازجراحت بدر ايد اي يخرج نصل السهم من الجراحة وازار
بالمد اسم مصدر وكحه صيغه امر ويستعمل صفة في التركيب مثل قولهم دل
ازار ده دل بماند سخن خوش كفت بكتاش باخيلتاش مما سمان
لوجلين نصح احدهما الاخر بقوله چو دشمن خراشيدي والمراد به الايذاء
منا ايمن مباش اي من مكافاته بالشر **قطعه** مشو ايمن كه تنك
دل كردي بالكاف الفارسي چوز دستت دلي بتنكايد قوله مشو جزاء
شرط مقدر والشرط الموخر اعني قوله چوز دستت تفسير لذلك الشرط
المقدر سنك بر باروي حصار مزن علله بقوله كه بود كز حصار سنك
ايداي يحتمل ان يقطع منه حجر ويقع عليك چندانكه مسعود بكسر الميم
وسكون القاف زمام كشتي بر ساعدش محكم ببست وبر بالاي سكان رفت
لمافظ السفينة من الجري ملاح زمام ازكفش بتشديد الفاء عربي ومو
الراحة وبتخفيفها فارسي بمعنى الراحة واللعاب در ربود وكشتي
براند بيچاره درانجا حيران بماند روزي دو بلا ومحنت ديد من الجوع
وعبر الفرار وسختي كشيد سوم روز اي اليوم الثالث خوابش بالواو الرسمي
كريبان كرفت بتداهو التنفس الفارسي وباب انداخت يعني لغلبة النوم
ولم يقدر على امساك نفسه فوقع في الماء بعد از شبان روزي بعد يوم وليلة
بكنار افتاد ازحياتش رمقي بقية الروح مانده بود عبارة
عن الكمال في الضعف وقرب الموت برك درختان اي ورق الاشجار

خوردن

خوردن كرفت اي شرع في اكله وبيخ بكسر الباء العربي كياهان يعني اصول
النبات بر اوردن للاكل تا اندك قوت يافت وقدر على المشي سر ببيابان
نهاد وبرفت تا تشنه وكرسنه وبي طاقت شد لعدم الماء والزاد
ناكاه بسر چاهي رسيد في الطريق قومي را ديد بر وكرد بكسر الكاف الفارسي
امده بودند لاجل شرب الماء وشربتي بياء الوحدة به پشيزي اي بفلس
واحد مي اشاميدند اي كانوا يشربون جوان را پشيزي نبود اب طلب
كرد من الذين يحوون الماء من البئر وابا بكسر الهمزة مصدر ابا يابي اي امتناع
كردند فالشاب لعدم صبره دست تعدي دراز كرد وتني چند فرو
كوفت اي ضرب على الارض مردان غلبه كردند وبي محابا بزدند **قطعه**
پشه بالباء الفارسي وتشديد الشين وهي البقة چو پر شد اي كثرت
بزند پيل را فان الضعفا اذا اجتمعوا حصل لهم القوة با همه مردي و
صلابت كه اوست فيه تقديم وتاخير للنظم اي اوكه باهمه مردي وصلابت
مورچكانش جمع مورچه چو بود بفتح الواو اتفاق مرمون شير ژيان را
قد فرسانه برابر اند مضارع من دريدن پوست مفعول بدرانند
في الكلام تقديم وتاخير اي بدرانند پوست شير ژيان را بحكم ضرورت در
پي كاروان افتاد اي وقع عقبهم وبرفت شبانكاه برسيدند بجائي
كه ازدزدان در خطر بالحاء المعجمة بود كاروانيان را ديد لرزه بر اندام
افتاد ودل بر هلاك نهاده اي لخوفهم من السراق وكفت انديشه مدار
يكي كه منم درين ميان اي فيما بينكم تنها پنجاه مرد را جواب دهم وديگر اقاوم

ودیگر این جوانان نیم یاری دهند قلت قال هذا الکلام مردمان بلا واو
دل قوی شد ای حصل لهم قوة القلب وبصحبت او شادمان شدند بفتح
الکاف الفارسی وبزاد ابش دستگیری کرد نداء بذلوا الزاد والماء
جوانرا اتش معده بکسر العین بالاکرفته بود ای قد کانت ملتهبة عبارة
من غلبة الجوع وعنان صبر وطاقت از دست رفته قرینه من قوسه لقمه
چند از سر اشتها تناول کرد ای اکل ودمی چند وفی بعض النسخ وقدحی
چند ازجی ان اشارة الی قوله لقمه چند بیاشامید تا دیو درونش
بیارامید ای سکن وخوابش در ربود وبخفت ماض من خفتن بمعنی
النوم لا الاضطجاع فقط پیر مردی کهنه وجهاندیده در کاروان
بود گفت للرفقاء ای یاران بسکون النون من این بدرقه شما
بضم الباء وسکون الدال وفتح الراء والقاف لفظ فارسی معناه
حارس یقال له بالترکیة دونداراندیشناکم نه چنانکه از دزدان یعنی خوفی
من حارسکم اشد من من السراق چنانکه حکایت کنند اعرابی که عربی را
درمی چند بود شب از لوریان جمع لوری قال فی الصحاح الفارسی
طبر مشهور وطائفة مخصوصة والمراد هنا الثانی تنها خوابش نبردی
لخوفه من سرقتهم یکی را از دوستان نزد خود اورد فاعله ضمیر عرب
تا وحشت تنهائی بدیدار او منصرف کرداند اشارة الی قوله یکی
بالترکیة دونداره شبی چند در صحبت او بود ذلک الشخص چندانکه
بردرمهاش الضمیر راجع الی عرب وقوف یافت ای اطلع ببرد بدبختی

وسفر کرد ای فقرا بعدادان عرب را دید ندیدیان وگریان بکسر الکاف الفارسی
صفة مشبهة من گرستن گفتندش حال چیست مگر درمهای تراد دبرد
بضم الباء ای اخذ السارق گفت لا والله ای ما اخذ السارق بدرقه برد
قطعه هرگز ایمن ز مار ننشینم ای لا اخلو من الحذر من الحیة تا
بدانستم آنچه خصلت اوست ای لما علمت خصلتها والمراد انی احترز عن
العدو الظاهر عداوته زخم دندان دشمنی بتر است که تاید
مضارع مجهول والقائم مقام فاعله ضمیر دشمن بچشم مردم ای لظاهرا
دوست مفعول لها نماید ای ضرر العدو الذی یری صدیقا اشد
من ضرر العدو الصریح فقد تمت الحکایة التی اوردها ولما کانت هذه
الحکایة کالجملة المعترضة شرع فی اصل کلامه چه دانید ای یاران بکسر النون
منا که این جوان از جملۀ دزدان باشد وبعیاری بالیاء المصدریه
والعیار معروف فی العرف درمیان ما تعبیه بمعنی المخلوط ومستور شده
باشد تا بوقت فرصت بسکون الصاد والفاء یاران را خبر کند ای لرفقائه
السراق پس مصلحت آن بینم که مر او را خفته بگذاریم
ای نترک ها هنا جوانانرا تدبیر پیر استوار ومحکم آمد مهابتی بالیاء للوحدة
النوعیة از مشت زن در دل گرفتند ای خفی کونهم طابقین رخت برداشتند
ای رفعوا المتاع وهو ای راحقه بلد استنداء ی ترکوه تا جاییکه چون تافت
که آفتاب برکتف تافت ای انتبه من نومه حین اثرت حرارة الشمس
علی کتفه سر بر آورد من النوم وکاروان را بدید بسی بگردید ور بجای

شعر نبرد نشسته وبی نوا روی بر خاک ودل بر هلاک نهاد وبا خود همی گفت
من ذا یحدثنی ای من الذي يكالمني ويكرمني وذم على صيغة المجهول فعل من
الزمام خطم يعني الزمام على راس العيس بالكسر جمع اعيس كبيض جمع ابيض
وهي الابل والواو للحال وقد مقدرة والمعنى من ذا الذي يكرمني ويوطئني
والحال انه خطم العيس للذهاب وقيل في مختار الصحاح زم اي تقدم في
السير فالمعنى من ذا الذي يكالمني ويزيل كربة الوحشة عني والحال انه
قد ذهب العيس وسبقت بالسرعة فبقيت منفردا اما یعنی لیس للغریب
خبرة سوى الغريب انيس سمه وفي اللغه من يونس بصاحبه بیت
درستی گفته اند ما غریبان کسی فاعل گفتند گویا بوده باشد غریب بسی گو
درین سخن اشارة الی مضمون البیت بود که پادشاه زاده بود در پی صیدی
از لشکریان دور افتاده بود یعنی فرد حیران وطلبا بن سلطان او حری
فرسه عقبیه فوقع بسببه بعیدا من جنوده بالای سرش فرا رسید
ای فوصل فوق راسه واین سخن بشنید ودر سنا نظر کرد فاعله ضمیر
پادشاه زاده صورت طاهرش پاکیزه ومظهر دید وحالش پریشان
قلب دانا گفتش پرسیدش که از کجایی وبدین جایگه مقصود من حالکان ه
چگونه افتادی یعنی کیف وقعت فی هذا الموضع برخی قدمه بیانه ازانچه
بر سرش گذشته بود اعادت کرد المراد به حکایة ما وقع على راسه من
الشدائد ملکزاده را بر و رحم آمد خلعت ونعمت داد على ما هو المعتاد
ومعتمدی بیایه الوحده همراه او کرد تا بشهر خویش باز آمد پدر زدیدنش

بالاضافه

بالاضافه او شادمان شد وبر سلامت حالش شکر گفت فلما امسی شبانگه
ازانچه بر سر او رفته بود ای وقع علیه از حالت کشتی بیان نمود لقوله ازانچه
وجور ملاح فی الماء ودرشتی بیابان عطف علی ملاح وغدر بفتح الغین
المعجمة وسكون الدال المهملة ترك الوفا عطف علی جور ملاح کاروانیان
با پدر می گفت فلما سمع ابوه ما حکاه پدر گفت ای پسر نگفتمت استفهام
انکاری در وقت رفتن تهی دستان را دست دلیری بسته است فلا تقدر
علی الشجاعة وسعه پنجه شیری شکسته بیت چه خوش گفت ان تهی دست
سلحشور مقول القول هو المصراع الثانی جوی زر بهتر از پنجاه من زور المن
بتشدید النون هو الرطل ویقرء هنا بالتخفیف للوزن پسر گفت ای پدر
تا رنج نبری گنج بر نداری ای لا ترفعه یعنی لا تحصله وتا جان در خطر ننهی
بر دشمن ظفر نیابی وتا دانه پریشان نکنی خرمن بر نگیری بجمل ذلکما وخطر
نقع و خرمن نبینی که با اندک مایه رنج که بردم تفخیم الباء وبه پستی که خوردم
چه مایه نوش حاصل کردم اعلم ان بیان نیش قدمه قول المص ذکره
گر اندازی طاقت نیش واما نوش فهو على ضمة معانا اسم مصدر
بمعنی الشرب وصیغة امر من نوشیدن ووصف ترکیبی اذا رکب مع
غیره کنوش دارو وبمعنی العسل وغیره من الاشربة الحلوة وبمعنی شجرة
صنوبر ابدا لا من لفظا نوش بالزای الفارسی والمراد هنا المعنی الرابع بیت
گرچه بیرون ز رزق نتوان خورد نفیه الخای للتعا فیه در طلب کاهلی نشاید
کرده دیگر غواص گر اندیشه کند کام نهنگ نعم وبالنونة

بعد الهاء بالتركي تمام وصواسي دبدكلري جانور هر كز نكنند فاعله
ضمير غواص در بضم الدال وتشديد الراء للوزن بمعنى اللؤلؤ كرانمايه
بكند بالجيم الفارسي والفتح **حكمت** اسباسنك بكسر الكاف زير بناى
الثاني متحرك نيست لاجرم تحمل باركران مى كنند **قطعه** چه خورد استفهام
انكاري شير نرز بالفتح والسكون ثم بالزاء المعجمة العربية بالتركي غضنفر
كلوب دبفتح هر نرة بر كي درمى عار سعى في قعر الكهف والمعنى لاياكل
الاسد القوي شيئا في قعر الكهف مالم يخرج الى الصيد باز بكسر الزاء للاضافة
افتاده راى الساقط والقاعد چه قوت سكون الواو ومعنى الغذا
بود بفتح الواو وهذا استفهام انكاري ايضا والمعنى لايكون للبازي القاعد
عن الصيد قوت كر تو در خانه صيد خواهي كرد مالم يخرج من البيت للصيد
ودر بدر الصيد فيه دست وپايت هو عنكبوت اى مثله بود فلما ذكر الاسد
فوايد السفر بدر كفت اي بر درهن تو بت في متن الكرة فلك نرا باور ي
بالباء المنقوطة بنقطتين من تحت وفتح الواو بمعنى معاونت كرد فاعله
ضمير كوركنك واقبال بسكون اللام رهبري قوبنه للسابق تا كلت بضم
الكاف الفارسي والتاء للخطاب ازحار وحارت والتاء للخطاب ايضا
ازماي بدر امداى چه قيدلهما وصاحب دولتى وهو ابن سلطان
بتو رسيد وبر تو بخشيد واعطاك بالا ونر حم كرداي رحمك وكسر
حال ترا اي انكسار حالك سعدى وهو طلب الشيء بعد ما ضاع والياء
للوحدة وهو لفظ فارسي عربيه ابن او يقال له بالتركي بحر نعامنه يقال

ببر

ببر د بضم الباء الاولى وفتح الثانية افتد كه يكى روز پلنكن الضمير راجع
الى صياد كورد چنانكه يكى از ملوك پارس في الزمان الماضي نكين بكسر
النون والكاف الفارسي فص الخاتم كرانمايه قدم بر انكشتري داشت اي كان
في خاتمه فص كثير الثمن بار اى مرة بحكم تفرج مانتي جند از خاصان كما هو
عادة السلاطين بمصلى بفتح اللام وهو بالمد وكسر الباء للاضافة شيراز
بيرون رفت فاعله ضمير يكى وفرمود تا انكشتري را بر كنبد عضد اي
على قبة قبر مشهور رمناك نصب كردند تا هر كه تير از حلقه مو انكشتري
بكذراند خاتم او را باشد اى صار ملكه اتفاق چهار صد حكم انداز بسكون
الميم وصف تركيبي وهو الذي يحكم ويدعى انه يصيب شاكلة الرمي كه در
خدمت او بودند بينداخت للاصابة جمله خطا كردند مكر كودكي بباء الوحدة
بر بام اي على سطح زباطي بكسر الراء بالتركي كار بانسراي كه ببازيچه تير از هر
طرف انداختن بباء الحكاية باد صبا الظاهر ان التقييد بالصبا اتفاقي
تير او از حلقه انكشتري بكذرانيد فلما انفذ سهمه منه انكشتري را بوي
بفتحتين اشارة الى كودكي ازراني بالياء المصدري وهو في الاصل
بمعنى الرخاء والمراد هنا اللايق داشتند عليها وعده الملك وخلعت دادند
لتفضله على الرماة الكثيرة پسر بعد از بن تير وكمان را سوخت لئلا يتكلف
بالرمي مرة ثانية كفتند كه چرا چنين كردي وكاعاقلا كفت تارونق اول
بر جاي بماند **قطعه** كه بفتح الكاف الفارسي وسكون الهاء مخفف
من كاه بود بفتح الواو اي فد وقع كز حكيم روشن راي وصف تركيبي

لحکیم بر نیاید ای لایحی درست تدبیری ای قد یغلط کاه باشد که
نادان ای الصغیر الجاهل یغلط بالفتیات بر هدف بغلتاس زند تیری که
حکایت درویشی را دیدم در غاری بیاء الوحدة فیهما نشسته
و در بروی باب بروی خود از جهان بسته لاعتزاله عن الناس بالکلیة
و ملوک و سلاطین را در چشم همت او شوکت نمانده لاستغنایه **قطعه**
هر که بر خود در بکسر الراء سوال کشاد ای فتح باب السوال علی نفسه تا بمیر
د نیازمند بود بفتح الواو ای یصیر محتاجا الی ان یموت آز بالمد الحرص
بگذار و پادشاهی کن علی یقوله گردن بفتح الکاف الفارسی قدم معناه
و کسر النون للاضافة بی طمع لفظ بی طمع اما وصف لقوله گردن ففیه مجاز
و مبالغة او صفة لموصوف محذوف ای گردن مرد بی طمع بلند
بود ای یکون عالیا یکی از ملوک ان طرف اشارة کرد ای طلب و قال که
توقع بکرم اخلاق عزیزان آنست که با نان و نمک با موافقت کنی برید
الملک ان یاتی العزیز الی مقامه و یاکل من طعامه شیخ رضا داد ای رضی
به که اجابت دعوت سنت است لان النبی علیه السلام اذا دعی
الی الطعام اجابه دیگر روز ای غد الملک بعذر قدمش برفت ای
ذهب الملک للاعتذار لمجی العزیز عابد برخاست ای قام و ملک را در
کنار گرفت و در بر بانه و تلطف کرد علی خلاف عادته چون ملک غائب
شد ای راح من مجلسه یکی از اصحاب پرسید شیخ را که چندین ملاطفه
پادشاه خلاف عادت بود دین چه حکمتست ای لم یکن عادتک لتعظیم

اهل الدنیا کفت فاعله ضمیر شیخ نشنیده **قطعه** هر که را بر سماط نشستی
برادیه اکل نعمة واجب آمد کد مستی برخاست وقد وجد فی
بعض النسخ قبل هذا البیت ها جست انکه بپیش میرو وزیر است
خم می کنند و بالا راست وقد وجد فی بعض النسخ بعد البیت السابق
چون مکافات جمر نتوان کرد عذر مستی رکه بباید خواست **مثنوی**
گوش تواند که همه عمر بکسر الراء وی بفتح الواو نشنود آواز دف و چنگ
و نی وکذا دیده شکیبد بکسر بای ای العین نصیر ز تماشای باغ و از هار
و گل و نسرین نوع من الورد یکون اصفر واحمر بسر آرد دماغ ای یتمم
زمانه وکذا اگر نبود بالش آکنده بالمد والکاف الفارسی پر بفتح الباء الکاف
ای لم یکن وسادة ملئت پر بش الطیر جواب توان کرد و المعنی بالترکی
او یمو اولور رحی بسکون الراء مبتداء زیر سر خبره والحملة حالیة ای
تحصل النوم حال کون وسادة تحت الراس ورقد تربیانه بود دلبر
بخوابه وهو نام معک علی فراش بیش بالباء الفارسی دست توان
کرد در آغوش لفظ مرکب من لفظ در ومن لفظ آغوش وحمل اسما
واحدا اسم مصدر معناه بالترکی قوجمق خویش مجمع المصراع بالترکی
الی ایکی اولور کندو قوجمغکه این شکم ء موضع پیچ بالباء والجیم الفارسیین
صفة من پیچیدن بالترکی دولاشق والمراد به الامعاء صبر ندارد که
بسیار در مضارع مجهول من ساختن بپیچ والمعنی بالترکی دوزلمیه والله اعلم
باب چهارم در فواید خاموشی ای فواید الصمت قال علیه

السلام من فك كعبه وكف فكيه فهو انفع الناس وقيل الحكماء ملوك الحكمة
بالصمت والتفكر وقيل السكوت عظمة بلا شوكت وقيل سلامة الانسان
في حفظ اللسان وروي ان رجلا وقف على لقمان في مجلسه فقال له
الست الذي ترعى معي في مكان كذا قال بلى قال ما بلغك ما ارى قال صدق
الحديث والصمت عما لا يعنيني حكايت يكى از دوستان كفتم امتناع
سخن كفتنم مبتدا بعلت آن اختيار افتاده است خبره وبينه بقوله
كه در اغلب اوقات در سخن نيك وبد اتفاق افتد اي يقع الحسن في كل وقت
بل يقع مخلوطا وديده دشمنان جز بر بدى نمى آيد فان عيونهم ناظرة
الى القبح كفت مخاطبا اليّ اي برادر دشمن آن به كه نيكى نبيند فيه ايهام
لطيف بيت هنر بچشم عداوت بزركتر عيبست والمراد ان العدو
ترى الكمال عيبا عظيما كلست سعدي ودر چشم دشمنان خارست
شعر واخو العداوة اي صاحبها وقرينها مبتداء لا يمر بصالح
خبره الا ويلمزه ضمير الفاعل راجع الى قوله اخو العداوة وضمير المفعول راجع
الى صالح واللمز بالفتح بمعنى الاشارة بالعين والمراد به الطعن بكذاب
اشر بفتح الهمزة وكسر الشين صفة مشبهة من اشر بالكسر ياشر بالفتح
اشرا بمعنى بطر اي بطر وتكبر وهو وصف قوله كذاب والمعنى لا يمر
من فيه لفظ لرجل صالح الا وهو يطعنه بانه كذاب متكبر بيت نور
بكسر الراء كيتى فروز وصف نور كيتى اي منور العالم چشمه خور بدل منه
براده عين الشمس در نيايد اي لا يدخل وفي بعض النسخ زشت باشد

بچشم

بچشم موش كور الكاف للتصغير اي الفارة الصغيرة العميا والمراد الخفاش
والمعنى لا ترى الشمس عين الخفاش للعداوة حكايت بازركانى هزار
دينار لفظ عربي باؤه مبدلة من نون بدليل عليه مجيء جمعه بالنونين اي دنانير
وقد شاع في الفارسي على معناه الاصلي وقد يراد به جنس الاثمان خسارت
افتاد فان المال غاد ورائح پسر را كفت اي قال لابنه نبايد كه اين سخن
را با كسى در ميان نهى بمعنى لا تنقل هذا الخبر لاحد كفت اي پدر فرمان تراست
نكويم وليكن مرا بر فايده اين مطلع كردان اي اجعلني واقفا كه مصلحت
در نهان داشتن چيست كفت اي اجابه ابوه تا مصيبت دو نشود
بينه بقوله يكى نقصان مايه وسوم مرادف سرمايه وديكر شماتت همسايه قدم
بيان الشماتة بيت مكو نهى من كفتن انده بمعنى اندوه بل مقصور كما
يقال في كوه كه بضم الكاف بلا واو خويش با دشمنان اي لا تقل هم نفسك
بالاعداء كه لا حول كويند وشادى كنان اي يقولون لا حول ولا قوة متعوذا
وتحزنا. والحال انهم كانوا يفرحون حكايت جوانى بياء الوحدة خردمند
صفة كه از فضايل حظى وافر داشت وطبعى لطيف چندانكه در محافل
جمع محفل مجمع دانشمندان نشستى هيچ سخن نكفتى بياء الحكاية فيهما
بارى پدرش كفت اي قال ابوه مرة اي پسر تو نيز از آنچه دانى چرا نكويى
كفت ترسم كه بپرسندم اي يسألونني از آنچه ندانم وشرمسارى برم
وفي بعض النسخ شرمسار شوم قطعه آن نشنيدى كه صوفى بياء الوحدة
بعد الفاء لا اصلية المكسورة مى كوفت بالواو مشتق من كوفتن بالكاف

الغربي زيرظرف لقوله مي كوفت تعلبين بفتح اللام تثنية نعل في لغة
العرب وبكسر اللام لبس تثنية في استعمال الفرس والترك خوبس للاكام
بكسر الهمزة صحي حند معمول كوفت اسنينش كرفت اى اخذكه سر تنكي بباء
الوحدة فاعل كرفت ووقد عرفت معناه كه نعل مر ستورم اى على دابتي بند
امر من بستن فلوسكت من ضرب المسمار على نعليه سلم من تكليف القابد على
ووقع في بعض النسخ بيت نكفتند دكسي با تو كار اى لايتعرض
لك احد ولكين جو كفتي دليلش بيار حكايت يكى را از علماء معتبر
مناظره افتاد بايكى از ملاحدة لعنهم الله على حدة وبااو بحجت بر نيايد
اى لم يغلب عليه سپر بينداخت اى ترك المجادلة وبر كشت يالكاف
الفارسية اى انطرف كسى كفتش يوما حنان علم وادب وفضل وحكمة با
ى دبني بر يدالقايل ذلك الملحد بر نيامدي كفت فاعله ضمير يكى علم من
قرانست وحديث وكفتار مشايخ او وبدينها معتقد بكسر القاف نيست
ونمى شنود اى لايقبل ومرا شنيدن كفراو بچه كار ايد هل لا يلسعى
ان اسمع كفره بيت ان كس كه بقران وخبر المقابلة يتقضى ان يراد به خبر
الرسول اى الحديث والمحل يقتضى التعميم زو نرهي خطاب من رهيدن انست
جوابش كه جوابش ندهي خطاب من دادن حكايت جالينوس اسم
حكيم مشهور ابلهي را ديد ست در كريبان بكسر النون دانشمندى زده
وبي حرمتى كرده كفت اكر اين دانا بودي كار او بانادان بدين جايكه
مقصور من جايكاه يعنى الى هذه الدرجة نرسيدي مثنوى

دو عاقل را نباشد اى لايكون لعاقلين كين سكار اى بغض وحرب
فلتر بيان لفظ پيكار ومعناه ومن قال يعني لايكون بين كل عاقلين
ما غض وحرب فلم يات بمعنى اللفظ نه دانايي بباء الوحدة ستيزد اى
لايعاند عالم با سبكسارى يعني مع رجل خفيف سفيه لان لفظ سار
يفيد الكثرة واصله زار وهو موضوع للكثرة والمبالغة مثل كلزار
وتبقلب الراء سينا وجوبا اذا كان ما قبله حرف حلق كخورسار وجواز
في غيره كما فيما نحن فيه اكر نادان بوحشت سخت كويد في مقابلة العاقل
خردمندش بنرمى دل بجويد اى العاقل بسلبه بالملايمة دو صاحب نكه
دارند موى اى كحفظان شعرا واحدا كحيث لاينقطع وهذا كناية عن
كمال الموافقت همين دون بالتركى شو بكه كذا في البحر ومن قال في شرحه
همبنه فلم يحقق معناه سركشي وازرم جوي بالباء المصدرية فيهما بيان
لقوله همبدون ولفظ ازرم في الاصل بالمد وسكون الراء المهملة بعد الزاء
المعجمة المفتوحة التعظيم وههنا بتوء بفتح الواو العاطفة وسكون الالف
للوزن اكر نيز دو جانب جاهل اند اى المتحاصمان اكر زنجير باشد بكسلاند
بالكاف الفارسي مضارع من كسلاندن وهو متعد يكى را زشت
خوبي داد دشنام قدم هذا البيتان في حكاية بنرهان الرشيد تحمل
كرد وكفت اى نيك فرجام بتر زانم جوانم كفتن اي قدم معناه وخطاه
من خطاء فنذكره كه دانم عيب من جون من ندانى ولما وجدنا البيتين
المذكورين في بعض النسخ ههنا اوردناهما حكايت سحبان

بالحاء المهملة والباء الموحدة اسم رجل معروف في ديار العرب بالفصاحة
والبلاغة واسم ابيه وايل بالياء والسحبانية حذف لفظ ابن كما عرفت را
اداة مفعول مناد فصاحت في نظير نهاده اند اي وضعوه بانه
لانظير له في الفصاحة سالي بر سرجمعي بباء الموحدة فيها سخن كفتي بياء
الحكاية ولفظي را مكرر نكردي والان كالاوليان واكر بهمان معنى
تكرار اتفاق افتادي بعبارت ديگر بگفتي واز جمله اداب ندماي ملوك
يكي اينست قد مر بيان الندماء مثنوی سخن كرچه دلبند وصفت كسي
وشيرين بود بفتح الواو شرا وار تصديق وتحسين بود لكونه صادقا
حسنا چو يكبار كفتي مكو باز پس بالباء الفارسية كه حلوای چو يكبار
خوردند بس بالباء العربي يعني فقط فاذا كان اكل الحلواء مرة في العادة
فالكلام اللذيذ ينبغي ان يصدر منك مرة حکایت يكي را از حكما شنيدم
كه مي كفت هركز كسي بجهل خود اقرار نكند اي لا يعترف احد بجهله مكر انكس
چو ديكري در سخن باشد هنوز تمام ناكرده كلام او سخن اغاز كند فانه
يعترف بجهله مثنوی سخن را سرست اي خردمند وبن عطف على سر
كان للشيء راسا وعقبا كذلك للكلام راس واصل مياور نهي من اوردن
سخن در ميان سخن فاصبر حتى يتم كلام الاخر خداوند بمعنى صاحب
تدبير و فرهنك بمعنى الكمال وهوش بمعنى العقل نكويد سخن تا نبيند خموش
يعني خاموش صار صاحب العقل به حکایت تني چند از بندگان سلطان
محمود كفتند حسن ميمندي را وهو وزيره كه سلطان امروز ترا چه كفت در

در فلان مصلحت كفت فاعله حسن ميمندي بر شما هم پوشيده نماند
اي يقول لكم كفتند فاعله ضمير بندگان تو دستور بضم الدال هو الدفتر
الذي فيه قوانين الملك ثم نقل منه الى صاحب ذلك الدفتر يعني وزير
كبير مملكتي انچه با تو كويد من الاخبار الخفية با مثال ما كفتن روا ندارد
اي لا يقول لنا كفت باعتماد انكه داند كه بكس نكويم پس چرا مي پرسيد
بيت نه هر سخن كه بر آيد بكويد اهل شناخت النفي مصروف بمجموع المصراع
بسر شه سر خويش نشايد باخت اي لا ينبغي لاحد
ان يلعب براسه بافشاء سر الملك فانه سبب للهلاك حکایت
در عقد بيع سرائي بياء الوحدة والبيع قد يطلق على الشراء فهو من
الاضداد متردد بودم فالمعنى كنت في شراء بيت مترددا جهودي
كفت من از كدخدايان جمع كدخدا وهو صاحب البيت كما بيانه
وهو مضاف الى قوله قديم اين محلتم وصف اين خانه چنانكه هست
في نفس الامر از من بپرس فاني اعلم باحواله بخر بالخاء المعجمة والراء
المهملة امر من خريدن بكسر الخاء في الاصل وقد يفتح كه عيب
ندارد اي اشتره فانه لا عيب فيه اصلا ومن ظن ان لفظ بخر بالجيم
والزاء فقد غلط كفتم بجز انكه تو همسايه اوئي وهو عيب عظيم قطعه
خانه را كه چون تو همسايه است مضمون هذا المصراع مبتداء ده بفتح
الدال درم بسكون الميم للوزن سيم كم عيار بفتح العين اي المغشوش
ارزد فيه تقديم وتاخير يعني ده درم ارزد كه ان سيم كم عيار باشد

ومضمون المصراع جز لیکن امید بتشدید المیم وقد عرفت وجهه
فی اوائل الکتاب والوزن یقتضی التشدید واز برادر به النسبة کما
سمعت فی قول المص یکی را بلطف امیدوار کرد انهد باید بود والمعنی
بالترکی لیکن امیدلو اولمق گرک پس از مرگ تو هزار ارزد حکایت
یکی از شعرا پیش امیر دزدان ورائسهم رفت وثنا گفت طمعا منه
فرمود ای امیر دزدان تا جامه اش بر کنند بفتح الکاف وفی بعض
النسخ بستدند وارده بکسر الدال بدر کنند بضم الکاف ای یاخذوا
ثوبه ویخرجوه من القریة سگان بفتحتین والکاف الفارسی جمع سگ ای
قفای او افتادند خواست اراد الشاعر تا سنگی بر دارد لیدفع
الکلام زمین یخ بسته بود ای کان الحمدت الارض عاجز شد ای
لم یقدر علی رفع الحجر گفت این چه حرام زاده مردم‌اند بشر الی اهل
القریة که سگ را گشاده اند و سنگ را بسته ولما قال الشاعر هذا
اللطیفة از غرفه بشنید وبخندید استعجابا گفت ای حکیم از من
چیزی بخواه گفت جامهء خودی خواهم اگر انعام فرمایی مص
امیدوار بتخفیف المیم بود بفتح الواو آدمی بخیر کسان جمع کس
را بخیر تو امید نیست بتشدید المیم سر مرسان مصراع رضینا
من نوالک بالرحیل النوال هو العطاء والرحیل اسم من رحل یرحل
رحلة وکلمة من بمعنی الباء ای رضینا بالرحیل بدل نوالک یا سالار
دزدان را ای لکبیرهم وامیرهم بر ورحمت آمد جامه‌اش بفرمود

دفنا

دفنا بالترکی اوکی ایجق قفتان ویوشنین مع الغزو بفتح الفاء بر ان
مزید کرد و درمی چند بداد فی الحکایة فضیلة القناعة من وجهین احدهما
انه لو قنع لم یسلب ثوبه وطمع سلب والثانی انه لما قنع بثوبه زید علیه
وفیها فایدة السکوت فانه سلب ثوبه انما وقع بکلام حکایت منجمی
بخانهء خود در آمد ای دخل فی بیته مرد بیگانه را دید فیه زنان او بهم
نشسته فلما راه المنجم دشنام داد سقط گفت وفتنه واشوب عظیم
تغییر بر خاست ای قام صاحب دلی برین واقف شد وگفت بیت
تو بر اوج فلک بفتح الهمزة وبسکون الواو ضد الحضیض وههنا یقرء
بوصل الهمزة للوزن چه دانی چیست من الحوادث التی تنزل منه چو
ندانی که در سرایت کیست من الاشناص وفی الحکایة فایدة السکوت
فان المنجم رفع صوته وقع الفضاحة حکایت خطیبی کریه الصوت
خود را خوش آواز پنداشتی یعنی کان خطیب قبیح الصوت ویزعم انه
حسن الصوت وفریاد بی فایده بر داشتی بناء علی ظنه ان الناس
یتلذذون بصوته گفتی یعنی لو سمعت صوته لقلت فی حقه نعیب
صوت الغراب یقال نعب الغراب اذا صاح غراب البین بفتح الباء
وسکون الیاء نوع من الغراب وانما سمی بغراب البین الفراق لان
العرب کان یزعم انه اذا خرج المرء من داره ولعبه فهو دال علی الفراق
بینه وبین مطلوبه در پردهء الحان اوست ای فی موضع نحو اصوات
منه والمراد ان صوت الخطیب المذکور کصوت الغراب المزبور یا بیت

ان انكر الاصوات اى اقبحها لصوت الحمير دشنان او شعر
اذا نهق من باب ضرب الخطيب الطاهر ان اللام للعهد ابو الفوارس
بدل منه او عطف بيان اذا اريد كونه كنية للحمار له الجار والمجرور
خبر مقدم صوت مبتداء موخر والجملة الاسمية جواب اذا يهد صعع
صوت يقال هدّ البناء ذا كسره وضعف اصطخر بكسر الهمزة و فتح
الطاء المهملة وسكون الخاء المعجمة قلعة من قلاع فارس والمعنى اذا رفع
الخطيب المذكور صوته تهدم من فرط قوته وخشونته اصطخر فارس
مع استحكامه اذ الصوت القوي له تاثير في هدم البناء ولهذا استعانوا
في هدم الحصون باصوات البوقات مردمان دبه بالباء على الاصل
اى اهل القرية بعلت حاجتى كه داشت اى بسبب منصبه بليتش مى كشيدند
و ذنبش مصلحت بندبندند الاذنة على وزن العلبة بمعنى الايذاء تا يكى
از خطباى ان اقليم كه با وى عداوت نهانى داشت كاهى معروفة بين
الجهات مارى بپرسيدن او امده بود كفت خوابى يعنى الرويا ديده
ام اى فى حقك خيرا دجمله دعائية كفته جه ديدى كفت خنانه ديدم
ترا اواز خوش بودى معناه بالتركى سنك بر خوش اوازك وار ايمش
ومردمان از نفس بعبس تو در راحت بودند بر بدانه على خلاف
حالك فى اليقظة خطيب اندرين لختى بينديشيد اى تفكر فيه ساعة
وكفت جه مبارك خوابيست كه ديدى كه مرا عيب من اصطلع كردانيدى
معلوم شد كه اواز نا خوش دارم وخلق از نغم در رنجند عبر

عبر الرويا تعبيرا حسنا حيث انتقل منه الى ضده توبه كردم كه ديكر
خطبه نخوانم جز با مستكى كاخلاق بدم همن نمايد منعد عيبم بينر
وكال ببيندلان نظريم بعيبن الارادة خارم كل وياسمن نمايد الى
كونيفيم الكاف العربي بالتركي فنى دشمن شوخ چشم اراد به الجمع او الجنس
بقرينة الرديف الاخير وجالاك بنده المصراع مرمونا عيب مرا همى نمايد
والتحقيق ان الدي سبهك على عيبك هو صديقك حكايت يكى در جامع
سنجار بتطوع يعنى بغير اجرة بانك نماز اي اذا الغتي بياء الكتابة با وارى
بياء الوحدة كه مستمعان را ازو اى من ذلك الصوت نفرت بودى
لغضا عنه وصاحب مسجد اميرى بود عادل ونيكو سيرت نخواستش
الضمير المستتر راجع الى الامير وضمير المفعول الى يكى كه دل ازرده كردد
بالكاف الفارسي كفت اي جوانمرد اين مسجد را مؤذنانند قديمند كه
هر يكى را از ايشان اى لكل واحد منهم پنج دينار ادرار بكسر الهمزة وظيفه
است وترا ده دينار دهم تا بجاى ديكر روى بفتح الراء وكسر الواو
وسكون الياء للخطاب برين اتفاق افتاد وبرفت بعد از مدتى بياء
الوحدة وفي بعض النسخ دركذرى پيش امير باز امد وكفت اي خداوند
بر من حيف كردى كه بده دينار ازين بقعه بر بدبه المسجد روان
كردى انجا كه رفته ام اى الان راضى اندكه بيست اي عشرين دينار
مى دهند كه بجاى ديكر روم قبول نمى كنم فلما اتم كلامه امير بخنديد
وكفت زنهار نستانى كه به پنجاه دينار هم راضى شوند

يرتبه بالتركيه كركس نخراشد مضارع منفي من خراشيدن دروي خار
بمعنى الحجر الصلب لا بمعنى المتاع الحرير كل بكسر الكاف الفارسي بمعنى الطين
مفعول نخراشد چنانكه بانك درشت بكسر التاء للاضافة توبي خراشد
فاعله بانك درشت دل مفعول خراشد حكايت ناخوش اواز
ببانك بلند قرآن مي خواند في مكان صاحب دلي برو بكذشت وكفت
فاعله ضمير صاحب دل ترا مشاهره اي الوظيفة التي تودي اليك كل شهر
چند است كفت فاعله ضمير ناخوش اواز هيچ اي لا وظيفة لي كفت
پس اين زحمت خود چرا مي دهي اي برفع الصوت كفت از بهر خداي
خوانم والمعنى بالتركي الله ايچون اوقورم كفت از بهر خدا مخوان بيت
كر تو قران بدين نمط خواني اي على هذا الاسلوب خواني ببري
الخطاب ببري بضم الباء الاولى وفتح الثانية رونق اي حسن مسلماني
بالياء المصدرية باب پنجم در عشق وجواني العشق
فرط المحبة وقيل لا يمكن تعريفه وانما يعرفه من ذاقه وهذا الشباب
من البلوغ الى ثلثين وبعده كهولة وبعده شيخوخة حكايت
حسن ميمندي را كفتند سلطان محمود چندين بنده صاحب جمال دارد
اي له غلمان كثيرة ملاح كه هريكي بديع اي غريب جهان اند چكونه است
كه با هيچ يك از ايشان ميلي ومحبتي ندارد اي ليس لاحد منهم ميل
ومحبت چنانكه با اياز اي كالحب الذي كان له اليه اوراز ياده حسني
نيست كفت فاعله حسن ميمندي هرچه در دل فرو ايد اي كل شيء

بدخل

يدخل في القلب بان كتبه القلب در ديده نكو نمايد بيت هر كه سلطان
مريد اي محب او باشد فذلك الشخص كر همه بد كند نكو باشد كما ورد في الخبر
حبك بالشيء يعمي ويصم وانكه را پادشاه بيندازد اي برد السلطان
كسش از خيل بكسر اللام للاضافة خانه الخيل في الاصل الفرسان والمراد به كبار
البيت ننوازد مضارع منفي من نواختن اي لا يلتفت اليه احد من كبار
اهل بيته وفي بعض النسخ از خيل وخانه بالواو العاطفة فالمراد من الخيل
اهل العسكر ومن خانه غيره قطعه كسي بديده انكار اكر نكاه كند
الى صورة يوسف عليه السلام نشان صورة يوسف عليه السلام بالاضافة
في اللفظين دهد بناخوبي اي يخبر من حسنه بالقبح واكر بچشم ارادت
نكه كند فاعله ضمير كسي در ديو اي الشيطان القبيح فرشته والضمير
راجع الى كسي نمايد فعل مجهول ضمير المستتر راجع الى ديو كروبي
الكروبية بتخفيف الراء الملائكة المقربون وههنا يقرء اي لفظ كروبي
بتشديد الراء للوزن حكايت كويند خواجه را
بنده بالهمزة للوصل فيهما نادر الحسن صفته بنده بود وباوي بطريق
الى سبيل مودت وديانت نظري داشت فاعله ضمير خواجه
با يكي از دوستان كفت شكاية من العبد دريغ اين بنده با چندين
حسن وشمايلي كه دارد فان جماله في الغاية زبان دراز وصفت تركيبي
وبي ادب نبودي كفت فاعله ضمير يكي اي برادر چون اقرار دوستي
يعني محبت كردي توقع خدمت مدار رحمله بقوله كه چون عاشقي ومعشوقي

الباء مصدرية فيهما در ميان آمد مالكي ومملوكي والياء ان كما اوليان
برخاست اى ارتفع وانعدم بل انعكس كما قال **قطعه** خواجه
با بنده پريرى رضا راى المولى مع الغلام الذي وجهه كالحسن خود آيد
اى دخل بباز بالباء الاصلية وخنده عطف على بازكه عجب گرچه
اى مثل خواجه نازكند فاعله ضمير بنده وفى بعض النسخ جور كند وين
اى خواجه كشد بارنا راى حمل الثقيل چون بنده اى بصبر المولى على دلال
العبد وهو كالعبد الصابر على المشتاق **حكايت** پارسايي را ديدم
بمحبت شخصى بياء الوحدة فيهما گرفتار اى اسير ورازش از پرده برملا
صدا الخلا افتاده لعدم قدرته على كتمان العشق چندانكه ملامت من
اللوم ديدي من الحبيب والرقيب وغيرهما وغرامت من الغرام اى
الشر الدائم والعذاب كشيدي ترك تصابي وسوا كشتاى فى العشق
نكردى وگفتى **قطعه** كوته مقصور من كوتاه نكنم نه دامنت دست
اى يدى ور خود بزنى بتيغ تيزم اى لو تنبى بالعصا بالسيف الصارم
بعد از تو ملاذ وملجاء فقدم بيانهما فى حكايت دزدان عرب والميم
فى الثانى للتكلم نيست وسعى للمحب انه لا يرجع الا الى الحبيب بهم در كلمه در
معنى باء الالصاق تو گر بزنم ار قدم بيانه گر بزنم اى ان قررت فلا افر
الا اليك بارى ملامتش الضمير راجع الى پارسا كردم وگفتم بيان للملامت
عقل نيست داجه رسيد كه نفس خبيست غالب آمد فان حب غير الله
من الوساوس النفسانية وغلبتها ربانى بياء الوحدة بفكرت فرو رفت

بالنزع

بالنزع فكرها لدى وگفت **بيت** هرگز سلطان عشق آمد نماند مر بلوى قوت
بازوى تقوى بالاضافة فى اللفظين را محل فاعل نماند پاک دامان لعه شلل دامن
چون بالا ماله معنى كيف زيد بكسر الزاء وفتح الياء مضارع من دستن اى
كيف يعيش طاهر الذيل بيچاره فاعل زيدا وفتاده باكسر يبان در وحل
بفتحتين الطين الملح **حكايت** يكى را دل از دست رفته بود كناية
عن تعلق القلب بالغير وجان ونثر كى جان گفته اى قاله فعلا اى بلسان
الحال او قولا اى بلسان القال ومطمح بفتح الميمين وبالحاء المهملة اسم
مكان من طمح بصره الى الشئ ارتفع نظرا وجاى خطرناك لكونه ابن السلطان
كما سيصرح به وورطه هلاك المورطة معنى الهلاك فالاضافة بيانية نه لقمه
متصور شدى كه بكام آيد بالكاف الفارسى اى لم يكن لقمة يتصور
ان يأتى بالحنك يا مرغى كه در دام افتد **بيت** چو در چشم شاهد
بمعنى محبوب نيايد زرت الباء للخطاب والمعنى لهب بلو العاشق
والمعنى اذا لم يلتفت المحبوب الى دينارك زر وخاك يكسان نماند مضارع
مجهول برث اى بماستيانه عندكاها العاشق من حيث عدم التوصل
به المطلوب گفت بالنون بين الجيم والباء اى سعد كس كه خلق اى
جماعة كثيرة هم بدين موس كه تو دارى اسيرند وپاى در زنجير كناية عن الابتلاء
القوى بناليد وگفت **قطعه** دوستان گو بضم الكاف الفارسى
تأكيد وقدم بيانه او التقدير دوستان را گو اى قل لهم نصيحتم نكنيد
ومن لم يعرف المراد فالفظ گو متحم زايد كه مراد بدر وسوعى انسانى

مراد بنصيحت كنش الباء بمعنى مع نكنند
اى فالوا لا انرين ...
وسعوا الصدور الى المطلوب

العين مطلقا والظاهر انه محمول على الحقيقة ومن قال اى دين دل فقد
تكلف براردت اوست فالاراده قديرى باتار ها جنك جويان وصف
تركيبى بازور بازو وكتف بكسر الكاف العربى وسكون التاء بالتركى يغرين
وسكون الفاء للوقف فيجوز اجتماع الساكنين فيه دشمنا راكند بضم
الكاف العربي وخوبان دوست اى المحابيب يقتلون الصديق شرط
محبت بباشد اى ليس شرط المحبة باندیشهٔ جان بالاضافه وسكون
النون اى بفكره والمراد جوفه دل بسكون اللام مفعول مقدم لقوله
كرفتن فى قوله از مهر بكسر الميم بمعنى المحبة هنا وكسر الراء للاضافة جانان
بسكون النون بر كرفتن **مثنوى** توكه در بند خويشتن باشى اى دام
تكون فى تدبيرك وخافه من هلاكك عشق بازى دروغ زن باشى
معناه بالتركى عشقوه بازلغى يلان اورجى اولاسن فقوله عشق بازى
مفعول لقوله دروغ زن ومن لم يعرف المعنى قال معنى در عشق بازى
كر نشايد بدوست ره بردن المراد به هو الوصول اليه شرط
يارست بالياء المصدرى المراد به المحبة الصادقة در طلب مردن
رباعى خيزم بالخاء المعجمة اى اقوم جو نماند بسكون النون والدال
اى لم يبق بيش بالباء العربي ازين تدبيرم والمراد من القيام الانتصاب
وعدم القرار خصم از بيم تمشير زند تا بيرم لعلى كر دست رسد كه
استينش گيرم كناية عن الوصول وجزاء الشرط محذوف اى فبها ونعمت
هذه الخصلة ورنه قدمر فى اوايل الكتاب برروم بفتحتى الراء والواو

بر استانش ميرم فالعاشق الصادق لايخاف من الموت متعلقانش
راكه نظر دكار او بود اى كانو ينظرون الى عمله وحاله وشفقت بر وكار
او عطف على ما قبله بندش بالباء الفارسى دادند اى نصحواله وبندش
بالهاء العربي نهادند اى قيدوه سودى بياء الوحدة نداشت
اصلا اى لم ينفع له فايدة ما **بيت** دردا كه طبيب في ذكر لفظ درد
وطبيب صنعة صبر مى فرمايد من اكل السكر او المراد بالصبر الشئ المعروف
بالمرارة اى يامر الطبيب اكله وين نفس فضول مريض را شكرى بايد
مثنوى ان شنيد بياء الخطاب استفهام كه شاهدى بياء الوحدة
بنهفت بفتح الباء وضمتى النون والهاء متعلق بقوله مى كفت با دل
از دست رفته راى كفت اى كان يقول محبوب بالاخفاء لعاشقه
ما نرا قدر خويشتن باشد مر مرا هوس چشمت چه قدر من باشد مجموع
البيت مقول القول يادش آزاده راكه مطمح نظرا وبود خبر كردند
اى قالوا له خوانى بر سر اين ميدان مداومت نمائيد ثم وصفوه خوش
طبع وصف تركيبى وشيرين زبان وصفان سخنهاى لطيف ونكتهاى
عزيب از وى مى شنويم كما هو عادة العشاق هنلس معلوم مى شود كه
شورى بياء الوحدة لفظ شور كى لمعنيين احدهما بالتركى طوزلو والآخر
بالتركى اوكوكه باغى سيبندن ابلى برى برنه قادشور وقد يراد به الخلط
والاضطراب والمراد هنا الاخير در سر دارد وسوزى فى الحر سوز اسم
مصدر وكى ايضا صفة اثر ووصفا تركيبيا والمراد هنا هو الاول

در دل لعط دارد مغدر شبدا یعنی المجنون والمتحیر قال فی الصحاح العا
بالکسر وانا اشتهر بالفتح صف ای کالمجنون والمتحیر می نماید فلما فصلوا حاله
پسر دانست ایه علم ابن السلطان دل او کشته ٔ اوست ای عاشقه و ابن
کرد بلا بفتح الکاف الفارسی بمعنی الغبار بر انگیخته ٔ اوست مرکب
بجانب او راند فی المیدان جوان چون دید که شاه زاده بنزد او عزم
بکسر المیم للاضافه آمدن دارد دیگر بیست ای بکی وکفت بیت زانکه کر
مرا کشت باز آمدنش ای جاه بین بدی بانا بمعنی بسته مثا که دلش
بسوخت ای احترق قلبه برکشته ٔ بضم الکاف العربی خویش ای رحم
مقتوله چندانکه طلب کرد ما علمه شاه زاده و پرسیدش که از کجا ی ساله
انه من ای مکان وچه نام داری ای ما اسمک وچه صنعت دانی فلما ساله
ابن السلطان جوان در قعر بحر مودت چنان غریق بود که مجال دم
ای نفس علی سبیل زدن نداشت بیت اکر خود هفت سبع بضم
السین المهمله واحد من السبعة کالثمن واحد من الثمانیة وهفت سبع
کنایة عن تمام المصحف وذلک لان القراء قسموا القرآن فی زمن الحجاج الی
لمسین جزء فقسموا ایضا الی السبعة اقسام وقول الناس هفت مصحف
عبارة عنه از بر کونی خطاب لکل احد خواشفتی ای صرت عاشقا متحیرا
الف بی با التاء فی الحرفین اصطلاح العجم ندانی فالعشق یورث
الحیرة شهزاده کفتا که با من سخن چرا نکوبی که ما هم از حلقه ٔ درویشانم
هذا کان اللطف والتلطف ملکه حلقه بکوش ای عبد ابشانم مثل هذا الحبیب

خاصة

خاصة من ابن السلطان بهلک العاشق انکس بفتح الکاف الفارسی وسکون
الهاء بنعوت استیناس بالفارسیة انس کرفتن وکسر السین للاضافة
محبوب باز میان نلاطم مواله محبت مالاضافة فی اللفظین سر برآورد
وکفت بیت عجبست با وجودت خطاب للمحبوب که وجود من بماند
مضارع من ماندن توبکفتن اندرآیی ومرا سخن بضم السین وفتح الخاء
للقافیة بماند کالاول ابن بکفت ونعره ٔ بزد وجان تسلیم کرد حکایت
عجب از کشته بضم الکاف العربی نباشد بدر خیمه ٔ دوست فا موقع
المحال الموت عجب از زنده که چون بالامانة جان بدر آورد ای اخرج روحه
تسلیم بمعنی مفعول حکایت یکی از متعلقان جمال بهجتی بمعنی
الحسن داشت ومعلم ارانجا که حسن بشریت است فان المیل الی الحسن
خاصة الحسن البشری دون الحیوانی با حسن بشره ٔ او یعنی بظاهر
جلد الانسان میلی داشت حاصل الکلام ان المعلم کان یحب بالمیل الملیح
بطابتی که غالب اوقات او درین سخن بودی که قطعه نه اچنانت
بتو مشغولم ای بهشتی روی ای وجهه وجه اهل الجنة که یاد خویشتنم
در ضمیر می آید فانه کمال العشق فبنا ما غیر المعشوق وتلزم نسیان النفس
ز دیدنت نتوانم که دیده بر دوزم مضارع من دوختن هکذا وجدنا
عبارة المتن فی النسخ التی رأینا ها ومن قال بدل بر دوزم بکیرم فقد اختار
النادر وکر مقابل بینم که تیر می آید اذا العاشق یرجح مشاهدة المعشوق
علی کل شیء تا ری تیر کفت ای قال المتعلم مرة للمعلم الخ آنکه در آداب درسهم

احتها دو بذل جهد میکنی دراداب نفسم بسکون الفاء یعنی نظری فرمای
کر اکر در اخلاقم ناپسندی بیاء الوحدة ای خلق غیر مرضی می بینی که
مرا ان پسند بد نماید بجهلی معنیء تبر اتم مطلع کردان تا بتبدیل ان
مشغول شوم فان تبدیل الخلق بضم الخاء ممکن دون تبدیل الخلق بفتح
الخاء کفت ای برادر این سخن از دیکری بپرس که ان نظر که مرا باتست
جز هنر نمی بینم بیت چشم بد اندیش بالاضافة که برکنده باد بفتح
الکاف العربی من کندن دعاء علیه عیب نماید هنرش در نظر یعنی در
نظرش قدم النبس للوزن کو هنری بیاء الوحدة داری بیاء الخطاب
و هفتاد عیب مرهون دوست نبیند بجز ان یک هنر فاعین العدو
ناظرة الی العیب و عین الصدیق ناظرة الی الکمال حکایت شبی یاد
دارم که یار عزیزم ببرید به محبوبه از در درامد ای دخل چنان بی اختیار
از جای ای من مکانی بر امدم ای قمت که چراغم باستین کشته شد ای
انطفی شعر سری ای اتی لیلا طیف خیال من تجلو ای یکشف
بطلعته ای بوجهه الدجا ای الظلمة مفعول یجلو و هذا المصراع مع قوله
شکفت بکسرتین وصیغه اسم مصدر من شکفتن امد از بختم که این دولت
از کجا یافت واحد من ثانی البحر الطویل ویقال لمثله الملمع بنشست ای قعد
ذلک الحبیب العزیز و عتاب اغاز کرد که مرا در حال که دیدی چراغ رابکشتی
فلما عاتبنی کفتم کمانم بضم الکاف الفارسی بردم ای ظننت که افتاب بر امد
ای طلعت الشمس و ظریفان کفته اند قطعه چون کرانی ای رجل ثقیل

به پیش شمع اید مرهون خیزش الضمیر راجع الی کرانی ولفظ خیز امر من
خاستن ای قم اندر میان جمع ای فیما بین الجماعة بکشش مفعوله مقدر بقرینة
المقام ای قتل ذلک الرجل الثقیل و رای لو کان الجایی شکر خنده ء ایست
شیرین لب وصفان ترکیبیان استینش بکیر و شمع بکش حکایت
یکی دوستی را که زمانها ندیده بود کفت فاعله ضمیر یکی کجای خطاب للصدیق
که مشتاقیم کفت ای الصدیق مشتاقی بیاء المصدری به که ملولی مصرع
دیر امدی بالترکیة کلدک ای نکار سر مست وصف نرکسی و لما کان اثر
السکر اغلب فی القوی والحواس الکامنة فی الراس یوصف به الراس زودت
الفاء للخطاب ندهیم دامنت از دست ای من یدی معشوقه که دیر دیر
بیند اختیار معشوقه دون معشوق للظروف اخر کم از ان که سیر بیند
معناه بالترکیة اذاندن کم میدر که نوق کورملرد حکایت شاهدی که
با رفیقان اید الی زمان العشق بجلی کردن امده است بحکم بسکون
المیم ای البتة فقوله از غیرت و مضاده مفاعلة من الضد و هو
مضاف الی یاران خالی نباشد کلام مستقل و فی بعض النسخ بحکم انکه
از غیرت و مضاده الی اخره فیکون الکلام رح مستانفا شعر
اذا جئتنی فی رفقة بضم الراء وکسرها وسکون الفاء الجماعة التی یرافق
المرء فی السفر لتزورنی متعلق کسی وان جئت فی صلة ان للوصل
والواو اما للعطف علی المحذوف ای ان لم یجئ او للحال و معنی الشرط منسلخ
عن ان فانت محارب جواب اذا قطعه سک بالباء العربی الداخ

على الفطيك نفس كه بر امیخت اي اختلط يار بالاغيار مرموه بسى نماند كه
غيرت وجود من بكشد بغمتين كند كوف فاعله ضمير يار كه من شيء جمع
اى سعدي فاني اظهر مرا از اه چه كه بيوفانه خوب بني بكشد حكايت
ياد دارم كه در ايام پيشين اي في الايام الماضية بريدان هذه القصة
وقعت في ايام الشباب من و دستي بياي الوحدة يريد المحبوب چون
دو بادام مغز در پوستي عبارة عن كمال المقارنة صحبت داشتيم
ناگاه اتفاق بالسكون سفر افتاد اي سافر الحبيب پس از مدتي كه باز
ابداي جاء عتاب اغاز كرد اي شرع في العقاب كه درين مدت قاصدي
بياء الوحدة بالفارسية بيك نفرستادي الى لتفحص احوالي گفتم دريغ
امدم كه ديده قاصد بكمال تو روشن گردد و من محروم بيت
باشم پر ننه اي قديم مراكو بضم الكاف الفارسي يفيد التاكيد كلمه وقف
فيما سبق و من قال متحم فقد غفل بزبان تو به شمشير خواهد بوده
معناه بالتركي كه بكا نوبه قلح الله او لا يوق دكلدر رشكم لفظ م شك
بمعنى الغبطة والميم للمتكلم ومن قال بمعنى عمر نجم فلم يات بالمعنى الكاملي
ايدكه كسي سر سكوة الراء والكسرة المجهولة بمعنى الشبعانه تنظر بسكون
الراء در تو كند اي اعتط ان احدا ينظر اليك شبعانا والمعنى هذا
الذي ذكرنا ومن ظن ان لفظ سير نظر وصف تركيب فقد اخطاء
باز گويم في نفسي كه نه اي لا يكون الامر المذكور كس سير تو خواهد
بودن اي لا يشبع احد من شاهدة جمالك حكايت دانشمنده

را ديدم كه بمحبت شخصي بياء الوحدة فيها گرفتار و راضي از و بگفتار ي
لا ابطلك من ذلك الحبيب غير الكلام جور فراوان بردي و تحمل بيكران
كردي قد عرفت فراوان و بيكران يارى بطريق نصيحتش گفتم دانم كه
ترا در محبت اين منظور يعنى المحبوب علتي و غرض نفساني نيست
و بناي اين مودت بر زلتي بفتح الزاء المعجمة بفتح الراء اية النون
الساقبا اد خلت الفعل و غيره انصلت نكونده است و كي دايم و
اذا لم يدخل على شيء نكتب بالهاء با وجود اين معنى اي فاذا كان الامر كذلك
لايق قدر علما نباشد خود را متهم كردن قال عليه السلام اتقوا من مواضع
التهم و جور رقيبان كشيدن گفت فاعله ضمير دانشمند اي يار عتاب
ازد امن روزگارم بداركه بارها اي مرارا درين مصلحت كه تو گويي من
ترك المودت لاجل التهم والاذية انديشه كردم صبر بر جفاي او
سهلتر نمايد كه صبر از رواي مشاهدة جماله كما قال و حكيمان گفته اند دل
بر مجاهدة نهادن برابر به تحمل الاذي آسانتر است كه چشم از مشاهده
بر گرفتن مثنوى انكه بي او بسر نشايد برد الذي لا يصح اتمام
بدونه گر جفايي كند ببايد برد اي عليك التحمل هر كه دل پيش دلبري دارد
اي من كون قلبه عند محبوب يعني عند تعلق به قلبه ريش در دست
دلبري دارد اي لحيته في يد الغير و هو الحبيب و قد وقع في بعض النسخ بنا
اهوي بالبهكا صله بالامنك معناه بالتركي چكلر و مولا رضايي در گردن
في عنقه نتواند نخو بشتن در رفتن يعني لا يمكن له ان يذهب بنفسه

روزي از دوست بالواو بين الدال والسين يعني الحبيب لا بالواو
يعني البد كاظن كفتمش زنهار يعني قلت يوما من الايام مخاطبا الى الحبيب
الامان منك چندان ازان روز كردم استغفار اى استغفر الله مرارا
من ذلك اليوم وبعد مكند دوست زنهار از دوست يعني لا يطلب العاشق
امانا من المعشوق دل نهادم براچه خاطر اوست اى رضيت بارادته
كربلطعم نبز وخود خواند شرط وربقهرم براند بفتح النون فيهما شرط
اخر او داند جواب للشرطين حكايت در عنفوان يعني اول جواني
باليا المصدري چنانكه افتد وداني جمله معترضة باخوش پسري بباء
الوحدة سر بفتح السين وتخفيف الراء وسري بكسر السين وتشديد الراء
وباء الوحدة داشتم اى كنت احبه بحكم آنكه فلقي بفتح الحاء المهملة المعجمة
وباء الوحدة ايضا ولعط دانست مقدر والمصدر على معناه لكنه
مجهول والمراد انه كان له خلقة حسنة كالبدر اى كلفته اذا بدا اى
ظهر بيت نبات عارضش الضمير راجع الى قوله خوش پسر آب حيات
ميخورد المراد من النبات في هذا المصراع هو الذي نبت على الارض وفي
المصراع هو السكر در شكرش بفتح الشين المعجمة والكاف العربي مراد
شعبة نكه كند معناه بالترك نظر ايلسون لانه امر الغايب قال في الصحاح
الفارسي في بيان معلوم امر الغايب انه على لفظ المضارع بعينه ولكن
يفرق بينهما بالقراين هركه نبات ميخورد اتفاقا بخلاف طبع يريد
طبعه ازو حركتي ديدم نه پسنديدم وباحسنه دامن ازو دركشيدم

كنايه

كناية عن الانفصال والانقطاع ومهر بضم الميم بالتركي بونجق مهر مش
بكسر الهاء يعني المحبة مهنا صيدم براد به ترك التعلق واخذ القلب منه وكفتم
بيت سرو مهري بايدت بيش كبر وهر علي مراد كه سرماندار ي اى لا توافقني
لانا سرداشتن كناية عن الموافقة كان لفظ باش قوشمق في التركي عبارة عنه
وسالم يعرف المعنى قال يعني باما سرنداري سرخويش كير واذهب منفردا
شنيدمش كه مي رفت وميكفت مضمون البيت الاتي بيت شب پره
اى الخفاش كر وصل آفتاب نخواهد ومنعه رونق بازار آفتاب كم مضارع
منفي من كاستن يعني الانتقاص انك بكفت وسفر كرد وپريشاني اورد
من اثر شعر فقدت بضم الفاء فعل المتكلم زمانا منصوب على
انه مفعول الوصل مجرور على انه المضاف اليه والمراد الحلاوة وللحال جاهل
والجملة حالية بقدر متعلق بجاهل لذيذ العيش من قبيل اضافة الصفة
الى الموصوف والعيش بالفتح الحيوات قبل ظرف حلول المصايب
مع مصيبة بيت بازاي بالمد وسكون الياء امر من امدن ومراكش
بضم الكاف العربي كه مست فرد نا اى الموت فدائك خوشتر كه پس از تو
زندكاني بالياء المصدري كردن وقد كنت على هذا الكلام امانكر ومنت
باري جل وعلا پس از مدتي باز امد اى حبيبي من السفر ان حلق داودي
بياء النسبة اى الصوت الذي كان له كصوت داود عليه السلام
متغير شده وجمال يوسفي العادة كالاولي بزيان امد اى نقص وسيب
اى تفاحه زنخدانش اي ذقنه چو اي مثل به بكسر الباء وسكون الهاء السفرجل

كردي بفتح الكاف الفارسي وياء الوحدة نشسته اراد به الشعر الناعم و
رونق بازار حسنش شكسته اى انكسر متوقع بكسر القاف اى برجوكه
دركنارش ببرم كنارة كرفتم اى فررت منه الى طرف وكفتم **بيت**
ان روز براد به الوقت كه خط شا ندرت من قبيل اضافة الموصوف
الى الصفة بود براد به الشعر الذى ولد به ما بدا تحت بحنبه فى اوايل
ظهور لحيته وهذا اوان سوزه الطافه المحبيب صاحب نظر بريد؟
المص نفسه ازنظر براندى براد به الكناية اروز ما بدى بعلي الضمير
راجع الى صاحب نظرنش اصلكه اش والضمير راجع الى قوله خط
فنى وضمه اشارة الى الشعرات النابتة فوق الشعر الناعم الاصلى
لقوله بر ش بذى **مثنوى** تازه بهار اندا ورقت نغنچه يين
واحد الاوراق والتاء للخطاب زرد شد اى اصفر بك اى القدر
بالكسر منه نهى من فهادنا كاتش تا سرد شد بل انطفت فند هرامى وكبر
كنى بياء الخطاب فيها دولت يارينه اعلم ان لفظ پار نا لبا لكا
السنة الماضية بالتركي بلدر وپارينه ماكان فيها بالتركى بلدرتچى تصور
كنى فان كمال الدولة قد زالت بيش كسى روكه طلبكار تو ست و فى
بعض النسخ كه فقارست نازبران كن كه خريدار تست خريدار بمعنى
مشترى **قطعه** سبزه درباغ كفته اند خوشست فيه تقديم و
تاخير اى كفته اند سبزه درباغ خوشست والمراد من سبزه لحية الحبيب
ومن باغ وجهه داندآن كس كه اين سخن مغفول مقدم لقوله كويد

واشارة الى قوله سبزه درباغ خوشست اى يعرف ذلك القايل مضمون هذا
الكلام والمص لا يرضى به يعنى اداة تفسير از روى دلبران خط سبز
سرا الى تمام البيت بيان للمصراع الاول دل عشاق فاعل لقوله ببرد جويد
و قوله خط سبز مفعوله دانند قلب يعرف اى قلوب العشاق يطلبونه
طلبا قويا بوستان تو كلام ابتدائى الى اخر البيت والمراد من البستان
وجه الذى نبت فيه الشعر كند نا بفتح الكاف الفارسى مشترك بين الترك والعجم
اسم نبت يقال له بالعربى الكراث كلمة زار اداة الكثرة كما فى كلزار والياء
للوحدة فمعنى قوله كندنا زاريست بالتركى بركندلك در يس برى كنى بفتح
الكاف العربى بعنى رويد اى كلى وقع الشعر ولقطعه وقد يوجد فى بعض
النسخ هذا البيت ناغ قوله نو بار اى فى السنة الماضية برفتة بفتح التاء
وكسر الهمزة القايم مقام ياء الخطاب فان الهمزة فى اللفظ الذى اخره ها
يقوم مقام الياء المفيدة للوحدة او الخطاب نحو بنده معناه على الاول
بالتركى بر قول وعلى الثانى قول و قد يقال چو اينو حال اى حال كونك
مثل الطبى فى حسن المقلة وغنج المهتة وسلاة القلب امسال اى فى هذه
السنة بيامدى خوبوزى بياء الوحدة وهو الفهد بالتركى پارس اى حال
كونك مثله فى نفرة القلوب سعدى خط سبز دوست دارد فاعله ضمير
سعدى نه بهر الف هو الدوزى وقد يروى بالجيم العربى **قطعه**
صبر كنى بضم الكاف اى لا تقلع الشعر النابت كفت سعنى اذنك در
بمعنى الكوكمنى بكسر الباء المعجمة وفتح الكاف العربى من كندن موى

بنا گوش مفعول بگنای ای تعلع ذلک الشعر ابن دولت ایام نکویی ای
الحسن را بدیعنی تنتهی منه الدولة گردست بجان داشتمی مجموع
بر ریش ای لو قدرت علی عدم خروج روحی کما تقدر انت علی عدم
خروج لحیتک نگذاشتمی با نفیامت که برآید ولکن لا اقدر انا علی عدم
خروج روحی وانت تقدر علی عدم خروج لحیتک **قطعه** سوال کردم
وگفتم جمال روی ترا رسون چه شد که موچه بر گرد بکسر الکاف الفارسی
ای حول القمر جوشیده است اسم مفعول من جوشیدن بخندید گفت
وگفت ندانم چه بود رویم را ای لا اعرف ما وقع لوجهی مگر بماتم حسنم
سیاه پوشیده است **حکایت** یکی از مستعربان بکسر الراء المهملة
بغداد المستعرب والمتعرب هو الذی لیس بعرب خالص پور سیدی
ما نعول فی المرد بالضم والسکون جمع امرد وهو الذی لا لحیة له لصغره
سنا گفت لا خیر فیهم قوله ما دام احدهم لطیفا هی انش فاذا خشن
بضم الشین بتلاطف فی موقع التعلیل لقوله لا خیر فیهم یعنی تغنیر
من المصاب خوب ولطیفه اند رستی کنند وچون درشت شوند
تلطف کنند ودوستی نمایند **رباعی** امرد آنگه که خوب روی
بود لفظ خوب روی وصف ترکیبی تلخ گفتار وتند خوی بود
وکذا لفظ تلخ گفتار ولفظ تند خوی چون ریش آمد وبلعنت
شد یعنی رفت مردم آمیز ومهر جوی کلاهما وصفان ترکیبیان
بود **حکایت** یکی از علما پرسیدند که یکی با ماه رویی برادیه المکبوب

در خلوت نشسته ودرها بسته ورقیبان خفته ای نایمون ونفس
طالب للجماع وشهوت غالب ولا مانع چنانکه عرب گویند التمر یانع من
الینع وهو ادراک التمر والناطور بالطاء المهملة حافظ الکرم غیر مانع هیچ
داند که خطاب لذلک العالم بعلت پرهیز کاری ای الزاهد از سلامت
بماند گفت ذلک العالم اگر از ماه رویان بماند سلامت از بدگویان
بماند **شعر** وان سلم الانسان من سوء نفسه فمن سلم من سوء
ظن المدعی لم یسلم وهو جواب الشرط قدم فاوه ودخل علی متعلقه
وهو قوله فمن سوء للضرورة **بیت** شاید پس کار خویشتن بنشستن
ای علی حال بالسلامة والمراد هذا ومن قال تاکه خود را اصلاح می کند
فلم یعرف المراد لیکن نتوان زبان مردم بستن **قطعه** طوطی بالیائین

حکایت

احدهما اصلیة والاخری للوحدة را با زاغی در قفص بالصاد وبی
وبالسین فارسی کردند ای حبسوا معا فیه وهو ای طوطی از قبح مشاهدت
او اشارة الی قوله زاغی مجاهده می برد ومی گفت این چه طلعت مکروه
وهیات ممقوت ای مبغوض ومنظر ملعون وشمایل جمع شمال بالکسر بمعنی
الخلق ای خلاق ناموزون وینادی الیه بقوله یا غراب البین لغراب الفراق
کما قرئ فی کتاب الخطیب یا بینی وبینک بعد المشرقین ای بعد المشرق من المغرب
فغلب المشرق ویحتمل ان یراد بعد مشرق الصیف من مشرق الشتاء
بیت علی الصباح بروی تو هر که برخیزد ای من قام صباحا ورای
وجهک صباح روز سلامت بر و مسا باشد لنا مثلک بد اختری بباید

الوصل خود صحبت تو ما ستی بیاء الحکایة بالترکی کرابدوبی مقصود
من ولیکن هنانکه بوتی در جهان کجا باشد ای لانیطر لک فی العقیم مخبر ای
عجب من هذا انکه غراب ازمی ور ه ای طوطی بجان امده بود عبارة
عن کال الضجرة لاحول کنان ای قائلا لاحول ولا قوة الا بالله زکرد
بفتح الکاف الفارسی اسم مصدر کیتی می نالید ودستهای تغابن بر یکدیکر
می مالید من الحیرة وی کعنت این جه بخت نکو نست وطالع دون یعنی
الدنی وایام بوقلمون قد تقدم معناه فی الدیباجة والمراد بایام بوقلمون
الازمنة المتغیرة المتلونة لایق قدر بسکون الدال من انستی بیاء الحکایة
که بازاغی در دیوار باغی بیاء الوحدة فیهما می رفت **حکایت** یاری را
بس ای یکفی این قدر تعجب زندان بینه بقوله که بود هم طویله رندان
ای فی سلک صحبتهم تا جه کنه مخفف من کناه کرده ام که روزکار معناه
بالترکی که روزکار نی معقوبت ان اشارة الی قوله کنه در سلک صحبت
خسیس ابلهی اشارة الی طوطی خود رای وصف ترکیبی اهدی الیاء یاین
للوحدة ناجنس بصحبة عذاب الیم ای بالترکی برمز سوز **بیت**
دکرنا توانی بافه زبن سان ه مکوی بد شتی که کرداه کشتی مبوی درای لفظ
درای یحی لمعنیین احدهما الجرس والاخر یعنی ادخل ای امر من لفظ
درامدن والمراد ههنا هو المعنی الاول وشبهه بالجرس الذی یکثر الصداء
الباطل فکر کسی بند بلا معلق بقوله روزکار م بعقوبت ان مبتلا کرده
است **قطعه** کسی بپاید بپای دیواری معناه بالترکی کمسه کلمز بر دیوار

دبنه که بران صورتت اصد التنابین للخطاب نکار یعنی نقش کنند المقعاعة
وجهک کوثر اد بهشت باشد جای شرطه دیکران دوزخ اختیار کنند
جزاوه این مثل بقتح این کلام المقص بدان اوردم ای اوردته لاجل ام
تا بدانی که جندانکه دانا ای عالم را از نادان ای جاهل نفرتست نادان را
از دانا صد چندان برادیه الکثرة مطلقا وحشتست **قطعه** زاهدی
در سماع رندان بود فی مجلس ز ان میان کفت شاهد بلخی بیاء النسبة ای
قال محبوب منسوب الی بلدة بلخ ای همنه کوملولی رما نزشی منشین
علله بقوله که تو هم در میانه تلخی بیاء الخطاب **مثنوی** جمع ای بعض
جماعة جو ای مثل کل دلالة مهم تعجبین بیوسته بالترکی برسرنه اولمش
تو میز هشنک مثل الخطیب الیابس در میان نشانه رسته بالضم جون باد مخالف
یعنی انت زاهد شخص مخالف کالریح الموافق جون سرما قد تقدم بیانه فی
الباب الاول ناخوش وکذا جون برف نشسته ای مثل الثلج بینا فی البرودة
وجون یخ بسته ومثل الجمد فی الانقباض **حکایت** رفیقی داشتم
که سالها باهم سفر کرده بودیم **بیت** ملح نمی الحو اجوت قد تبست خاصة
در راهی که رایج بود ونان ونمک خورده وبی کران حقوق صحبت
ثابت شده بینا اخر بسبب نفعی اندک صفته نفع ازار خاطر من لفظ
ازار اسم مصدر من ازردن وهو متعد فالمعنی ایذاء قلبی ومن قال و
قد تعال نا ذبه قلم بصبب روا داشت دوستی بالباء المصدری سپری
بضمتین قد قدم بیانه شد وبا این همه ای مع هذه المخالفة دلبستکی بالترکی

باغلمق از هر دو طرف ای من الجانبین حاصل بود بحکم آنست اکه وفی
قال ای بدلیل قلم بصدق شنیدم که روزی دو بیت از سخنان من در مجمعی
همی کفتند والبیتان هذان قطعه نکار من خود اید کفتهء نمکین
بالکاف الفارسی ای الملیح نمک زیاده بر جراحت ریشان جمع ریش وهو
بالترکیه باش و یاره فلا تکرار فلا حاجة الی ان یقال بر جراحات دلریش
کما قیل جه بودی بالترکیه نولیدی ازما الراء المهملة حرف شرط من لفظ
ای صدغ الحبیب بدستم افتادی وقع بیدی حواستین کوییان مثل
الکم الکرام بدوست درویشان فی ابد الفقراء طایفهء دوستان ای بعض
منهم نه هر لطف این سخن کانه یقول لک فی هذا الکلام لطافة بلکه
بر حسن سیرت خویش کواهی بالیاء المصدری ای شهادت داده بودند
او اشارة الی ذلک الرفیق ملم دران میان مبالغه کرده بود فی مدح هذا
الکلام و بر فوت بفتح الفاء و سکون الواو صحبت قدیم تاسف خوردم
فان صحبت الفضلاء نعمة جلیلة فمن فاته تلک الصحبة ینبغی ان یتاسف
وبخطای خویش اعتراف نمودم ولما سمعت هذه القصة معلوم کردم
که از طرف او هم بالفتح والسکون رغبت هست وفی قوله هم اشارة
الی ان الرغبة قد کانت حاصلة عنده ایضا این بیتها فرستادم و صلح
کردم قطعه یاد داری که میان عهد و وفا بود یعنی الیس قد کان بیننا
عهد و وفاء استفهام انکاری تا جفا کردی و بر مهری نمودی الیاء ان
المتوافقان للخطاب والمتوسط مصدریة بیکباره ای بالکلیة از جهان

دل در نوبستم ای ترکت جملة الدنیا وما ربطت قلبی بشیء منها وانما
ربطت قلبی بک فقط ندانستم که بر کردی بالکاف الفارسی و یاء الخطاب
من کردیدن بمعنی الرجوع لا بمعنی الدوران بزودی بالیاء المصدری یعنی
الم اعلم انک ترجع عنی سریعا ستورزت کو بر صلح است ای لو کان لک
الان رأس الصلح باز ای ارجع الی ثانیا ومن قال ارجع الی ثانیا فلم یات
بالمعنی کران محبوب تر باشی کر بودی حکایت یکی را زنی صاحب جمال ای
المرأة الحسنی بود در کذشت از جهان ای ماتت و مادر زن ای الظهره بالترکیه
قاین انا بپیر فرتوت ای الخرف بعلت صداق بفتح الصاد و کسرها مهر
المرأة وفی بعض النسخ کابین در خانه متمکن بماند فرد بسکون
الدال از محاورت بالحاء المهملة ای من مخاطبه دیکان زحمتی کنایة عن
کمال التأذی و بحکم صداق از مجاورت بالجیم العربی جاره ندیدی بلفظ
جاره شایع فی الالسن و امراد البیان بان یقال بمعنی محال لغو یکی از پیر طایفه
کفت چکونه در فراق یار عزیز بر بدیه روحه التی ماتت کفت نادیدن
زن بر من چنان دشوار نمی آید که دیدن مادر زن مثنوی کل بتاراج
بالترکیه یغما رفت و خار بماند و کذا کنج بر داشتند و مار بماند پیر بدید بالودن
والکنز زوجة و بالشوکة والحیة امها دیده مفعول مقدم لقوله دیدن
بر تارک بفتح الراء فقد تم بیانه فی قوله و عقد شر با بر تارک سنان ای
الرمح دیدن مضمون هذا المصراع مبتداء خوشتر ای احسن از روی دشمنان
دیدن مضمون هذا المصراع خبره واجبست از هزار دوست بریدن یعنی

بريدن يا يكى دشمنت نبايد ديد بالتركى تا بر دشمنك سكا كركمز كورمه

حكايت ياد دارم كه در ايام جوانى بالياء المصدرى كذر داشتم
بكويى والياء الاخيرة للوحدة ونظر داشتم باماه روبى الياء الاخيرة كالاولى
حاصل المعنى كنت عاشقا فى ايام شبابى وكنت اطوف محلة الحبيب در ايام
تموزى كه حرورش الحرور بالفتح الريح الحارة وهى بالليل اب دهان را
كوشانيد بالياء والخاء المعجمة متعد من خوشيد وهو لازم بالتركى بوز شمق
وقوريمق والمعنى ان ذلك الزمان كان فى غاية الحرارة بحيث كسب الرطوبة
الغايبة فى الفم من شدة حرارته ومن قال بفتح النون فلم يعرف اللفظ وسموش
بفتح السين المهملة الريح الحارة وهى فى النهار مغز استخوان را بجوشانيدى
بالجيم والياء متعد من جوشيدن وهو لازم بالتركى قينمق والمعنى ان ذلك
الزمان كان فى شدة الحرارة بحيث تغلى مخ العظم قال ابو عبيدة الحرور
بالليل وقد يكون بالنهار والسموم بالنهار وقد يكون بالليل از ضعف بشريت
تاب اى طاقت افتاب هجير بالفتح نصف النهار عند اشتداد الحر نياوردم
لاجرم التجا بسايه ديوارى كردم مترقب ومنتظر كه كسى زحمت حر
از من ببرد بضم الياء الاولى وفتح الثانية بمعنى مزيل وبابى بالياء
السببية وياء الوحدة انش من فرو نشاند اى يطفى ناكاه از تاريكى
بكسر الياء المصدرى دهليز وهو ما بين الباب الخارج وباب الدار رفارى
سعرب وكسر الزاى للاضافة الى قوله فانه روشنايى معنى الضياء
الجكر ديدم جمالى بدل من روشنايى والمراد به صاحب الموصوفه

كه زبان فصاحت ارباب فصاحت اى حسن او عاجز بماند بضم الياء وفتح
النون جنانكه در شب تاريك اى فى الليلة المظلمة صبح بر ايد اى يطلع ياب
حيات از ظلمات بدر ايد اى يخرج قدحى بياء الوحدة برفاب بسكون الفاء
وصف تركيبى بالتركى قارلو صولو مثل خوناب بمعنى فانلو صو بر دست
والجملة حالية وشكر بر ان ريخته بود لحصول اللذة المعتدلة وبعرق بفتح
العين والراء المهملتين بر امیخته نه دانم بكلابش الضمير الراجع الى قوله برف
مطيب بفتح الياء المشددة كرده الفاعل صاحب جمال يا قطرة چند از
كل روبش در ان چكيده اسم مفعول من چكيدن قطعة منه فى الجملة شراب
از دست نكارينش بر كرفتم وبخوردم بمعنى بنوشيدم فانه اعذب ما يستعمل
مكانه الا خر وعمر كذشته از سر كرفتم **بيت** ظماء بالكسر كالعطش لفظا
ومعنى بقلبى وهو اللحم الصنوبرى المستكن فى الجانب الايسر ويسمى قلبا
لكثرة تقلبه او لانه خالص البدن من قلب النخلة اى لبها لايكاد يسيغه
من الاساغة اى لا يقارب ذلك ان يزيله رشف الزلال اى مصه وهو
اى الرشف بالفتح والسكون مرفوع على انه فاعل يسيغه والزلال الماء
العذب الصافى ولو للوصل شربت بحورا متصل بقوله لايكاد **قطعه**
خرم هذا اللفظ يوصف به المكان المزين بالماء والكلاء ويوصف به
الزمان **مصراع** روز نو بحو عيد خرم باد • ويوصف به الشخص الذى به
فرح وسرور ويلحق به الياء المصدرية يقال خرمى ويراد به معنى النزاهة
والروح كذا فى البحر ولا ياء هاهنا فالمراد به من له سرور وكلمة را فى قوله طالع

زايده فان كونها زائدة شايع ان فرخنده بمعنى مبارك طالع را كه چشم بعز
بحذف الميم للوزن بر خنش روى اوفتاد يعنى افتد بلا واو وهر بامداد
اى كل صباح مست مى بالاضافة بيدار گردد بالكاف الفارسى نيم شب
اى السكران الذى سكر من الخمر ونام فانه يستيقظ ويفيق فى نصف
الليل مست ساقى يعنى من سكر من جمال الساقى فانما يفيق روز محشر
اى يوم الحساب بامداد صباحا حكايت سالى سلطان محمود خوارزم شاه
اسم ملك با ختاى براى مصلحتى صلح اختيار كرد انه جعله واقدا بجامع
كاشغر بالكاف العربى وفتح الغين المعجمة اسم بلدة در آمدم اى دخلت فيه
پسرى ديدم در خوبى بالياء المصدرية بغايت اعتدال ونهايت جمال
چنانكه در امثال او گفته اند **رباعى** معلمت بتشديد اللام وياء
الخطاب همه شوخى بالياء المصدرية اى المطبوعة ودلبرى آموخت
ماض من آموختن بمعنى التعليم جفا وناز وعتاب وستمگرى بالكاف
الفارسى والياء المصدرية آموخت كالاول من آدمى بچنين شكل وخوى
وقد وروش بفتح الراء وكسر الواو اسم مصدر من رفتن كما عرفت
نظابره وهذا المصراع مرهون نديده ام مگر اين شيوه از پرى آموخت
ماض من آموختن بمعنى التعليم فانه آموختن يجئ لازما ومتعديا مقدمه
نحو زمخشرى بالاضافة يعنى كتاب المقدمة الذى الفه الزمخشرى
فى النحو فانه كان يقرؤ فى ديار العجم در دست اى فى يده وهمى خوند
ضرب زيد عمروا وانما يفرق عمر وعمرو بالواو حالة الرفع والجر لا حالة النصب

لان عمر غير منصرف لا يدخله التنوين وعمرو منصرف يدخله التنوين ويكتب
الالف بعده بوقفا وكان المتعدى بفتح الدال عمرا فلما سمعت مخاصمة زيد مع
عمرو من هذا التركيب گفتم اى پسر خوارزم وختا صلح كردند وقد اشتهر
بين الناس وزيد وعمرو را خصومت همچنان باقيست استفهام فلما سمع
ذلك المحبوب منى اللطيفة گفتم بخنديد تعجبا ومولدم پرسيد گفتم خاك شيراز
وكان اشتهر كون شيخ سعدى من ملك البلدة گفت از سخنان سعدى چه دارى
گفتم **قطعه** بليت على صيغة المجهول للمتكلم اى صرت مبتلى بنحوى
بسكون الحاء والفتح غلط يصول اى يحمل مغاضبا حال من فاعل يصول
علىّ متعلق بقوله مغاضبا ويحتمل ان يتعلق بقوله يصول كزيد الكاف بمعنى
المثل منصوب على انه صفة مصدر محذوف اى يصول صولة مثل صولة زيد فى مقابلة
العمرو اى كصولته عليه على جر ذيل حال من ضمير لبس يرفع وهو يرجع
الى نحوى اى لا يرفع رأسه حال كونه على جر ذيل اى لا ينظر الى احد بل
يمشى على الدلال والتكبر جارا ذيله على ما هو عادة المتكبرين وهل يستقيم
الرفع من عامل الجر استفهام انكارى وفيه ايهام كما لا يخفى لحنى بالخاء
المعجمة وياء الوصف يجئ لمعنيين احدهما بالتركى جوماق والآخر بالتركى برابر
مانند فرو رفت وگفت غالب اشعار او اشارة الى سعدى درين
زمين يعنى فى ديارنا بزبان فارسيست اگر بگوئى اى نحوى بفهم نزديكتر
باشد
كما ورد فى الخبر كلموا الناس على قدر عقولهم گفتم **مثنوى** طبع ترا تا هوس
نحو شد اى منذ حصل لطبعك ميل الى النحو صورت عقل از دل ما محو شد

لکشتعالک بعبرنا ای حرف ندا والمنادی محذوف ای اهیا حبیبی دل بعنا
صفة للمنادی المحذوف المذکور ندام توصید بمعنی المصید یا بنشغول
ونوبا عمرو و زید فیه ایهام لطیف بامدادان که عزم سفر مصمم ای مقرر
شد مگر کسی از کاروانیان ای احد من رفقاینا گفته بودش که فلان
آلی سعد نیست دیدم که دوان صفة مشبهة من دویدن آمد الی و تلطف
کرد واظهر اللطف وبرود اع ای الفراق تاسف خورد که چند بن روز
ای فی مدة اقامتک فی هذه البلدة چرا نگفتی که منم سعدی تا شکر قدوم
بزرگانرا ای لاجل مجی الکبار کمر بستمی گفتم مصراع با وجود
زمن آواز نیامد که منم فان النجم یضمحل عند طلوع الشمس گفتا چه سود که
درین بقعه ای فی هذه البلدة نراسایی احدی الیائین للخطاب تا از خدمت
احدی الیائین للخطاب مستفید شوم گفتم نتوانم تکلم این حکایة مثنوی
بزرگی دیدم اندر کوهساری بیاء الوحدة فیها ولفظ سار یفید الکثرة
کامر فی اوایل باب چهارم قناعت کرده از دنیا و ما فیها بغاری ای
بوطن فیه چرا گفتم فیه تقدیم و تاخیر للوزن بشهر اندر نیایی بیاء الخطاب
که باری بندی بالاضافة از دل برگشایی کان قلبک معقدا وذلک حمل علیه
بگفت آنجا پری رویان نغزند لفظ نغز بفتح النون وسکون الغین
والزاء المعجمة بمعنی لطیف چو گل بر الکاف الفارسی بسیار شد ای کثر
الطین پیلان جمع پیل بلغزند مضارع من لغزیدن این کلام گفتم و بوسه
بر سر و روی دیگر دادیم کما هو المعتاد عند وداع الاحبة و وداع کردیم

بیت بوسه دادن بروی دوست چه سود ای لا فایدة فیه دان لحظه
کردنش بدرود بالباء الاصلیة المفتوحة والدال المهملة الساکنة بالترکی
سوزه گیدن بکسره احمر لمق وسوزه گیدن گنشی بر نیم قلانلره اسن فالکز دیمک
سیب گویی ای کانه وداع یاران کرد وافتراق عن الاحباء روی از یمن
ای من اجله نیم سرخ ای نصف وجهه احمر وزان سو زرد ای نصفه الاخر صفر
شعر ان لم امت انا یوم الوداع بفتح الواو اسم یا ببه مثات التودیع
وبالکسر مصدر وادع تاسفا مفعول له او حال عمی منا سقا لا تحسبونی
فی المودة منصفا بکسر الصاد ای عادلا حکایت خرقه پوشی ای رجل
فقیر در کاروان حجاز همراه ما بود که از امراء عرب مراورا
صد دینار بخشیده بود تا نفقه عیال بکسر العین کامر بیانه کند ناگاه ای
علی الغفلة دزدان خفاجه بالجیم العربی اسم قبیلة بنی عامر بر کاروان دیر
ای غاروا علیهم وپاک ببردند ای اخذوا مالهم بالکلیة بازرگانان گریه
وزاری کردن گرفتند ای شرعوا فی البکاء والنوح وفریاد بی فایده خواندند
بیت گر تضرع کنی و گر فریاد خطاب عام دزد بسکون الدال
زر باز پس نخواهد داد معناه بالترکی اوغری التونی گرو صکره ویرمز
جز دگر بنده گران درویش خرقه پوش بر قرار خود مانده بود بعینه
بطریق العطف التفسیری بقوله و بتغیر در و نیامده گفتم بگران معلوم
ترا برد مالمعلوم مال الرجل نبردند لانک علی حالک الاولی گفت بلی
نبردندک بر الناس ولیکن مرا بان معلوم خوانه الغنی بمعنی انس

نبود که بمفارقت آن خسته دل باشیم **بیت** نباید ای لا ینبغی بستن اندر
خزوکس بالواو العاطفة ومن ترکها فقد غلط دل مفعول بستن کردل
برداشتن ای رفع القلب وقلعه کاریست مشکل گفتیم موافق حال منست
آنچه تو گفتی من مضمون البیت که مراد عهد جوانی بالیاء المصدری
با جوانی بالیاء الوصل اتفاق مخالطت افتاد وصدق مودت بین کیفیة
سودنه بقوله تمنا یمنی که قبلهٔ چشم جمال او بودی بیای الحکایة وسود
سرمایهٔ عمر وصال او لکمال حسنه ومیل قلبی **قطعه** مگر بلا ایکه
تقدیر الکلام مگر بلا ایکه باشد منظر او بر اسمان وگرنه بنزمرسون نحس صورت
او در زمی بلا نون لتصحیح القافیة اعنی ادی ولفظ زمی بمعنی زمین ومن
کتب بالنون فلم یعرف القافیة کواهد بود معنی المصراع الاخیر بالترکی
انوک یوزی کوککلکله بردر اولجی دکلدر بدوستی الیاء للتقسیم والیاء
للوحدة ای کوع حبیب که در است جز مقدم بعد از وانشارت الی
دوستی صحبت مبتداء بود مگر مبنی نطفه هوا وای مثله ادی کواهد بود
اعنی بالبیت الثانی مضمون البیت الاول ناکهی بمعنی ناکاه بای وجودش
بیکل اجل بکسر الکاف الفارسی فرو رفت فاعله ضمیر بای والمراد انه مات
ودود فراق من افتراقه از دود ناسی بالدالین ای من فبیلة ترامد
ای صبح وظهر روز نا برخاکش ای علی قبره صبا ورت بالجیم کردم
وازجملهٔ بنهاکه در فراق او گفتیم یکی این بود **قطعه** کاش بالترکی
کاشکی کان روز که در پای تو شد یعنی رفت خار اجل فاعل شد دست

گیتی

گیتی بزدی بیای الحکایة تبع ملاکم مفعول بزدی بر سر ای علی راسی والمراد
لیتنی کنت میتا قبل ان ادرک هذا الیوم کما نقول تادرین روز جهان مفعول
مقدم لقوله بدیدی بی تو ندیدی خشم فاعله ای حرف نداء والمنادی محذوف
کای فت منهم بر سر خاک تو علی منه البهیة که خاکم بر سر ا شماتة جالینا ودعاء
یدعوا علی نفسه بالهلاک **قطعه** انکه قرار بش الضمیر راجع الی حبیب وهو
مفعول نکرفتی فاعله ضمیر قرار وخواب عطف علی قرار ناکل ونسرین تفاندک
محنت الحبیب الذی کان لا یاخذه القرار والنوم فی موضع الا بعد نثر اوراق
الورد والنسرین علی فراشه کردش گیتی بالکاف الفارسی فیهما دوران
الفلک وهذا ای اسناد الحوادث الی الحرکات الفلکیة مجاز مشهور ولا حاجة
الی ان یراد به ای بدوران الفلک مقداره اعنی الزمان کما قبل کل روش بضم
الکاف الفارسی بر کند فاعله ضمیر کردش خار بنان بالترکی دیکن دیبلری
والمراد شجرة الشوکة بر سر خاکش ای علی قبره بر رست بالضم ضمیر خار بنان
وسواه من ریستن بالترکی بتمک بعد از مفارقت او عزم کردم ای
قصدت ونیت جزم قدم فی الدیباجة که بقیهٔ زندکانی بمعنی الحیوة
فرش سوس در نوردم مضارع متکلم من نوردیدن بمعنی وحذف
الدال والیاء فی مستقبلاته للتخفیف کما فیما نحن فیه وکرد بکسر الکاف الفارسی
والمراد هنا دخول الشیء محالست نکردم بفتح الکاف الفارسی من کردیدن
بمعنی الدوران **قطعه** سود دریا نیک بودی فان البحر کثیر النفع
کر نبودی بیم موج ای خوف الغرق صحبت کل خوش بدی بد محنف من

بودی

كزنيستي سوسن خارفانه مولم دوش وسوهنا بمعنى الليلة الماضية
و قدتجى بمعنى المكتب والفرق بينهما بالقراءة بالضمة المعلومة والمجهولة
كما قيل لا يوجد في كتب اللغة چون طاوس اى مثله چى نازيدم من نازيدن
والمراد هنا بالنزه كو نمك وفوا نمو اندر باغ وصل لانه كنت مع الحبيب
اين زمان اندر فراق مارى بيحم چونا **حكايت** بكى از ملوك عرب
حديث ليلى ومجنون لمفسد وشورش بضم الشين المعجمة وكسر الراء
اسم مصدر بمعنى شوريدن بالتركى فوشمق ووشدرمق يستعمل لازما
ومتعديا وتجئ بمعنى بوشنمق وسوفي الحقيقة من قبيل المعنى الاول كذا في البحر
حال واشارة الى مجنون كه باكمال وفضل وبلاغت سردر بيابان نهاده
است كالحيوانات البهجم وزمام بكسر الراء بالتركى دبكين احتيار از دست
داده فلم بملكي نفسه بوسود لش الضمير المستتر راجع الى بكى والعار
اى السين راجع الى مجنون بما حاضر اوردند وملامت كرفت اى شرع في
اللوم بالتوبيخ كه در شرف انسان چه خلل ونقصان ديدي كه خوي حيوانى باليا
المصدرية كرفتي بياء الخطاب وترك عيش ادمي كفتي بمعنى كردي فدم سلطان
مجنون بنالبد وكفت **شعر** ورب صديق كلمة رب هنا للتكثير
اى كثير من الخلان لامني من اللوم اي عدلنى في ودادها اى في محبتها الحبيبة
الم ير ها ضمير الفاعل المستتر في الفعل راجع الى الحبيب لما عرفت انفا يوما ظرف
للفعل فتوضح من الايضاح فاعله ضمير الحبيبة ايضا وسو منصوب تقديرا
باضمار ان جواب الاستفهام اى فيظهر ولبس لى اى لاجلي عذر منصوب
تقديرا مفعوله ويروى فيوضح بالياء التحتانية ففاعله ضمير صديق **وطع**
كاش كانان كه عيب من جستند في حكم رويت اى لسان بديدندي
كان النسوة رابن وجه يوسف فقطعن ايديهن مقام الارج بالجاي
ترنج در نظارت وبدون ترجمة في موضع الحال دستها بريدندي اى حال
كونهم ذاهلين عن التفهيم كالنسوة اللاتي قطعن ايديهن تا حقيقت معنى
اى الحبيب بر صورت دعوي اى دعوى العشق الصادر عن العاشق
كواهي باللياء المصدرية دادي بياء الحكاية فذلكن الذي لمتنني فيه ملك را
در دل امد اى خطر بباكه كه جمال ليلى را مطالعه كند اى يرى وجهها تا داند كه
چه صورتست موجب كثير الحليم چندين فتنه است بفرمود طلب كردند
اى طلبوها در احياء عرب جمع حى بمعنى القبيلة بكسر دبدندي بفتح الكاف
الفارسي وبدست اوردند بيرادية انه وجدوها وپيش ملك در صحن
سرا چه بداشتند لتنظر اليها الملك ملك در هيات او نظر كرد فلم نظر شخصى
ديد سيه فام اى اسود اللون ضعيف اندام در نظرش الضمير راجع الى الملك
حقير امد لكم انكه كمتر ين خدام حرم اواي ملك بجمال ازو من ليلى بيش بالياء
العربي بمعنى زياده بودم وبزينت بيش بالياء الفارسي مجنون بفراست
دريافت اى فهم ان الملك لم يستحسن ليلى وكفت اى ملك از دريچه چشم
مجنون بجمال ليلى نظر بايست كرد وقد وجد في بعض النسخ بعد الابيات
مثنوى تر ابر درد من رحمت نيايد خطاب للملك ولكل من يخالفه رفيق
من بكى همدرد بايد بتدام مون كه با او قصه مى كويم همه روز لحصول الحرارة

تقدير

دوهیزم را بهم خوشتر بود سوز ای الاحتراق با موصوله مترصلة
من ذكر بان با الحمى بكسر الحاء المهملة وفتح الميم المرعى المحفوظ وبعال المنزل
الحبيب حمى شبهها له حمى الظبى بمسمع بكسر الميم الاول وفتح الميم الثانى
اله السمع اعنى الاذن لو سمعت ورق بالضم والسكون جمع ورقاء
كحمر جمع حمراء وهى الورقاء اسم لحمامة شبه لونها لون الرماد الحمى وقد وضع
الظاهر موضع المضمر اذ الاصل ان يقول ورقه وذلك الوضع اما
لصحة الوزن او للاستلذاذ بذكره صاحت من الصحة وهى رفع
الصوت معى ومعنى البيت ان الذى تراه من ذكر الحبيب لو سمعه
الورق التى تسكن فى الحمى صاحت معى من شوقها والنداذنا معشر
اسم جماعة لا واحد له من لفظه مثل قوم ورهط الخلان بالضم والتشديد
جمع خليل وهو الصديق قولوا جمع امر للمعافى اسم مفعول من عافاه
الله تع المراد به من وهب الله له العافية من اسقام العشق واعلم ان
المصراع الاول تم المعا ويبتدء المصراع الثانى بلفظ وقع الكلمة الواحدة
بين المصراعين شايع ليست تدرى اى لا تعلم انت ما يقلب اى
ما التصق تقلب الموجع بفتح الجيم المشدده اى المولم وقيل يحتمل
ان يكون الباء للظرفية دون الالصاق اى استقر فى قلبه والمناسب للمقام
البيت الثانى **قطعه** من درست ان ربنا شهد در نيش قدمر
بيانه صبر بهمدردى بياء الوحدة وبهمدرد بالتركيه دردرش نكو بم درد
نوش لانه بفهم حالى كفتن از زنبور اى من ايذاء النحل بيمى صل بود

اى غير مفيد با بكى مفعول كفتن على تضمين معنى الخطاب او التكلم در عمر خود
اى فى جميع عمره ناخورده اى لم يذق نيش قدمر بيانه اى ايلام النحل فانه
لا يعطيه نا تراحالى نباشد همچو من اى مثل حالى حال باشد تراف انه
بيش اى نيش تو سوز من با دیگری نیست ممکن لانه او ان ان الی دیگری
نمک بر دست ومن بر عضو ریش فان الصحيح لا يتاثر من الملح والعضو
المجروح يتالم **حكايت** قاضى همدان اسم بلدة مشهوره را حكايت
كنندكه با بعلبند پسرى وكان جميلا گر خوش بفتح الخاء للعافية بوداى
كالحمه ونعل دلش در آتش الكلام مسجع روزگارى بياء الوحدة اى زمانا
ممتدا در طلبش متهلف اى متحير بود و پويان صفة مشبهة من پويدن
حال ومترصد اى مترقب وجويان صفة مشبهة من جستن وبر حسب
بفتحتين واقعه گويان يعنى يحكى ما وقع على راسه **رباعى** در چشم
من آمد آن سهى سرو بلند لفظ سهى بكسرتين بمعنى المستقيم يوصف به سرو
قدم مثلا للوزن بر بود البضم من ربود ندلم ز دست متعلق بر بود
ودر پاى افكند وصغرى اين ديده شوخ اى مطبوع ميكشد بفتح الكاف
دل مفعول كشد بكمند وكحله مقيدا محبوسا خواهى كه بكس دل ندهى
ديده ببند بضم الباء الاولى اى لا تنظر الى احد والخطاب للعين السمع
وهو شهيد والمراد انه احفظ عينك عن النظر الى المحبوب والالتفات
الى محاسنهم لئلا يتعلق قلبك بهم **بيت** از ياد تو غافل نتوان
كرد بهيچ معناه بالتركيه سنى اكمقدن غافل اولمق ممكن دكلدر بهيچ فاذا

عرفت المعنى فلا تلتفت الى قول من لم يعرف المعنى سركوفته بالكاف العربي
بارم نتوانم كه بنجم فان الحية المضروبة على راسها لا يقدر على جميع الاعضاء
شنيدم في الحكايت كه دركذري اي في طريق من الطرق بيش قاضي بازامد
لفظ باز للتاكيد ظرفي يعني بعض ازين معامله ميي حسب القاضي اي ايا شكوشتي
الضمير راجع الى بسر رسيده بود وزايد الوصف رنجيده منه دشنام
بكسر الميم بي كاني بغير احتراز داد وسقط قمر ربا نه كفت وسنك بر داشت
ليضرب القاضي وبيه از بي حرمتي فرو نكذاشت اي لم يترك شيئا من الاهانة
قاضي با يكي از علماء معتبر كه نمعنا او بود كفت بيت ان شاهدي بياي
الوصه وخشم كرفتن بيس انظر الى ذلك المحبوب وغضبه فان فيه
حلاوة وان عقده عطف على قوله شاهدي برابرو بي ترش شيرينش فيه
تقديم وما خير اي عقده ترش برابروي شيرينش دبلاد بكسر الباء جمع بلد
عرب كويند مثل ساير ضرب الحبيب زبيب الحبيب فعل بمعنى المفعول والمصدر
مضاف الى الفاعل والمفعول متروك اي ضربه العاشق بيت از دست
تو مشت بر دهان خوردن بمعنى خر نك بيدك المضموم على فمي خوشتر كه بدست
خويش نان خوردن ثم قال القاضي لدقيقه ملما اي بشنيد ازو حاصت
بفتح الواو اي قلة الحياء اوبوي سماحت بالحاء المهملة اي جود مي ايد
اورد له نظر ما دشنامها بسكون الواو مبتدا سخن بصلابت كويند في
النظام وباشد كه در نهان صلح جويند بيت انكور نوا ورده مزش طعم بود
اي العنب الذي لم يصح بكون مرا روزي دو صبر كن كه شيرين كردد مراد

القاضي

القاضي من هذا الكلام ان هذا الغلام يظهر الخشونة والمرارة لعدم نضجه وشدته
في طبيعته وبالصبر يلين قلبه ويحصل منه المرام ابن بكفت مع رفيقه ومسند
قضا اي الى محكمة بازامد قدم سابق ومهتا بازامد فني جند از عدول
جمع عدل بمعنى عادل كه ملازم او بودند وجهره زمين خدمت بوسيدند
لتعظيم القاضي كه با جازت سخني دارم در خدمت بكويم اكرجه ترك
ادبست وبزركان كفته اند بيت نه در سخن بحث كردن رواست
النفي مصروف الى نعته المصراع خطاء مبتدا بر بزركان كرفتن خطاست
خبره اما بحكم انكه سوابق انعام خداوندي اي انعامك السابقة ملازم
روزكار بنده كانست اي لا ينفك منا مصلحتي كه ببينند واعلام نكنند
نوعي بباء الوحدة از خيانت باشد فيجب علينا الدلالة على ما هو خير لك
فقالوا طريق صواب انست كه براين يعني حوالي اين جمع وهو الوكلة
بهذا الغلام نكردي بالكاف الفارسي وبياء الخطاب بالتركي دولانميسن
وفرش ورع يعني بسط الحرص درنوردي بالتركي حرص دوشكني
دوره سن والمراد ترك الحرص كه منصب قضا بايكاهي بالياء والكاف
الفارسيين بمعنى الحجر الذي يوضع عليه السلم ونحوه وبمعنى المنزلة
وهو المرتبة وهي المرادة هنا والياء للوحدة منيع است بفتح الميم بمعنى
مرتفعة مانعة الاماني اليها كل احد با بكاهي شنيع ملوث نكرداني اي لا تجعل
ملوثا بالذنب الشنيع حريف اينست كه ديدي اشارة الى الغلام الذي
في صدد بيانه وحديث اينست كه شنيدي اشارة الى شتمه فليس فيه

احتمال الوصلة فالاولی ترکه مسوی یکی کرد ای اب بسکون الیاء و فتح
الباء الزائدة مصدریة یعنی ان الذی صدر منه الادب مرا راحجم
دار داز اب بکسر الباء روی کسی مرادیم ان الغلام المعهود قد اعتاد ترک
الادب والفصاحة فلا یبالی الی من قضا حتک بسا قدم بیانه فی الدیباجة
نام نیکوبی بالاضافة سمی سال مرسونا که بکنام رسمنش کند تا مالی قنی ف
ان یضیع اسمک الملیح بهذا الفعل القبیح قاضی را نصیحت یارانه یکدل عبارة
عن کمال الوفاق فی الاخلاص ای نصیحة الاصدقاء المخلصین پسند امد
ای جاء مقبولا و بر حسن رای و حفظ و وفای ایشان افرین کرد و حسنهم
و گفت نظر عزیزاد مصلحت حال من و اصلاح حالی علی صوابست
لاشک فی کونه صوابا و مسلمی جواب لیکن مصر ولوان حسابملام ینذول
لسمعت ای قبلت کما فی قول المصلی سمع الله لمن حمده افکاری لذ یا
نبتر به من الافتراء عدول بفتح العین المهملة والذال المعجمة مبالغة من العدل
وهو الملامة وفی بعض النسخ بضمتین والدال المهملة علی وزن الاخوة
جمع عدول بمعنی العادل وهو مناسب لقوله نتی چندا ز عدول
ملامت کن مرا چند انکه خواهی وفی بعض النسخ نصیحت که نتوان شستن
از زنکی سیاهی بالیاء المصدری تعلیل والمعنی بالترکیه زیرا بوموق اولمز
زنکیدن قره لغی ابی بکعنت قال هذا الکلام وکان هذا من اعوانه تتفحص
ای تفتیش حال و اشارة الی الغلام بر انکیخت بالکاف الفارسی یعنی
سلطهم علیه لیسعوا فی تبدیل قلب الغلام الی القاضی و نعمت بی کرد ان بفتح

الکاف

الکاف العربی بر تخت و هر فالیه که گفته اند هر کرا زر در ترازو ست
ای کل من احرج الذهب من الکیس و وضع المیزان للوزن والعطاء زور
ای القوة دبازو ست المراد به انا یصل الی مرامه وانکه بر دینار دست
رس وصف ترکیبی ندارد ای من لم یکن له القدرة علی الدینار حیم دنیا
دینار کس ندارد لعینه علی وصول مرامه بیت هر که زر دید سر فرود آورد
معناه بالترکیه هر کیسه التونی کوردی باشنی اشغه اندردی ور ترازوی
آهنین دوش است ای لو کان میزانا صدر المنکب والمراد ان من رای ذهبا
یمیل وان کان کالحدید فی الشدة والصلابة فی الجمله شبی بتاء الوحدة خلوة
مبتشد مع الحبیب و سیم دران شب شحنة بسکون الحاء المهملة بالترکیه
نائب و سوباشی را خبر شد که قاضی مبتدا و همه شب طرف شراب در سر
فی موضع الحال و شاهدی در بر عطف علیه ای المحبوب فی صدره از تنعم
نخفتی خبره و بترنم تغنی غزل امشب ای هذه اللیلة بکر بوقت
سکون التاء نمی خواند بسکون النون ابن خروش اشارة الی نوعه عشاق
پیسی بالباء العجمی نکرد اسم مفعول هنوز از کنار قدم بیانه فی حکایة
پادشاه زاده حقیر و بوس اسم مصدر بمعنا رضا بالاضافة وفی
بعض النسخ میباید بفتح الکاف کیسوی تابدار وصف ترکیبی من فتن
چون ای مثل گوی بالکاف الفارسی بالترکیه طوب بمعنی عظم دخم کالاول چوگان
بالفارسیین الخشب المنحنی رأسه وهو الذی یضرب به الکرة حین
الملاعبة یقال له بالترکیه چوکان ابنوس اسم کل اسود شدید یکدم که چشم

فتنه گوا بست زنهار ففي بعض النسخ بگشت كه دوست گفته است
دگنار ببدار باش بانر ودعم درفسون بضم الفاء وهو يستعمل بالالف
في اوله وبسكون الفاء على ثلثة معان الطبر والسخريه والكيف وقد يراد به
معنى العبث بابسنوي زمسجد ادينه بالدال المعجمة يوم الجمعة والمراد
هنا صلوة الجمعة فمعنى مسجد ادينه هو الجامع بانك صبح اي اذان الفجر
يا از در بكسر الراء سرى الياء ابابك برمد الكمة غربو كوش اي صوت الهبيب
لان معنى لفظ غربو فرياد وفغان وهذا البيت مرهون لكن مفعول مقدم
لقوله بر داشتن والمراد به شفة العاشق بر لبي بياء الوحدة والمراد به
شفة المعشوق هو اي مثل چشم خروس في الحمرة والصفوة صفة لقوله
لبي البهي بود ويكون حاقة بر داشتن فاعل بود اي رفع العاشق
شفته عن شفة الحبيب يكفتن متعلق به بهوده خروس فانه يصيح
قبل الصبح فاضي درين حالت بود اي في الوصلة طاهرا والفصاحة
باطنا كه نكاه از متعلقا در آمدي اي دخل عليه وگفت چه نشيني خيز از
من خاستن اي قم بابای داري معناه بالتركي اياغك اولدقچه اتي يا بقدر
طاقتك گر بر ازمن گد نخلش كه حسودان جمع بر تو دفي باء الوحده
اي النميمة كر فته اند يعني حتى اي ما هو الواقع گفته اند كه تهدابن انش
فتنه كر هنوز اند گشت باب تدبيري ببيب باه تدبير فروخت نيم
بالتركي سو بندرلم مبادا كه فدوخون بالا شود كير دار تفع فاعله ضمير
انش عائد بفتح اللام فدامتهم لتحسين اللفظ كبر دقاضي تبسم فرو كرد

گرد

گرد وگفت **قطعه** محمد صيد كرد ضيغم را لفظ بالباء التحتانية
الساكنة من الضاد والعين المهملتين المفتوحتين بمعنى الاسد وبمعنى
المصراع بالتركي محمد صيده اور مشي ارسلانه چه تفاوت كند كه سگ
لا بد مضارع من لايدن بالتركي اد سگ روي در روي دوست كس
نگذارد اي انزك ما عدو پشت دست بي خايد مضارع من خايدن
ملك بفتح اللام را سيم دران شب اي في تلك الليلة الكهي دادند اي اجزوه بهذا
القول كه درمك بالضم والسكون تو خيلي منكري بفتح الكاف وبياء الوحدة
اي ذنب فضيع وهو المسموع من الاساتذة حادث شده است على
ان المنكر بكسر الكاف بمعنى العاصي غير مشهور چه فرمايي في حق من صدر منه
هذا الذنب وهو القاضي گفت اي الملك من او را شارة الى القاضي از جملة
فضلاء عصر بمعنى زمان ويگانه دهر اي فريد في دانم باشد كه معاندان
در حق او بغرض عوض بالمعجمتين في اللفظين كرده باشند اين شرع وافقه
اين سخن در سمع قبول من نبايد اي لا اقبله والمراد بعدم القبول تاخير
الامر بالعقوبة مگر آنكه مخفف من انكاه كه معاينه كرد بالكاف الفارسي
كه حكما گفته اند **بيت** بتندي بالياء المصدري وبمعنى لفظ تند بالتركي
صرب سبك مرتبط بقوله بردن دست بردن بتيغ معنى المصراع بالتركي
صربلق ايله الى بيني الكمك قلجه بد لكدان بردمغي كتيبين مضارع من تردن
وفي بعض النسخ كرد مضارع من گزيدن پشت دست دريغ معطوف
المصراع الاول مبتداء والثاني خبره شنيدم كه سحر گاهي اي وقت السحر

ومن قال او بكبر وهو الانسب لقوله سنا او لدالكا ضح
علا اسخو مغفور اختيع من عنده نفسه وهو
غير مناسب لقوله صح

المهجر وكسره صح

ملک با تنی چند از خاصان بر بالین قاضی رسید شمع را دید ایستاده
اسم مفعول من ایستادن وشاهد نشسته مقابل ایستاده وهی زکیه
وقدح شکسته کما یکون فی مجالس اهل الفساد وقاضی مبتداء در خواب
مستی بالیاء المصدری خبره بی خبر از ملک هستی حال او علی العکس ملک
بلطفش بیدار کرد وگفت برخیز که آفتاب برآمد ای طلعت الشمس قاضی
دریافت ای فهم الحال وگفت از کدام جانب برآمد گفت ای الملک از جانب
شرق گفت ای القاضی الحمد لله که در توبه بکسر الراء باز است ای باب التوبة
مفتوح بحکم الحکم این حدیث که لا یغلق علی صیغة المجهول باب التوبة ای
لا یجعل مغلقا علی العباد حتی طلع الشمس من مغربها انظر الی هذا الکلام
کیف اجا بموجب العلم وگفت استغفر الله واتوب الیه قال النبی علیه السلام
من تاب قبل ان تطلع الشمس من مغربها تاب الله علیه قطعه این دو
چیزم بر گناه انگیختند ای سلطنی الشیئان علی الذنب ثم بینهما بقوله بخت
نافرجام وعقل ناتمام فرجام بسکون الراء المهملة بین الفاء والجیم
المفتوحتین بمعنی آخر وبمعنی فایده کذا فی البحر والمراد هنا الثانی
گر گرفتارم کنی مستوجبم بکسر الجیم من استوجب الشیء اذا استحقه
ور ببخشی عفو بهتر از انتقام قال العلماء کل صفة من الاوصاف الحمیدة
ضدها نقیضه کالعلم والقدرة ضدهما الجهل والعجز الا الانتقام فانه
عدل ممدوح فی نفسه وکذا ضده وهو العفو ملک گفت توبه درین
حالت فی هذا الوقت که بر هلاک خود اطلاع یافتی سودی ندارد ای
ای لا تنفع اصلا قال الله تعالی فلم یک ینفعهم ایمانهم قطعه
چه سود از دزدی بالیاء المصدری انگه محقق کما قر توبه کردن که نتوان
کمند انداخت بمعنی انداختن بر کاخ بالکاف العربی والخاء المعجمة
بمعنی القصر العالی بلند خطا از میوه کوتاه بالکاف الفارسی تأکید کما عرفت
کوتاه کن دست ای اترک مع قدرتک علی الوصول به خود ندارد دست
بر شاخ ثم قال الملک ترا با وجود چندین منکری بفتح الکاف وباء الوحدة
کما عرفت اینجا ظاهر شد خلاص صورت نبندد یراد به انه لا یتحقق
الخلاص این بگفت جوابا للقاضی وموکلان بفتح الکاف المشددة
جمع موکل یراد بهم الاشخاص الذین یباشرون العقوبة بقیم کلا دو نفر
ومن قال بمعنی جلاد فقد حصه من غیر مخصص وهو بکسر النون للاضافة الی
قوله عقوبت بر وی بفتح الواو او گرفت ای سلطهم علیه وفی بعض
النسخ او یختند وهو بمعنی المجهول والاول هو المسموع من الاساتذة
گفت مرا در خدمت سلطان یک سخن باقیست ای بقی لی کلام ملک بر سید
که آن چیست گفت قطعه با استین ملالی بالیاء المصدریة که بر من
افشانی خطاب للملک وهذا النهیة کنایة عن الترک والاعراض طمع
مداری ای لا تطمع که از دامنت التاء للخطاب بدارم دست ای
لا اترک دامنک من یدی اگر خلاص محالست ازین گنه که مراست
فانه ذنب عظیم یوجب العقوبة ملک گفت این لطیفه بدان کردم که
تو داری امید وارمست لانک متناه فی الکرم فیرجی منک العفو ملک

گفت این لطیفه بدیع و عجب اوردی و این نکته غریب گفتی خطاب
للقاضي ولکن محال عقلست و خلاف شرع و نقل که مرا ز فضل و بلاغت
انچنکه بالجیم الفارسي وکسر الکاف للاضافه عقوبت من برهانند
مضارع من رهانیدن بمعنی التخلیص مصلحت نبینم که ترا ز قلعه شیب
بفتح الباء الکاتبة للصلة و شیب بفتح بالکسره مخفف من نشیب
بفتح النون بالترکی اینش و بمعنی زیر و بمعنی سرکشته وقد یعطف
علیه لفظ تند علی طریق الاتباع والمزاوجة ویقال شیب وتیب
ازم تا دیگران عبرت گیرند من عقوبتک گفت ای خداوند جهان
خطاب للملک بر ورده بنعمت این خاندانم فلا یلیق بک ان تبادر
فی قتلی و نه تنها من این گنه کرده ام دیگری را بیندازنا من عبرت
گیرم لما قال القاضي هذه اللطیفة ملک را زین سخن خنده امد
و بعفو الباء سببیة از سر خطای او قدم الکلام فی سر در گذشت کلمه
در للتاکید و متعدیان ای قادر او که اشارت بل دلالت
بکشتن او کرده بودند گفت ای خاطبهم الملک بیت نظم حمال
بفتح الحاء المهملة و تشدید عیب خویشتنید ای لکم ذنوب کثیرة
تحملونها طعنه بر عیب دیگران مزنید حکایت منظومة جوانی بیاء الوحدة
پاکباز وصف ترکیبی من باختن و پاک رو بفتح الراء وصف ترکیبی
من رفتن بود فی میدان العشق که با نیزه روی بیاء الوحدة درگرو
وبکسر الکاف الفارسي بمعنی الرهن بود کنایة عن الابتلاء بحبه چنین

خواندم که فی الخبر که در دریای اعظم غرقه بگردابی بکسر الکاف الفارسي
موضع الماء یدور فیه الماء والیاء للوحدة افتاد ما هم ای العاشق
مع المعشوق بهم ملاحی امدش الشین راجع الی جوانی تا دست گیرد
تخلیصه مبادا بالترکی اولمیه کاندر ان سختی بمیرد و ذلک ان پ بمعنی
گفت از میان موج و تشویر بالشین المعجمة بمعنی الخجالة هذا هو المسموع
من الاساتذة بگذارد و دست یار من ما الاضافة فی اللفظین گیر
فان تخلیصه اهم من تخلیصي درین گفتن جهان بر وی براشفت ای ماض
من اشفتن و هو بالترکی دلو رنك و بمعنی فرشوح و هو المراد هنا سبدید
جان می داد و فی گفت مقول القول هو البیت الاتی اعنی قوله حدیث
عشق از ان بطال مینوش بالفتح والسکون نهی من نوشیدن بمعنی
شنیدن که در سختی بالیاء المصدری کند یاری فراموش نخم
باین المصنف حصة القصة چنین کرده اند یاران زندگانی فی الزمان الماضي
کار افتاده ای مجرب العمل بشنو تا بدانی بر بید المصنف بقوله رکار افتاده
نفسه ولهذا قال که سعدی راه و رسم عشق بازی مرسوم چنان داند
که در بغداد تازی بالتاء الفوقانیة بمعنی لسان العرب انما شبهه
لان اهل بغداد یعرفون العربي الفصیح کما یعرفون لسان الفرس
ثم بین العشق الحقیقي الی المعشوق الاصلی دلارامی که داری دل
در و بند ای اعقد قلبك به دگر چشم از همه عالم فرو بند ای لا تنظر
الی غیره اگر لیلی و مجنون زنده گشتی ای لو صارا حیین لان کشتن

بمعنى الصيرورة ولا يستعمل بمعنى الكينونة كذا في البحر ومن قال يعني انهما
لو كانا في قيد الحيوة فقد اخطاء حديث عشق ازين دفتر من كتاب
گلستان نوشتی ای کل واحد منهما **باب ششم در ضعف**
بالفتح ضد القوة والضم فيه لغة بيري قال اصحاب التواريخ اول من
شاب ابراهيم عليه السلام فلما راى شوه بيضاء في لحيته قال ما هذا يا ربي
قال الله تعالى نوري ووقاري فقال يا رب زدني نورا ووقارا
با طايفهٔ دانشمندان در جامع دمشق مباحثه کنی ببیاء الوحدة
همی رفت وفي بعض النسخ همی کردم والمعنى المراد واحد ناگاه جوانی
زد ای من باب الجامع در آمد ای دخل وگفت درین میان ای
فيما بينكم کسی هست که فارسی داند فلما سالهم اشارت بمن کردند
گفتم للسايل چه حالتست وفي بعض النسخ خیرست گفت پیری صد
وپنجاه ساله ای شیخ کبیر قد بلغ سنه المائة وخمسين سنة در حالت
نزع است وفي حالة الاحتضار و بزبان فارسی چیزی می گوید
كانه عجم ومفهوم بالكسر ما نگردد ای لا يصير معلوما لنا اگر بکرم
بکرم قدم رنجه شوی کنایه عن المشي بالاقدام للمجيء مزد بالضم
والسكون بمعنى الثواب یابی ظاهر من یا فتح باشد که وصیتی
بیاء الوحدة کند چون ببالینش فرا رسیدم فلما وصلت الى
وسادته این میگفت **قطعه** دمی چند گفتم فيه تقديم وتاخير
بر آرم بکام ای في تحصيل المرام دریغا که بگرفت ماضی مجهول من

گرفتن راه نفس ولم يساعد العمر دریغا که بر سفرهٔ الوان عمر
ای على سفرة النعمة المتلونة للعمر دمی خورده بودیم گفتند بس و
ما هلوی ان اکل مستوفیا معنی این بیت بمعنى الكلام المنظوم فيما ول
البيتين يعني على وجه الترجمة یا بنا میان ای الذين كانوا عنده المهم
همی گفتم تعجب می کردند من كلامه هذا فانه يدل على التاسف مع طول
عمره كما قال از عمر دراز و تاسف و بر حیوة دنیا قال النبي عليه السلام
اذا شاب ابن ادم يشب فيه خصلتان الحرص وطول الامل گفتمش
چگونه درین حالت ای نزع الروح گفت چه گویم **قطعه** ندیدی
عذاب که سختی یابی ای بالمصدری همی رسد یکی بیاء الوحدة که از دهانش
بسکون النون والشين للوزن بدر می کند بضم الكاف وفتحها ای يخرج
يدها في سنا من اسنانه قياس کن که چه حالت بود بفتح الواو
در آن ساعت مر بود که از وجود عزیزش بدر رود جانی ای يخرج
روحه من بدنه گفتم تصور مرگ ای فكر الموت از خیال بدر کن ای
اخرجه و وهم را بر طبیعت مستولی نگردان که فیلسوفان ای الحكماء
وفي بعض النسخ و صف قوله فيلسوفان بلفظ يونان گفته اند مزاج
اگر مستقیم بود بفتح الواو اعتماد بقا را نشاید ای لا ينبغي الاعتماد
على البقاء و مرض اگر چه هایل ای مخوف بود دلالت کلی بر هلاک
نکند ثم قال المصنف له اگر فرمائی طبیب را بخوانیم تا معالجه کند
که به بسکون الهاء شود بگفت هیهات **مثنوی** خواجه در بند

اي في تدبير نقش ابوا نست قدم بيانه في اوايل الكتاب فانه از باي
ست بالباء العربي اي من اساس وبرانست فلا وجه للنفي والمعنى
اذا ذهب المزاج لا يسعه العلاج دست بر هم زند بطريق التاسف
طبيب ظريف لعلمه بالموت چون خرف بفتح الخاء المعجمة وكسر الراء
المهملة صفة بالتركي بونامش سدا و فتاده حريف بالمهملتين
فلا يباشر علاجه بپرودي بباء الوحدة حكايه زنزع مي بالبدن الم
مفارقة الروح من البدن پيرزن اي المرأة العجوز ومن قال زوجته
فلم يات بمعنى اللفظ صندلش شيء معروف فانه كثيرا ما يخلط بماء الورد
ويمس باليد على الراس والقدم لدفع الصداع او الحرارة چون كبط
اي مختل شد اعتدال مزاج بسبب المرض القوي والهم نه غم ما نيت
واحد الغرايم وهي بالفارسية افسون اثر كند نه حكايت پيرمردي
حكايت مي كند كه دختري بباء الوحدة خوسته بودم وتر وجها
وخانه وحره بگل بضم الكاف الفارسي اراست وبخلوت با و
نشسته و ديده ودل بر وبسته لفظ بودم مقدر في المواضع الثلثة
وشبهاي دراز گفتمي بباء الحكاية وبذلها جمع بذلة بالفتح والسكون
ولطيفها عطف تفسيري گفتمي مثل باء خفتمي ما با شدكه وحشت ونفرت
نگيرد فاعله ضمير دختر وموانست بدبرد يعني تانس معي واز ان
جمله سي مي گفتم لها كه بخت بلندت يار بود وسكون الواو وچشم
دولت بيدار ببيته بقوله كه بصحبت پيري افتادي كه صد الني
وجهان
و جهان ديده وصف تركيبي گردم بالكاف الفارسي ومرد بكسر الدال روزگار
چشيده اسم مفعول من چشيدن نيك وبد از موده في الدنيا حق صحبت بدانند
بكسر الباء وشرط مودت بجاي اورد مضارع من اوردن مشفق اسم فاعل
من اشفق ومهربان عطف تفسيري خوش طبع وشيرين زبان وصفان
تركيبيان مثنوي تا توانم دلت بدست ارم خطاب للبكر بدست ارم كناية عن
كمال الرعاية ور بيازاريم مضارع من ازردن والياء للخطاب والميم
للمتكلم نيازارم بفتح النون مضارع منفي منه گر چو طوطي اي مثل شكر بودم
بفتح الواو وخورشت التاء للخطاب وخورش اسم مصدر بالتركي
سس وقد يراد به الطعام وهو المراد ههنا اي لو كان طعامك سكرا
كالسعاء جان شيرين فداي پرورشت اه فعل تحصيل السكر ولو سعد به
الروح اللذيذة نه گرفتار ربه سلرا مدي بدست خويش جواني معجب بكسر
الجيم اسم فاعل من اعجب اي متكبر هذا هو المتعارف في الاستعمال وقال
في مختار الصحاح واعجب بنفسه وبرايه على ما لم يسم فاعله فهو معجب بفتح
الجيم والاسم العجب وخيره راي بكسر الخاء المعجمة اي ضعيف الفكر سرتيز
وسبك پاي وصفان تركيبيان كه هر دم هوايي بپزد بالباء الفارسي
والزاء العربي مضارع من پختن وهر لحظه رايي زند اي لا يتقرر
على راي واحد وهر شب جاي سيد بيت كل ليلة في مكان وهر
روز ياري گيرد بيت وفاداري بالياء المصدري مدار از
بلبلان چشم فيه تقديم وتاخير وفاداري از بلبلان چشم مدار

اى لا تترقب ولا تطمع الوفاء من البلابل وهذا المصراع مرهون كه هردم
بر كل ديكر سرايند معناه بالتركى كه هر دم بر غنچه يه كل اوزره ايرلبه لر اما
طائفه يى پيران بعقل وادب زندكانى كنند نه بر مقتضاى جهل وجوانى
بيت زخود بهتر بياء الوحدة جوى ار من جستن وفرصت شمار
وعد غنيمة اى صحبة كه با چون خودى اى فى المصاحبة مع مثلك
فى الفضيلة كم بضم الكاف الفارسى وهذا هو المسموع من الاساتذ ومن
قال بفتح الكاف العربى فقد غلط كنى بضم الكاف العربى روزكار اى
زمان عمرك كفت فاعله ضمير سر برش نط كالفسق لفظا ومعنى
بكفتم كه بميل الى قلبه وكمان بردم اى ظننت كه دلش در قيد من آمد وتعلق
بى وصيد من شد وكفت على هذا الظن تا كه مخفف من ناكاه نفسى
سحس وبياء الوحدة سرد صفة له از دل بر درد بر اورد اى ادهب
البرودة والشارة من قلبها المتالم بالالام الكثيرة وكفت شنيدين
سخن كه كفتى در ترازوى عقل من وزان بكسر الواو مصدر كالموازنة
ان يك سخن ندارد اى هذه الكلمات التى تكلمت بها لا توازن فى ميزان
عقلى وزان كلام واحد سمعته كه وقتى اى فى وقت من الاوقات شنيده ام
از قبله وفى بعض النسخ از قابله ء خويش والكلام المسموع هذا
شعر كه زن جوان را بالتركى كه كنج خانه به اكر پيرى در پهلو نشيند
ما رات اى حين ابصرت الزوجة ما من بدى بعلها اى زوجها شاة
مفعول رات واراد به انه الرجل كارهى اسم تفضيل والكاف بمعنى

المثل

المثل ومن الوخوة وهى بكسر الراء وفتحها اللينة والاسترخاء اى ما رات
شياء كابنا مثل ارخى شفة الصايم شبه المص الة الشيخ بشفة الصايم
فى ضعفه واسترخائه واصلها شفهة لان تصغيرها شفيهة والجمع شفاه
بالهاء تقول جواب لما وانما جىء به مضارعا لحكاية الحال الماضية ومن
قال قيل انما يرد المضارع الى الماضى كما يرد ان المصدرية الماضى الى معنى
الاستقبال فقد قبل الباطل لان ذلك لما التى هى من حروف الجوازم لا لما
الذى هو ظرف هذا اشارة الى قوله شبا مبتداء معه قيد لفو لسر ميت
خبر ضميره راجع الى البعل وما فى قوله انما كافة والرفية معناه بالفارسية
افسون للنايم خبره واراد بالنايم آلة التناسل انما تحكى الدلال لذكران
لا للميت اى لذكر الشيخ رباعى زن كر اصابه كه از هر بمعنى عندنا
وكسر الراء للاضافة مرد اى رجل بى رضا بر خيزد وذلك بعد الجماع
پس بالباء العربى بمعنى كثر فتنه وجنك ز ان سرا بر خيزد وحذف باء
سراى للقافية والوزن پيرى كه زجاى خويش نتواند خواست مرهون
الا بعصا استثناء من اخر المصراع الاول كيش حرك باء كى بالفتح يلين
عصا بر خيزد تقديره عصايش كى بر خيزد اراد بعصاه آلته فى حكمه
امكان موافقت نبود لعدم مساعدة الالة بمفارقت الجاميد
معناه فى الاصطلاح وصل الى المفارقة ومن نظر الى المعنى اللغوى
قال بمعنى اذا شد چون مده عدت بر آمد حصل وتم عقد نكاح بستند
با جوانى بياء الوحدة تند بالتركى صرب والمراد به انه كان شابا شديد

الشخص

وترش روی ای عبوس الوجه وتهی دست ای صفر الید وهو کنایة عن الفقر
وبدخوی وصف ترکیبی کالاول جور وجفای دید تلک المرءة الشابة وریک
وعنای کشید عطف علیه وشکر نعمت حق تعالی بجا آورد گفت که الحمد لله
که ازان عذاب الیم مولم ابوذوالم یعنی لشدته بنالم بیرمیدم ای
خصلت وذلک العذاب معاشرة الشیخ العیر القادر علی الجماع وبدین
نعمت مقیم وهو مصاحبة الشاب القادر علی الجماع برسیدم فلما بوجد
فی بعض النسخ **بیت** ما این همه شور وشغب رو فی الماء الاخیرة
مصدریة بارت نکشم که خوب روی بیای الخطاب **قطعه** با تو
واسوختن اندر عذاب دوزخ به که شدن یعنی المصیر ورفتن باد کری
در بهشت وکذا بوی پیاز از دهن خوب روی در شود یعنی الظاهر
تر للتفصیل ابدکل از دست زشت فقد وجد فی اکثر النسخ **قطعه**
روی زیبا وجامهٔ دیبا نوع من الحریر رقیق وعود ورنگ وبوی
وهوس فی التزیین این همه زینت زنان باشد وبلیق بهن مرد را
کیر وخایه زینت بس فان الفتوة یقبله بالمنة ولو کان فقیراً **حکایت**
مهمان پیری بودم در دیار بکر فی مدة سیاحتی که مال فراوان داشت
ای کان له مال کثیر وفرزند خوب عطف علیه شبی ای فی لیلة من اللیالی
حکایت کرد که مرا در عمر خویش بجز این فرزند نبوده است ای
لم یکن لی ولد غیر هذا درختی درین وادی زیارت گاه است وموضع
السیاحة الی الحاج که مردمان بحاجت خواستن آنجا روند وشبهای

ما جنهم بسا در پای آن درخت بحق نالیده ام وتضرعت الیه تا مرا این
فرزند بخشیده است کما حکا صاحب البیت هذه الحکایة شنیدم ای
وصل الی سمعی که پسر ای ابنه با رفیقان آهسته وخفیة می گفت چه بودی
ای لیتنی گر آن درخت را بدانستمی که کجاست این موعود دعا کردمی تا پدرم
بمیرد **حکمت** خواجه شادی کنان صفة مشبهة که فرزندم عاقلست
کذا حال الآباء وپسر طعنه زنان که پدرم فرتوت وکذا حال الابناء **قطعه**
سالها بر تو خطاب عام بگذرد که مرور نکنی سوی تربت پدرت ای الی
جانب قبر ابیک یعنی انک لا تزور قبر ابیک تو بجای پدر لفظ جای مقحم چه
کردی خیر وفی بعض النسخ بجای پدر بالنون فلا فی ام تا همان چشم
داری از پسرت **حکایت** روزی بیای الوحدة بغرور جوانی بالیاء
المصدری سخت رانده بودم ای کنت ذاهبا بالشرعة والسرعة ماشیا
فی السفر شبانگه بپای گریوه الذی هو مسلک دقی سست ماند لفظ بودم
معتذر پیر مردی بیای الوحدة ضعیف صفة مردی از پس ای عقیب
کاروان همی آمد بالذی کلو را دیدی گفت چه خسپی بیای الخطاب خیز که
نه جای خفتن است بالذی ما نفع یری دگلدر گفتم در جواب چون بالامانة
روم یعنی ای کیف اذهب که نه پای رفتن است فیه صنعة الترصیع
گفت نشنیدی گفته اندای العقلاء رفتن ونشستن ای لحظة فلحظة
به که دویدن وگسستن یعنی گسیخلمک دکل واحد منهما بالکاف الفارسی
فصیح وبالکاف العربی شایع معنا الانقطاع والانفصال **قطعه**

ما جنهم

ای که مشتاق منزلی مشتاب نهی من شتافتن بقلب الفاء باد في
مستقبلاته سد من بالباء الفارسي کاربند بالباء العربي ای اعمل بصحبتی
وصبر اموز ای تعلم الصبر یعنی لا تستعجل اسب تازی ای فرس عربی دو تک
بفتح التاء والکاف العربي بالترکی انک صحرا دغی که عربچه سقوط وطلق
دیرلر بوکورمک و بمک لزا في البحر رود بشتاب ثم بعجز اتا شتر اهسته
می رود شب وروز فالمالی اولی **حکایت** جوانی بیای الوحدة
چست ولطیف وخندان وشیرین زبان صفات لقوله جوانی در حلقة
عشرت ما بود ای کان من اصحابنا فی المعاشرة که در دلش هیچ نوع غم
نیامدی بیای الحکایة ولب او اشارة الی جوانی از خنده فراهم نیامدی
ای کان ضاحکا دایما کنت لم ینضم احدی شفتیه الی الاخری روزگاری
برامد یعنی مضی زمان که اتفاق ملاقات نیفتنا ومارانیاه بعد ازان
اشارة الی روزگاری برامد یعنی دیدمش الضمیر راجع الی قوله
جوانی زن خواسته برادیه انه تزوج وفرزندان خواسته یعنی
حصل له اولاد بیخ بالباء العربي نشاطش بردیده ای انقطع نشاطه
بالکلیة وگل هوس بژمرده بفتح الباء وسکون الزای الفارسیین
بالترکی صولمش پرسیدمش که این چه حالتست یعنی انه قد تغیرت
حالک گفت تا کودکان بیاوردم دیگر کودکی بالیاء المصدري نکردم **شعر**
ما ذا قد جعل اسما واحدا یعنی ای شئ مرفوع المحل علی انه مبتداء الصبا
بالکسر والقصر خبره والمعنی بالترکی اوغلانلق وهو ماخوذ من الصباقة

وهی المیل الی الجهل والشیب بالفتح والسکون مبتداء عنبر فعل فاعله مستتر
راجع الی الشیب لمتی بکسر اللام وتشدید المیم مفعول عنبر وهو الشعر
المسترسل الی المنکبین وجمله عیر خبره وکفی فعل بتغیر الزمان الباء زایدة
فی الفاعل نذیرا تمییز بمعنی الانذار وهو الاعلام علی وجه التخویف واسناد
التغییر الی الزمان مجاز اذ المغیر حقیقة هو الله تعالی ومحل الجملة الفعلیة نصب
علی الحالیة بتقدیر قد وان الشاعر ینکر علی نفسه الصبا فی زمن الکبر ویقول لا تفعل
الصبا والحال ان الشیب الذی هو نذیر الموت غیر لون شعری وکفی
تغییر الزمان کونه نذیرا **مت** چون پیر شدی خطاب عالم لکل زکودکی
بدست بدار ای من داشتن والمعنی المراد بالترکی ال چک بازی وظرافت
بجوانان بگذار ای اترکهما وسلمهما الیهم **مثنوی** طرب جوانی ز پیر
مجوی نهی من جستن متن در ویدن نخرامدای لا یتیح کی چنانکه ذکر
ما مدا صله نه امدای رفته کوی وکذا زرع را چو رسید وقت درو
اسم مصدر من درویدن نه امدای لا ینبح کی چنانکه سبزه نو **قطعه**
دور بالفتح والسکون جوانی بالیاء المصدري بشد بمعنی رفت از دست
رضاع منیاه ودریغ ان زمن بفتحتین بمعنی الزمان کلاهما اسما
لقلیل الوقت وکثیره لفروز وصفت ترکیبی ای الناسف علی الزمان الذی
الذی مضی قوة سر پنجه شیری بالیاء المصدري برفت ای مضی قوتی
التی کانت کاملة راضیم اکنون به پنیری بیاء الوحدة چو یوز مثل
الفهد وهو بالترکی پارس کانه یقنع من الطعام باکل قطعه جبن سیر زمیه

باء الوحدة اي عجوزه موي سيه كرده بود تا بخضاب گفتمش اي مامك
اعلم ان مام بمعنى الام مرادف مادر والكاف للتصغير ديرينه روز اي قديم
الايام والمراد به كثرة العمر موي بتلبيس سيه كرده گير اما راست نخواهد
شدن بالتركي دوغرلمه گركدر اين پشت گوژ بالكاف الفارسي اي الظهر
الذي قد نعو صدره والمراد به الظهر المنحني وجملة قوله اي مامك الى قوله
پشت گوژ مقول القول **حكايت** روي بباء الوحدة بجهل جواني بالياء
المصدري بانگ بر مادر زدم اي خاطبت الى والدتي برفع الصوت عنيفاً
دل ازرده في موضع الحال من فاعل نشست في قوله بكنجي بضم الكاف
العربي وياء الوحدة نشست كما هو المعتاد في حال انكسار القلب گريان
حال من گفت في قوله همي گفت مگر خردي بالياء المصدري فراموش كردي
بياء الخطاب كه درشتي ميكني الان كالاوليا ؛ **قطعه** چه خوش گفت
زالي بياء الوحدة فذال مثنا بمعنى العجوز بفرزند خويش اي لولده چو
ديدش پلنگ افكن وپيل تن كلاهما وصفان تركيبيان گر از عهد
خرديت بسكون الياء المصدري وياء الخطاب للوزن ياد امدي بياء
الحكاية كه بي چاره بودي بياء الخطاب در اغوش من بالتمديد بالتركي
قوجق نكردي جواب الشرط المذكور درين روز في هذه اليوم الذي
جرت قويا بر من جفا كانه شكاية منه كه تو شير مردي ومن پيره زن و
مجموع الشرط والجزاء اعني قوله گر انتهى الى قوله پيره زن مقول القول
حكايت توانگري بخيل را پسري باليا الوحدة فيها رنجور بود

بسكون الواو اي كان مريضاً ومن قال اي مرض فلم يات بمعنى اللفظ نيكخواها
الضمير راجع الى ذلك الغني البخيل گفتند اشارة للخير مصلحت انست كه از بهر
او اي لاجل ابنك ختم قران كني يا بذلي اي اعطاء قربان باشد كه خداي
تعالى شفا دهد لختي مثل برخي لفظا ومعنى باندیشه فرو رفت بالتركي
فكره طالدي گفت ختم مصحف مهجور بسبب كونه حاضرا اولى وفي
بعض النسخ ختم اولي تر كه مصحف موجود است وگله بفتح الكاف
الفارسي وتشديد اللام بالتركي سوري دور بالفتح بعيد صاحب دلي
بشنيد وگفت ختمش بعلت ان اختيار افتاد كه قران بر سر زبانست
وزر در ميان جان **مثنوي** دريغا گردن طاعت نهادن گرش
الضمير راجع الى گردن همراه بودي دست دادن بكسر التاء اي
لو كان لوضع عنق الطاعة يد العطاء قرينة بپيدا ان ذلك الغني
البخيل وضع عنق الطاعة ولكن التاسف انه لم توافق يد السخاء
بديناري چو خر در گل بكسر الكاف الفارسي بماند بفتح النون ور الحمدي
بخواهي صد بخواند لانه بطرف اللسان مناسبة هذه الحكاية بالباب
ان حب المال يزداد في الشيوخ **حكايت** پيرمردي را گفتند چرا
زن نكني اي لم تزوج گفت با پيره زنانم الفتي نباشد اي لا يحصل
الانس بالنسوة العجايز گفتند جوان زن نكني اي لم تزوج گفت با پيره
زن جوان بخواه چون مكنت مثل قدرت لفظا ومعنى داري گفت
ذلك الشيخ المنصف مرا كه پيرم با پيره زن الفت نباشد اي لا الى

بهی اوراکه جوان باشد با من که پیرم شون بالاماله بمعنی کیف دوستی
صورت بندد استفهام انکاری ای لا یتحقق المحبة **قطعه** شنیدم که
درین روزها کهن بضمتين پیری ای شیخ واحد کبیر خیال بست بپیرانه
سراي وقت الشیخوخة که گیرد جفت بضم الجیم العربي وسکون الفاء
بمعنی الزوج کخواست دخترک الکاف للتصغیر وکسرها للاضافة نوب
روی وگوهر نام وصفا ترکیبیان هواي مثل درج بالضم والسکون
الکتفة التی یوضع فیها الجواهر کاف فی الکتابة التی اولها تنی خند
گوهرش الضمیر راجع الی دخترک از شعر مردمان بنهفت بفتح الباء
الصلبه وضم النون یعنی انها کحقة جواهر ها مستورة چنانکه رسم
عروس بود بفتح الکهف الواو وعصای شیخ کفت ای نام گمان کشید
ونر بفتح النون النافیة بر هدف بفتحتين که نتوان دوخت بمعنی دوختن
کمی بسوزن پولاد بالابرة من الحدید القوي حامه چنانکه بمعنی
الهاء وضم الکاف الفارسي بالترکي سنق دوفیمش حاصل معنی
البیت انه لم یقدر علی ازالة بکارتها لدوستان گله بکسر الکاف الفارسي
ای شکایت آغاز کرد وحجت ساخت من جملة شکایته هذا که خانمان
ملبه صاحب البحر بهذا اللفظ او ویرانه منصل دلکوب برلغت المشدد
من این شوخ دیده وسو مثل شوخ چشم پاک برفت بضمتين یاض
من رفتن بضم الراء میان شوهر بالفتح والسکون بمعنی زوج
المرأة ودرن حنک وفتنه خاست چنان در بمون که سر شحنه وقاضی

کنبد لفظ برمنا بمعنی المنتهی وبالترکی اوج ولفظ کشید ماضی مجهول
وسعدي گفت فرمون پس از خلافت وشنعت یعنی بعد المخالفة
والشناعة قال سعدي گناه دختر نیست کانه علل بالمصراع الثاني نرکر
دست بلرزد لانک شیخ مرتعش که هر چه دانی سفت بمعنی سفلن فیه
ایهام لطیف **باب ششم در تأثیر تربیت** وفي نسخة
حکایت یکی از وزرا پسری بیای الوحدة کودن صفة قدم بیانه
فی الکتابة خصب داشت پیش کسی از دانشمندان فرستاد للتعلیم
که مراین را تربیتی بیای الوحدة کن عاقل شود مدة مدید فعیل
بمعنی المفعول تعلیمش الضمیر راجع الی پسر کودن فاعله ضمیر کسی مؤثر نبود
ای تعلیم پیش پدرش الضمیر کالاول کس فرستاد فاعله کالسابق
که این عاقل تربیت نمی شود ومرا دیوانه کرد **قطعه** جون بود
بفتح الواو اصل جوهري بیای الوحدة قابل در بود تربیت را درو
اثر باشد کاستعداد هیچ صیقل بالفتح والسکون هو الصانع الذي
یزیل صداء السیف هذا فی لغة العرب واما فی استعمال العجم فهو اسم
للصنعة فیه المذکورة ومن لم یعرف الثاني فسر علی الاول نکو نداند کرد
بمعنی کردن آهنی بیای الوحدة را که بدگهر باشد فی قد ذاته سک
بدریای هفتگانه لفظ کانه وگونه بمعنی النوع مشوی نهی من شستن
که چو تر شد پلیدتر بالتاء الفارسي بالترکي مردار تر لفظ تر اولا بمعنی
الربط وثانیا للتفضیل باشد وکذا خر عیسی گرش بمکه برند فیها الله تع

مونس تعمیسن خوبابد بمنوز خر باشد حکایت حکیمی پسران را ای لابنائه
پند ونصیحت همی داد بقوله جانان جمع جانه پدر هنر اموزید ای
تعلموا الکمال که ملک و دولت دنیا اعتماد را نشاید ای لا یلیقان بالاعتماد
و جاه ای المنصب از دروازه البحر شهر سو قاپی و فی الصحاح الفارسی
قلعه قپوسی بدر نرود ای لا یخرج المنصب و الحکومة من البلد و القلعة
الی الغربة فینفک عنک فلا یصلح ان یعتمد علیه و سیم و زر در سفر در
محل خطرست فلا وجه للاعتماد علیهما و سیم بفتح الهاء در حضر علی
وزن سفر صنده یا دزد بیکبار ای مرة واحدة ببرد بضم الباء الاولی
و فتح الثانیة و یا خواجه ای مصاحبه بتفاریق بخورد ای و یا کل صاحب
المال شیا فشیا اما هنر من الکمالات و الصنایع چشمه زاینده است
اسم فاعل من زاییدن بمعنی التولید و دولت پاینده ای ثابت و اگر هنرمند
ای صاحب کمال از دولت بیفتد ای بنزول اقباله غم نباشد که هنر در نفس
خود ای الکمال فی حد ذاته دولتست هنرمند هر کجا که رود قدر ای عزت
ببیند و در صدر فی المجالس نشیند و بی هنر هر کجا که رود لقمه چیند لحاجته
و سختی بیند لفقره بیت سختست خبر مقدم پس بالباء الفارسی
از جاه بسکون الهاء تحکم بردن ای تحمل الحکم من الغیر مبتداء موخر و فی
بعض النسخ از جاه و تحکم بالواو العاطفة ای صعب شدید بعد المنصب
و الحکومة خو کرده بناز ای بعد الاعتیاد بالتنعم و الترفه جور مردم بردن
فالمبتداء الموخر علی هذه اصح النسخ هذا فافهم قطعه وقتی افتاد

ای وقع فی وقت فتنه در شام حکایت حادثه هر کس از گوشه فرا رفتند ای
خرج کل واحد من زاویة روستازادگان دانشمند یعنی ان ابناء اهل القریة
العالمین بوزیری بکسر الیاء المصدری للاضافة پادشاه رفتند بحذف
هاء لفظ پادشاه للقافیة و من لم یعرف علم القوافی قال للوزن پسران وزیر
بسکون الراء ناقص عقل صفة پسران بگدایی بالیاء المصدری بروستا و هو
بمعنی قریه رفتند فالعبرة بالعلم و الکمال لا بالنسب و المال بیت میراث
پدر خواهی حرف الشرط مقدر علم پدر اموز خواه که این مال پدر خرج
توان کرد دیده بسکون الهاء روزگار اذ به الزمان القلیل حکایت
یکی از فضلا تعلیم ملک زاده کردی بیاء الحکایة و ضرب بکسر الباء للاضافة
بی محابا الضرب الذی لا توقف فیه و لا رفق اصلا زدی و زجر بی قیاس
کردی ای جفاء کثیرا پسر از بی طاقتی بالیاء المصدری شکایت پیش
پدر برد ای من معلمه و جامه از تن دردمند من جسده المتالم برداشت
ای رفعه پدر را دل بهم برآمد ای انقبض استاد را بخواند للسوال
و گفت مر پسران آحاد رعیت چندین جفا و توبیخ بالفارسیة سرزنش
روا نمی داری که پسر مرا یعنی انک تؤذی ابنی اکثر من ایذاء آحاد الرعیة
سبب چیست فلما ساله الملک گفت ای المعلم سخن باندیشه باید گفتن
و حرکت پسندیده باید کردن همه خلق را فان الادب ممدوح فی کل
احد خاصة ای خصوصا پادشاهان را علله بقوله که هر چه بر دست
و زبان ملوک رفته بفتح الراء شود ای یمضی هر اینه بمعنی البتة

بافواه کفته شود ای یذکر فی افواه الناس وقول وفعل عوام را
چندان ای مقدار قول وفعل خواص اعتبار نباشد **قطعه** اکر
صد عیب دارد مرد در وبش وفی بعض النسخ اکر با سند ابد تحـ
زد وبش رفیعانش یکی زصد ندانند لعدم التفات الناس الی
احوال الفقراء وکر یکی بسند ابد رسلطان ای لو صدر فعل غیر
مقبول من السلطان وفی بعض النسخ اکر یک بدل کو بد پادشاهی
از اقلیمی باقلیم رسانند ولما کان الامر کذلک پس در تهذیب اخلاق
التهذیب کالتنقیه والاخلاق جمع خلق بضم اللام وسکونها السجیه
وکسر القاف للاضافه الی قوله خدا وند زادکان ابتهم الله نباتاً حسناً
اجتهادا زان بیش بایدکه العربی بایدکه در حق عوام **قطعه**
هرکه اسم در خردیش معنه الیاء المصدری ادب نکند مر مونان در بزرکی
الیاء کالاول فلاح ای الفوز والبقاء والنجاة وسواسم والمصدر
افلاح کذا فی مختار الصحاح ازو برخاست ای ارتفع وزال چوب تر را
ای العصا الرطب چنانکه خواهی پیچ ادر من پیچیدن فانه سهل الانفعال
نشود خشک ای العصا الیابس جز باتش راست وفی بعض النسخ
وجد بهذا **شعر** ان الغصون جمع غصن بضم المعجمه وسکون المهمله
فرع الشجره اذا قومتها بالتندای اذا جعلتها مستقیمه اعتدلت
ای استقامت ولیس بمه ضمیر الشان بنفک الجمله الفعلیه بنصب علی
علی انها خبر لیس القویم فاعل الفعل بالخشب متعلق بالتقویم ملکدار

حس

حسن ادب ای المعلم وتقریر سخن او بسند بده ومقبول امد خلعت
ونعمت بخشید وبایکامش ای مرتبه از انچه بود برتر کرد ابید **حکایت**
معلم کتابی را بضم الکاف وتشدید الیاء بمعنی الکتبه والکتاب والمکتب
والمعنی علی الاول بالترکی بر بازجیلر معلمی وعلی الثانی بر کتاب معلمی وعلی
الثالث بر مکتب دیدم فی مده سیاحتی در دیار مغرب ثم بین صفاته
ترش روی وصف ترکیبی وکذا ما بعده مدابیان قبح صورته وتلخ کفتار
مدابیان قبح کلامه وبدخوی مدابیان قبح اخلاقه فی ذاته ومردم ازار
مدابیان خبث باطنه فی ذاته وناپرهیزکار مدابیان قبح باطنه بالنسبه
الی اموال الناس که عیش مسلمانان بدیدن او سیب رؤیته تبه بفتحتین
وسکون الهاء مقصور من تباه وهو بمعنی العبث والفاسد کشتی بفتح
القاف الفارسی وبیاء الحکایه وخواندن قرانش دل مردم را سیه کردی
بمعنی بیاء الوصه پسران پاکیزه عن الذنوب والتلوث ودختران
دوشیزه ای البنات الابکار بدست جفای او کرفتار وعلی وجه زهره
خنده ونه یارای کفتار لفظ یارا وبار بمعنی الطاقه والمجال کذا فی البحر
که عجمعف من کاه عارض بالترکی بوزک اکی یانی ومن قال فی شرحه ای
فقد اخطاء سیمین بکسر النون للاضافه یکی را من التلامذه طبانچه
بالجیم الفارسی زدی بیاء الحکایه وکاهی ساق بلورین فتح اللام
المشدده وسکون الواو وکسر الراء فصیح وضم اللام معروف دیکری
را شکنجه کردی کما هو المعتاد القصه شنیدم که طرفی سعیمن بعض

بعض از خيانت وخيانتش او معلوم كرد نزد اى للناس بنزدند وبرانند
من دار التعليم ومكتب خانه را بمصلحى دادند پارسائى مبدل منه بپاية
الوصف فيهما ونيك مردى حكيم وحليم كه سخن جز بحكم ضرورت نگفتى كما هو
مقتضى الحكمة وموجب آزار كس هرگز نرفتى كما هو مقتضى الحلم وكودكان
اى المتعلمين را هيبت استاد نخستين اى مهابة المعلم الاول از سر برفت
اى خرج ومعلم دومين بضمتين يعنى ثانى را اخلاق ملكى بعضى ديدند
ديو بكسر الواو يكديگر شدند لذهاب الخوف من قلوبهم وباعتماد حلم او
اشارة الى معلم دومين ترك علم كردند وفى بعض النسخ از علم محروم
ماندند ودر اغلب اوقات وفى اكثر الزمان بازيچه ولعب عطف تفسيرى
نشستندى سياق الحكاية ولوح درست ناكرده اى قبل اتمامه در سر يكديگر
شكستندى استاد ومعلم بواو العطف وفى بعض النسخ بلا واو
خوبودى از آزار اى لا يكون موذيا بالضرب والتاديب خرسك بكسر الخاء
المعجمة وفتح السين وسكون الكاف العجمى لعب مخصوص يلعب به الصبيان
يقال له بالتركى اوزون اشك كذا فى البحر وقيل الكاف ليس من نفس
الكلمة بل هو كاف التصغير الداخل على لفظ خرس والمعنى بالتركى ايوجق
بازند كودكان در بازار لعدم خوفهم من المعلم بعد از دو هفته بر در
بكسر الواو اى ان مسجد گذر كردم اى مررت به معلم اولين را ديدم فى
دار التعليم كه دلخوش كرده اى سلو قلبه وفى بعض النسخ دل برو
خوش كرده بودند اى طاب قلبهم عليه وبمقام خويش آورده وتصوه

فى

فى مقامه انصاف برنجيدم والمراد به المبالغة فى الضجرة ولا حول كنان
گفتم هذا الغول كه ابليس را دگربار اى مرة اخرى معلم ملايك چرا
كردند ولما قلت هذا الكلام مناك پير مردى جهان ديده بشنيده
كه گفته اى السلف حكاية مثنوى پادشاهى پسر اى ابنه بمكتب داد
اى المعلم لوح سيمين بسكون النون والشين للوزن بر كنار المراد
الابط نهاد فان لوحه وقف التهجى لابناء السلاطين بصنع من الفضة
بر سر لوح او بنشته وفى بعض النسخ نوشته بزر بعضى اى
نقش بالذهب جور استاد به كه مهر بكسر الميم پدر اى من محبته حكايت
پارسا زاده را وفى بعض النسخ پادشاه زاده والصحيح هو الاول
نعمت بى قياس اى المال الكثير از تركه بفتح التاء وكسر الراء جمع المتروكة
عمان جمع عم بالفتح والتشديد على قاعدة الفارسية واما الاعمام كما
وقع فى بعض النسخ فهو جمع على قانون العربية بدست افتاد اى
وقع فى يده بطريق الارث فسق وفجور آغاز كرد اى شرع فيه و مبتذره
بالباء المصدرى من التبذير وهو الاسراف پيشه گرفت اى اتخذ الاسراف
حرفة فى الجملة چيزى بياء الوحدة نماند از ساير معاصى ومنكر بفتح الكاف
المخففة كه نكرد بل فعل جميع المناهى ومسكرى بكسر الكاف كه نخورد بل شرب
كل مسكر بارى اى مرة بنصيحتش گفتم قايلا اى فرزند دخل بفتح
المهملة وسكون المعجمة هو الذى يأتى الى المرء ويدخل فى تصرفه من
الخارج آب روانست وعيش آسياى گردان وصف من گردان

بالكاف الفارسي بمعنى هرج فراوان وكثير مسلم كسى را باشد كه دخل
معين دارد بحيث لا ينقطع ويكفي لمصارفه **قطعه** جو دخلت
التاء للخطاب نيست هرج آهسته تر كن اي لا تسرف فيه كه ملاحان
جمع ملاح بتشديد اللام بالفارسية كشتيبان همي كويد سرودي بياء
الوحدة ومعنى سرود بالتركي ابر وبينه اكر باران بكوهستان اي في الجبال
نبارد مرهون بسالي بياء الوحدة دجله كردد اي يصير خشك رودي
اي واديا بلا ماء فيه عقل وادب پيش كير لهو ولعب فذر بيانها
بكذار كه جون نعمت ومال سري بيعنى شود اي يتم وينتهى سختي
بياء المصدري بر كل بفتح الباء الوحدة وياء الخطاب وبنمائي جوري
البيان كالاولياء ان پسر اي الابن المذكور المعهود از لذت ياي
ونوش اسم مصدر بمعنى نوشيدن وصيغة امر وبمعنى العسل
وقد يكون وصفا تركيبيا والمراد به هو الاول اين سخن دركوش نياورد
اي لم يسمع كلامي هذا ولم يقبله وبر قول من اعتراض كرد وكفت راحت
عاجل اي حاضر وموجود را بتشويش آجل بمعنى عاقبة والى مستقبل
مثنوى على صيغة المفعول اي مكدر كردن كردن خلاف راي خردمند است
خداوندان كام اصحاب المرام ونيكبختي بالياء المصدري عطف
على كام چرا سختي خوردن ز بيم سختي بالياء المصدري فيهما برو بضم
الباء امر من رفتن شادي كن اي يار دلفروز وصف تركيبي بالتركي
بيت كوكل نور لندرجي غم فردا ان بر خوردن امروز كافيل

غم نامده خوردن بنقدم رنجه مي دارد دلمان آن به كه با فردا كذارم
كار فردا را فكيف اي خصوصا مرا كه در صدر صفه فروت نشست
ام وعقد اي قيد قوت يعني سنتا بسببه فلا يليق في القيام بالبذل
وذكر انعام بكسر الهمزة در افواه عوام افتاده يعني اني مذكور بالانعام
في افواه الانام **مثنوى** هر كه علم بفتحتين شد بسخا وكرم كنايه
عن الاشتهار بند نبايد كه نهدم بر درم اي لا ينبغي ان يضع القيد
على الدرهم وبمسكه نام نكويي بالياء عن الاشتهار المصدري جو برون
بفتحتين على ما صححه صاحب الصحاح الفارسي شد اي خرج وظهر بكوي
بالكاف العربي بمعنى المحلة در بمعنى الباب نتواني كه ببندي بر وي والمعنى
بالتركي قبوي بغلبوب بلمزسن بورو والمسموع من الاساتذة ان
المراد وجه المخاطب في قوله سعدي جنيدم كه نصيحت همي بذيرد هذا
من كلام المصنف ودم كرم بالكاف الفارسي من دامن برد وهو قلبه
الفارسي اثر نمي كند ترك مناصحت كردم اي تركت نصحه وروي
از مصاحبت او بكردانيدم اي اعرضت عنه ويكنى بضم الكاف
العربي ملامت بنشستم وقول حكما را كار بستم اي عملت بقولهم
كه كفته اند بلغ امر من التبليغ ما عليك ما هذه موصولة فان لم يقبلوا
فما عليك ما هذه نافية وقد يجعل ما هذه استفهامية والمآل واحد اي
فان لم يقبلوا ما بلغتهم فلا عليك اي فاي شيء عليك اذ ما على الرسول
الا البلاغ **قطعه** كرچه داني كه نشنوند اي لا يقبلوه بكوي ام

من كفتى هرچه مى دانى خطاب عام از نصيحت وبند بيان لقوله
چه مى دانى زود باشد اى بسكون كه خبره ببر بالتركى باشى بولانوع بينى
مفعوله مضمون المصراع الثانى بدو باز افتاده اندر بند لوصول
النكتة من عدم قبول النصيحة دست بر دست مى زند كه دريغ
مرمون نشنيدم كه حديث دانشمند اى ما قبلت خبره پيش از مدي
بباء الوحدة آنچه انديشه كرده بودم وكفت اكر از نكبت حالش
بيان لقوله آنچه بصورت بديدم اى رايته فى الواقع والخارج كه
پاره پاره بر هم مى دوخت فى اللباس لفقره ولقمه لقمه اندوخت لعلته
فى الطعام دلم از ضعف حالش بهم برآمد بالتركى قدر شدى مروت
نديدم در چنان حالت ريشش درون بملاخراشيدن ونمك
پاشيدن با دل خود كفتم **مثنوى** حريف سفله بالكسر والسكون
اى الشخص الدنى ومن قال فى شرحه اى بخيل وناكس فلم يات باصل المعنى
در پايان مستى اى فى آخر سكره ننديشد ز روز تنكدستى بالياء المصدرى
اى لا يتفكر من الفقر درخت مبتداء اندر بهاران جمع بهار بر فشاند
بفتح النون كسر مضارع من افشاندن بفتح النون بالتركى سلكمك وصاوورمق
برا ديه النثار زمستان اى فى الشتاء لاجرم بى بركك ماند لاسرافه فهو
منهى **حكايت** پادشاهى پسرى بباء الوحدة فيهما را با ديب ومعلم
داد وكفت تربيتش الضمير راجع الى پسر چنان كن كه يكى از فرزندان
خود والمراد بقع به تعليم ابنه سالى ظرف لقوله پرورش كرد د

ولم يتبحر فى تعليمه بجاى نرسيد من العلم وفرزندان اديب در فضل
وبلاغت وفى العلم والمعرفة منتهى بكسر الهاء شدند ملك دانشمند اديب
را مواخذه وعتاب ماتم على ماعمه الملك كرد وكفت وعده را خلاف كردى
كفت اجابة الاديب اى ملك تربيت يكسانست وليكن استعداد مختلف
قطعه كرچه سيم وزر زسنك آيد همى وهو من جنس الارض زيرا
سنكى نباشد زر وسيم فالعلم انما يكون فى الانسان ولا يكون فى كل الانسان
بر همه عالم همى تابد سهيل اسم كوكب يمنى وله تاثير فى اللون وذلك الكوكب
انما يرى فى ديار الحجاز وما ذكره المص مبنى على المبالغة جاى انبان چرم
مى كند جايى اديم ولا يصنع فى كل موضع لعدم استعداد كل مكونه اديما
حكايت يكى را شنيدم از پيران اى مشايخ الطريق كه مريد را مى كفت
بطريق النصيحة والمعرفة چندانكه تعلق خاطر بكسر القاف والراء للاضافة
آدمى زاد اى ابن آدم بروزيست اى الباء الاصلية اكر بروزى ده اى
الرزق بودى بمقام از ملائكه بركذشتى **قطعه** فراموش
نكردى اى لم تنس ايزد تعالى در آن حال چون كه بودى نطفه في
مدفون الكنت انت المنى المستور ومدهوش اى بلا عقل روانت
داد وطبع وهو الخلق الذى جبل عليه الانسان وعقل وادراك وكذا
جمال ونطق ورأى وفكرت عطف تفسيرى وهوش وهو اما بمعنى العقل
او الروح والذكر بالكاف فتحه ده انكشت مرتب كرد بر دستت
ترتيب الاصابع اورغيب دو بازو بت مركب ساخت الترتيب احصن

من التركيب كما عرف في موضعه بردوش ی ترست الاصابع اعجب من
تركب العضدين على المنكبين كنون ببداري اي تا خبر همت مرسون كه
خواهد كردنت بالتركي كه انسه كركدر روزي بباء الوحدة فراموش
ويحتمل ان يكون تقدير الكلام كه خواهد روزيت كردن فراموش و
ح بالتركي سنك رزقكا ونته كركدر فاعل خواهد ضمير ايزد **حكايت**
اعرابي را ديدم كه با پسري و في بعض النسخ پسر را مي كفت يا بني تصغير
ابن والتصغير هنا للاستعطاف لا للتحقير انك مسؤل بود لهم النعمة اي تال
في ذلك اليوم ماذا اكتسبت اي عن عملك انه خير ام شر ولا يقال اي و
لا قال لمن انست اي عن نسبك اشريف ام خسيس يعني ترا خواهند
پرسيد كه هنرت چيست نكويند كه پدرت كيست كما قال تعالى فاذا
نفخ في الصور فلا انساب بينهم **قطعه** جامه كعبه را كه مي بوسند
بالباء العربي والسين المهملة مضارع من بوسيدن وفي بعض النسخ بالباء
الفارسي والشين المعجمة فالاول اظهر او نه از كرم بكسر الكاف العربي
پيله بالباء الفارسي اي من دود القز نامي بمعنى صاحب الاسم اي
مشهور شد ومن قال اسم فاعل من النمو فقد اخطا با عزيزي نشست
وهو الكعبة روزي چند مر بوده لاجرم همچو او كرامي اي محترم شد **حكايت**
در تصانيف حكما اورده اند كه كژدم را ولادة معهوده نيست اي
اي لم يولد من بطن امه على الوجه المعتاد چنانكه ديكر حيوانات را
لها ولادة معهودة بلكه احشاي جمع حشا بجيم وهو القلب مادر را

انما اورد صيغة الجمع في قوله بخورند وقد ذكر لفظ كژدم بالافراد
لان المراد به هو الجنس وشكمش را بدرند وبرون ايند ولادتها
بهذا الوجه وان پوستها كه در خانه كژدم بينند اثر
اي بقية جلود الامهات باري اي مرة كما قد غير مرة اين نكته را بخدمت
بزركي مي كفتم كفت دل من اي قلبي بصدق اين حديث وكلام كواهي
اي شهادت مي دهد وجز چنين نشايد بود بالتركي وبونك كيبدر زغيري
برمز در حالت خردي بالياء المصدري با مادر وپدر چنين معامله كرده
اند اي اساؤ بهما ذكر قوله پدر استطراد لاجرم در بزركي چنين مقبول
اند ومحبوب كلام استهزائي اي غير مقبولين عند الناس فالحصة
من القصة ان الولد الذي لا يعظم ابويه في صغره لا يصير مقبول الانام
في كبره **قطعه** پسر را پدر وصيت كرد فابلا كاي جوانمرد
يا دكير اي احفظ اين پند الاشارة الى البيت الاتي هر كه با اصل خود
وفا نكند ولا يعمل الخير في حق اصله نشود دوست روي دولتمند
كلامي وصفان تركيبيان **لطيفه** كژدم را كفتند كانه من نتيجة الحكايات
چرا زمستان اي في الشتاء بيرون نمي ايي كفت بتابستان اي في الصيف
چه حرمتست كه بزمستان نيز بيايم **حكايت** فقرد درويشى
اي زوجة رجل فقير حامله من الحمل بفتح الحاء بود مدت حمل بسر امد
وقف وقت الولادة ودرويش را همه عمر فرزند نيامده بود
وكان شديد الاشتياق الى الولد كفت اكر خداي عز وجل مرا پسري

دهد جز این حرفه که پوشیده ام ای غیر لباسی هذا هر چه ملک منست
انبار و بدل درویشان کنم شکر اتفاق زنش پسری اورد ولدت
ابنا فطهر مرا به شادمانی کرد و سفرهٔ یاران ای الفقراء الذین کانوا
من اصحابه بموجب شرط ای بحسب عهد بنهاد واطعمهم پس از چند
سال از سفر شام باز امدم بمحلهٔ ان درویش گذر کردم ای مررت
بمحلته وازکیفیت حالش پرسیدم کما هو المعتاد بین الاحبة گفتند بزندان
شحنه درست ای فی محبس نایب الوالی گفتم سبب حبست گفتند
پسرش خمر خورده است و عربده کرده قد فرغ عن هذا الکلمات وخون
یکی ریخته ای قتل احدا و از شهر گریخته خوفا من القصاص پدر را
بعلت ان ای لاجل ابنه گرفته اند حذوه فی سلسله در گردنش بفتح
الکاف الفارسی و بند گران بکسر الکاف الفارسی ای القید الثقیل بپای
نهاده گفتم این بلا را او اشارة الی ذلک الفقیر بحاجت خواسته است
از خدای عز و جل **قطعه** زنان بکسر النون بالاضافة باردار ام
وصف ترکیبی وانما افرد لان اعتبار المطابقة غیر لازم فی غیر لغة
العرب کما یقال فی الترکی یوکلی عورتلر ای مرد هشیار قد مر اگر وقت
ولادت مار زایند بدل الولد از ان اشارة الی مضمون المصراع
الاخیر بهتر بنزدیک خردمند که فرزندان ناهموار ای غیر
موافق زایند **حکایت** طفل بودم پریدم الطفل هنا الصغیر مطلقا
ای کنت صغیرا بزرگی را پرسیدم از بلوغ ای من امارته گفت در

مسطورست

مسطورست وفی بعض النسخ در مسطور کتب امده است که سه
نشان دارد ببینه بقوله یکی پانزده سالگی بفتح اللام ولفظ کی یفید معنی
المصدریة و دوم احتلام وسوم دامن ای خروج موی زهار
بفتح الزاء العربی العانة اما در حقیقت یک نشان دارد ببینه بقوله
آنکه در بند ای فی قید رضای حق عز و جل بیش بالباء العربی از ان باشد که
در بند حظ نفس ای علامة البلوغ فی الحقیقة ان یکون المرء فی رضاء
الحق ازید واغلب من کونه فی قید لذة نفسه هر که در وی این صفت
موجود نیست من لم یکن فیه هذه الصفة محققا بسکون النون بالغ
نشمارندش ای لا یعدونه بالغا بل یقول اهل العرف لمثله نابالغ ویقولون
ایضا کواخته وبالجملة **قطعه** بصورت ادمی شد قطرهٔ اب فیه
تقدیم وتاخیر تقدیره قطرهٔ اب بصورت ادمی شد چل روزش قرار اندر
رحم ماند القرار عین المستقر و یراد به المستقر ای یبقی مستقرا فی الرحم
اربعین یوما اگر چل ساله ای لمن بلغ اربعین سنة عقل وادب نیست
دروی بتحقیقش نشاید ادمی خواند **دیگر** جوانمردی خبر مقدم
ولطفست عطف علی جوانمردی ادمیت نیست بدالفاء مبتداء مؤخر
وفی اکثر النسخ جوانمردی ولطف و ادمیت فح یکون المصراع مفعولا
مقدما همین نقش هیولائی ای النفس الخالی عن الکمال مبتدا نی
[illegible] هنر باید که صورت ای بتوان ساخت بمعنی ساختن
برایوانها در الظاهر ان التقدیر بر در ایوانها ویجوز ان یکون لفظ در

زايداز شنكرف بكسر الشين المعجمة وسكون النون وفتح الكاف وسكون
الراء المهملة بالتركى رمحو، وزنكار بالزاء والكاف الفارسيين جو انسان
را باشد فصل واحسان مرسون چه فرق ازادمی با نقش ديوار
لانه مجرد الصورة موجود فيه بدست اوردن دنيا بتمز بنيست بر بيد
بيان الفضل يعني ركرنواني دل بدست ار حكايت سالى
نزاع وجدال درميان بيادكان حجاج بضم الحاء الحاج افتاداي وقع
النزاع فيما بينهم وداعى نير بديه المص نيز دران سفر هم بياده بود
يعني كنت انا في ذلك السفر راجلا انصاف درسر وروي همدكر افتاديم
اى والحق انا وقعنا على راس الاخر ووجه هذا كناية عن النزاع الكثير
والجدال العظيم وداد فسوق وجدال بداديم وقال الله تعالى الحج اشهر
معلومات فمن فرض فيهن الحج فلا رفث ولا فسوق ولا جدال في الحج
والمعنى انا خالفنا مضمون هذه الاية الكريمة كجاوه نشيني وصف تركيبي
وكجاوه بفتح الكاف والجيم العربيين بمعنى المحفة وهي بكسر الميم وتشديد
الفاء ما عديل على وزن فعيل بالتركى دكيدش خود مى گفت اى كانوا
يقول لمن يعادله في المحفة الاخرى باللعجب بفتح اللام التعجبية وهو
المسموع من الاساتذة والمستعمل في السنة العرب كانه ينادي العجب منه
على نهج قولهم باللماء وهو مبالغة في التعجب كه بياده كان عاج بر بيد بعض
الات الشطرنج التى توضع من عظم الفيل حون عرصه بالصاد المهملة
ميدان شطرنج وقيام كلام العرب ان يقال في الشطرنج بكسر الشين

لانفتحها لانه من مذهبهم انه اذا عرب الاسم الاعجمي رد الى ما يستعمل من نظايره
في لغتهم وزنا وصيغة وليس في كلامهم فعلل بفتح الفاء فوجب كسر الشين
منه ليلحق بوزن جردحل وهو الضخم من الابل بسر بر داى بعطع فرزين
مى شود فسره المص بقوله يعني به ازان مى شود كه بود ثم رجع الى الكلام
ذلك القايل وبياد كان حجاج مبتداء عرصه بادية اى ميدان بريه را
بسر بردند مثل السابق وتر بالتشديد واز شدند وبهذا وقعوا
في الجدال قوله تر شدند خبر المبتداء بيت از من بكوي امر من
كفتن كما عرفت حاجي اصله حاج بالتشديد فقلب احد حرفي التضعيف
ياء كما في تقضى البازى وكسر الياء للاضافة مردم كزاري بفتح الكاف الفارسي
صفة مشبهة من كزيدن تركيب مع مردم كزنده راكو بضم الكاف
العربي اصله كه او استين خلق بازار بمد الالف مى درد بتخفيف الراء
على الاصل حاجى تو نيستي بل شتر حاجى ازبراى انكه مرد وبيچاره
خار مى خورد وبار مى برد بتخفيف فيه ايهام حكايت هندوي
بياء الوحدة نفط بفتح النون وسكون الفاء والطاء المهملة عربي مشهور
وبالفاء مقام الطاء فارسي وفرك اندازى بالياء المصدري ولفظ
نفط انداز وصف تركيبي مثل تير انداز همى اموخت حكيمى كفت تو
تراكه خطاب للهندى خانه بلا اضافة نيين است بفتح النون وكسر
الياء الاولى الاصلية واما الثانية مع النون فلافادة النسبة وحصول
الشيء مما دخلا فيه كما عرفت في قول المص چه زند سنش نازروين

حک والمعنی ان کن بینا من القصب تازی نه اینست فلابد من رعایة
المناسبة واصابة الحق ولهذا قال **مصنا** دانی که سخن عیش صواب
نکوی والا یکون عملک کعمل الیهندی المزبور من غیر مناسبة وانچه
دانی که نه نیکو ش جوابش نکوی تغدیره نیکوست جوابش مگوی
اذ لا تصیب الحق وتضیع العمل فاذ لعو **حکایت** مردی را چشم درد
خاست ای حدث الشخص وجع العین پیش بیطار بفتح الباء
وسکون الیاء رفت لطلب العلاج فا بلکه مرادو اکن فلما طلب الدواء
بیطار از انچه در چشم چهار پایان کردی ای یضع فی عیونهم الدواء
در دیده او کشید لانه کان منحصر فیه کور بالکاف العجمی شد ای صار
اعمی حکومت ای خصومت پیش داور ای حاکم وبراد به القاضی
بردند لطلب الارش حاکم گفت بر ومخاطبا الی البیطار هیچ تاوان
بال والعوقانیة ای ضمان نیست علله بقوله اگر این خرنبودی پیش
الکاف بیطار نرفتی منه صورة الغصة ثم بین الحصة بقوله
مقصود ازین سخن انست که هر که نا ازموده را ای لرجل لم
یجرب کار بزرگ فرماید با انکه ندامت برد بنجتس نزد یک خرد
بخفت رای وسفاهة الفکر منسوب کردد بالکاف الفارسی **قطعه**
ندهد فعل منفی هو شمند فاعله وکسر الدال للاضافة روشن رای و صف
ترکیبی بفرومایه ای دنی الاصل کارهای خطیر مفعول ندهد بوریا باف
وصف ترکیبی ای من ینسج الحصیر اگرچه فی حد نفسه بافندهٔ اسم فاعل

من نافتن

من نافتن بالترکی دو فیجی است لا بغر الهمزة للوزن والا یجوز انباتها
کما عرفت بر هندش بالفتحات وسکون النون والضمیر راجع الی مور
با فت بکار کاه حریر ای الموضع الذی ینسج فیه الحریر **حکایت**
یکی از بزرگان پسری یای الوحدة ساسه بالشین المعجمة ثم بالسین المهملة
داشت ای کان لاحد من العظماء ابن معتبر پسر وفات یافت فاعله
ضمیر پسر پرسیدندش ضمیر المفعول راجع الی یکی که بر صندوق ترسش
بدالضمیر راجع الی پسر چه نویسیم کما هو المعتاد فی قبور الکبار گفت ایات
کتاب مجید ای القران من الایة العربی معنی قدرش زیاده وفی بعض
النسخ شرف ورتبت پیش ازانست فی لا حاجة الی تغدیر قدر که
روا باشد بر چنین جایها نوشتن علله بقوله که بروزکار سوده
بضم السین المهملة اسم مفعول من سودن گردد بالکاف الفارسی ای
یمحو ومن قال محو شد فلم یعرف المضارع من الماضی وخلایق برو
گذرند ای یمرون علیه وسکان جمع سگ بر و شاشند بالمعجمتین یعنی یبول
می کند ومن قال بالمعجمة ثم بالمهملة فلم یعرف اللفظ فاین المعنی اگر بضرورت
چیزی می نویسید بشر الی ان کتب شئ علی صندوق القبر لیس بامر مهم
این دو بیت کفایت می کند من لسان المیت **قطعه** وه بفتح
الواو وسکون الهاء لفظ مشهور مستعمل فی محل الاستغراب والتهرنه
قریب من الترکیة هر گه قدم که سبزه در بوستان دمیدی بیای
الحکایة یعنی کانت عادتی فی مدة حیاتی اذا ظهر النبات الاخضر فی البستان

چه خوش شدي دل من هذا من ان المبت كما قلنا انفا بگذراي دوست
تا بوقت بهار مرسوم سبزه ببيني دميده بر گل من بالكاف الفارسي
حكايت پارسايي بر يكي از خداوندان نعمت اي على احد من
الاغنياء گذر كرد اي مر به وديد كه بنده را دست وپاي استوار بضم
الهمزة والتاء يعني محكم بسته وعقوبت مى كرد يالتركه انكنجه ايدر ايدي
يا درسا گفت اي پسر همچو تو اي مشكل مخلوقي را وهو عبده خداي عز وجل
اسير حكم تو كرده است وترا بر وي فضلت نهاده است فاء
شكر سپاس وحاكميت عليه شكر نعمت حق تعالى بجاي ار امرمن اوردن
وچندين جفا روا مدار فانه نجاوز عن العدل نبايد مضارع من
نشن بمعنى لايسع كه فردا در قيامت اين بنده از تو به بكسر الباء
وسكون الهاء معناه شايع وقع في بعض النسخ از جهت انكه
مطلوبست از تو طلب مي كند ذلك العبد وتو دران وقت مغلوب
وي شوي الى هنا وجد في بعض النسخ وشرمساري بالياء المصدري
بري بفتح الباء **مثنوى** بر بنده مگير خشم بسيار والمعنى لا تغضب
على العبد كثيرا جورش مكن ودلش ميازار كلا الملهم بين الهر جعان الى
او را تو بده درم خريدي بياء الخطاب اخر نه بقدرت افريدي
لفظا خر يستعمل في لسان اهل الفرس للتاكيد والمبالغة اين حكم
وغرور وخشم تا چيدا اهما المولى المجازي نيست از تو بزرگتر
خداوند معناه بالتركه وار در سندن اولو رق افندي اي خواجه

ارسلان

ارسلان واغوش ومما اسمان لعبد بين كما يقال في التركه شير مرد وخوش قدم
قربان ده وصف تركيبي وكسر الهاء للاضافة خود مكن فراموش اي
لاتنس اي ترك او من صبر كه امر ومن قال بمعنى قوت دهنده يه خود فقد اخطاء
در خبر است بمر مقدم از پيغامبر عليه السلام كه بزرگتر حسرتي روز قيامت
ظرف للحسرة ان باشد كه بنده صالح ببهشت برند وخداوند فاسق
بدوزخ وتم الجملة مبتداء موخر **قطعه** بر غلامي كه طوع بالفتح
والسكون بمعنى المنقاد خدمت تست مرمونه خشم بي حد مران نهي
من راندن وطيره مرادف خشم مگير فعي الكلام تاكيد كه فضيحت بود
بر وز شمار في اليوم الحساب وهو يوم القيمة بسم ازاد اي غير
متعبد وخواجه در زنجير **حكايت** سالي بياء الوحدة از بلخ باباميان مبان
سفر بود اي سافرت معهم وراه از حراميان در خطر قافيه لسفر جوانى
بيدرقه قد عرفت معناه همراه ما شد تم وصفه بقوله سپر باز وصف
تركيبي وكذا جميع المعطوفات عليه من قوله چرخ انداز معناه بالتركه
زنبرك اجي وسلحشور لفظ مستعمل في لغة الفرس والترك وبسن زور اي
زايد القوة كه بده مرد توانا اي بعشر رجل اقويا كمان او بفتح
الكاف العربي اي قوسه زه بكسر الزاء المعجمة وسكون الهاء وتر القوس
بكر دندي وفي بعض النسخ كردندي ومن اختاره فقد ضيع المبالغة
المقصودة بحسب المقام وزوراوران جمع زوراور وهو وصف تركيبي
بمعنى القوي وكسر النون للاضافة الى روي زمين براد به الدنيا پشت

اوراای ظهره در مصارعه بالتركی كورش بر زمین بیاوردی فاعله
ضمیر روراوران آنا متنعم ای ذو نعمت بود یعنی كان اعتاد بالتنعم
وسایه پرورده بالتركی كولكه ده بسلنمش نه جانا دیده و سفر كرده
ولم یكن مجرب الامور ورعد برادیه الصوت المطلق مجازا كوش بالاضافه
فی اللفظین دلاوران جمع دلاور بمعنی الشجاع بكوش اومرسعه ای
لم یسمعه وبرق ابراده اللمعان مطلقا شمشیر بالاضافه سواران جمع سوار
بمعنی راكب ندیده مت نیفتاده ای لم یقع ذلك الشخص در دست
دشمن اسیر ومحبوس بكردش بفتح الیاء الصلیه وكسر الكاف الفارسی
ساربیح بالنون النافیه والیاء العربی ای كا بمطر حوله باران تیر وكم
مجرب الحرب اتفاقا من وابن وكان سلشیلی در بی یمم بالتركی بر برشد
اردیكه دوان صیغه مشبهه من دویدن ای كنا فی الما بغفو والمسارعه
بران دیوار قدیم كه بیش امدی ای كلما تر بجدار عتیق بقوت سكلندی
فاعله ضمیر جوان وبران درخت عظیم كه پیش امدی ای كلما دیدی
بزور سرپنجه ای بقوة راس الكف بر كندی بفتح الكاف العربی
وفتا وكنا نا كعنی لاعتزاره بقوته مت سل كو بضم الكاف
العربی بالتركی فتی تاكتف بفتح الكاف وكسر التاء وبازو عطف علیه
وكسر الیاء للاضافه مرد ان بسد بر یدالی منهم شیر كو كال ابوج
ناكتف سرپنجه بالاضافه كرد ان بفتح الكاف الفارسی صفه من كردیدن
والمعنی بالتركی ارسلان فتی تاپیجه اورجی دوندرجی انا ای كون بادر سن

در حالت بودیم فی المشی كه دو بیند وا ز پس بالباء الفارسی
سنكی بیاء الوحده ای من وراء حجر برآوردند وكانا مختفیین
وراه وامنك قتال ما كردند كا موعاده قطاع الطریق در دست
یكی چوبی ودر بغل دیگر وفی بعض النسخ ان ذكر كلوخ كوبی بیاء
الوحده فیهما وكلوخ كوب بضم الكافین العربیین وسكون
بالخاء المعجمه والباء العربی آلة بیشد به المدر جوان را گفتم چه پای
بیاء الخطاب من پاییدن بالباء الفارسی یعنی لای شیء تتوقف
مت بیار ام من اوردن انچه داری بیاء الخطاب ز مردی بالیاء
وزور عطف علی مردی كه دشمن بپای خود امد بگور بالكاف الفارسی
بمعنی القبر ومن قال یعنی بقیرسن فقد زاد زاد الضمیر من عنده نفسه
تیر وكمان را دیدیم از دست جوان افتاده كوفه وكرزه بر استخوان
افتاد فقد ارتكب الاستدراك وسوء الترتیب مت نه هر كه
موی شكافد بتیر بلا واو عاطفه فی النسخ الصحیحه ومن قال اكثر
النسخ التی رایناها بالواو فلم یعرف ان العبرة بالقوة لا بالكثرة جوشن
بسكون النون جای وصف تركیبی من خاییدن والمجموع صفه لقوله
تیر والمعنی بالتركی دگلدر هر كمكه قیل یاره جوشن خسیچی اوقله
بزور حمله جنگ اوان بدار دپای والمعنی بالتركی جنگ كوز جیلر
حمله سی قورننه دوشر اولا ابانی چاره جزان ندیدیم كه رخت
وسلاح وجامه رها كردیم لاجل الرهاهی وجان بسلامت

قطعه نكارهاى كوران بكسر الكاف الفارسى بمعنى التقبل ويراد به
العظيم مرد بكسر الدال كاردين بسكون الراء وصف شركسى قدرست
قدمرى سبب التاليف كه شير بيرزه قدمرى از حكايه هشت زنى
دارد بز بيرخم بفتح الخاء المعجمة وتشديد الميم للوزن وفى
الاصل بتخفيفها وسوبنا بمعنى حلقه كمند جوان اكرچه قوى بال
وبيلتن بابنداى بكوه عظيم الجثة وذا المهابة بحكمك دشمن ازمول
مثل الخوف بكسلد مضارع من كسيختن متعديا وغير متعد وبنا غير
متعد سوندراى ينقطع منفصله ومعنى المصراع الاخير بالتركى دشمن
جنكندن اكند قورقودن اورلور آكى نبرد بفتحتين بمعنى الحرب مبتدا
بيش مصاف قدم بيانه فى الديباجه ازمودن اى عند المرء الذى
جرب الحرب معلومست چيره چنانكه مسئله شرع پيش دانشمند
اى معلومتها حكايت توانكرزاده يرا ديدم هذا حكايه مارة
الحص بر سركور بالكاف الفارسى پدرش نشسته واهل الدنيا
يظهرون اثار اموالهم فى قبورهم ويتفاخرون بها ولذلك قعد ابن
الغنى على قبر ابيه وبا درويش زاده مناظره ومباحثه درستو
للتفاخر كه صندوق بضم الصاد المهملة فصيح وسوما وضع على
قبر الميت تربت پدرم سنكين ست اى من الحجر وكتابت رنكين
اى كتب عليه خط ملون وفرش رخام بضم الراء المهملة انداخته
والمراد كون الرخام فراش الصندوق وخشت بيروزه بكسر الخاء

وسكون

وسكون الشين المعجمتين اى اللبنه منه در وساخته والمراد كون
الرخام مرصعا به للزينة بكور پدرت مخاطب ابن الفقير چه ماند
بفتح النون من ماندن اى لا يشبهه لانه استغنها الكفار بكار فقسم
خاك اى لعامن التراب بر وكرده بمعنى نزابه قليل درويش بسر
سكون السين اى ابن الفقير اين شنيد اى سمع هذا الكلام وكفت
خاموش ودعم بيانه بدرت خطاب لابن الغنى زين اين سنك
كران قدم بر خود بجنبيده باشد لحقه حمله كه در خبرست موت
الفقراء راحة قبل الموت اربعة موت الامراء وموت العلماء
وموت الاغنياء وموت الفقراء الاول فتنه والثانى ظلمه والثالث
حسرت والرابع راحة بيت خركه كمتر نهند بر بسكون الراء وفتح
الواو وبار اى الحمل بره بسكون الهاء مفعول من راه اسوده تركند
رفتار ديگر مرد درويش كه بار ستم بالاضافه فى اللفظين فاقه
وفقر كشيد ولبس عليه حمل من اثقال الدنيا بدر مرك اى الى باب
الموت همانا بنبه كه سبكبار اى خفيف الحمل ابد والغنى بخلافه
كما قال وانكه در نعمت ودر راحت واسايش كانه عطف تفسير زيست
ماض من زيستن مردنش زين همه يعنى ان مفارقته من هذا المجموع بامره
شك نيست كه دشوار ابد لان فراق الكثير عسير همه حال اسيرى كه زبندى
بياء الوحدة فيهما برهد مضارع من رهيدن بهتر ش دان راميرى كه
كرفتار ابد حكايت سرى كه را پرسيدم قدم منله از معنى اين حديث

كراعدى اريد واظلم عدوك العدو فعول من العداوة واسم جنس
ولذلك صح اضافة اعدى اليه لان اسم التفضيل يقتضى تعددا ما اضيف اليه
اذ كان معرفة نفسك التى بين جنبيك والمراد بالنفس النفس الامارة
لا المطمئنة وغيرها كفت فاعله ضمير بزرك حكيم انكه هران دشمن كه باوى
احسان كنى دوست كردد اى يصير صديقا لك مكر نفس راكه مدارا بيش
كنى بالبا والعوى فى مخالفت زياده كند وقيل ضرر العدو فى الدنيا وهى
فانية وضرر النفس بالاخرة وهى باقية وقيل ضرر العدو بالوجه وضرر
النفس بالايمان نعوذ بالله من ضررها **قطعه** فرشته خوى والمعنى
ظاهر ومن قال خوى بمعنى الخلق والعادة معنى ملك صفة وفرشته خوى
شود فقد ذهب الى عادته من ايراد التكرار الغير المفيد ويوسف الشى
نبغه كما قال المص خوى بدر طبيعتى كه نشست ادمى فاعل سود بكم بفتحتى
الباء الصلة والكاف العربى خوردن اى بفعل الاكل وكر خورى جو بهايم سوى
خطاب من افتادن بالواو فقد عرفت انه بالواو وبلا واو ولغة جو
حاد وهو لاانما له مراكو اللهم كه براى مطيع امر تو شد لان الانسان
عبيد الاحسان خلاف نفس اى الامارة اذ اكمتبا درمى عند الاطلاق
كه كردن كشد وفى بعض النسخ فرمان دهد كو يافت مراد **جدال
سعدى با مدعى در بيان توانكرى ودرويشى** يكى در صورت درويشان اى
شخص كان فى صورة الفقراء نه بر سيرة ايشان اى لم يكن على سيرتهم
درمحفلى ديدم نشسته بين الناس وتشنيع الشناعة الفقاعة وقد

وقد شنع الشى من باب ظرف فهو شنيع والاسم الشنعة دربيوسته
ودفتر شكايت باز كرده اى كشفه وذم توانكران اغاز شرع فى مذمة
الاغنياء سخن بدينجا رسانيده فى سوق كلامه درويشان را دست
قدرت بسته است اى ليس لهم مال وتوانكران را پاى ارادت شكسته
اى لا بر بدون العطاء **بيت** كريمانرا بدست اندر درم نيست تعدم
اندر دست درم نيست كما عرفت مر ارا خداوندان نعمت را كرم نيست
مرا كه بروردهء نعمت بزركانم بضعف المص نفسه اين سخن اى ذم الاغنياء
نا پسند امد وفى بعض النسخ سخت امد كفتم اى يار توانكران دخل مسكينان
اند فقدم بيان الدخل فى هذا الباب وذخيرهء كوشه نشينان فان اموال
الاغنياء تصرف اليهم محفوظة لهم ومقصد زائران وكهف براد به الملجاء
مسافران فان المسافرين ملتجيون اليهم ومتحمل بار كيران فدم مرار فوتا
وبعيدا ومن فسر بقول اى يقبل فانما هو لكونه ثقيلا از بهر راحت ديكران
ولهذا دست بناول وهو مد اليد لاجل اكل الطعام انكه مقصور من انكاه
برند بعضى كه متعلقان من الاهل والولد وزيردستان اى الذين
كانوا تحت ايديهم بخوردن من الطعام وفضلهء مكارم جمع مكرمه بضم
الراء انان ايتام ارامل جمع ارملة وهى المرأة التى لا زوج لها كذا فى درج
اللغات وبيران عطف على ارامل واقارب وجيران جمع جار بضم الراء
رباعى توانكرانرا وقفست ونذر ومهمانى وورنه سكينه
والياء فى القافية مصدرية اى للاغنياء وقف ونذر بالمال وضيافت

لمكان تمكنتهم زكوة وفطره واعتاق وهدي بالفتح والسكون ما يهدى
الى الحرم من النعم وقربانى من التبرعات المالية توكى بالفتح سوال
عن الوقف بدولت اينان رسي كه نتوانى بباء الخطاب جز اين
دور كفت فانهم بصدير شانى بالباء المصدري اكر قدرت جود ست
واكر قوت سجود اى كلتا هما توانكرانرا ميسر شود علله بقوله مال مزكى
على صيغة المفعول اى المال الذي ادى زكوته او المال المطهر دارنده
وجامه پاك وعرض بكسر العين مصون اسم مفعول من الصيانة اى المحفوظ
ودل فارغ اى لهم هذا المجموع وقوت طاعت در لقمه لطيفست وهذا
مجرب وصحت عبادت در كسوت نظيف من النظافة وهو النقاوة
بيداست كه از معده خالى چه قوت ايد اى يحصل واز تهى دست چه فتوت
فاقبة المروة لقوة واز پاى شكسته چه بر ايد كالاول واز دست
كرسنه چه خير قطعه شب في الليل پراكنده خسبد مضارع
من خسبيدن بالفتح بمعنى خوابيدن بمعنى فاعل بدبد بفتح الباء الاصلي
بمعنى ظاهر نبود وجه بامداد انش بمعنى نيام على التشويش من
لم نبيس له وجه نفقه عدا مور كرد بكسر الكاف الفارسي اورد بمعنى
بجمع نيابستانى اى في الصيف تا فراغت بود من هم المعاش زمستان
اي في شتا به فراغت مبتداء با فاقه اى مع الفقر نه پيوندد خبره
اى لا يتصل ولا يحصل وجمعيت سكون الباء مبتداء در تنك دستي
طرفه صورت نه بندد خبره يكي وهو الغني تحريمه وهي تكبيرة الافتتاح

عشا بكسر العين بسته لفراغ باله وديكرى وهو الفقير منتظر بكسر الطاء
وكسر الراء عشا بفتح العين ما يوكل في وقت العشاء ضد الغداء نشسته
لعدم مساعدة اسباب المعاش ووجود الحاجة الى تدبير الطعام للفقر
هركز اين اي الفقير بدان اى الغني كه قد عرفته قريبا ماند بفتح النون
اى متى شابهه بيت خداوند روزي مبتداء صاحب رزق
بحق مشتغل خبره لفراغ قلبه عن امر المعاش پراكنده روزي مبتداء
ايضا پراكنده دل خبره لاشتغال باله وتفرقه حاله عبادت اينان اي
الاغنيا بمحل قبول نزديكتر ست لكونها مقارنة لحضور القلب كما قال
كه جمعند وحاضر كسب القلب نه پريشان خاطر ثم فصل حال الاغنياء كه
اسباب معيشت ساخته اسم مفعول من ساختن والمراد ايجا دهم واحضارهم
اماما او من قال بمعنى مهيا فقدرا د شياء لعدم العلم بالمعنى وما ورا د جمع
ورد عبادت برداخته اسم مفعول من برداختن وهو التزكي تمام اتمك
دابته صورت وبرمك وبنورنك وقورشرمي وفارغ اولمق عرب
كويد اعوذ بالله من الفقر المكب من اكب بمعنى سقط على وجهه تعالى ب
على وجهه فاكب وهذا من النوادر ان يكون فعل متعديا وافعل لازما
وفيه مبالغة حيث انه كباب الفقر في قعره قد بلغ الغاية بحيث عرض
لصفة وهو الفقر ايضا ومجاورة معاملة من الجوار عطف على الفقر
من لا احب اى لا احبه بحذف العائد المنصوب ودر خبرست الفقر
سواد الوجه في الدارين وفي بعض النسخ درويش به سوفت نيازامد

اى لا يسكن ما فقر شن بكفر انجي هداى يصل اليه كاد الفقر ان يكون كفرا وهذا
وارد فى الخبر ايضا ولما وما قلت هذا الادلة المعقولة والمنقولة كفتنا
محبا تشنيع ء سعايبر عليه الصلوة والسلام كفت الفقر فخرى
فانه يدل على فضيلة الفقر كفتم فى جوابه خاموش فانك لا تدرى معنى
الحديث المذكور كه اشارت خواجه عليه السلام بفقر طايفه است كه
مردان ميدان رضا اند وبهذا اضاف الى نفسه بقوله فقرى اذ لبس الفقر
فخر الكل احد وتسليم عطف على رضا وفى بعض النسخ سپر بتير قضا وليس
كما قال نه فقراينان كه خرقه ء ابرار جمع براوبار ومثل اصحاب واطهار
بوشند كما فى زماننا ولقمه ء ادرار بكسر الهمزة اى لقمه ء وظيفه جمع طعمه
فروشند مضارع من فروختن بمعنى البيع يعنى لا يأكلون لقمه وظائفهم
بل يسعون لزيادة حرصهم على المال زاهلى اى طبل بالتركى اى كاول
والمراد به من يقول الكلام رافعا صوته متصلفا بلفظ بانك صفتة ودر بطن
هيچ اى بطنه خالى توشه وزاد چه تدبير كنى وقت بسيچ وبسيچ
بفتح الباء العربى او الفارسى او بكسرهما وبالجيم العربى او الفارسى لغة
مستعمل وقد يستعمل بفتح الباء العربى والجيم معناه بالتركى سفر ياراغى
والمراد هنا قصد السفر روى طمع از خلق بفتح امر من سحيدن از حرف
شرط كاملتر بيابد مردى بباء الخطاب تسبيح هزار دانه بر دست بپيچ
بر يد المص بهذا الكلام انك تصلف فى الافتخار بالفقر ولست بذلك
المقام ثم تنزل المص وقال ان امثالنا ليسوا من تلك الطايفه التى قلنا

فى حقهم مردان ميدان رضا اند وليس لنا مال حتى يحصل لنا الثواب
بصرفه الى الخيرات كما قال عليه السلام نعم المال الصالح فى يد الرجل الصالح
وليس لنا معاشنا منتظما حتى يتيسر لنا العباده بفراغ القلب بل فى قلوبنا
حب المال للفقر وسوء الحال ولافادة هذا المعانى قال ونشايد چو بود
نعمت برهنه توشيد ذان كان معناه بالتركى اورتمك فهو متعد ان كان
معناه بالتركى كتمك فهو لازم اذ متعد به پوشانيده ما در استخلاص
كرفتارى كوشيد نا يعنى لا تقع شئ من الخيرات مثل ستر العراة باعطاء
اللباس ومثل استخلاص الاسير والمحبوس الا بوجود النعمة ابناء جنس
ما را بر يد فقراء الصوفية سايه اشان اى بمرتبة الاغنياء كه رساند
استفهام انكارى ويد عليا وهى يد المعطى بيد سفلى وهى يد الفقير الاخذ
چه ماند اى لا تشبهها كما ورد فى الخبر اليد العليا خير من يد السفلى نه بيني
حق جل وعلى در محكم تنزيل يحتمل ان يراد بالمحكم معناه الاصطلاحى الذى يذكره
اهل الاصول او يراد به معناه اللغوى اذ نعمت اهل بهشت خبر مى دهد
كه اولئك لهم اى لاهل الجنة رزق معلوم معروف حين يشتهون على
قدر غدوة وعشية فواكه بيان للرزق المعلوم او بدل منه جمع فاكهه
وهى ما يوكل من الثمار تلذذا ورزق اهل الجنة انما يوكل للتلذذ لا لحفظ
الصحة لاستغنائهم عنه فى الجنة وهم مكرمون لان الاكل الخالى عن الاكرام
يليق بالبهايم وان رزقهم يصل اليهم من غير تعب وسوال كما ورد عليه
رزق اهل الدنيا فى جنات نعيم اى فى جنات ليس فيها الا النعيم و

استدلال المص بالاية على كون اليد العليا افضل انه لها رزق معلوما والرزق
المعلوم ممدوح وصف اسوئع اهل الجنة به نابدانى كه مشغول كفاف قدم
بيانه فى الباب الاول از دولت عفاف وهو الكف عن الحرام محرومست
وملك فراغت زير نكين رزق معلوم بيت تشنكانرا نمايد مضارع
مجهول اندر خواب اى فى النوم همه عالم كشمه اى فى عيونهم چشمه آب
لكمال حرصهم على الماء واحتياجهم اليه هر كجا كه سخنى كشنيده مفعول
مقدم لقوله بينى وتلخى چشيده عطف عليه را بينى خودرا بشره
قدم بيانه فى مكانه زور آزمايى والباء هنا للسببية دكارهاى مخوف
اندازد لفقره واز توابع ان اى من لوازمه الفقيه ننز ميبرد بفتح النون
الثانية واز عقوبت آخرت نهراسد اى لا يخاف وحلال از حرام
نشناسد قطعه سكى را كر كلوخى بپاى الوصل فيها برسر آيد
للوصل والنعش هو الجنازة بكسر الجيم اذا كان عليه الميت واذا لم يكن
عليه ميت فهو سرير بر دوش كيرند مرسون لئيم الطبع شيخ
النفس ببرد اردكه خوانست اى نطق انه طعام اما صاحب دنيا يعنى
مالك مال بعين عنايت حق تعالى فى اضافة عين الى عنايت لطف
ملحوظست اللحظ هو النظر بموخر العين وحلال اليا سببية از حرام
محفوظ ثم اراد المص بيان مفاخرات الفقير وطلب الانصاف والاعتراف
من خصمه فقال من همانا يعنى فرصاكه تقرير اين سخن نكردم المفروض
منذ اوبيان وبرهان نياوردم عطف عليه انصاف از تو توقع دارم

ثم اورد كلاما نقيله المص هركز ونيح ديدى كه دست دعاى الباء للوحدة
و دعا هو الشخص المزخرف الذى لا يطابق باطنه ظاهره تقال له بالتركى
قلب بركنف بفتح الكاف وكسر التاء وسكونها الظهر بالفتح بسته باحرف
عطف فى الفارسى بى نوابى بياء الوصل ايضا در زندان نشسته محبوسا
نابرده اى معصوما در دنيا باكى بتشديد الفاء العربى كامراز معصم
بكسر الميم وسكون العين وفتح الصاد المهملتين موضع السوار من الساعد
اى الرسغ بريده اى الاستيلاء من الامور المذكوره بعلت درويشى
الياء المصدرى شيرمردانرا بكلم خوردند وفقر در نقبها بفتح النون
وسكون القاف تقال له بالتركى كرنقامنه لغم كرفته اند وكعبها سفته
اسم مفعول من سفتن يعنى ان الرجال الشجعان كسبهم الناس فى
المواضع الضيقة تحت الارض ويقيدونه وكرج كعابهم به والمعنى
ان الناس يستعملونهم بالاجره على اعمال حفر الارض وجرح كعابهم
بسبب الاعمال الشاقة فيها ومحتمل است كه درويش را نفس اماره
مطالبت كند اى المى معت چون قوت بتشديد الواو واحصانش
اى كفها عن الزنا نباشد للتوقان وقوة المراج بعصيانى مبتلا كردد
كه بطن وفرج توامانند التوام بفتح التاء المثناة الفوقانية وسكون
الواو ثم بالهمزة المفتوحة بالتركى اكز وفسره المص بقوله يعنى بطن وفرج
دو فرزند يك شكم اند لما فسره المص بين المرام بقوله تا دام كه اين
يكى يعنى بطن برجاست بسبب كثرة الاكل آن ديكر يعنى فرج برپاست

وقد وقع ما فيه من الاحتمال شنیدم درویشی را ما حدث خبثی بیریدیه
الزنا بکر فقتدای الناس ما انکه شرمساری ببر دبضم الباء وسکون الرای
ای موقع له الخجالة سزای سنکساری شدای استحق الرجم کفت ای سلمانان
ردرندارم که زن کنم وقوت ندارم که صبر کنم علی ترک الجماع چه کنم لا رهبانیة
فی الاسلام اشارة الی قول النبی علیه السلام لا رهبانیة ولا تبتل فی الاسلام
الرهبانیة بفتح الراء فعل الرهبان من مواظبة الصوم ولبس المسوح
وترک اکل اللحم وغیره واما التبتل فهو ترک النکاح والاعتزال الکلی
عن النساء ثم اراد المص بیان منافع الغنی فقال واز جملهء مواجب
بکسر التاء بالاضافة جمع موجب کساجد ومسجد وهو موضع
الوجوب وجمعیت درون عطف علی سکون که خداوند نعمت را
ای للاغنیاء ثابت است قوله واز جملهء مواجب الی آخره خبر مقدم
وقوله که خداوند الی آخره صفة لقوله مواجب یکی مبتداء است
خبره والجملة مبتداء مؤخر للخبر المقدم که هر شب صنمی بیای الوحدة
دربر بمعنی الصدر کیرند یبرید به الزوجة الجمیلة او الجاریة الملیحة
وهر روز جوانی بالیاء المصدری از سر کیرند یعنی سایقون
الشباب کل یوم ای یصبحون کانهم شبان الحسان صنمی وصف
للسابق که صبح تابان دست از صباحت ای حسن او بر دلست
ای الصبح المضیء یعنی بره علی حسنه فان القلب فی الجانب الایسر ومن
الهیئة کنایة عن ذهاب الطلاق وکمال الحیرة ومن قال یعنی صبح

روشن دلش از جمال او بر سینه نهاده است وهذا کنایة عن تسلیم
حسنه واظهار التحیر من جماله فهو لم یعرف موضع القلب اللهم الا ان یقال
المراد من قوله دل هو الصدر والتعبیر عنه به لرعایة قافیة السجع وسرو
قرامان را پای خجالت فی ذکر دست وپای لطف ازو کل بکسر الکاف ست
کونه عن ان فرو برده اسم مفعول من فرو بردن چنک بالجیم الفارسی براد
مجموع الاصابع سر انکشتها بکسر بسکون الراء للوزن کرده عناب رنک قبل
کسل واشارة الی ان حمرة الانامل لیست بصنع الحناء بل ملونة بدم
العشاق می الست بحسب العادة که وجود حسن وطلعت او انجام
الی صنم کرد بکسر الکاف الفارسی منافی کردد بفتح الکاف الفارسی ای یحکل
منه عادة ان یدور حول المناهی با قصد بناهی بالیاء المصدری وسیاه
یحی بمعنی الطاغی والفاسد والهلاک والرذی ست دلی که حور بهشتی
ربود وبغماکرد مرهون کی التفات کند بر ساز بغماهی بالترکی بغماجی والمراد ان
من تعشق بالجمال الاعلی لا یلتفت الی الادنی سواء کان ذلک الجمال الاعلی فی
الزوجة والامة ـــ من موصولة کان تامة بین یدیه ای
قدامه مانده انتهی ضمیر الفاعل راجع الی من رطب فاعل کان والجملة الفعلیة
صلة الموصول والموصول مع صلته مرفوع المحل علی انه مبتداء والمعنی
من وجد قدامه کالشهی رطب تجنیه مضارع اعنی الضمیر البارز راجع
الی الموصول ذلک مرفوع المحل علی انه فاعل یعنی وهو اشارة الی الرطب
وهذه الجملة خبر المبتداء ای الموصول مع الصلة عن رجم منقلق

ببعض والرجم هو المرمى بالحجارة وهو مضاف الى العناقيد جمع عنقود والعناقيد
خوشه انكور ويراد هنا عنقود الرطب بقرينة المحل والمعنى المراد ان من كان
عنده امرأة ذات جمال وهو يجامعها كل وقت شاء لا يحتاج الى الجماع الحرام
اغلب اكثر تهى دستانرا اي الفقراء دامن عصمت مفعول مقدم لقوله
الاسد في قوله بمعصيت الايند مضارع من الاييدن بالتركي بولشدرمق
وچون سگان گرسنه اي كالكلاب الجياع وفي بعض النسخ واغلب
گرسنگان نان ربايند مضارع من ربودن والنسخة التي اخترناها
انسب بالسياق مت چون تنك در بند بتشديد الراء كوشت يافتن سگ
رمون كين شتر صالحي اي لا يبالي انه ناقة صالح عليه السلام يا خر
دجال فالفقير الذي له شيء لا يحترز عن الجماع الحرام بسيار مستور راه
بعلت در ولشي اي بسبب الفقر در عين فساد افتاده وعرض بالكسر
والسكون گرامي قد بيانه بباد بكسر الدال زشتنامي داده مت باگرسنگي
قوت پرهيز نماند بفتح النون مضارع منفي من ماندن افلاس بكسر الهمزة
وسكون السين المهملة مبتداء عنان بسكون النون مفعول مقدم
لقوله بستاند في قوله از كف تقوى بستاند فاعل ضمير افلاس والجملة
الفعلية خبره ولما ذكر المص ادلة رجحان الغنى على الفقر واجاب عن
استدلال الخصم وذكر فوايد الغنى ومضرات الفقر وحصل الزام الخصم
ولكن لم يكن منصفا اطال لسانه وشرع في مذمة الاغنياء كما يحكي المص
حالى كه من اين سخن بگفتم قدم عين هذه العبارات عنان طاقت درويش

بالاضافة في اللفظ از دست تحمل اضافه برفت ولم يتصف تيغ زبان
بركشيد لتمادي في البحث واسب فصاحت در ميدان وقاحت بر بانهم
في مكانه قاضي همداني جهانيد بالجيم الفارسي وبرمن دوانيد للغلبة وگفت
چندان مبالغه در وصف ايشان كردي وسخنهاي پريشان گفتي بباد
الخطاب للعتاب كه وهم بسكون الهاء والميم بمعنى قوة واهمه تصور كنند
في شانهم كه اين طايفه تير الى الاغنياء زهر فاقه را ترياقند قال في مختار الصحاح
الترياق بكسر التاء دواء السموم فارسي معرب والدرياق لغة فيه وباكليد
خزينه ارزاق وليس كذلك مشتي انديشند بالضم والسكون يجيء لمعنيين
احدهما بالتركي بومرق والاخر بالتركي اوج وهو المراد هنا والباء للوحدة
اي طايفة قليلة متكبر ومغرور وضجان موجب بكسر الجيم ونفور بفتح النون
فعول من النفرة بمعنى النافر مشتغل مال ونعمت كه ضميهم مفتتن اسم مفعول
من الافتتان وهو افتعال من الفتنة جاه وثروت بمعنى الغنى كذا في
المصادر وبمعنى كثرة العدد كذا في مختار الصحاح السفه ضد الحلم
واصله الخفة والحركة ونطق نكنند بغير الا بكراهيت ثم ذكر بعض
قبائحهم بحسب زعمه علما را بگدائي بالكاف الفارسي والياء المصدري منسوب
كنند اي يقولون في حق العلماء انهم سائلون وفقرا را به بي بفتح الباء
المتصلة ثم بكسر الراء اسروپائي يراد به العربي معيوب گردانند
اي يقولون الفقراء انهم قوم ليس لهم لباس في راسهم ورجلهم بعبور
مالي كه دارند وعزت جاهي كه پندارند يعني يظنون انه في نفسه مرتبه

عطيه ولبس كذلك في الحقيقة سر برآي اعلى از همه نشينند في المجالس
وبودزاد رهمه بمهر بنشيند في تصورهم نه آن درسر دارند اي ليس في راسهم
كه مگسى بر دارند اي ان يرفعوا راسهم للنظر الى الغير من شدة كبرهم بتجبر
في موضع الحال از قول حكما آمده قيل مفعول القول هذا الخ قوله هر كه بطاعت
از ديگران كمترست وبنعمت بيش بالباء العربي بصورت توانگرست
ومعنى درويش بيت گرني منبر عالي كند فاعله ضمير به منبر نحو مفعوله
بر حكيم اي على اهل الفضل كونه بالكاف العربي وسكون النون في الاصل بمعنى
الدبر وكسر النون هنا للاضافة حرش هذا اللفظ الخ كونه خر كنايه عن كمال
التحقير شايع في استعمال الاعجام شمار امر من شمردن وفي بعض النسخ
شمارد ففاعله ضمير حكيم اگر گاو عنبرست هذا مبني على ما زعم بعضهم من
ان العنبر روث بقر بحري گفتم مذمت ايشان اشارة الى الاغنياء روا مدار كه
خداوندان كرم نداي هم اصحاب الكرم گفت خطا گفتي كه سوء درد مند
بكسر الدال وفتح الراء اي هم عبيد الدرهم چه فايده اگر ابر آذر بود لفظ
آذر بالمد والدال المعجمة اسم للشهر الاخير من الشهور الثلاثة الربيعية
او الخريفية او الشتائية في تاريخ الفرس وقيل من اسم للشهر الاخير
بر كس نمي بارند مضارع منفي من باريدن واسناده الى ابر مجاز مرسل
من قبيل ذكر المحل وارادة الحال واستعمل هذا اللفظ متعديا مجازا
والمتعدي حقيقة باراند وچشمه آفتابند عطف على ابر در
بر كس نمي تابند من تابيدن بمعنى الاشتعال بر كب استطاعت

سوار

سوار ندا اي لهم استيلاء على الثروة والقدرة وكمي رانند فلا انتفاع
للناس بهم قدمي بفتحتين وبياء الوصل بهر بالفتح والسكون خداي تع
اي لاجله نمي نهند ودرمي قدر قربانه انفاقي منت بتشديد النون بمعنى
المنة واذى بمعنى الاذية ندهند وهم غافلون عن قوله تع لا تبطلوا
صدقاتكم بالمن والاذى ومالي بمشقت فراهم آورند اي مجموعه وخست
بكسر الخاء المعجمة وتشديد السين المهملة نگه دارند اي يحفظون وحسرت
بگذارند اي عند الموت وحكما گفته اند سيم بخيل از خاك وقتي بر آيد اي
يخرج كه وي در خاك رود اي لا يخرج مال البخيل من موضع دفنه الا حين
يدفن هو في الارض بيت برنج بفتح الباء الصليبة وسعي بسكون
الياء كسي نعمتي بياء الوحدة فيهما بكف بالجيم الفارسي آرد اي يحصلها
دگر كس اي الوارث آيد وبي سعي ورنج بر دارد اي يرفع ويتملكه
گفتم في جوابه بر بخل هذا وندان نعمت وقوف نيافته الا بعلت گدائي
بالياء المصدري اي بسبب السوال ورنه هر كه طمع بيكسو نهد يعني
هر كه كريم وبخيلش يكسان مستوي نمايد مضارع مجهول من نمودن
ثم اورد في مقام التعليل قوله محك بفتح الميم مشهور وكسرها لغة
وتشديد الكاف اصل وتخفيفها فرع داند كه زر چيست اي يظهر
خلوصه ورداءته وكذا داند كه ممسك كيست فانه محك الاغنياء
گفتا في رد كلامي بتجربت آن مي گويم هذا القول كه متعلقان
بكسر اللام بر در به الخدام بر درايه على الباب بدارند من مضارع

من داشتن اى ينصبونهم على الباب و علبنطان الذين فلو كهم شديدة
رابر كامدند بضم الكاف الفارسى مضارع من كماشتن بالتركية اصمرلمق
و قومق يعنى قويمق و يبركك و طبشرمق و حواله ايتمك و ابنامق وبين
فصر على الاول فعد قصر يار يعنى الطريق هنا وكسر الراء للاضافة وغيران
ندمند اى يمنعونهم من الدخول و دست بر سينه صاحب بمران ندمند
للرد و كويند كس در سراى نيست اى ليس احد في البيت و كفيقت
راست مستقيم وصحيح كفته باشند اتنبه بقوله بيت انانكه عقل
و همت و تدبير و راى نيست … خويش كفت ميرده دار معناه
اللغوى بالتركية پرده جي والمراد به الحاجب كه كس در سراى نيست وما
بالغ الخصم في مذمة الاغنياء و كان بعض كلامه ظاهر الدفع وبعضه محتاجا
الى البيان سكت عن بعض و تعرض بدفع بعضه فقال كفتم اين حركت اى
نصب البواب على الباب بعذر انكه از دست بكسر التاء للاضافة متوقعان
بكسر القاف المشددة اى الذين يرجون شيئا بجان امده اند كناية عن كمال
الضجرة و از وافعه مرا يان … و محال عقلست كه اكر ريك
بالكاف الفارسى يعنى الرمل بيابان در بضم الدال و تشديد الراء في الاصل
جمع درة وهى اللؤلؤ كذا في المختار و خفف هنا للقافية شود و بتصدق
بها چشم كدايان پر بضم الباء الفارسى شود بيت دبيره … اهل تكسر
اللام طمع بسكون العين نعمت دنيا باشباع كسرة التاء پر نشود همچنانكه
بسكون الكاف للوزن چاه بسكون الهاء بشبنم فذلك لا يقتضي تخلصهم

خاتم

خاتم طائي كه بيابان نشين وصف تركيبى بود لم يكن من سكان البلاد
اكر در شهر و في بعض النسخ اگر شهرى بودى از دست كدايان بيچاره
و عاجز كشتى و في بعض النسخ شدى و جامه از تن او پاره بالتركية بمه
وكسك و رشوت و حصه و قد يستعمل بمعنى پاره پاره بل لعل المخففا
منه و وقع في بعض النسخ چنانكه در مطايبات اللطائف كفته است
بيت در من منكر بكسر النون للوزن تا ذكر يا چشم ندارند الى كه از دست
كدايان نتوان كرد ثوابى لما اجاب المص كفتا اى الخصم كه من بر حال
ايشان رحمت مى برم لان لهم لا مالا ولا بشر و نه بثوا با كفتم كه بر حال
ايشان حسرت مى خوردى لحصك از دين كفتار فى المباحثة و هر دو بهم
المعنى بالتركية بر برمزه كرفتار اسير و معد هر بيدقى كه براند
في بساط البحث بدفع ان بكوشيدمى و كذا و هر شاهى كه خواندى بفرزين
بپوشيدمى اى كلما غالبني غلبته با نقد كيسه همت همه درباخت سكون
الخاء والتاء ماض من باختن يريد انه صرف الكل وافناه و سرجيبه
بالتركية تركش تحت رامه بنداخت قطعه تا ن بسكون النون
يراد به التنبيه و سمر يا فهم و لا تغفل تا سر شغلكى حوف از جمله بفتح
الحاء المهملة و سكون الميم فصيح مرشونه كو را اصكرا ورا الى اشارة
الى فصيح جز ان مبالغه مستعار نيست وليس على للفصيح ملكه صحيح
دبن و رز بفتح الواو و سكون الراء المهملة والزاء المعجمة امر من ورزيدن
و معرفت عطف عليه كه سخن دان بكسر النون للاضافة سجع كوى

بسكون العين والاضافة من قبيل اضافة الموصوف الى صفته كلاه
وصفان تركيبيان سر در سلاح دارد اي له سلاح على باب القلعة وكس
در حصار نيست وليس في داخلها احد عاقبة الامر دليلش بالدال
المهملة نماند لاثبات مدعاه ذليلش بالذال المعجمة من الذل بالضم كردم
وعلة دست تعدي وهو مجاوزة الشيء الى غيره دراز كرد الى وبيهوده
كفتن اغاز لغط كرد مقدر وسنت بالضم والتشديد اي سيرة جاهلانست
كه چون بدليل فرو مانند ولم يقدروا على ايتان الدليل سلسلهء خصومت
بجنبانند اي تحركونها چون اي مثل ازر بالمد وتقديم الزاء المعجمة على المهملة
اسم لابي ابراهيم النبي عليه السلام بت تراش كه بحجت با پسر ابراهيم بر نيامد
ولم يغلب عليه بجنك برخاست قام الى الحرب كه قال اسمع لئن لم تنته
لارجمنك ويجز في مليا اي قال لابراهيم عليه السلام حين نهاه عن عبادة
الاصنام اراغب انت عن الهتي قابل لطفه بالغلظ وصدر كلامه بالهمزة
الانكاري نفس الرغبة ثم هدده بقوله لئن لم تنته عن مقالك فيها
او الرغبة عنها لارجمنك اي بلساني بمعنى الشتم والذم او الحجارة حتى
تموت او تترمني دشنامم داد سقطش كفتم قدم معناه كريبانم
دريد زنخدانش كرفتم اذ مراء ستة عقلها **قطعه** او در من
ومن در وفتاده المواخذة خلقي ازي بفتح الهاء الفارسي يادوان و حيدان
صفتان اي دونده وخنده كنند للروية والتعجب انكشت مبتداء
وكسر الهاء سبهان للاضافة تعجب وكذا كسر الهاء جهاني اي الخلق والهاء للنسبة

از

از گفت و شنید ما بدانند خبر المبتدا اي الخلق لا نعجبون من كلماتنا
ويضعون اصابعهم في اسنانهم تعجبا واستغرابا العضة وافوهم
مفعول مقدم ببرديم ومصدر مضاف الى مفعوله و سو اين سخن بعنى انا الغنا
افضل ام الفقر بيش قاضي برديم ليحكم بيننا بالعدل وبحكومت قاضي
عادل راضي شديم تا حاكم مسلمانان مصلحتي بجويد و در ميان توانگران و درويشان
فرقي بگويد شيرچه اخريا قاضي چون ما بديد بكسر الباء الصلية و منطق
مصدر ميمي بمعنى النطق براد به هنا حاصله اي كلام ما بشنيد قال على
القاضي استماع كلام الخصمين سر بجيب تفكر فرو برد لان المجيب محل تامل
وبعد از تاملي بسيار سر بر آورد اي رفع راسه للجواب و گفت مخاطبا
الي اي انكه توانگران را ثنا گفتي ومدحتهم و بر درويشان جفا روا داشتي
وقدحتهم بدانكه هر كجا كه گلست خارست وكذا بين الفقراء صابر
وجزوع وبا خمارست وبر سر گنج مارست وانجا كه در شاهوارست بالضم والتشديد
وكسر الراء للاضافة شهوارست نهنك مردم خوارست فاقية لقوله
شهوار لذت عيش دنيارا مبتداء لدغه بسكون الدال المهملة وفتح
الغين المعجمة بمعنى گزيدن اجل در بس است المجموع خبره ونعم بكسر النون
جمع نعمة بهشت را ديوار مكاره جمع مكروه در پيش بالباء الفارسي
فيها **بيت** جور دشمن چه کند گر نکشد طالب دوست فيه تقديم
وتاخير تقديره اگر طالب دوست جور دشمن را نكشد چه كند گر نكشد
گنج و مار و گل و خار و غم و شادي بهمند بالغني ست بس نور القاضي نظر

نكني

در بستان یعنی الانتظار الی البستان که بید مشکی بسکون الدال اسم لنوع من شجر الخلاف طیب الرایحة است وجوب خشک ثم شرع القاضی فی تحقیق محل النزاع بلمیان در زمره ای جماعة توانگران شاکر بند وکفور بفتح الکاف ضد الشاکر ودر حلقه درویشان صابر بند وضجور فعول من الضجر ضد الصابر بیت اگر ژاله بر قطره یعنی اگر قطره ژاله در تخفیف الراء للوزن شدی بیاء الحکایة هو مخفف من چون ای مثل در مهره قال صاحب البحر گوز بونجغی که فتره ومرکبه دقولر بازار ازد پر شدی الکثرة مقربان بفتح الراء المشدده حضرت حق جل وعلا توانگرانند درویش سیرت ای المقربون عند الله من اغنیاء هم الذین یکونون اغنیاء بالمال وفقراء فی الاحوال ودرویشانند توانگران همت ای المقربون عند الله من الفقراء هم الذین یکونون فقراء بالمال واغنیاء فی الافعال بان لا یظهروا عند الناس فقرهم بل یتصدقون کما قیل السخی م فی العلم مهیلین بکسر یعنی لفظ مستعمل مرادف مهتر وکسر النون مبنا للاضافة توانگران انست که غم درویشان بخورد ولا یشتغل باکل الاطعمة لاجل نفسه ومهین بکسر یعنی لفظ مستعمل مرادف مهتر درویشان انکه کم با الضم والتشدید لفظ عربی توانگران نکیرد للالحاح فی السوال قال الله تعالی ومن یتوکل علی الله فهو حسبه ای کافیه قال صاحب المثنوی بیت گفت پیغمبر باواز بلند • با توکل زانوی اشتر ببند • پس روی عتاب از من درویش کردند ای ان القاضی خطانی فی ترجیح الاغنیاء علی الفقراء

مطلقا وعایبنی فی الطلاق ثم وجه العتاب الی خصمی وگفت ای که گفتی توانگران مشغل تباهی اند ای هم مشتغلون بالبطلان ومنت ملاهی ثم قال القاضی تحقیقا للمحل نعم تغنجیین طایفه المهزة للوحدة چنین که گفتی مستند قاصر همت وکافر نعمت وصفان ترکیبیان ومن قال بالاضافة فهو اخطاء نبرند مال را که تنه ونهند ای برجعون المال ویضعون فی خزاینهم ونخورند وندهند ای لا یتصدقون اگر بمثل بالفتحات یعنی مثلا باران نبارد بالنون النافیة ای وقع الغحط وفی بعض النسخ ببارد بضم الباء الاولی وهو بعید ومن اختاره فقد اختار المرحوم تا جهان طوفانی برارد بکثرة المطر وهو ضد العرسنه باعتماد مکنت خویش بالاضافة ای قدرة المال از محنت درویش المحنة واحد المحن التی یمتحن به الانسان من بلیة نپرسند ولا یتفحصون احواله وار خدای نترسند وگویند بیت گر از دستی دیگری شد هلاک مرغوب مرا هست ای المال بط بالتخفیف للوزن را از طوفان چه باک ای لا یغرق سعد وراکبات ای رب نساء راکبات ولاعتماده علی الموصوف نصب نیاق علی المفعولیة جمع ناقة فی هوادجها حال من المفعول ای حال کون تلک النیاق فی هوادجهن ای تحتها وهی جمع هودج وهو المحفة ما دامت المرأة فیها وضمیر هودجها راجع الی راکبات لم یلتفتن بفتح النون الجمع جواب رب الی من متعلق به غاص ای انغمس فی الکتب بغمس جمع کثیب مثل الرملی

المجتمع بیت دونان چو گلیم خویش بیرون بردند ای
اخرجوه من الماء گو بند چه غم گر همه عالم مردند ولیس لهم اسم الا بهم
انفسهم قوی سرش صفت که بیان کردم کما انک تقول به وتحکم علی کلهم
بهذا الحکم ولیس کذلک ببینه بقوله وطایفهء دیگر من الاغنیاء خوان
نعمت وصلای کرم در داده لفظ در صله وفی بعض النسخ در صلة
وفی بعض النسخ ودست کرم گشاده ومیان خدمت بسته وابروا
بتواضع گشاده مقابل بسته طالب نامند ومغفرة ای یطلبون
ان یذکروا بالخیر ویغفر لهم وصاحب دنیا واخرت وقع فی اخبار
المشایخ خیر الاعمال ما اوجب الاجر چون بندگان حضرت پادشاه
عالم من جملة کلام القاضی موید من عند الله وصف لقوله پادشاه
مظفر ومنصور علی الاعداء صلة منصور ملک گاز ملزم جمیع زمام ای
یطیعه الناس حامی اسم فاعل من الحمایة وهی الحفظ ثغور بضمتین
جمع ثغر بفتح الثاء المثلثة وسکون الغین المعجمة وهو موضع المخافة
بالفارسیة دربند وسرحد وانجا که بیم بود از دشمن وقیل المراد
بالثغور الفروج ای حافظ فروج بلاد الاسلام وارث ملک سلیمان
اعدل اسم تفضیل ملوک الزمان بهدایة معتدل مظفر الدین ابوبکر
بن سعد ادام الله ایامه ای اطال عمره ونصر اعلامه بالفتح جمع علم
بفتحتین قطعه پدر بجای پسر هرگز این کرم نکند
مرتون که دست جود تو با خاندان ادم کرد یعنی انکه اشفق بالولد

ادم من ابائهم خدای بسکون الیاء مبتداء خواست که بر عالمی بفتح
اللام ویاء النسبة ببخشاید مضارع من بخشایدن یعنی الرحمة
ای اراد الله ان یرحم جمیع الذین هم منسوبون الی العالم تو از رحمت
خود پادشاه عالم کرد فان کونک سلطانا علی الناس رحمة علیهم
قاضی چون سخن بدین پایه رسانید ای اوصل الکلام الی هذه المرتبة
واز حد قیاس ما اسب مبالغه درگذرانید ای حکم بالاعتدال عمیمای
حکم ای موجب حکم رضا دادیم وقبلنا واز ما مضی درگذشتیم ای
تجاوزنا عنه وبعد ماجری وفی بعض النسخ وبعد مجاری کامخفف
من جری کان معناه بالترکی هکانیلشمک راه مدارا بضم المیم مخفف مدارا
وهی المداراة گرفتیم قال علیه السلام امرت بمداراة الناس وسر
مفعول نهادیم تبدارکه بتعال الاستدراک ما فات وتدارکه بر قدم یکدگر
نهادیم للاعتذار وبوسه بر سر وروی یکدگر دادیم ای قبل کل
واحد منا راس الاخر ووجهه وختم سخن بر این دو بیت بود ای اختتمت
الکلام بهذا البیتین ویصحف فیهما للطائفتین قطعه مکن ز گردش
گیتی بالکاف الفارسی فیهما شکایت مفعول مکن ای درویش علی
النهی بقوله که تیره بختی بیاء الخطاب وتیره بخت وصف ترکیبی
اگر همی بالفتح والسکون مرادف مع وقد یراد به الاستمرار بر این نسق
بصحتی مردی بضم المیم خطاب من مردن توانگرا بالالف فی اخره
للنداء چو دل ودست کامرانت نیست معناه بالترکی چو سنک

يعني مراد سوزحي انك وكوكلك وارده كور وكفن بالفاء الاصلية اي كل
بعض ملكها عطا بعضه كه دنيا وادت بردي بضم الباء اي حصل لك حظ
من الدنيا ونصيب من الاخرة

باب هشتم در اداب صحبت

الاداب جمع ادب وهو اجتماع خصال الخير والاديب هو الذي اجتمع
فيه تلك الخصال وقد يطلق على معلم الادب والصحبت بمعنى المصاحبة حكمت
مال بسكون اللام مبتداء از بهر اسايش اي لاجل استراحت عمرست
خبره نه عمر از بهر كرد كردن بكسر الكاف الفارسي اي جمع كردن مال اي ليس العمر
لاجل جمع المال عاقلي بياء الوحدة را برسيدند فكي يوجد في بعض النسخ
برسيدم كه نيكبخت كيست وبدبخت چيست وقد يستعمل چيست بمعنى
كيست كفت نيكبخت انكه خورد بسكون الراء والدال ماض من خوردن
وكشت بكسر الكاف العربي من كشتن بمعنى الحرث اي طرح البذور وبدبخت
انكه مرد بضم الميم اي مات وهشت بكسر الهاء اي ترك ماله بيت مكن
نماز اي لا تصل مرا بالمجلس على شخص شحيح كه هيچ نكرد اي لم يعمل
عملا ينفعه علل النهي بقوله كه عمر درسر تحصيل مال كرد ونخورد اي صرف عمره
لتحصيل المال ولم ينتفع به پند موسى عليه السلام قارون را نصيحت
كرد قابلكه احسن امر من الاحسان كما احسن الله جملة اليك اي احسن
على عباد الله باداء الزكوة والصدقة كما احسن الله لك بعلم الكيميا
نشنيد يعني لم يقبل قوله وعاقبتش شنيدم قطعه انكس كه
بدينار ودرم خير نينديدوخت لم يكتسب الثواب بهما سر عاقبت

الكيميا

اندر دينار ودرم كرد اي صرف راسه فيهما خواهي حرف شرط مقدر
متمتع شوي اي ان كنت تريد ان تنتفع از نعمت دنيا جزاء الشرط هذا
اعني با خلق كرم كن كه خدا با تو كرم كرد عرب كويد جدا مر من جاد
نماله بجود ولا تمنن نهي من المنة وتعليل النهي قولهم فان العايد اليك
عايدة وتقديم الجار للحصر والسجع والمص فقره بقوله يعني بنخش بضم
الباء زايدة وعطا اي العطية ده بكسر الدال وسكون الهاء امر من دادن
ومنت منه بفتح النافية وكسر النون وسكون الهاء نهي من نهادن كه
فايده ان بتو باز مي كردد قطعه درخت كرم هر كجا بيخ كرد بالبيخ
العربي اي نبت وصار محكما كذشت از فلك شاخ وبالاي او فان
اثار الثواب يرتقي الى العرش كر اميد داري بتشديد الميم كروا شانه
الى درخت بر بمعنى التمرة خوري بياء الخطاب فيهما بمنت منه كامه
انغار بفتح الهمزة وتشديد الراء انه معروفة هرماي ار واي لا تقطعه
بها يعني لا تبطله بالمنة كما قال تعالى لا تبطلوا صدقاتكم بالمن والاذى
قطعه شكر خدا كن كه موفق اسم مفعول من التوفيق شدى
بخير متعلق بموفق رانعام وفضل اونه معطل كذاشت التاء للاخبر
للخطاب اي لم يتركك معطلا من انعامه وفضله منت منه خدمت
سلطان همي كني كما قال الله تع قل لا تمنوا على اسلامكم منت شناس
ازو كه بخدمت بداشتت بل الله يمن عليكم ان هديكم للايمان حكمت
دو كس رنج بيهوده بردند اي اتكيا المشقة الباطلة وسعي بي فايده

کردند ثم بنهما یکی مبتداء انکه مال اندوخت ای اکتسبه ونخورد الجملة
خبره ودیکر انکه علم اموخت ای تعلمه وعمل نکرد **قطعه** علم یعنی علم را
جندانکه بیشتر جوانی لفظ بیشتر اسم تفضیل جون عمل درتو نیست نادانی
بیاء الخطاب نه محقق بکسر القاف الاولی المشددة معناه من اثبت
المسائل بالدلایل بود ای لایکون محققا نه دانشمند قوله جهار پایی
فاعل بود والیاء للوحدة النوعیة بر وکتابی جند صفة جار پا قال تعالی
مثل الذین حملوا التورات ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل اسفارا نه محقق را
جه علم وخبری لیس علم وخبر که بر وهیمزم وست یا دفتری ای لا یفرق
بینهما **حکمت** علم از بهر دین پروردنست فان ترتیب الدین
واصلاحه به از بهر دنیا خوردن ای لیس لاجل وسیلة الی تحصیل الدنیا
بیت هرکه پرهیز وعلم وزهد فروخت یعنی ان من باع علمه وزهده
من الخلق وجعلها وسیلة لنیل الدنیا خرمنی کرد کرد بکسر الکاف العاربی
فی الاول وفتح العربی فی الثانی وپاک بسوخت یعنی احرقه کله لم یبق
منه شیء **حکمت** عالم ناپرهیزکار ای العالم الذی لم یکن متقیا کور
بالکاف العربی مشعله دار یعنی مواعمی فی یده شیء یهتدی للناس
ولا یهتدی بنفسه **بیت** بی فایده هرکه عمر در باخت ای لعب
یعنی اضاعه فیما لا ینفع فیه جیزی نخرید ای لم یشتر شیأ وزر بینداخت
بکسر الباء الصلة ماض من انداختن **حکمت** ملک از خردمندان
جمال کیرد فان المملکة التی فیه العقلاء کسب بهم ودین اسلام

پرهیزکاران کمال لفظ کیر مقدر هنا ومعنی بقرینة ان الدین یکمل بالاتقاء
پادشاهان نصیحت خردمندان بالاضافة محتاج ترند که خردمندان
بقربت پادشاهان ای السلاطین اشد احتیاجا الی نصح العقلاء من
تقربهم بهم **قطعه** پندی اکر بشنوی ای پادشاه نداء لاحضاره
خاطره ومن قال بشنوکه فقد اتی بشیء اجنبی در همه دفتر ای فی جمیع
الدفاتر به معناه ظاهر ومن قال فی شرحه یعنی بهتر فقد غلط عنا کما غلط
فی مواضع ازین پند نیست والمشار الیه مضمون البیت الاتی جز بخردمند
مفرما یعنی من قربودن عمل ای لا تامر عمل العامل بالعمل کرعمل کار خردمند
بالاضافة نیست قال بعض اهل التحقیق العلة السعد عن ارباب الدولة
بترک الطمع ونهی النفس وشهواتها بلزوم الورع **حکمت** سه جیز پایدار
اه باقی نماند مال بی تجارت فانه ینتهی بالصرف وعلم بی بحث فانه ینسی وملک
بی سیاست فینبغی للسلطان انه لا یترک العقوبة عن المستحق ولهذا
قال رحم اوردن بر بدان جمع بدبخت مر بدبخت ستمست برنیکان تا جمع نیک مقابل بدان
وعفو کردن از ظالمان عطف علی السابق جورست بر درویشان
فانهم سلطون علیهم **بیت** خبیث را جو تعهد کنی قال فی مختار
الصحاح التعهد التحفظ بالشیء وبنوازی بیاء الخطاب فیهما بدولت
الباء سببیة تو کنه مفعول من کناه می کند فاعله ضمیر خبیث ناپاک
بالیاء المصدری للاضافة اعتماد تتوان کرد وبر او از خویش
کوذکار بکسر الشین للاضافة غره نباید بود فوله کرد وبود کلاهما عطف

المصدر که انا اشاره الی دوستی یاد شاهان نجیالی متبدل شود کانه تعلیل
لما سبق ای یتبدل ذلک بخیال وسوء الظن واین اشارة الی اوان کودکی
ای بالنوم واراد به الاحتلام والبلوغ مستغیر کردد بیت معشوق
بکسر القاف بهزار دوست را دل ندهی ای لا کبه ورمی دهی ان دل کلمه را
محذوف للوزن کدای ناله باش مصدریة واشباعیة نهی بکسر الباء
الصلة والنون الاصلیة والیاء للخطاب فی اخر المصراعین ومعنی البیت
بالترکی بیک دوستلی معشوقه کوکل ویرمه پس اکر ویررسک اول کوکلی
ایرولغه قورسون حکمت هران سرتی بکسر السین وبتشدید الراء
وباء الوحدة النوعیة که داری بیاء الخطاب با دوست درمیان
منه ای لا تضع بینک وبینه یعنی لا تفشه چه دانی که وقت دشمن
کردد فاعله ضمیر دوست وهر بدی وفی بعض النسخ هرکز بدی که
توانی بدشمن مرسان ای لا توصله الیه باشد که وقتی دوست شود
حکمت رازی که خواهی نهان ماند بفتح النون باکسی درمیان منه
اکرچه معتمد بود یعنی آنکس که هیچ کس برتر بالکسر والتشدید تو از تو
مشفق تر باشد قطعه خامشی قدر بیان که ضمیر اراد به السر وکسر
الراء للاضافة الی قوله دل خویش مرسون باکسی کفتن کفتن که نکوی
ای السکوت اولی من ان تقول سرک لاحد وتقول له لا تقل سرا السر
ای سلیم آب از چشمه بند یعنی ای شخص سلیم الطبع احبس الماء
من اول العین که چو پر شد بضم الباء الفارسی شد الظاهر ان فاعله

سیراب یعنی اذا کثر الماء بالجریان من العین وصار نهرا نتوان بستن
المصدر مضاف الی مفعوله اعنی جوی بیت سخنی درنهان نباید
کفت بمعنی کفتن که بهر سعی باشن انجمن بفتح الهمزة وضم الجیم نباید کفت
ای لا ینبغی ان یقال القول الذی لا یصلح ان یقال بین الناس فی المجمع
حکمت دشمنی بیاء الوحدة ضعیف که در طاعت آید ای یظهر الاطاعة
ودوستی نماید کانه عطف تفسیری مقصود وی اشارة الی دشمن جز آن
نیست که دشمنی بالیاء المصدریة کافی دوستی قوی کردد بالکاف الفارسی
ولکنه انه المقول یا بعنی بر دوستی دوستان بکسر الیاء المصدری اعتماد نیست
کما قال علی کرم الله وجهه اخوان زماننا جواسیس العیوب تا بتملق
بکسر القاف دشمنان چه رسد من جنس الاعتماد ای لا یصل شیء منه
علی تملق الاعداء حکمت هرکه دشمن کوچک بالکاف العربی والجیم
الفارسی ای صغیر را حقیر شمارد ای یعد ذلیلا ضعیفا بدان ماند
مضارع من ماندن که آتش اندک را مهمل کذارد ای لا یطفئه ولا تخاف
من احراقه قطعه امروز بکش بضم الکاف العربی ادرسن
کشتن چو می توان کشت ای لا تؤخره کاتش چو بلند بالنون بعد
اللام اورده اهل اللغة فی باب المضموم شد جهان سوخت ماضی فی الاصل
ومعناه هنا الاستقبال لوقوعه فی جزاء الشرط مکذار که زه کند کمانرا
مرسون دشمن که بتیر می توان دوخت لفظ دشمن فاعل کند ومفعول کمانرا بعد
بحسب المعنی علی سبیل التنازع کما لا یخفی حکمت سخن درمیان

چنانکه گویی که اگر دوست شود نیز زده نباشی **قطعه** میان دو کس
جنگ چون آتش است والنار تتزداد بالحطب سخن چین بکسر النون
الثانیة للاضافة وصف ترکیبی بمعنی النمام بدبخت صفه هیزم کش وصف
ترکیبی من کشیدن است فالجدال یزداد منهما بسبب النمیمة کنند این
وآن ای احدهما والاخر خوش دگر باره دل بالمصالحة وسکون العا
ضمیر غائب عاید الی سخن چین درمیان ای فیما بینهم کوربخت بالکاف الفارسی
کنایة عن کدورة حاله ومخل بفتح الحاء وکسر الجیم میان طرف دو تن ای
بین الشخصین آسایش فروختن ای ایقاد النار نه عقلست یعنی
مقتضای عقل نیست خود کلمه را تقدیر در میان سوختن کانه تعلیل
قطعه در سخن با دوستان آهسته باش ای لا ترفع صوتک ولا تفش
سرک تا ندارد دشمن خونخوار گوش ای لا یسمع تحدثک پیش دیوار
آنچه گویی هوش دار ای لا تغفل تا نباشد در پس دیوار گوش **حکمت**
هرکه با دشمنان دوستان خود بکسر النونین دوستی کند وفی بعض النسخ
صلح کند سر آزار دوستان بکسر الرائین دارد **بیت** بشوی امر من
شستن ای خردمند از آن دوست دست کنایة عن ترک الصحبة
والالفة که با دشمنانت بود همنشست ای یجالسهم **حکمت**
چون در امضای کاری واجرای عملی متردد باشی بین ان تفعله وترکه
آن طرف اختیار کن که بی آزارتر بر آید کلمه تر للتفضیل مما کان قوام
بیت با مردم بفتح المیم وسکون الدال سهل ضد صعب گوی

امر من گفتن ودشوار مگوی نهی منه باشد که در بکسر الراء ای باب صلح زند
ای یقرع باب الصلح جنگجوی **حکمت** تا کار بزر بفتحة الباء والصلبة
بر می آید ای اذا حصل الامر بالذهب جان در خطر بفتحتی الخاء والطاء
المعجمة والمهملة نهادن نشاید ای لابد من صرف المال لیندفع الضرر من
الروح **بیت** چو دست از همه حیلتی درگسست بضم الکاف الفارسی
ماض مجهول من گسستن وتروی ایضا بالفتحة للنافیة والمعنی اذا لم یظفر
بجمیع الحیل حلالست بردن بشمشیر دست ای حل لک الاستخلاص من المضار
بالسیف کما قیل آخر الحیل السیف **حکمت** بر عجز دشمن رحمت مکن که
اگر قادر شود بر تو رحمت نکند **بیت** دشمن کلمه را مقدرة چو بینی
ناتوان ضعیف لاف از بروت بضمتین الباء وکسر التاء للاضافة
خود مزن نهی من زدن ای لا تتکلم بکلمات منبئة عن التصلف والغرور
اعتمادا علی قوتک مغز بیست بیاء الوحدة در هر استخوان وکذا الیاء
فی قوله مرد بیست در هر پیرهن تعلیل للنهی **بیت** هر که بدی بیاء
الوحدة را بکشد بضم الکاف العربی خلق را از بلای او ومن ظلمه برهاند
ای یخلصهم وهذا انعام علیهم واورا از عذاب خدای اذ لو لم یقتله لکان
یوذی الناس فیعذب به فی الاخرة پسندیده است بوصل الهمزة
بخشایش ولکن مرهم منه نهی من نهادن بر ریش بکسر الشین للاضافة
ای جراحت خلق آزار بسکون القاف والراء وصف ترکیبی مرهم مفعول
النهی ندانست آنکه رحمت کرد بر مار ولم یقتله آن ظلمست بر فرزند آدم

حکمت نصیحت از دشمن پذیرفتن ای قبول النصح من العدو
خطاست لانه لا یرشدک الی الخیر ولکن شنیدن رواست بل یحسن
تا بخلاف آن اشارة الی نصیحته کار کنی عین صوابست مثنوی
حذر کن ای اجتنب از آنچه دشمن گوید من الامر الذی یقول العدو وانها
کن افعله بر زانو زنی یعنی لو لم تفعله تندم اشد الندامة مع تضرب
علی الرکبة دست تغابن بالترکی مغبونلق الی کوترن گرت راهی بالیاء
الوحدة نماید فاعله ضمیر دشمن راست چون تیر صفة راه از آن بر گرد
بفتح الکاف الفارسی امر من گردیدن ای ارجع عنه اعرض عنه وراه دست
چپ گیر حکمت خشم بسکون المیم مبتدا بیش بالباء العربی
از حد بتشدید الدال فی الاصل وحشت ای نفرت آرد خبر المبتدا
ومثل هذا قوله ولطف بی وقت هیبت ببرد ثم بین الحالة المعتدلة نه
چندان درشتی بالیاء المصدری کن که از تو سیر گردند بالکاف الفارسی
ونه چندان نرمی کن که بر تو دلیر وبجیع شوند وتعلبونک مثنوی
درشتی ونرمی بهم در بهست قدم بالتاء الصلة علی حرف الظرف
چو فاصد من الفصد که جراح ای الفصاد جراح یعنی العرق ومرهم نهست
قوله مرهم نه است وصف ترکیبی درشتی نگیرد فاعله خردمند ای لا یاخذ
العاقل الخشونة بنفسه ای امامه نه سستی ای لا یاخذه ایضا که ناقص کند
قدر خویش ونه یکسره خویشتن را فزونی نهد یعنی لا یجعل لنفسه التعظیم و
لا یوقع بحیث یوجب النفرة نه یکباره ای بالکلیة تن در مذلت و فی

وفی بعض النسخ زبونی دهد دیگر شبانی بضم الشین المعجمة و
تخفیف الهاء بمعنی الراعی والیاء للوحدة با پدر گفت ای قال لابیه ای
ای خردمند مقول القول مضمون المقول المصراع الثانی مرا تعلیم ده بسکون
الهاء امر من دادن پیرانه یک بالیاء الفارسی بمعنا فاعله ضمیر پدر نیک مردی
بالیاء المصدری کن نه چندان ملون که گردد بالکاف الفارسی خیره گرگ الحکیم
الفارسی الحربی گرگ مردم دندان حکمت دو کس دشمن ملک و دین اند
یقوله پادشاه بی حلم وزاهد بی علم فیه لف ونشر ونیب بر سر ملک بالضم
والسکون مباد دعلیه ای ملک بفتح المیم وکسر اللام فرمان ده وصف ترکیبی
صفة للملک که خدا را نبود فاعله بنده یعنی فرمانبردار ای لا یکون لله
عبدا مطیعا حکمت پادشاه باید که تا بحدی خشم نراند بفتح النون
مضارع منفی من راندن که دوستان را اعتماد نماند خوفا من صولته ثم بین
حکمه ای ان خشم اول در خداوند خشم ومواد ای یغضب افتدی
ای تقع فیه وفی یموت المرء عند الغضب لحرکة الروح الی الخارج دفعة پس
آنگه ای بعد ذلک بر آنه بفتح الراء وضمها بالترکی آوده یا لکی بخصم رسید
یا نرسد مثنوی نشاید ای لا ینبغی بنی آدم بکسر المیم للاضافة
خاک زاد وصف ترکیبی معناه بالترکی طپراقدن طوغجی که در سر کند فاعله ضمیر
بنی آدم کبر وتندی وباد ای الهوی ترا با چنین گرمی وسرکشی ای تمام کاس
فیک نه پندارم ای لا اعلم از خاکی و باز آتشی قطعه در خاک سلقان
بفتح الباء الموحدة وسکون الیاء المثناة وفتح اللام والقاف اسم لمملکة

برسیدم بفتح الراء بعابدی بباء الوصل گفتمش مرا تربیت از جهل پاک کن ای
طهرنا کفتا برو بضم الباء وفتح الراء چو خاک تحمل کن ای فقیه ای عالم ماهر چه
خوندۀ من العلوم همه در زیر خاک کن فان موجب العلم هو التواضع
واذا لم تکن متحملا یعلمک فاترک علمک ولا تلتفت الیه ولا تعد نفسک عالما
حکمت بدخوی بسکون الیاء یعنی الرجل الذی هو سیء الخلق در دست
دشمنی بباء الوحدة النوعیة کرفتارست که هر کجا که رود فاعله ضمیر
بدخوی از چنگ عقوبت او اشارت الی دشمنی خلاص نیابد نظم
اگر ز دست بلا یعنی فر ار منه بر فلک رود بدخوی فاعل رود ز دست
خوی بدخویش بالاضافات در بلا باشد حکمت چو بینی بیاء
الخطاب در سپاه دشمن تفرقه وعدم الاتفاق افتاده اضی تو جمع باش ای
کن علی جمع قلب در صفاء خاطر واگر جمع شوند ای یتفقون تو از پریشانی
ومن الانهزام اندیشه کن ولا تغفل قطعه برو امر من رفتن
با دوستان آسوده بنشین ای اجلس مستریحا معهم چو بینی در میان د
جنک فانهم لا یعدرون ح علی ان یغزوک واگر بینی که باهم کل واحد منهم مع
الاخر یک زبانند عبارة عن الاتفاق فی الکلام والاتحاد فی المرام کمان
را زه کن للقتال وبر بمعنی علی بارو یعنی ربض الحصن وجداره منا بر آمر
من بر آمدن سنگ حکمت دشمن چو از همه حیلتی در ماند ای اذا عجز
العدو عن جمیع الحیل سلسلۀ دوستی بجنباند ای یحرک والمراد انه
یبری نفسه انه صدیق پس آنگه بالکاف الفارسی وسکون الهاء بدوستی

بالباء

بالباء المصدری کارها بکند که هیچ دشمن نتوان کرد بمعنی کردن حکمت
سر مار بدست دشمن بکوب بالکاف والباء الموحدة امر من کوفتن که
از احدی الحسنیین بضم الحاء وفتح الباء الاولی وسکون الثانیة تثنیة الحسنی
والحسنی مونث الاحسن ویقدر الموصوف کتب اقتضاء المقام ای احدی
الفایدتین خالی نباشد کا یبین قوله اگر این اشارة الی دشمن غالب آمد مار کشتی
وگر آن اشارة الی مار غالب آمد از دشمنی رستی بفتح الراء والتاء فیهما
للخطاب وکل واحد منهما احدی الحسنیین بیت بروز معرکه ایمن مشو ز خصم
ضعیف ای لا تأمن یوم الحرب من الخصم الضعیف که مغز شیر بر آرد فاعله
ضمیر خصم ضعیف ای یخرج دماغ الاسد چو دل ز جان بر داشت ای رفع
قلبه یوم من الروح اذا تعین بموته حکمت خبری بباء الوحدة که دلی
بباء الخطاب دل بیازارد وصف خبری تو خاموش باش یعنی لا تحرکه تا دیگری
بر برد غیری بیارد بیت بلبلا ندا مژدۀ بهار بیار فان البشارة یلیق
ان یصدر منک خبر بد بالاضافة ببوم بسکون المیم طیر معروف فذقر
بیانه باز گذار بالترک گر و قوا حکمت پادشاه را بر خیانت کس واقف
مگردان ای لا تخبر من خیانة مگر آنکه بالکاف الفارسی فی الالفاظ الثلثة
که بر قبول کلی واثق ای معتمد باشی یعنی انه یعمل بقولک والا در بر ملاک
خود همی کوشی ومنها مجرب بیت بالاضافة سخن کفتن ای
التهیوء للتکلم آنگاه کن بر بدانکه شرع فی الکلام فی وقت که دانی که در کار
گیرد سخن ای یوثر حکمت هر که نصیحت خود رای بکسر التاء مضاف

الی مفعوله و خود رای وصف ترکیبی یعنی من نصح للرجل الذی یعمل برایه
ولا یقبل نصح غیره می کند او خود ای ذلک الناصح فی نفسه بنصیحت گری
نصیحت گر مثل ابن منکر والباء للوصلة ای الی ناصح آخر محتاجست حتی یقول له
الناصح لم تنصح للرجل الذی یعمل برایه فان نصحک اضاعة الکلام **حکمت**
فریب اسم مصدر نباش دشمن مخور بضم الخاء یعنی لا تعمل خدعة العدو
و غرور مداح مخر بفتحتین من خرید تا که این ای العدو دام زرق بفتح
الزاء المعجمة وسکون الراء المهملة الریاء وعدم الصدق نهاده است
لتتحرک و ان مداح کام طمع بالکاف الفارسی گشاده لیاخذ من مالک شیئا
احمق را ستایش اسم مصدر من ستوده خوش آید مثاله چون لاشه
ای المیت و من قال ای لاغر فقد غفل که در کعبش دمی خطاب من دمیدن
کما یفعله القصاب فربه یعنی سمین نماید **قطعه** الا حرف تنبیه تا نشنوی
خطاب نفی یراد به النهی مفعوله مدح مضاف الی سخن گوی وصف ترکیبی
که اندک مایه نفعی ای نفع قلیل البضاعة از تو دارد ای بر چو منک اگر روزی
بیاء الوحدة مرادش بر نیاری ای لا تحصله دو صد چندان یعنی مقدار
مثل مدحک عیوبت بر شمارد ای یعد عیوبک اکثر من مدحک
حکمت متکلم را تا کسی ای احد عیب نگیرد ای فی کلامه سخنش صلاح
نپذیرد ای لا یصیر کلامه صحیحًا بلیغًا **بیت** مشو غره بر حسن گفتار
خویش ایها المتکلم بتحسین نادان بالاضافة و پندار خویش عطف
علی تحسین **حکمت** همه کس را عقل خود بکمال نماید [illegible]

و فرزند خود بجمال **قطعه** یکی جهود و مسلمان نزاع می کردند
چنانکه خنده گرفت از نزاع ایشانم استیجابا بطیره قد قری وابل الکاف
انه بمعنی الغضب گفت مسلمان گر این قباله من بفتحتین یعنی مکتوب
القاضی و قد مر درست نیست ای لو لم یکن صحیحًا خدایا ندا جهود
میرانم و فی بعض النسخ جهود گردانم جهود گفت بتوریت می خورم
سوگند بفتح السین المهملة والکاف الفارسی بمعنی الیمین اگر خلاف کنم
همچو ای مثل تو مسلمانم والیهودی بعد دینه المنسوخ صحیح گر از بسیط
زمین یعنی زمین گسترده عقل منعدم گردد گمان نبرد که نبرد
بالنفیات هیچکس که نادانم ای لا یظن احد انه جاهل **حکمت** ده آدمی
ای عشرة من الانسان بر خوانچه بالجیم الفارسی بمعنی السفرة الصغیرة
و فی بعض النسخ بر سفره بخورند ای الطعام و دو سگ بر جیفه
و فی بعض النسخ بر مرداری بفتحتین [illegible] لا یعیون العشرة
در نقص تا جهان ای مع وجوده گرسنه است حریص و قانع بنانی سیر
مع قلته لقناعته **بیت** روده [illegible] بالدال المعجمة علی الاصل وبالمهملة
فی الاستعمال تنگ یعنی معا ضیق بیک نان تهی [illegible] حال من الادام پر
بضم الفارسی گردد بالکاف الفارسی نعمت روی زمین مع کثرتها پر
نکند ای لا یملأ دیده تنگ مفعوله وهذا کنایة عن کمال الحرص **مسوی**
الابیات الآتیة للنصح المستقل ولیست [illegible] السابق پدر چون دور بفتح
الدال عمرش منقضی گشت ای تم زمان عمره مرا این یک وصیت کرد

وبكذشت بعض ما ت كه شهوت آتش است از وي سر مبر امر من بر ميز يدن
بمعنى الاحماء كود برانش دوزخ نكن بنز معناه بالتركي كنز واوزركه جهنم
اودن تيز ايله در ان آتش ندا ري طاقه سوز اي القدرة على الحرارة بصر
اي بياء الوصدة ببرس آتش زن امروز حوله زن امر من زدن وقوله
اي مفعوله مقدما **نكت** هر كه در حال نوا نا اي الاقتدار والطاقه
نيكوي بالياء المصدرية فيهما نكند الى الغير در وقت نا نواني سختي كالاول
بيت بد اختر تر اي كوسه في الطالع از مردم ازار بسكون الميم
الميم والراء وصف تركيبي نيست عليه بقوله روز مصيبت كسش
يار نيست **حكمت** وجدنا في بعض النسخ جهان بر بدبه الحيوة
در جايت يكدمست اي في حفظ فاذا انقطع بموت المرء ودنيا و جود
بياء الوصدة ميان دو عدم احدهما عدم سابق يقال له عدم قديم
والآخر عدم لاحق يقال له عدم حادث دين بدنيا فروشان خرند
اي بيع مراد به الحمق ويدل عليه قوله يوسف را بفروشند تا چه خرند
قال الله تعالى الم اعهد اليكم يا بني آدم الا تعبدوا الشيطان العهد الوصية
وعهد الله اليهم ما نصب لهم من الحجج عقلا وسمعا الآمرة بعبادته الزاجرة
عن عبادة غيره وجعلها عبادة الشيطان لانه الامر بها والمراد
بعبادة الشيطان اطاعته **بيت** بقول دشمن بالكسرة المختلفة
للوزن پيمان دوست اي عهده شكستي بياء الخطاب مثل امرش دیدنا
بالياء الدالة في اوله كه بريدي و با كه پيوستي **حكمت** شيطان رجيم

بامخلصان بر نمي آيد اي لا يوافقهم ولا يضاحبهم ومن قال ولا ينفع من
القصد اليهم لم يعرف المعنى المراد وسلطان با مفلسان كالاول والمقصود
ان قرناء الشيطان هم الفسقة والمفلسون من الخيرات ولا يؤانسهم
الله تع **مثنوى** وامش مده اي لا تعرض انكه بي نماز است ونمار كان الفرض
ورخود وفي بعض النسخ گرچه دهنش زفاقه اي فقر باز ست بمعنى
المفتوح مناكوا صلكرا او فرض خدا نمي گزارد اي لا يودي فرض الله
تعالى وهو الصلوة از قرض تو نيز غم ندارد **حكمت**
هرچه زود بر آيد اي يحصل سريعا دير نپايد اي لا يغترر زمانا طويلا
وحكيمان گفته اند كه دولت بنيز را بقا نبود وهذا مجرب **قطعه**
خاك مشرق شنيده ام كه كنند بچهل سال كاسه چينى وسوانها يحصل
بالعنب الكثير في الزمان الطويل ولهذا ثمن صد بروزي كنند اي يجعلونه
مائة في يوم واحد در بغداد وهو قليل النعب كثير الوجود في الزمان اليسير
لاجرم قيمتش همي بيني **ديگر** مرغك تصغير مرغ از بيضه بيرون آيد
حركت ايد وروزي اي رزق طلبد وآدمي كه اي الولد الصغير ندارد
جز ازعقل وتميز معناه ان الفرخ اشد ادراكا من ابن آدم في اول الحال فان
الفرخ اذا خرج من البيضة يتحرك ويطلب الرزق وابن آدم اذا ولد لا يتحرك
ونيعمل شيئا ويحصل له الفضل بالتدريج ولهذا يفضل على المخلوقات آنكه
ناگاه كسي گشت اي الذي صار فردا كاملا من نوعه دفعة من غير
تدريج كالفرخ مثلا بچيزي نرسيد من مراتب الفضل وابن اشارة الى

ردمي

که تمکین فضیلت بگذشت از همه حیز و وصل الی المراتب بالتدریج ابگینه
بمد الهمزة وکسر الکاف الفارسی الزجاج همه جا هست ای یوجد فی کل موضع
هذا الکلام ادعائی للمبالغة ازان کلمه از بمعنی من الاجلیة ومن لم یعرف جوهر
المعنی قال فی سزده ازان سبب قدرش نیست لانه لیس بناء در تمیز لعل بد
شوار بدست امد ازانست عزیز **حکمت** کارها بصبر براید ای الامور
تحصل بالصبر ومستعجل بسر درافتد ای الذی یستعجل یقع علی راسه ویسقط
مثنوی بچشم خویش دیدم در بیابان که مرد ای الرجل الذی
یسافر اهسته فی موضع الحال بگذشت از شتابان صفة مشبهة من شتاب
سمند بفتحتین وسکون النون بمعنی الفرس الاصفر او الملون بلون
الورد او الذی یرکب للسیر بادپای سریع المشی صفة سمند از تک
فرو ماند بسکون النون شتربان همچنان اهسته می راند **حکمت** نادانرا
به از خاموشی نیست ای لیس للجاهل خصلة اولی من السکوت اگر این
مصلحت بدانستی نادان نبودی **قطعه** چون نداری
کمال وفضل ان به که زبان در دهان نگه داری ای لا تتکلم ادمی را
زبان فضیحه کند ای یظهر جهله همچو مغز کالجوز الذی لا لب له سبکساری ای الخفة
الشدید **دیگر** خری را ابلهی تعلیم می داد لینطق بر و اصله بر او
علیه بر زاید صرف کرده عمر دایم کل حین حکیمش الضمیر راجع الی ابلهی
گفت ای نادان چه کوشی بالکاف العربی درین سودا بترس ان من
از لوم لایم ای من توبیخه بیاموز بهایم از تو گفتا وهذا ظاهر تو خاموش

بیاموز از بها وشل هذا العمل یقع من الجاهل **بیت** هر که تامل نکند در جواب
التجا فی الکلام بیشتر اید سخنش ناصواب وهذا معلوم یا سخن ارای من ارانیدن
چو مردم ای کالادمی بهوش متعلق بارای یا بنشین همچو بهایم خموش **حکمت**
هر که با داناتر از خود بحث کند فی المسایل العلمیة تا بدانند که داناست
وافضل منه بدانند که نادانست فانه یکفی به جهلا ان یباحث باعلم منه
بیت چو در اید به از توی سخن متعلق بدر اید گرچه به دانی هذا
الکلام اعتراض مکن **حکمت** هر که با بدان جمع بدنشیند ای یجالسهم
ویصاحبهم نیکی نبیند **مثنوی** گر نشیند فرشته ای واحد من الملائکه
با دیو مردمون وحشت اموزد وخیانت وریو بالکسرة المجهولة
از بدان نیکوی نیاموزی علیه معنی یفعوله نکند گرگ ای لا یفعل الذیب پوستین
دوزی بالترکی کورکجیلک **حکمت** مردمانرا عیب نهانی اشکارا مکن ای
لا تعلنه که مرایشانرا رسوا کنی و خود را بی اعتماد فان سایر الناس لا یعتمدون
علیک الامانة سربهم **حکمت** هر که علم خواند بسکون النون و عمل نکرد بموجبه بدان
ماند بفتح النون که گاو بالکاف الفارسی راند بسکون النون وتخم نیفشاند
فضایع عمله **حکمت** از تن بی دل ای الشخص الذی لا قلب له ولا فکر
فی العاقبة طاعت نیاید هذا المعنی کانه قلب والقی السمع وهو شهید
وپوست بی مغز کالجوز الخالی بضاعت را نشاید ولا یباع **حکمت**
نه النفی مصروف الی المجموع هر که در مجادله والنزاع چست بالجیم الفارسی
در معامله درست **بیت** بس بالیاء العربی بمعنی کثیر قامت خوش

ای قدر شبی که زیر چادر بفتح الدال بمعنی الخیمة والستر الذی یعرف بدیار
الروم بچادر المراد سوالتانی باشد چو بازگنی ای بفتحه یا در ما در باشد
یعنی عجوز نسنه **حکمت** اگر شبها همه قدر بودی ای لو کان جمیع اللیالی
لیلة القدر شب قدر بی قدر بودی **بیت** گر سنگ همه لعل بدخشان بودی
الباء للحکایة فی المواضع الاربعة پس قیمت لعل و سنگ یکسان بودی
فالقدر بعلة الوجود **حکمت** نه هرکه بصورت نیکوست سیرت
زیبا در وست هذا کاتب لفظا و قرینة معنی کار اندرون دارد
پوست ای العمل للباطن لا للظاهر ومعرفة الباطن عسیرة **قطعه**
توان شناخت بمعنی شناختن بیک لحظه در شمایل مرد مو که تا کجاش رسیدست
پایگاه علوم ای مراتب علومه ولی ز باطنش ایمن مباش و غره مشو فان
معرفة الباطن امر صعب فلانا من که خبث نفس نگردد بسالها معلوم
حکمت هر که با بزرگان ای جمع بزرگ ستیزد ای یعاندهم بالمجادلة چون خود
ریزد **قطعه** خویشتن را بزرگ می بینی لغوور که راست گو بینند دو چشم
را مقدرة دو سر لوچ بضم اللام والجیم العربی بمعنی احول زود باشی
شکسته پیشانی بالباء الفارسی فی اوله والباء الاصلیة فی آخره بمعنی الجبهة
تو که بازی سر کنی با قوچ لفظ مشترک بین العجم والروم بمعنی الکبش **حکمت**
پنجه با شیر مست بضم المیم با شمشیر کار خردمندان نیست فان کل واحد منهما
خطر عظیم **بیت** جنگ و زور آوری مکن با مست فانه یأخذ بالعنف
پیش سرپنجه ای مع السکران در بغل نه معناه بکسر النون امر من نهادن

دست

دست **حکمت** ضعیفی که با قوی دلاوری بفتح الواو والیاء المصدری
بمعنی الشجاعة کند و یبال له بالمحاربة یار دشمنست در هلاک خویش ای هو معین عدوه
فی قتل نفسه **حکمت** سایه پرورده ای الذی ربی فی الظل را چه طاقت
آن ای لیس له قدرة که رود با مبارزان جمع مبارز و هو الشجیع الذی
یروح الی المعرکة بقتال وکذا وکذا سست بازو وصف ترکیبی ای ضعیف
العضد بجهل فی فکند بفتح الکاف والنون مضارع من افکندن بسیه مفعول
با مرد آهنین چنگال **حکمت** هر که نصیحت نشنود سر ملامت شنیدن
دارد **حکمت** چون نیاید نصیحت در گوش تعذر الکلام نصیحت در
اگرت سرزنش و توبیخ کنم خاموش **حکمت** بی هنران هنرمندان را
نتوانند دیدن معناه بالترکی کوره بلمزلر همچو سگان بازاری سگ شکاری
را ببینند مشغله بر آیند ای لا یقابله و لا یعلله کسی الضمیر راجع الی کسی
در بوستان افتد ای ینسب الیه الحکمة و پدید **بیت** کند هر آینه غیبت
بکسر العین وهی ان یتکلم خلف انسان مستور بما یغمه لو سمعه فان کان
صدقا یسمی غیبة وان کان کذبا یسمی بهتانا حسود کوته دست
و عاجز که در مقابله ای فی مقابلة المحسود گنگش لنگ بمعنی اخرس
بود زبان مقال **حکمت** اگر جور شکم نیستی یعنی لو لم یکن طلب
الطعام بالابرام هیچ مرغی در دام صیاد نیفتادی بلکه نرفی منه صیاد
خود دام ننهادی قلما یوجد فی بعض النسخ **بیت** شکم بند دست
و زنجیر پای فانه سبب لعقد همانشکم بند وصف ترکیبی ما در پرستد خدای

حکمت حکیمان دیر دیر خورند حتی تحصل الهضم الکلی و عابدان نیم سیر
ای لا یشبعون شبعا قویا و زاهدان تا سد بالفتح رمق بفتحتین بقیة الروح
و جوانان تا طبق برگیرند من بین ایدیهم و پیران تا عرق بکنند اما قلندران
چندانکه در معده بکسر العین و سکون جای نفس نماند بفتح النونین و بر سفره
روزی یک کس الراء الاصلیة بیت اسیر بند شکم را دو شب نگیرد خواب
ای لا ینام اللیلتین المتوالیتین شبی ز معده سنگی ای مثل الحجر من ثقل الطعام
شبی ز دلتنگی لعدم الطعام حکمت مشورت با زنان تباهست بمعنی
باطل و سخاوت با مفسدان گناه بیت ترحم بر پلنگ تیز دندان وصف
پلنگ ستمکاری بود بر گوسفندان ای الشفقة علی الظالم ظلم علی الضعفا
حکمت هر کرا دشمن در دست است ای کان مقتدرا علی قتله اگر نکشد
بضم الکاف دشمن خویش است بیت سنگ در دست و مار بر سنگ
ای الحجر اذا کان فی یدک والحیة علی الحجر الآخر بحیث یسهل قتله خیره بکسر الخاء
المعجمة بمعنی ضعیف رأی احد بعد الیاء مصدریة بود بل فکر فاسد
قیاس و در نگاه ای التوقف و گروهی بخلاف این مصلحت دیده اند و گفته اند
در کشتن بندیان ای الذین منسوبون الی القید والمراد بهم المحبوس و من
قال جمع بند فقد غفل و فی بعض النسخ بندگان تأمل اولیترست بحکم
آنکه اختیار باقیست توان کشت بالضم یعنی کشتن و توان هشت یعنی
یعنی ترک کرده اگر بی تأمل کشته شود محتملست که مصلحتی فوت شود که
تدارک مثل آن ممتنع باشد مثنوی نیک سهلست ای اشد سهولة زنده

بیجان کردن کشته را باز زنده نتوان کرد و لهذا شرط عقلست
صبر تیر انداز وصف ترکیبی که چون رفت فاعله تیر از کمان متعلق بقوله
رفت نباید باز ای مرة اخری حکمت حکیمی که با جهال در افتد ای یجتمع
معهم اتفاقا باید که عزت توقع ندارد فانهم لا یعرفون قدرت و جاهلی
که بزبان آوری و کثرة الکلام و طلاقة اللسان بر حکیمی غالب آید عجب نیست
که سنگست جوهری را می شکند بیت نه عجب ای لیس بعجب گر فرو رود
نفسش الضمیر راجع الی اول المصراع الاخیر اعنی عندلیب غراب بسکون
الباء مبتدأ همنفسش خبره والجملة صفة عندلیب قطعه گر هنرمند ز اوباش
جفائی بیاء الوحدة بیند ای لو وصل منهم الیه سوء ادب و مضرت تا دل
خویش نیازارد بالهمز و درهم ای منقبض و دژم نشود فاعله ضمیر هنرمند
و ذکر فی مقام التعلیل سنگ بدگوهر اگر کاسه زرین شکند بکسر الشین
و فتحی الکاف والنون قیمت سنگ نیفزاید لا یزداد قیمة الحجر و زر عطف علی سنگ کم
نشود الکاف العربی ای ناقص نشود قطعه حکمت خردمندی بیاء الوحدة را که
در زمرۀ اجلاف جمع جلف ای جاف غلیظ الطبع و فی بعض النسخ اوباش
سخن صورت نبندد و فی بعض النسخ نه بندد شگفت بکسرتین بمعنی
عجب مدار که آواز بربط بفتحتی الباءین او بضم الثانیة کما تر غلبۀ دهل بفتحتین
بر نیاید ای لا یوازیه ولا یظهر فی مقابلته و بوی عبیر بالیاء بعد العین والباء بعدها
راء وقد وجد فی بعض النسخ بالنون الساکنة والباء بعدها راء از گند
بالکاف الفارسی الرائحة الخبیثة سیر ای الثوم فرو ماند ای یعجز و ینقطع اخفض صیته

مصرع بلند آواز و صف ترکیبی مبتداء و قوله داد صنعت و قوله کردن
آواخت خبر کنایة عن الاقدام والجرءة که دانا را می شرمی مبنداخت یعنی
غلب علیه نمی دانی که آهنگ حجازی حجاز اسم مقام فرو ماند زبانگ طبل غازی
حکمت جوهر در خلاب بکسر الخاء لغة فارسی مرادف جر کاب افتد ایه
لو وقع فیه همان نفیس است کا کان و غبار اگر بفلک رسید همچنان خسیس
فان الشریف لا یتضعف بالوقوع فی المکان الادنی والخسیس لا یتشرف بالوصول
الی المکان الاعلی استعداد ای قابلیت بی تربیت دریغست فلا بد للشخص
من ترتب صالح و تربیت نا مستعد ضایع ای من لم یکن له استعداد
فصرف التربیت الیه ضایع خاکستر ای الرماد اگرچه نسبت متعین عالی
دارد که آتش جوهر علویست ولیکن چون بنفس خود هنری ندارد همین
کمالات اصلیة خاکی برابرست فالعبرة لیست بالاصل کما قال قیمت هر
متعین نه انی است بفتح النون وسکون الهاء که آن خاصیت وی است
مصرع چو کنعان را اسم لابن نوح علیه السلام طبیعت بی هنر بود کان
من المغرقین پیمبر مرادف پیغامبر زادگی ای کونه ابن النبی علیه السلام
قدرش ای مرتبة نیفزود مضارع منفی من افزودن وهو ههنا متعد
هنرنمای ار من نمی بیدن اگر داری مفعوله محذوف وهو ضمیر هنر که گوهر
معرب جوهر وهو اصل الشیء ای اظهر حسبک ان کان ولا تظهر نسبک
گل از خارست و ابراهیم از آزر حکمت مشک آنست که خود ببوید
و نظهر نفسه بکماله نه آنکه عطار بگوید بیت المقصود بقوله دانا ای عالم

جو طبله عطارست خاموش و هنرنمای با معاله و احواله و نادان چون
طبل غازیست ببنه بقوله بلند آواز و میان تهی لا علم فی جوفه و دانه در آنی
قدر معنا قطعه عالم اندر میان جاهل را مثلی گفته اند
صدیقان جمع صدیق بالکسر والتشدید شاهدی در میان کورانست
ای محبوب بین العمی مصحفی در سرای زندیقان جمع زندیق یراد به ههنا
الملحد ای لا یعرفون قدره و لا یعظمونه حکمت دوستی بیاء الوحدة
را که بعمری والمراد به زمانی ممتد فراچنگ بالجیم الفارسی آرند کنایة عن التحصیل
نشاید ای لا یلیق که بیکدم بیازارند حکمت سنگی بیاء الوحدة بچندین سال
ای فی السنین المتعددة شود فاعله ضمیر سنگی لعل پاره بالهمزة للوحدة
زنهار تا بیک نفستش بالفتحات الضمیر راجع الی لعل پاره شکنی بسنگ والمراد
انه ینبغی للعاقل ان لا یضیع صداقته الذی حصله فی الزمان الکثیر حکمت
عقل در دست نفس چنانکه گرفتارست یعنی ان النفس غالبة علی العقل
وهو محبوس فی یدها مرد عاجز در دست زن گربزی ای امرأة قویة فان
گربزی بمعنی الطرار والزکی و کبیر الوفاء والقوی مث در بکسر الراء
خرمی بالیاء المصدری بر سرای اصدی الیابس للوصف به سنه ای اغلق
باب السرور علی بیت که بانک زنان ازوی ای من ذلک البیت بر آید ای یخرج بلند
رای بی قوت بسکون الفاء مکر و فسونست عطف تفسیر و قوت بی رای
بسکون الیاء جهل و جنون حکمت تمیز یحد فاصدی الیابس للوزن
باید و تدبیر و عقل وانگه ملک علله بقوله که ملک و دولت نادان سلاح جنگ

خود ست **حکمت** جوانمردی که بخورد وبدهد ای بتصدق عاله به از عابدی
که روزه دارد وبنهد ای سک وتخل بهر که ترک شهوت بیر بده اللذة از بهر
قبول خلق کرده است ای ترکها لسعد را مدا بین الناس ویصیر مقبولهم
از شهوت حلال در شهوت حرام افتاده است فان طلب قبول الخلق
والعمل لاجلهم شرک خفی **بیت** عابد که نه از بهر خدا کوشه طرفه نشنید
ای بتعد فی زاویه بیچاره در اینه تاریک چه بیند یعنی لا یری فیه شیئا
حکمت اندکا اندک جلی لفظ فارسی مستعمل فی الترکی شود ای یصیر کثیرا
وقطره قطره سیلی بیاء الوحدة کردد فسر المعنی المراد بقوله یعنی اما نا که
دست قدرت ندارند للانتقام والقهر سنک خرده نکه دارند تا بوقت
فرصت وفی محله دمار یعنی الانتقام کاملا از دماغ ظالم برارند
وقطره مبتداء علی قطره متعلق بقوله اذا اتفقت واجتمعت نهر جبر
ونهر مبتداء الی نهر متعلق بقوله اذا اجتمعت للتضمینه معنی انضمت عدی
بالی ومن المثل السایر الحبة مع الحبة قبة والقطرة مع القطرة لجة کما قال
بیت اندکا اندک بهم بیغنجتین شود بسیار ای یصیر کثیرا دانه است
غله با الفتح والتشدید در انبار **حکمت** عالم را نشاید ای لا ینبغی للعالم
که سفاهت از عامی بحلم درکذارند یعنی یتحمل ویصبر علی سفاهة الجاهل
هر دو طرف را زیان دارد بینهما بقوله **بیت** اینکم نبود ای ینقص
هیبة العالم وجهل ان سخنکم **بیت** چو با سفله کویی بیاء الخطاب للطف
وخوشی الیاء المصدری فرو نا کردد دستی بکسر الکاف العربی وکرده کشتی

حکمت معصیت از هر که صادر شود نا پسند ست اذ هی خلاف الرحمن
علامة بقوله که علم سلاح جنک شیطان ست وهذا ظاهر وخداوند سلاح ای صاحب
سلاح را چون با سیری برند شرمساری بیشتر بود **مثنوی** عامی نادان پریشان
روزکار مضمون هذا المطلع مبتداء به زدانشمند نا پرهیزکار خبره کان
ای عامی نادان بنا بینایی از راه اوفتاد وسو معذور وبن ای دانشمند
نا پرهیزکار دو چشمش بود در چاه اوفتاد **حکمت** هر که در زندکی نانش
نخورد ای الناس والمراد انه لا یطعمهم چون بمیرد نامش نبرند **حکمت**
یوسف صدیق علیه السلام در خشک سالی مصر ای فی ذلک القحط سیر نخوردی
تا کرسنکان را فراموش نکند زنان یکونان من جملتهم لذت انکور زن بیوه
بکسر الیاء الموحدة هی المرأة التی لا زوج لها داند لانها محتاجة نه خداوند میوه
مثنوی انکه در راحت وتنعم زیست ماض من زیستن او چه داند که
حال کرسنه چیست لانه حال درماندکان کسی داند که با حوال خود فرو ماند
بفتح النون **قطعه** ای برمرکب با زنده اسم فاعل من تاختن سواری
بیاء الخطاب بیس بالضم مراد ف موش بل مقصود منه بمعنی عقل داری اجع
عقلک که خر خارکش بکون راء خار وصف برکسی وکسر الشین للاضافة
سوخته صفة لخارکش در اب وکلست بکسر الکاف الفارسی اتش از همسایه
درویش کواه نهی من خواستن کانچه در روزن او میکذرد دود دلست
ای لیس بدخان **حکمت** درویش وضعیف حال بسکون الفاء واللام
در تنکی سال ای فی مضایقة القحط مپرس که چونی بیاء الخطاب ای کیف حالک

کمر بشرطا کر مرتمی بیاء الوصدة النوعیة بر رشتش منتهی بالاضافة و معلومی
بیراند بالمال شل و سری بفتح الباء **قطعه** خری کر مسی و مادی بکلی ای
فی الطین در افتاد . لضعفه مدل ای تبلیک بر و بفتح الهاء اصله برآو اشنوت
کس ولی مرو و فی بعض النسخ مزن بیرش ای ان لم یقدر علی استخلاصه
ولی حور فنی و بر سیدشی بفتح یاء الخطاب بعد الدال کز خوانا بمعنی کیف افتاد
فی الطین میانا ببند جو مردان بکبیر بکسر الکاف الفارسی امر من کردن دم بضم
الدال المهملة و تشدید المیم للوزن خرش الذنب منا زائدة للشعر **حکمت**
دو جیز محال عقلست احدهما خوردن بیش از رزق مقسوم فی قسمت الله
تعالی والاخر ما ذکره بقوله و مردن پیش بالباء الفارسی از وقت معلوم
یعنی قبل الاجل **قطعه** قضا دکر نشود ای سعر قضاء امرنج و قدرنا
کر مرار نالد واه و ملون بشکر با شکایت مدان منعلقاه برابدارد می بیاء
الوحدة فرشتنه کر و کیل است بر خزانه باد و نقال ذلک الملک هو میکائیل
غم خورد که بمیرد بضم الباء و کسر المیم ای ینطفی چراغ بیر ، بالباء الفارسی
والراء بعد الباء زنی بیاء الوحدة **حکمت** ای طالب روزی بمعنی
الرزق بنشین که کوری بیاء الخطاب وای مطلوب اجل ای من یطلبه الاجل
مرو ای لا تذهب که جان سری بمعنی من **قطعه** جهد بالفتح والسکون وکسر
الدال للاضافة رزق از زار کنی و کر نکنی مما سیا نه برساند بفتح النون
خدای تعالی و ما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها ورقد عرفت معنی
لفظ و اصل لفظ ور فلا حاجة الی الاعادة روی بفتح الراء وکسر الواو

وباء الخطاب من رفتن بر دهان شیر و پلنک مر مو نخورندت مکر بروز اجل **حکمت**
بنا نهاد . بفتح الباء والصلیبة ای الشئ الذی لم یوضع لک فی التقدیر الالهی دست
نرسد والسعی لا یغنی شیا و چیزی که نهاده است ای وضع الله هر کجا که هست
انها فرزه تعالی بر سد **حکمت** شنیده که سکندر برفت ما ظلمات کا سعت
قصته فی اخر الباب الاول کند و کشت فیه لقوله برفت و خورد ای شرب انکه
خورد سکون الراء والدال فیهما و هو خضر علیه السلام اب حیات فالنصب
بتسبب **حکمت** صیادی روزی در دجله وهو نهر بغداد ماهی نکیرد لعدم
تقدیر الله تعالی و ماهی بی اجل در خشک نمیرد **حکمت** مسکین حریص در همه
عالم همی دود بالدالین بینهما واو مضارع من دویدن او در قفای رزق
واجل در قفای او وهو فاعل **حکمت** توانکر فاسق کلوخ زراندود است
یعنی ان الغنی الفاسق کالمدر الذی طلی بالذهب و درویش صالح شاهد
خاک الود بر بدان الفقیر الصالح محبوب خلط بالتراب ابن اشارة الی قوله
درویش صالح دلق موسی علیه السلام موقع علی صیغة المفعول وان اشارة
الی قوله توانکر فاسق ریش فرعون مرصع ای مزین بالجواهر شدت
بیکانه جمع نیک روی بضم الراء روح بالجیم والحاء بمعنی السرور دارد یعنی
ان شدة الاخیار متوجهة الی السرور والنجاة و دولت بدان جمع بد سر
در نشیب بالترکی اشاغی دارد ای دولت الاشرار متوجهة الی السفل والهلاک
قطعه هر کرا جاه و دولتست بدان ای بسبب خاطر خسته در کولید
نا فت کلمه در ابدا جبر بش الضمیر راجع الی قوله هر کرا داه ای اخبره که هیچ

دولت وجاه مرهون سرای دگر برید به الآخرة نخواهد یافت مفعاه بالترک
بوله کورکور **حکمت** حسود از نعمت حق تعالی بخیلست اذ یرید زوال
نعمت الله تعالی من عبده ومردم بی گناه را دشمنی دهد والذی رزق الله تع
بفضله **قطعه** مردکی بکاف التصغیر وبای الوصل خشک مغز برادر الحسود
دادیدم فی مجلس رفته در پوستین یراد به المذمة صاحب جاه واهل
منصب گفتم ای خواجه گر تو بدبختی سعد یراه الله تعالی مردم نیکبخت را چه
گناه **دیگر** الا تا نخواهی بلا بر حسود علله بقوله که آن بخت برگشته خود
الکاف الفارسی خود در بلاست فان الحسد یاکل صاحبه کالنار یاکل
نفسها ان لم تجد ما تاکله چه حاجت که بر وی راجع الی حسود کنی بیاء
الخطاب دشمنی بالیاء المصدری که اورا چنان دشمنی بیاء الوحدة
برید به الحسد در قفاست بل فی جوفه **حکمت** تلمیذ یرید به المرید
والمتعلم بی ارادت ای لیس له صدق فی الطلب عاشق بی زر است
فانه لا یصل مقصوده ورونده یراد به السیاح بی معرفت ای لیس له
عرفان مرغ بی پر مضمومة الباء الفارسی وعالم بی عمل درخت بی بر نعمی
البلوب **حکمت** مراد از نزول قرآن ای الحکمة المهمة منه تحصیل سیرت
خوبست یعنی ان الذین یقرؤن یحصلون السیرة المرضیة نه ترتیل سورة
مکتوب ای لیس المراد مجرد قرائته بالتجوید عامی متعبد ای الرجل الجاهل
الذی یتعبد پیاده بکسر الهمزة رفته است فانه یصل المنزل فی العاقبة
وعالم متهاون فی العمل سوار خفته فانه لا یهتدی الی الطریق ولا یصل الی

الی المقصود عاصی که دست بر دارد ای للتضرع به از عابد که کبر در سر
الکاف العربی دارد **بیت** سرهنگ قد مر فی اوائل الکتاب لطف خوی و
دلدار کلاهما وصفان لقوله سرهنگ به هنر زفقیه مردم آزار **حکمت**
یکی را گفتند عالم بی عمل دانی که بچه ماند ای بای شیء یشابه گفت بزنبور که
بی عسل فان العمل نتیجة العلم فالعالم الذی لیس له عمل کنحل بلا عسل **بیت** زنبور
درشت بی مروت را گوی باری چو عسل نمی دهی نیش مزن فالعالم
الذی لا یعمل العمل الصالح قبیح والعالم الذی لا یعمل العمل بل یعمل المعصیة اقبح
منه اللهم انا نعوذ بک من شرور انفسنا وسیئات اعمالنا **حکمت** مرد
بی مروت زنست فان المروة من الرجولیة وزاهد با طمع رهزن ای
قاطع الطریق **قطعه** ای بناموس ای للعبرة لا للحق کرده جامه سپید
وطاهر الذیل بهر بسکون الهاء پندار خلق ای لاجل حسن ظنهم فیه لقوله
کرده نامه سیاه ای کتاب اعماله اسود للاعمال السوء دست بسکون التاء
کوتاه باید از دنیا ان یضبطها منها ولا یمدها الیها آستین چه دراز
وچه کوتاه باید کون الکم طویلا او قصیرا سیان **حکمت** دو کس را
حسرت از دل بدر نرود ای لا یخرج وپای تغابن از گل بکسر الکاف
الفارسی بر نیاید یعنیهما بقوله تاجر بیاء الوحدة کشتی بالکاف العربی
والیاء الاصلیة شکسته وضایع مانده دوم وارثی با قلندران نشست
فانه یلزم اتلاف ماله **قطعه** پیش درویشان بود خونت مباح جزاء
الشرط اگر نباشد در میان بسکون النون مالت سبیل ومبذول با حرف

عطف منا بمعنی او مرو با ازرق پیرهن ای لا تصاحب من قمیصه ازرق
با نکش نیغ الکاف العربی امر من کشیدن بر خانمان قدم سانه فی الغایة
الثالث ال دس انکشت بکسر النون صیغ معروف یقال له بالترکی جود
والمعنی المراد انه لا تصاحب الفقراء وان مصاحبهم اجعل لو نک کلونهم و حالک
کحالهم با بکش با سلیمان دوستی بالیاء المصدری با بناکن خانه در خور دپیل
لفظ در خور دکلمة واحدة بمعنی اللایق **حکمت** خلعت سلطان کرچه عزیز است
جامه خلقان بضم الخاء علی وزن عثمان جمع خلق بفتحتین بعزت تر ای
اعز منه و خوان بزرکان اکرچه لذیذ است و نعیس خرده انبان بفتح
الهمزة و سکون النون والباء الموحدة بمعنی الجراب بلذت تر ای الذ منه بالسکون
حکمت سرکه لغة مشترکه بین الفارسی والترکی مبتدا از دست رنج
فی الاصل والمجموع اسم لما یکسب و یحصل باستعمال الید واضیف هنا الی قوله
خویش و تره بمعنی البقل مطلقا عطف علی المبتدا بهتر خبر المبتدا از نان
کدخدای بکسر النون للاضافة ده خدای هذا ایضا کلمة واحدة بمعنی صاحب قریه
و بر بمعنی البر و الجزء ولد الغنم و هو عطف علی قوله نان و معنی البیت بالترکی
ترکه کندی الکی امکندن دخی تره یکدر کوی بکنک امکندن دخی قوزیسندن
حکمت خلاف رای صوابست و نقض عهد اولی الالباب فرمشکل
دارو الدوا بکمان بضم الکاف الفارسی ای من غیر علم بحاله سعسان خوردن
اذ قد یکون ضارا بل قاتلا و راه نادیده ای الطریق الذی لم یرکی کاروان
رفتن عطف حمله علی حمله از امام مرشد محمد غزالی سید الدار نسبة الی

الی الغزالی پرسیدند بدین منزله در علوم چکونه رسیدی ای بای وجه وصلت
کفت بدانچه ای بسبب انکه هرچه ندانستم از پرسیدن ان ننک و عار نداشتم
قطعه امید عافیت انکه بود موافق عقل و فی بعض النسخ طبیع که نبض
را بطبیعت شناس بسکون الهاء والسین وصف ترکیبی بر بدبه الطبیب
الحاذق بنمای بیاء الخطاب بپرس امر من پرسیدن هرچه ندانی که ذل بالضم
والتشدید پرسیدن مرهون دلیل راه تو باشد بعز دانایی **حکمت**
هرانچه دانی که هر اینه ای البتة کاهر معلوم تو خواهد شد معناه بالترکی
سنک معلومک اوله جق کدر سرسدن ان تعجیل مکن کافیل السوال ذل ولو
این الطریق که حکمت را زیان دارد ای استعمال السوال فیما یعلم بلا سوال
ولا یقتضی ذلک ترک السوال فیما یعلم بدونه **قطعه** چو لقمان دید اندر دست
داود همی اهن بمعجز موم کردد اصله بمعجزه حذفت تاء ه للوزن نپرسیدش
الضمیر الفاعل راجع الی لقمان و ضمیر المفعول الی داود چه می سازی که دانست
فاعله ضمیر لقمان که بی پرسیدنش معلوم کردد **حکمت** از لوازم صحبت ای
المصاحبة یکی انست که خانه بپردازی مشتق من پرداختن یا با خانه
خدای ای صاحب البیت درسازی خطاب من ساختن والمراد به الانتظام
والموافقه **قطعه** حکایت کلمه را مقدرة بر مراد مستمع کوی ایها المتکلم
اکر دانی که دارد فاعله ضمیر مستمع با تو میلی بیاء الوحدة بران عاقل با مجنون
نشنید و بصاحبه نکوید مضارع منفی خبر مثلث ز روی لیلی **حکمت**
هرکه با بدان نشنید و بصاحبهم اکرچه طبیعت ایشان نکیرد با الموافقه

فی العمل لیکن بطریق ابنا منهم علی صیغة المفعول کردد چنانکه اکر شخصی نجات
برادبها دور الجمادین رود بیمار کردد فی نقل الام منسوب شود بخم خوردن
فی اعتقاد الناس **مثنوی** رقم بفتحتین بمعنی الخط بر جودت بنا دادن
کشیده ای است و قررت جهلکه نا دانرا بصحبت بر کزیدی بضم الکاف
الفارسی طلب کردم ز دانایان جمع دانا و فی بعض النسخ ز دانای کی سد
لاجل الصحبة الفعد و فی بعض النسخة الاخری مرا فرمود با نادان مپیوند
ای لا تصاحب ولا تخلط مع الجاهل که کر دانا عجری خرسانی بصحبه و کرنا دانی
ابله تر بیاسی بیاء الخطاب فی المواضع الاربعة اذ الصحبة موثرة **حکمت**
حکم تنز چنانکه معلوم است بنیه بقوله اکر طفلی بیاء الوحدة مهارش بفتح المیم
سو الزمام والضمیر راجع الی شتر کیرد و صله فرسنگ ببرد بضم الاو فتح الثانیة
فاعله طفلی کردن بالکاف الفارسی از متابعت او سپیچد مضارع منفی من سپیچیدن
اما اکر دره لغة مشترکه مولناکی ای المخوف پیش اید که موجب هلاک باشد
فاعله ضمیر در و طفل بنادانی بالیاء المصدری انجا خواهد رفتن زمام
از کفش بفتحتین والضمیر راجع الی طفلی درکسلاند مضارع من کسلانیدن
و دیکر مطاوعت ای موافقت نکند علله بقوله که هنکام درشتی ای فی
وقت الخشونة ملاطفت مفاعلة من اللطف مذموم است و غیر معقول
و کفته اند که دشمن بملاطفت دوست نکردد **قطعه** کسی که لطف
کند با تو خاک پایش ای الطف فی المقابلة اشد منه و کر خلاف کند در دو چشمش
الضمیر راجع فی المصراعین راجع الی کسی آکن بالمد و فتح الکاف الفارسی

وسکون

وسکون النون امر من اکندن بالترکی دولدرمق خاک مفعول الامر سخن
بلطف و کرم با درشت خوی بسکون الشاء والیاء مکوی منهی که زنک خورده
بسکون الکاف العربی نکردد بنرم سوهان بالترکی دورپی و انکه پاک **حکمت**
هر که در میان سخن دیکران افتد ای یفتح الکلام قبل ان یسکت المتکلمون الکافرون
تا مایه فضلش بدانند ای عرضه اظهار الفضل تا پایه جهلش بشناسند
قطعه ندهد مرد هوشمند بسکون الدال جواب مرمون نکر انکه از و
سوال کنند کثرة الکلام مذموم کرچه بر حق بود فراخ سخن للقائل بل حمل
دعوبش بکسر الواو وسکون الیاء بر محال کنند اذا تکلم بغیر تورب **حکمت**
ریشی بیاء الوحدة اندرون جامه فی موضع مستور داشتم حضرت شیخ
رحمة الله علیه قد علم ان لی جراحة هر روز بپرسید که ریشت چونست
کیف جراحتک و نپرسید که کجاست دانستم بالفراسة که از ان احتراز
میکند که ذکر هر عضوی روا نباشد اذ ذکر العورة الغلیظة قبیح و خردمندان
کفته اند هر که سخن نسنجد ای کل شخص لا مرنا کلامه از جوابش برنجند
قطعه تا نیک ندانی بالنون النافیة که سخن عین صواب است مرنجون
باید که دهن از کلمه ای من الانضمام نکشایی بیاء الخطاب ای لا ینبغی ان
لا تفتح کاف للمتکلم کر راست سخن کویی و در بند بمانی ای لو تکلم صادقا
و تبقی مشکلا محبوسا به که دروغت الیاء للخطاب دهد از بند
رهایی والمراد ان الصدق اولی وان لزم الضرر علی نفس القایل واما جواز
الکذب فانما للتخلیص الغیر **حکمت** دروغ کفتن مسند سر بت لازب

منعلق بقول مانند مضارع من ما نستن خبر المبتداء واللادب هو اللابث
يقال صار الشئ ضربة لازب وهو افصح من ضربة لازم والمعنى ان الكذب
يشابه بالضرب الثابت جراحة كه اكر دست شود دشا نماند بضم الياء
وفتح النون مضارع من ماندن يعني ان اثر الكذب يبقى وسوء الظن به
قابله لايقع چون برادران يوسف عليه السلام كه بدروغ موسوم من
الوسم شدند لقولهم اكله الذئب بر راست كفتن ايشان نيز اعتماد
نماند بفتح النون الاولى وسكون الثانية من منفي ماندن قال الله
حكاية عما قاله يعقوب عليه السلام لابنائه بل سولت لكم انفسكم امرا
فصبر جميل **مث** كسى را كه عادت بود راستى بالياء المصدرية خطا
كركند دركذارند ازو اى لايبالون به وكر نامور اى صاحب الاسم
يعني مشهور شد بنار استي والكذب دكر راست باور ندارند اى
لايتصدقون القول الصحيح بازو اصلا **قطعه** دروغى بكيرند
صاحب دلانرم مونه هر انكس كه سوسته كفت راست وان وقع منه
الكذب يحملون على الخطاء وكر مشتهر شد بنار استي كيث يقع منه الصدق
باور اكر راست كويد كويد خطاست **حكمت** اجل كاينات مبتداء
باتفاق اى ما تعارف العقلاء ادميست خبره واذل موجودات سك
كالاول في الاعراب وما تعارف خردمندان ناست سك حق شناس
وصف تركيبى ادمي ناشناس اى غير شاكر **قطعه** سكى را لقمه هركز
فراموش نكردد اى لا يضر اللقمة منسيه عنده كر زنى صد نو

بنش

بنش سنك فانه لاينكر النعمة وكر عمرى قد عرفت المراد منه نوازى خطاب
من نوا ختن سفله را قدمى بانه بكمتر نعمة بفتح الياء الصلبة جنكي وفي
بعض النسخ سدى ايد با تو در جنك **حكمت** از نفس پرور بسكون
الفاء والسين والراء بين وصف تركيبى هنرورى بالياء المصدرية
بالتركي هنر لولك نيايد فانه جل همته مصروف اليها وبي هنر سرورى بالفتح
والسكون نشايد **مث** بكمد رحم بركا وبال كاف الفارسي بسيار
علله نقوله كه بسيار خسپيت بسكون الراء وضم الخاء وصف تركيبى
ويكسيار رخور وصف تركيبى ايضا والمعنى بالتركي كه چوق نيجى در **د بكر**
نوكا واى مثل البقر ازتيمى بايدست التاء للخطاب فرنهى بالياء المصدرية
سمعول بايد بود اى مثل الحمار سمعول وبي بجور كسان جمع كس
دردهي بياء الخطاب فان الشمس لايكون الا بكثرة اكل العلف ولا يحصل
ذلك الا بتحمل المشاق والاذى من الناس **حكمت** در انجيل امده است
كه اى فرزند ادم اكر توانكرى دهمت اى لو اعطك غنيا از من مشتغل شوى
بمال اى تنسى ذكرى واكر درويش كنمت الياء للخطاب ضعيف تنك دل نشيني
بحال للفقر ولا تستغل ايضا بذكرى پس حلاوت ذكر من كجا اى اين
اين وبعبادت من كي بشتابى اى متى تسعى **قطعه** كه محقف من كه
اندر نعمتي مغرور وغافل للاشتغال بالمال كهي از تنك دستى خسته وريش
ومجروح چو در سرا وضرا اى في حالة السرور والهم حالت بتاء الخطاب
اينست اى بني ادم ندانم كي بحق پرداز بكسر الزاء خطاب من پرداختن از خويش

حکمت اراد بسکون الجیم الفارسی ای الذی لاکف له وهو الله تع
یکی را از تخت شاهی فرود ارد اشارة الی ابراهیم بن ادهم قدس سره
و دیگری را در شکم ماهی نگه دارد اشارة الی یونس علیه السلام کما صرح
بقوله بیت وقنیست وفی بعض النسخ ذوقنیست خوش صبحه و شب
از اکه بود ذکر تو مونس فانه ذکره نعم الانیس وذلک الوقت وقت
تنبیس ورجود بود اندر شکم حوت چو یونس حکمت اگر تیغ قهر را
بر کشد فاعله هو الله سبحانه وتعالی نبی وولی سر درکشد خو فامنه واگر
غمزه لطف بجنباند ای لو اظهر اللطف بدان راجع بد متعلق بعوله در
رساند بنیکان در رساند والمعنی بالترکی اگر لطف غمزه سن دیر دیسرمر لر
اولره بنده در قطعه کر بمحشر خطاب قهر کند یعنی حق تعالی انبیارا
چه بجای معذرتیست المعذرة علی وزن المغفرة بردها از روی لطف
کوشه برد ار ماضر کا سعدا را امید مغفرتست حکمت هرکه تادیب
دنیی بالامانه راه صواب نگیرد سعد بت عقبی گرفتار اید ذکر
دلیل هذا المدعی حیث قال الله تع ولنذیقنهم من العذاب الادنی
وهو عذاب الدنیا من القتل والاسیر وغیر ذلک دون العذاب الاکبر
ای بعز عذاب الاخری بیت پندست مالیاء الفارسی خطاب مهتران
وانکه ای بعده سد الیاء الوحدتی چون پند دهند فاعله ضمیر مهتران نشنوی
بیاء الخطاب بند نهند علی یدک ورجلک حکمت نیکبختان مبتداء
بحکایات وامثال پیشینیان جمع پیشین وهو المقدم یعنی من حکایات

الاقوام السالفة پند گیرند خبر المبتداء پیش از انکه پسینیان جمع پسین وهو
الاخر بواقعه او مثل زنند اشارة الی نیکبختان مثل بفتحتین زنند قطعه
نرود ای لا یذهب مرغ بسکون الغین سوی دانه ای لا یطیر متوجها الی الحبة
فراز یستعمل علی اربعة اوجه الاول انه یزاد لتحسین اللفظ والثانی ما یقال
الحصص والثالث بمعنی الارتفاع والرابع بمعنی الفراق چو دگر مرغ بیند اندر
بالیاء العربی بند گیر از مصایب جمع مصیبة دیگران تحذف الیاء من الکاف
تا نگیرند دیگران زتو پند حکمت انرا که گوش ارادت ای سمع قبول
الحق گران بکسر الکاف الفارسی بمعنی ثقیل والمراد به الضخم ویراد به هنا ضخم
القلب افریده است ای الله تع چون بالا مانه کند که بشنود ای کیف
یفعل حتی یسمع الکلام الحق ویقبله وانراکه کمند سعادت کشیده اند
الی جانب الحق چون کند که نرود کالاول قطعه شب تاریک مبتداء
والکاف مکسور للاضافة الی قوله دوستان خدای ای لیلتهم المظلمة
ساند فاعله ضمیر شب تاریک گردد بچو روز درخشند اسم فاعل من رخشیدن
مخفف من درخشیدن ای لیلتهم الظلمة ونهار رهم المضی سیان وهذا
المعنی سیانه هو المسموع من الاساتذه وفیه المبالغة فی المدح کما لا یخفی
وین سعادت بزور بازو نیست ای لا یمکن تحصیله بقوة العضد
تا نبخشد خدای بخشنده اسم فاعل من بخشیدن دیگر
از تو بکه بفتح الباء الصلیة وکسر الکاف العربی نالم ای الی ای شخص اشکی
منک که دگر داوری حاکم نیست فانک حاکم مطلق از حکم تو هیچ حکم

الاقوام

بالا مرنیست ولهذا انراکه تو رهبری بالیاء المصدری کنی ای تو رشد کم
بضم الکاف الفارسی نشود وفی بعض النسخ انراکه تو ره دهی کم نشود وانرا
که توکم کنی رهبری ای رشد نیست وفی البیت تلمیح الی قوله تعالی من یهدی
الله فهو المهتدی فلا مضل له ومن یضلل فلا هادی له **حکمت** گدای
نیک انجام یعنی اخرکمه کامتر به از پادشاه بدفرجام وهو مثل انجام لفظا
ومعنی **بیت** غمی بیاء الوحدة کز پسش بفتحتین والشین ضمیر ای
غم من عقبه شادمانی بری ای یاخذ المغموم ویجده از شادی بکسر الیاء المصدری
که زپیش بفتحتین انضاعم خوری **بیت** زمین را از اسمان نثار است
النثار بکسر النون اسم ما ینثر والمراد به المطر المنبت واسمان را از زمین غبار
ذکر فی مقام التعلیل الخبر المشهور کل اناء یترشح بما فیه ترشح الاناء ورشح
بما فیه فلیلاً قلیلاً **بیت** گرت التاء الداخلة علی حرف الشرط للخطاب
خوی من امد ناسزاوار ادة تشبیه تو خوی نیک خویش از دست مگذار
حکمت حق تعالی ببیند ای المعاصی ومی پوشد وبندها ونما به
نمی ببیند ومی خروشد مضارع من خروشیدن بالترکیة حمله ایلمک وکورکور
کورلک وشادی ایله چغرمق **بیت** نعوذ بالله اگر خلق ای الناس غیب
دان وصف ترکیبی بودی بیاء الحکایة کسی بکال خود ای فی حال نفسه
وخلوته از دست کس نیاسودی **حکمت** زر از معدن بکسر الدال بکان
بالکاف العربی لفظ فارسی رادف معدن وانما قال بکان کند لیناسب
قوله بجان کند بدر اید ای یخرج من المعدن واز دست بخیل بجان کند

برنیاید

برنیاید **قطعه** دونان جمع دون بمعنی الخسیس نخورند اموالهم وگوش
دارند یعنی یحفظون الاکل بعد منع گویند امید به که خورده ای رجاء
الاکل اولی من الماکول فانه لذة روحانیة ومنع اللذة جسمانیة روزی
فی یوم من الایام بینی بکام بکسر المیم مصدا فالی دشمن علی مرام عدوه زر مانده
مفعول بینی وخاکسار مرده عطف علی قوله زرمانده ای الرجل الذی هو
کثیر التراب الذی هو اصل الدرهم والدینار صار میتا **حکمت** هرکه بر زیردستان
جمع زیردست وهو من قبیل الوصف الترکیبی نبخشاید ای من لا یرحم علی الذین
تحت یده کور بفتح الجیم زیردستان بفتحتی الزاء المعجمة والیاء الموحدة
گرفتار اید ای یصیر مبتلی بظلم الذین ایدیهم فوق یده والمراد من لا یرحم
الضعفاء یصیر مقهورا فی ایدی الاقویاء **مصراع** نه النفی معروف بتمام
الدست هر بازو بمعنی عضد که دروی قوتی هست وصف لبازو ونمردی
بالیاء المصدری عاجزانرا بکند بفتح النون دست مفعول بشکند
ضعیفانرا مکن برد اعلی قلوبهم گزندی بیاء الوحدة ای مضرة که درمانی
خطاب من ماندن ای تقع وتعجز بجور زور مندی وصف ترکیبی بمعنی
القوی والیاء للوحدة **حکمت** عاقل چون خلاف ببند وفی بعض
النسخ ببیند که درمیان اید علی صیغة المضارع وفی بعض النسخ الاخری
امد علی صیغة الماضی بجهد بکسر الیاء الصلة وفتح الجیم والهاء ای بسبب
من السعی ولا یمکث فی محل الخلاف والحرب وچون صلح بیند لنگر
بالکاف الفارسی بنهد که انجا ای فی موضع الخلاف سلامت بر کرانست

یعنی کنارست وقد وجد ذکر فی بعض النسخ وابنجا ای فی محل الصلح طلاق
دمیان **حکمت** مقامر رای لمن یلعب بالقمار بالنرد علی سبیل القمار سه
ششی می باید ولیکن سه یک می اید ای المرام لا یحصل علی الدوام **بیت**
هزار بار ای الف مرة چراگاه ای المرعی هو بهتر از میدان فی حق الفرس ولیکن
اسب ندارد بدست خویش عنان **حکمت** درویشی در مناجات می گفت
یارب بران وحمت کن که بر نیکان خود رحمت کرده که ایشانرا نیک افریده
فالمقصود من المناجات انه ینبغی لاهل الکرم ان یرحموا المجرمین المنکرین
ولهذا قال اول کسی که علم بعلم بر جامه وانگشتری در دست نهاد جمشید
نوکفتند شی چرا همه زینت وارایش را بچپ دادی وفضیلت بسکون
التاء مبتداء راست خبر والجملة حالیة یعنی والحال ان الفضیلة لطرف الیمین
کون راست دار امن بالیاء المصدری تمام است ای یکفیه **قطعه**
فریدون گفت نقاشان چین را ای امر هم که پیرامون مرادف پیرامن وکلاهما
بالفارسی بمعنی حوالی الشیء خرگاهش یطلق علی معنیین بالترکی اوتاغ
وقبه او بدوزند مضارع من دوختن بدانرا جمع بد را نیک داری مرد
منشیا وبضم الهاء وقدر که نیکان خود بزرگ ونیک روز ند کور فی
النظم بالا کوز مع غیره والا فی التقدیر کاسد و نیک روز انند **حکمت**
بزرگی بیاء الوحدة را گفتند مفعول القول بنا اعنی با چندین فضیلت
که دست راست دارد وخاتم چرا در دست چپ میکنند گفت فاعله
ضمیر بزرگی مذاتی وفی بعض النسخ ندانستی که همیشه اهل فضل محروم باشند

بیت انکه حظ بالحاء المهملة والظاء المعجمة المشددة بمعنی النصیب او بد
وروزی بمعنی رزق وبخت ای دولت نا فضیلت همی دهد یا بخت ولا یجمعهما
فی شخص **حکمت** نصیحت پادشاهان المصدر مضاف الی مفعوله کفتن
مسلم کسی راست که بیم ای خوف سر ندارد یا امید زر **مثنوی** موحد اسم
فاعل من التوحید چه در پای ریزی خطاب من ریختن در ش اخر الضمیر
للوزن وموضعه پای چه شمشیر هندی نهی بکسر الیاء وباء الخطاب بر سرش
ای علی راسه وبان یعنی لا قدر عنده للمال اصلا ولا مبالاة له من السیف
قطعا امید وهراسش بکسر الهاء وفتح الراء والسین المهملتین اسم بالترکی
قورقو باشد ز کسی ای رجاوه وخوفه من الله تع بر نیست بحذف الف
این فی اللفظ للوزن وفی الخط للتخفیف عماد توحید بس **حکمت** پادشاه
مبتداء از بهر دفع ستمکارانست خبره فانه له قوة قاهرة یدفعهم بها وشحنه
مبتداء او عطف علی پادشاه برای خونخواران خبره او عطف علی الخبر
فانه یاخذ الذین یقتلون الناس ویکحونهم وقاضی مصلحت جوی وصف
ترکیبی مضاف الی طراران ای بریدا اصطلاح السراق وکلمة است مقدر
فی الموضعین ای مصلحت جوی طرارانست هرگز دو خصم بکسر المیم
راضی پیش قاضی نروند ای الخصمان اللذان هما راضیان بالحق لا یذهبان
بالحق الی القاضی للخصومة وفی بعض النسخ هرگز دو خصم بسکون المیم
از پیش قاضی راضی نروند ویوید الاول قوله **قطعه** چو حق مثل
ثمن البیع وبدل الاجارة وغیرهما معاینه ای علی وجه التعیین دانی که

می باید دادای کت اداوه الی من له الحق بلطف به ولی که بخنک اوری
بالباء المصدری ودلتنکی عطف علیه والثانی کذلک ای من اداء بهای دارو
اگر نکدارد ای لا یؤدیه کسی فاعله بطبیب نفس الطبیبة بکسر الطاء مصدر
طاب بتهاز و بستانند مردینکی یعنی مردان سرهنکیان والافراد
للشعر **حکمت** همه کس را دندان بترشی کند بضم الکاف العربی لفظ
فارسی بمعنی غیر الصارم ای الکلیل ثم اطلق علی غیره کالطبع والسن علی
طریق الاستعارة کردد قاضی را سرینی **بیت** قاضی که بر سنوت کورد
صد خیاره لطیفه مارت کنداب حکیم از بهر توده بفتح الدال وسکون الهاء
هریره دارای المطبخه لتنا هکابات ز **حکمت** قحبه پیر زنان بکاری یراد
الزنا بقرینة المقام چه کند که توبه نکند فانه لا رغبة لمجامعتها وسحنه معزول
از مردم ازاری اذ لا ولایة له علی الناس **دیگر بیت** جوان مبتداء وکسر
النون للاضافة گوشه نشین وصف ترکیبی شیر مرد راه خدا است
بالاضافات خبره که سیر خود بسکون الراء والدال نشوا اندز گوشه
برخاست **دیگر** جوان چست وفی بعض النسخ سخت می باید که
از شهوت ببرمنز دروی فی الحدیث القدسی الشاب التائب التارک
شهوته لاجلی بمنزلة ملائکتی که پیر سست رغبت بسکون الهاء من راحول الدال
برنمی خیزد **حکمت** حکیمی را پرسیدند که چندین درخت نامور
قدمر بیانه که خدای تعالی آفریده است بلند و برومند صح اهل
اللغة بالضم والفتح بمعنی المثمر والقوی هیچ یکی را آزاد نخوانند مگر سرو

سرو را که ثمره ندارد درین چه حکمت هذا المجموع سؤال گفت فاعله ضمیر
حکیم هر یکی من الاشیاء را دخلی معین است ووقت معلوم هذا لیس
بکلی بل اکثری گاهی بوجود آن دخل تازی اند وگاهی بعدم آن پژمرده
بالفارسیین بالترکیة صولمش وسرو را هیچ ازین صری نیست فانه لا دخل له
ولا صرف وانه لا یتوقف علیها حصول ولا یتغیم علی اضاعه درهمه وقت تازه
است اذ لا تفاوت له الآتی والذاهب واین صفت آزادگان است
فانهم لا یتعلقون بالدنیا ولا یبالون بالرواح والاتی **قطعه** برانچه
می گذرد دل منه ای لا تعلق فلیکن علی الثانی که دجله بسی رمنون بس از
خلیفه بخواهد گذشت در بغداد معناه بالترکیة خلیفه دن صکره کچه
گوکی بغداد کرت ز دست تقدیر الکلام گر ز دستت برآید چو نخل
باش کریم فانه جمیع اجزائه منتفع به ورت ز دست کالاول نیاید شو
سرو باش آزاده واخر الفقه لشیخ **حکمت** دو کسی مردند بضم المیم
وکسر بردند لعدم انتفاعهما بمالهما آنکه داشت من المال ونخورد
ولم ینتفع وآنکه دانست من العلوم ونکرد ای لم یعمل بمقتضی علمه
قطعه کس نبیند بخیل فاضل را مرهون که نه درعیب گفتنش کوشند
معناه بالترکیة کورمز فاضل بخیلی که انک عیبنی سویلمکه دوز شلمز
یعنی ان البخیل ولو کان فاضلا یذمه الناس کرمی دو صد گنه دارد
مرهون کرمش عیبها فروپوشد ای کرمه یستر عیوبه جدا **خاتمة الکتاب**
ومن داب المصنفین انهم قد یذکرون فی اخر تألیفاتهم خاتمة بخمول

مها کما یذکرون المقدمة فی اولها ولما بلغ المصنف اخر کتابه عنون بالخاتمة
فقال تمام شد کتاب گلستان باعانة الملك المنان والله المستعان ای الذی
یطلب منه العون درین جمله کلام ابتدائی ای فی هذه الابواب الثمانیة چنانکه
رسم ای عادت مولفانست از شعر متقدمان بطریق استعاره ای طلب
العاریه ملفیق التلفیق عطف الضم وجعل الشیء تابعا للشیء اذ نرفت
ای لم تقع والمعنی انه ما درجت فی ابواب هذا الکتاب من اشعار
المتقدمین شیا کما هو عادة المولفین یعنی ان جمیع ما فی هذا الکتاب
نتایج فکری ونفایس اشعاری ست کهن خرقه خویش
پیراستن والمراد هو الاصلاح بالرقعه یعنی انه هذا الکتاب مثل اللباس
الخلق فاصلحه بضم اشعاری المناسبة بالمواضع المتعددة وقد
مررت الاشارة الی ان بعض الاشعار العربیة والفارسیة المذکورة
فی هذا الکتاب من اشعار المصنف الصادرة منه قبل تالیف الکتاب به
از جامه عاریه خواستن من الغیر عالب گفتار سعدی ای اکثر کلام
طرب انگیز ست وصف ترکیبی و طیبت آمیز بکسر الطاء وکونه نظرا نرا
بدین علت بسبب اللطایف زبان طعن دراز گردد قایلین که مغز
سوداء وکسر الراء للاضافة دماغ بیکوده العین سهوده بردن
ای تضییعه ودود چراغ کالاول می مانند خوردن فتحمل الاذی
بلا فایده کار خردمندان نیست خبر المبتداء یعنی انهم عدوا سعی
المص عبثا وسفها وقالوا ان الجد والمشقة لتالیف مثل هذا الکتاب

لایصدر

لایصدر عن العقلاء فاشار المص الی جوابهم بقوله ولیکن بر رای
روشن صاحب دلان که روی سخن ای توجهه در ایشانست ای المخاطبة
معهم لا مع الجهال الحساد پوشیده نماند متعلق بقوله بر رای الی خره
که در با لضم والتشدید کا قرّ مرارا موعظهای شافی در سلك مالک الخیط
عبارت کشیده است والحق ان الامر کذلك وداروی تلخ نصیحت
بالاضافة بشهد ظرافت امیخته بتن وجه بقوله ما طبع ملول
نشود مالموعظة الصرفة فان الحق مرّ و از دولت قبول محروم نماند
بفتح النونین مسوی ما نصیحت بجای خود کردیم معناه یا لترك
مر نصیحتی کند ویرید ایلده کا اذا عرفت المعنی فلعلظ جای لیس بمعجم
و قول من قال جای معجم کا مرارا روزگاری بیابادالوحدة در منای
فی النصح بسر بردیم بتحصیل بردیم ای صرفنا الزمان من التجربة واتمناها
به گر نیاید فاعله ضمیر نصیحت بگوش رغبت کس من المستمعین بر رسولان
پیام مراد ف پیغام باشد وبس والواجب علی الرسول هو البلاغ
شعر یا ناظر فیه ای الکتاب سل الله مرحمة مرهونا علی المص
واستغفر عطف علی قوله سل لکاتبه ولنا رحم الفقیر واطلب لنفسك
من خیر تیدبه ای قریده من بعد ذلك ای من بعد ذلك الطلب لنفسك
اطلب غفرانا لصاحبه اعلم ایها الناظر فی شرحی هذا ان الشارح الاول
قد بذل جهده فی شرحه وان اخطاء فی مواضع کثیرة وقد نبهت
علی مواضع الخطاء واوردت الصواب وبالغت فی رده بالطایف

لان كتاب كلستان موضع الفرح غفر الله تعالى له ولي ولساير المسلمين

اجمعين تم شرح كتاب كلستان في اواخر ربيع الاخر لسنة سبع

وخمسين وتسعماية في بلدة اماسيه حميت عن البلية

وتم كتابته في اواخر ذي القعدة لسنة احدى

وستين وتسعماية كتبه الشارح

الفقير سروري المحتاج الى الملك

المحلفة هذا تاريخ

نسخة الشارح

رحمه الله

تعالى

تم

تم كتابة هذه النسخة

في اواسط

رجب المرجب

سنة

٩٧١

تم

م

ا